لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ

لە قورئانی پیرۆزدا

عفيف عبدالفتاح طبارة

کاوە هاوڕاز

بسم الله الرحمن الرحيم

لەگەڵ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)

لە قورئانی پیرۆزدا

لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ
لە قورئانی پیرۆزدا

نوسینی:
عفيف عبدالفتاح طبارة

وەرگێڕانی:
کاوە هاوڕاز

لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ
لە قورئانی پیرۆزدا

کتێبی: لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ

نوسینی: عفیف عبدالفتاح طبارة

وەرگێڕانی: کاوە هاوڕاز

بۆپۆلی: یەکەمی ئامەد

ساڵی: ١٤٣٩ك-٢٠١٨ز

تێبینی: ئەم کتێبە، بریتییە لە بەشی یازدەیەمی کتێبی (لەگەڵ پێغەمبەران لە قورئانی پیرۆزدا)

بسم الله الرحمن الرحيم

إِنَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أنْفُسِنا وَمِنْ سَيِّئاتِ أعْمَالِنا. مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلا هادِيَ لَهُ. أَشْهَدُ أنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الله وَأَشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ وَرَسُولُهُ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءًۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا * يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيثِ كِتابُ اللهِ، وَخَيرَ الهَدِي هَدْيُ محمد صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ

وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثاتُها، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وَكُلَّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ.

محمد ﷺ

ئەم کتێبە تایبەتە بە ژیاننامەی پێغەمبەری خودا (محمد) کە دوایین پێغەمبەرە بۆ گرۆی بەشەری و لەسێ لایەنەوە باسی ژیاننامە (سیرە)کەی کراوە:

لایەنی یەکەم

ژیاننامەی محمد ﷺ لە ڕۆژی لە دایکبونییەوە

تا ڕۆژی کۆچکردنی لە مەککەوە بۆ یەثریب

لایەنی دووەم

جیهادی پێغەمبەر لە ڕێی بانگەوازدا

لایەنی سێیەم

پوختەیەك لە ژیانی شەخسی و کۆمەڵایەتی پێغەمبەر

لایەنی یەکەم

ژیاننامەی محمد ﷺ لە ڕۆژی لەدایکبوونیەوە تا ڕۆژی کۆچکردنی لە مەککەوە بۆ یەثریب

١- گوزەرانی محمد ﷺ پێش بوونی بە پێغەمبەر

٢- پێغەمبەریتی محمد ﷺ

٣- ئازاردانی پێغەمبەر و بڕواداران

٤- پەرەسەندنی بانگەوازی ئیسلامی

٥- کۆچکردنی پێغەمبەر لە مەککەوە بۆ یەثریب

بەرایـــــی

ئەم توێژینەوە کورتە: بێگومان موسڵمانە پێشینەکان (خودا لێ یان ڕازی بێت و ڕەحمـەتی خودایان لێ بێت) لەهەوڵی چڕو بـێ وچـانیان دا ئەمەنـدەیان لەفـەرموودەو گفتـارو ئاکـاری "محمد" نووسیوەتەوەو لـەدەیان و سـەدان بـەرگ دا تۆماریـان کـردووە کـە بـە "کتێبـەکانی فەرموودە" یان (کتێبەکانی سوننەت) ناودەبرێن.

سەبارەت بەباس و لێکۆڵینەوەش لەژیانی (محمد) پێویسـتە سـوود لـە (قورئـانی پـیرۆز) وەربگرین، کە سەرچاوەیەکی سەرەکی یە لەسەرچاوەکانی تایبـەت بـە (سـیرە)ی پێغەمبـەرو هەروەها پوختەو سەرجەمی ئەو ڕێساو عەقیدەو شەریعەتەشە کە خودا بەسرووش (وحـي) بۆی ڕەوانەکردووە. بۆ زانینی ئەم بیروبـاوەڕو ڕێسـایانەو شـیکارو ڕوون کردنـەوەیان ئاتاجمـان بـە توێژینەوەیەکی وردو تێروتەسەل دەبێت، لەگەڵ چەندین کتێب دا..

منیش لەسەرەتای نووسین و دانانی ئەم کتێبەوە نیازم وابوو تەنها ژیانی پێغەمبەرانی تـر ئامادە بکەم و لەکتێبێکی سەربەخۆی تایبەت دا بێت، واتە بەتەمابووم ژیاننامـەی (محمـد)ی دوایین پێغەمبەری خودا لەگەڵ ژیاننامەی ئـەو پێغەمبەرانـەی لـەقورئان دا باسـیان هـاتووە پێکەوە دانەنێم لەکتێبێك دا. بەڵام لەبەرئەوەی چەندین کەس لـەهاوڕێ و برایـانم داوایـان لێ کردم و سووربوون لەسـەرئەوەی، کـە پوختەیـەك لـەژیانی (محمـد)یش بخەمـە دوابەشـی ئـەم کتێبەوە، منیش دواجار بڕیارم دا ئەم بەشەی دوایی بەو باسە بڕازێنمەوە.

بۆیەش باسەکەم ئاوا بەکورتی نووسیوەو باسی گەلێك ڕووداوی‌تری ژیاننامـە (سـيرة)کـەیم نەکردووە تاکو قەوارەی کتێبەکەش لەمەی ئێستا گەورەتر نەبێت. دیـارە خۆشـم هێنـدە بـەم کارەم قایل نیم، چونکە ناتوانم بەم توێژینەوە کورتە مافی تەواو بەپێغەمبـەری خـودا بـدەم و بەگوێرەی شایستەی خۆی تەقدیرو ڕێز لەباسەکەی بنێم، جێ ی باسیشە لەو کتێبەی ترمـان دا (روح الدين الأسلامي) بەشێوەیەکی تێروتەسەل باسی یاساو شەریعەتی پێغەمبەرمان کردووەو بەم پێ یەش دەتوانین بڵێین ئەو باسە تەواوکاری ئەم توێژینەوە کورتەبێت..

چاکەو (فضل)ی "محمد" بەسەر مرۆڤایەتی یـەوە: بەڕاستی هیچ شتێك لەدنیادا ناگاتە پلەو ئاستی ئەو هەموو چاکەو ڕۆڵ و (فضـل)ەی (محمـد)ی پێغەمبـەری خـودا لەسـەر موسڵمانان و تێکڕای گرۆی مرۆڤایەتییش. هەر بۆیەش خودا فەرمانی بەموسڵمانان کردووە کە هەرگیز ئەو ڕۆڵ و فەزڵ و چاکەیەی "پێغەمبەر" لەیاد نەکەن و ئەو ڕێبازە ڕاستەشـیان لـەبیر نەچێتەوە کە پیشانی داون. هەروەها هەمیشە بیر لەوهەموو ئەرك و زەحمەت و قوربانی دانەی

پێغەمبەر بکەنەوە، کە لـەڕێگای گەیانـدنی پـەیامی خـوداو بـەختیارکردنی بەشـەرییەت دا پێشکەشی کردوون.

خودای پەروەردگاریش بۆ بەرز ڕاگرتنی ئەم خاسیەتی فەزڵ و چاکەیەی، فەرموویەتی:﴿ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّۚ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيۡهِ وَسَلِّمُواْ تَسۡلِيمًا ﴾الأحزاب /٥٦ .. واتە: {بێگومان خوداو فریشتەکانی دروودوسڵاو دەنێرن بۆ سەر گیانی پێغەمبەر، ئێوەش ئەی ئەوانەی باوەڕتان بەپەیامەکەی هێناوە دروودوسڵاوی بۆ بنێرن} .. لەم ئایەتەدا وشەی (یصلون)، کە لە (صلاة)ەوە هاتووە مانای (نزاو بەموبارەك دانانە)، جا سڵاو (صلاة)ی موسڵمانان بۆ پێغەمبەر نزا کردنیانە بۆی. سڵاوی فریشتەکانیش بۆ پێغەمبەر (داوای لێخۆشبوونە بۆی)، سڵاوو درووديش لەخوداوە بۆ سەرگیانی پێغەمبەر مانای گەیاندنی ڕەحمەتیەتی پێ ی و مانای ستایش کردنیەتی لەلای فریشتەکانی خۆی.

جا کاتێك موسڵمان دەڵێت: ((اللّهُم صَلّ عَلَى مُحَمَد)) واتـە: {خودایـە لەڕێزوشـان و شەوکەوتی پێغەمبەر لەدنیادا گەورەو زیاد بکە بەوەی کە یادکردنـەوەیو بـاس کردنـی بـەرز ڕاگیرێت و ئاینەکەی سەربخرێت و هـەردەم کـار بەشـەریعەتەکەی بکرێـت. هـەروەها لـەڕۆژی دواییش دا پلەوپایەی پێغەمبەر بەوە زیادو گەورەبکە کە شەفاعەت و داوای لێخۆشـبوون بـۆ نەتەوەکەی بکات و، ئەجرو پاداشتی ڕۆژی دواییشی زۆرو بێشومارکەو، فـەزڵ و چـاکەی بـۆ هەموو خەڵکی پێشین و دوایین دەرخەو لەسەروو هەموو کەسانی نزیك لەخۆتەوە دایبنێ} ..

بۆچوونێکی هەڵە :

سەبارەت بەچۆنیەتی سڵاو (صـلاة) بۆ سەرگیانی پێغەمبەری خودا مانایـەکی نابـەجێ و بۆچوونێکی ناڕاستی وەها خراوەتـە زەینـی هەنـدێك لـەو خوێنـدەوارە هاوچـەرخانەوەی، کـە زانیارییەکی ئەوتۆیان لەبارەی چەمك و ماناکانی زمانی عەرەبی یەوە نی یەو وا تێگەیشتوون گوایە مانای ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّۚ ﴾ وەك ئەو نوێژانە (صلاة) بێت کـەلای خەڵکی باوو زانراون و گوایە مل کەچ کردن و کڕنووش بردن (رکوع وسجود)ی تێدایـەو خـودا بەم ڕەنگە سڵاوو (صلاة و سلام) لەگیانی پێغەمبەرەکەی بکات. بەڕاستی ئەم (جۆرە بۆچوونە) بێ باوەڕی و نـەفامی یـەکی ئاشـکرایە بەرامبـەر ئـاییني ئیسـلام. چـونکە ((موحەممـەد)) پێغەمبەرێکی خـوداو بەندەیـەك لەبەندەکانیـەتی. خـوداش کاتێـك فـەرمانی پـێ کـردووین سـڵاوودروودی بـۆ بنێـرین: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ صَلُّواْ عَلَيۡهِ وَسَلِّمُواْ تَسۡلِيمًا ﴾ مەبەسـتی

لەوەیە نزاو دووعای لەلای خودا بۆ بکەین وەك ڕێز لێنانێك لەم پێغەمبەرە گەورەیەو، بۆ پاك کردنەوەی دڵ و دەروونی موسڵمانانیشە تاکو ڕابهێنرێن لەسەر جوانترین و پاکترین ڕەوشت و سوپاسی هەر کەسێك بکەن کە چاکەیەکی لەگەڵ دا کردوون. پێغەمبەری خوداش گەورەترین و زۆرترین چاکەی لەگەڵ موسڵمانان دا کردووەو دەشێت بڵێین سلاوات دان لەسەر گیانی پێغەمبەر مانای ستایش کردنی خوداو سوپاس کردنی پێغەمبەرەکەیەتی.

مەسەلەی –سلاوات دان– لەسەر پێغەمبەر:

من لەم باسەی دوایی ی کتێبەکەدا لەچەندین شوێن دا ناوی پێغەمبەرم هێناوەو درووودوسلاوم لەبەردەم ناوەکان دا نەنووسیوەتەوە. ئەمەش بۆ مەبەستی کورت کردنەوەی دێڕەکان و پاشان تا خوێنەری بەڕێز خۆی لەقوولایی ناخیەوە هەست بەو بەرزیو شکۆی گیانەی پێغەمبەری پێشەوای بکات و لەئاست هەر ناوێك دا سلاواتی بۆ بنێرێت. هەروەها سلاوات دان لەسەر پێغەمبەری خودا لەهەر کاتێك دا کەناوی دەبرێت فەرزێکی دیاری کراو نی یە.

زانایانی ئیسلام لەم بارەیەوە چەندین حوکم و ڕێساو فەرمانیان بۆ (چۆنیەتی سلاوات دان لەسەر پێغەمبەر) دەرهاویشتووە. هەندێکیان دەڵێن: {ئەم سلاوات دانە کارێکی خۆشویستراوە (مستحبة)}. هەندێکی تریش لەزانایان گوتوویانە: }ئەم کارە پێویست (واجب)ە بەبێ دیاریکردنی جارەکان. بەلام کەمترینیان یەك جارە کە پاداشتی لێوە دەستەبەر بێت{. هەندێکی تریشیان دەڵێن: }سلاوات دان لەسەرگیانی پێغەمبەر فەرزێکی ئیسلامی ی گشتگیری یەو بەهیچ ژمارەو جارو کاتێکی دیاری کراوەوە نەبەستراوەتەوەو دەبێت هەمیشە لەگەڵ یادهێنانی ناوەکەی دا سلاواتی لەسەر بدرێت{. گوتراویشە: }لەدواییین ڕکاتی نوێژ لەدانیشتنی تەحیات خوێندن و لەپێش سەلام دانەوەدا پێویستە} .[1]

لەدوا وتەی ئەم سەرەتایەدا دەڵێم: خودایە بەژمارەی گشت مەخلووقاتی خۆت سەلاوات و درووودی پڕ ڕەحمەتی خۆت بەسەرگیانی (محمد)دا بڕژێنە و بەو سەلاواتەش لەپاداشتیو خەلاتی زیادکەو باشترین پاداشتی بەنزاکانی ئێمە بدەرەوە...

((اللّٰهُم صَلّ عَلَى مُحَمَد عَدد خَلقِكْ صَلاة تُكافِئُه عَنْا وَتُجزيهِ خَيرَ الجَزاء))..

---

(١)بڕوانە : (القول البديع في الصلاة على الحبيب الشفيع)ی سخاوي..

بەندی یەکەم

((گوزەرانی "محمد" پێش بوونی بە پێغەمبەر))

(ڕەچەڵەك و ناوەکانی - لەدایك بوونی - دایەنەکانی - مردنی دایکی - لەلای باپیرەی‌و مامی - سەفەری بۆ "شام" - ئاگاداربوونی لە "جەنگی بەدکرداران و پەیمانی فضول" - خوونەریتی پێش پێغەمبەرێتی‌س ی - زەواجی لەگەڵ "خەدیجە"دا - دادوەری کردنی لەبنیات نانەوەی "کەعبە"دا - کارکردنی لەپێش پێغەمبەرێتی دا)

ڕەچەڵەك و ناوەکانی

ناوی"**محمد**ـی کوڕی‌ـعبداللەـی کوڕی‌ـعبدالمطلب"[١]ـە. دایکیشی ناوی"ئامینەـی کچی‌ـوەهەب"[٢]ـە، هەموو باووباپیرانی پێغەمبەرﷺ لە گەورەو پیاوماقووڵە بەڕێزەکان بوون. جگە لەناوی(**محمد**)[٣]یش چەندین ناوی دیکەی هەیە وەك: **أحمد**-[٤] و-پێغەمبەر (نَبيّ)- و-ڕەوانەکراوی خودا(رسول الله)- و-ماحی-[٥] و-عاقب-[٦] و-المقفی-[٧] و-پێغەمبەری ڕەحمەت- و- پێغەمبەری"تۆبە"- و-پێغەمبەری داستان- و-فاتح- و-تەها-و-یاسین-و-مصطفی- و-رسول- و-پێغەمبەری نەخوێندەوار(الرسول الأمي)- وچەندین ناوی بەرزو بەڕێزی دی.

---

(١)(عبدالمطلب) کوڕی -هاشم- کوڕی -عبدالمناف- کوڕی -قصی- کوڕی -حکیم- کوڕی -مرة- کوڕی -کعب- کوڕی -لؤي- کوڕی -غالب- کوڕی -فهر- کوڕی -مالك- کوڕی -نضر- کوڕی -کنانە- کوڕی -خزیمە- کوڕی -مدرکة- کوڕی -الیاس- کوڕی -مضر- کوڕی -نزار- کوڕی -عدنان- کوڕی -أدد-ەو ڕەچەڵەکی پیرۆزی پێغەمبەریش لەکۆتاییدا دەچێتەوە سەر (اسماعیل-ی کوڕی — ابراهیم) سڵاویان لێ بێت..

(٢)(وهب)ی کوڕی (عبدمناف)ی کوڕی (زهرە)ی کوڕی (حکیم)ە، کە (حکیم)یش پێنجەم باپیرەگەورەی پێغەمبەرە. (بڕوانە پەراوێزی یەکەم).

(٣) وشەی (**محمد**) لەسیفەتێك (ئاوەڵناوێك)ەوە دێت، کە مانای سوپاس کراوو ستایش کراو (**محمود**) دەگەیەنێت. بەڵام مانای زۆری و دووبارەبوون (مبالغة وتکرار)یشی تێدایە، واتە (ئەو کەسەی دوای هەر حەمدو سوپاسێك حەمدی زیاتری دەکرێت. ئەمەش دەلالەتە لەسەر زۆریی ئەو کەسانەی بەچاکی و بەستایشەوە باسی ڕێگای ڕاستی و ڕەوشتە گەورەکانی دەکەن.

(٤) (**أحمد**) لەسەر کێشی (افعل) ڕێزلێنانی حەمدی زیاترە. واتە ئەو (حەمدو ستایشەی کەشایستەی ئەوە) ڕێزو بەهای زیاترە لەهی کەسانی دی.

(٥) ماحی: واتە ئەو کەسەی کەخودا بەهۆی ئەوەوە کفرو بێباوەڕی بنبڕدەکات.

(٦) العاقب: واتە ئەو کەسەی هیچ پێغەمبەرێکی تری لەدوا نایەت.

(٧) المقفی: واتە شوێنکەوتوو و شوێن پێ هەڵگری پێغەمبەران.

لەدایك بوونی

(عبداللە)ی باوکی محمد ﷺ خۆشەویستترین کوڕی باوکی بوو لەنێو براکانی تری‌دا، ئەوە بوو باوکی کاتێك ویستی ژنی بۆ بخوازێت (ئامینە-ی کچی وەهەب)ی بۆ خواست کە لەبەڕێزترینی بنەماڵەکانی قورەیش بوو، (ئامینە)ش شووی بە (عبداللە) کردو دوای ماوەیەك سکی پڕ بوو و پێغەمبەری خودای لەسك دا بوو، لەو کاتەش دا هێندەی نەبرد کە (عبداللە) بەمەبەستی کاروباری بازرگانی لە مەککە دەرچوو و هەر لەو سەفەرەش دا مردولەلایەن خاڵوانی یەوە کە کوڕانی (عدی بن النجار) بوون لەشاری (یەسریب) نێژرا، (عبداللە) لەتەمەنی(٢٥) ساڵی دا کۆچی دوایی کرد.

کاتێك ماوەی نۆ مانگی سك پڕییەکەش تەواو بوو (ئامینە) منداڵەکەی دەبێت و ئەمەش لە بەرەبەیانی ڕۆژی دووشەمە (٩) یان (١٢)ی مانگی (ربیع الاول)[١] بووە لەساڵی فیل (عام الفیل)[٢]دا.

(ئامینە) خێرا کەسێك دەنێرێت بۆ لای (عبدالمطلب) ی خەزووری و (باپیرەی پێغەمبەر) تاکو مژدەی منداڵبونەکەی پێ بگەیەنێت، ئەویش زۆر شادو خۆشحاڵ دەبێت و هەر بەئیلهامێك لەخوداوە ناوی دەنێت (موحەممەد). ئەم ناوەش لەوەوبەر لەنێو عەرەب دا بڵاو نەبوو، تەنانەت چەند کەسێکی کەم هەڵگری ئەم ناوەبوون. لە (عبدالمطلب)ی باپیریان پرسی بوو: (بۆچی تۆ ناوێك لەناوەکانی باب و باپیرانییت لێ نەنا؟) لەوەڵام دا دەڵێت: }من بەهیوای ئەوەم هەموو خەڵکی سەر زەوی حەمدو ستایشی بکات، بۆیە ناوی —موحەممەد—م لێ ناوە} .

---

(١)مامۆستا (محمود الفلکی) خودا لێ ی خۆش بێت، بەپێی ڕۆژژمێری (هەتاوی -شمسی) لەمێژووی لەدایك بوونی پێغەمبەری کۆڵیوەتەوەو گەیشتۆتە ئەو ئەنجامەی بۆی روون بێتەوە کە ڕێکەوتی (٢٠)ی نیسانی ساڵی (٥٧١)ی زایینی یە.

(٢) ساڵی فیل (عام الفیل) ڕووداوێکی بەناوبانگی تێدابووە کە لەمەککەدا ڕووی داوەو عەرەبەکانیش کردوویانەتە بەرواری مێژوویەك بۆ خۆیان. پوختەی ئەم ڕووداوە ئەوەیە پادشایەك لەپادشایانی (حەبەشە) کە حوکمی یەمەنیشیان لەژێردەست دابووە شاڵاوێکی هێناوەتە سەر —مەککە— بەمەبەستی ڕووخاندنی (کەعبە)و فیلێکی زۆرو گەورەش لەپێشەوەی سوپاکەیان دابووە. دیارە عەرەبەکان لەوەوبەر سوپای وا گەورەو سامناکیان نەدیبوو. خودای مەزن و باڵادەست بۆ ڕێزلێنان لەهاتنی پێغەمبەری چاوەڕوان کراوو بۆ پاراستنی ماڵەکەی خۆیشی (کەعبە) ئەو سوپا گەورەیەی تەفروتوونا کردووە. قورئان ئەم بەسەرهاتەی لەسوورەتی (فیل)دا گێڕاوەتەوە. ئیدی لەو ساڵەدا کە ئەو ڕووداوە گەورەیەی تێدابووە پێغەمبەری خوداش لەدایك بووە.

دایەنەکانی

لەو سەردەمەدا داب ونەریتی عەرەب وابوو کە دایەن بۆ کۆرپەو ساواکانیان ڕاگرن لە خەڵکی گوندنشین و هەر لەوێش پێ یان بسپێرن بۆبەخێوکردنیان تاکو لەش ساغ و تەندروست و وریاو زیرەك دەرچن. عەرەب دەیانگوت: (منداڵی لەشاردا بەخێوکراو زەینی ڕوون نابێت و ئازاو دلێر دەرناچێت.)

یەکەم دایەنیش کە پێغەمبەری لەخۆگرت و شیری پێ دا ناوی (ثُوَیبە) بوو و ماوەیەکی کەم لای مایەوە.

دوای ئەو خاتوو (حلیمە—ی کچی —أبي ذؤيب السعدية) بەخێوی کردووەو شیری پێ داوە. ئەم دایەنەش هەژارو کەم دەست بوو، بەڵام بەهۆی (محمد—ەوە)ﷺ خودا خێرو بەرەکەتێکی زۆری بەسەردا ڕشتووەو مەڕەکانیشی شیریان زۆر بووەو مێرگ و لەوەڕگایەکی هێجگار زۆری بۆ ڕەخساوەو لەهەموو لایەنەکەوە بووژاوەتەوەو پیت و بەرەکەتی دەسگیر بووە. کاتێك تەمەنی گەیشتۆتە پێنج ساڵ گەڕاندوێتی یەوە بۆلای دایکی. لەوێش (ام أيمن — برکة الحبشية)[1] دایەنی بووە.

مردنی دایکی

لەشەشەم ساڵی تەمەنی دا، دایکی دەیبات بۆ سەردانی خاڵوانی لەشاری (یەسریب) و لەهەمان کات دا سەردانی گۆڕی مێردەکەشی بکات. (ئامینە) لەو سەفەرەدا کەنیزەکەی خۆی واتە: (أم أيمن)، کە مێردەکەی بۆی هێشتبووەوە لەگەڵ خۆی دا دەبات و مانگێك لەوێ دەمێننەوەو پاشان دەگەڕێنەوە بۆ—مەککە-. بەڵام لەڕێگای نێوان هەردوو شاری (یەسریب— و — مەککە)و لەجێگەیەك، کە بە (أبواء) ناودەبرێت —ئامینە— نەخۆش دەکەوێت و هێندەی پێ ناچێت کە دەمرێت و هەر لەو جێگەیەش دەنێژرێت. پاشان (ام أيمن) ئەم منداڵە هەتیوە بێ دایك و باوکە (محمد) دێنێتەوە بۆ "مەککە".

---

(١) بەڕاستی لەم ناوانەدا (عبدالله) و (آمنة) و (ثويبة) و (حليمة السعدية) و (ام ايمن)دا چەندین مانـاو دەلالەتی سەرسوڕهێن بەدی دەکرێن. بۆ نموونە لەناوی باوکی دا (عبدالله) کەمانای (بەندەی خودا دەگەیەنێت) دەلالەتی یەکخواپەرستی(توحید) هەیە. لەناوی دایکیشی دا (آمنة) مانـاو دەلالـەتی دڵنیایی(أمان) بۆ نەتەوەکەی پیشان دەدرێت. لەناوی یەکەم دایەنیشیدا (ثُوَيبة) مانای پاداشت(ثواب) دەردەکەوێت. لەناوی دایەنە بەناوبانگەکەشیدا (حليمة السعدية) ماناو دەلالەتە جوانەکانی ئارامی و بەختەوەری ڕەنگ دەدەنەوە. هەروەها لەناوی (ام أيمن)دا دەلالەت و هێمای خێروبەرەکەت دەدرەوشێتەوە.

لەلای باپیرەی و مامی

دوای مردنی دایکی.. (عبدالمطلب)ی باپیرەی لەخۆی دەگرێت و نەرم ونیانی یەکی وەهای بۆ دەنوێنێت کە لەوەوپێش بۆ هیچ کوڕێکی خۆی نەنواندبوو، ئەویش لەبەر چەند نیشانەیەکی جوامێری و ڕەوشتبەرزی کەبەدیی کردبوون لە (محمد)دا.

باپیرەشی دوای دووساڵ لەسەرپەرشتی و بەخێوکردنی، کۆچی دوایی دەکات. ئینجا دەکەوێتە لای (ابوطالب)ی مامی و ئەمیش کابرایەکی هەژار دەبێت، بەڵام وێڕای ئەوەش بەخشندەو دڵفراوان و گەشبین دەبێت و (محمد)ی برازاشی بەڕادەیەك خۆش دەویست، کەهیچ کوڕێکی خۆی هێندە خۆش نەویستبوو. ئەویش هەمیشە لەلای مامی یەوە دەخەوت و ئەگەر مامی بۆ کارێك بڕۆشتایە لەگەڵ خۆی دا دەیبرد.

(محمد) لەماوەی ساڵانی منداڵی ی دا نموونەیەکی بەرزی چاوتێری و قەناعەت و لەخۆبڕان بوو و تەنانەت دووربوو لەو جۆرە کردارە بچووك و وردانەی کە منداڵان خوویان پێو دەگرن و پێوەی خەریك دەبن. (حاڵەتی هەتیوی)یش شوێنەوارێکی قووڵ و ئازاربەخشی لەدەروونی (محمد)دا جێهێشتبوو، بەڵام دیارە بەهۆی ئەو سەرپەرشتیاری‌یە پڕ سۆزو ئەوینەی مامی یەوە ئازاری ئەو حاڵەتەی لەسەر سووك بووبوو. هەروەك خوداش لەقورئان دا ئەو نیعمەتەی بیرخستبووەوەو فەرمووویەتی: ﴿ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَـَٔاوَىٰ ﴾.

سەفەری بۆ – شام –

کاتێك تەمەنی دەگاتە –دوازدە ساڵی– مامی دەیەوێت بۆ کارێکی بازرگانی بچێت بۆ (شام)و ئەویش ئەمەی زۆر لەلا ناخۆش دەبێت کە بەتەنیا بمێنێتەوەو ماوەیەك لەمامی دابڕێت. هەر بۆیەش مامی دوای ئەوەی هەست بەو حاڵەتەی دەکات بەزەیی پێ دا دێتەوەو لەگەڵ خۆی دا دەیبات.

ئینجا لەگەڵ کاروانێکی بازرگانی دا بەڕێ دەکەون و دەگەنە شاری (بوسرا)[1] و لەوێ ڕاهیبێك بەناوی (بحیرا)[2] چاوی بە (محمد) دەکەوێت و بەوردی سەرنجی دەدات و بۆی دەردەکەوێت هەموو ئەو بەڵگەو نیشانانەی پێغەمبەرێتی ی تێدایە، کە لەکتێبە نەصرانی

(١) بوسرا (بصری): ئێستا گوندێکە لەنێوان (سوریا)و نیمچەدورگەی عەرەبی دا.

(٢)(بحیرا): ڕاهیبێکی مەسیحی ی سەر بەو کۆمەڵە مەسیحی یەیە کە بەهۆی بانگەواز بۆ (توحید)و یەك خواپەرستی یەوە چەوسێنراونەتەوەو ڕاهیبەکانیشیان پەنایان بردۆتەبەر کەنارەکانی بیابانی عەرەبی.

یەکانی خۆیان دا خوێندبوویەوە. هەر بۆیە خێرا مامی ڕادەسپیرێت، کەوا بەوریایی چاودێری و پارێزگاری ی لێ بکات تاکو لەدەست جوولەکە پارێزراوبێت. (ابو طالب)یش کار بەو ڕاسپاردەیەی (بحیرا)ی زانای نەصرانی دەکات و بەپەلەش ئەم کوڕە نەوجەوانە دێنێتەوە بۆ "مەککە".

ئاگاداربوونی لە (جەنگی بەدکرداران) و (پە یمانی فضول)

کە تەمەنی دەگاتە بیست ساڵ ئاگادارو هاوزەمانی جەنگی بەدکردارەکان (حرب الفجار) دەبێت. ئەم جەنگە لەنێوان{تیرەی (قوڕەیش) بەهاوپەیمانەکانیانەوە{و}تیرەی (قەیس) بەهاوپەیمانانیانەوە{ ڕوودەدات و لەجێگەیەکی نێوان (مەککە)و (طائف)دا دەبێت کە بە (نخلة) ناوبراوە. بێگومان ئەم جەنگە زۆر دژوارو سامناك بووەو لەبەر ئەوەش کە سووکایەتیەکی زۆری دەرهەق بەپیرۆزیو موقەدەساتی ئەوسای عەرەب لە (مەککە)دا تیاداکراوە بە (جەنگی بەدکرداران) ناوبراوە. پاشان ئەو جەنگە بەڕێکەوتنێك کۆتایی پێهێنراوە دوای ئەوەی خەڵکێکی زۆری تیادا کوژراوە.

جا دوای جەنگی بەدکرداران هەندێك کەس لەپیاوماقووڵە مەککەیی یەکانی —قوڕەیش— بانگەوازیان بۆ بەستنی پەیمانێك کردووە کەناوی پەیمانی (فضول)یان لێ ناوەو تیای دا پەیمانیان داوە گەر هەر ستەم لێکراوێك لە —مەککەدا— ببینن و لەخەڵکی مەککە بێت یان خەڵکی هەر جێگەیەکی تریش بێت دەسگیرۆیی ی بکەن و یارمەتیی بدەن لەسەر قەرەبووکردنەوەی ستەمەکەیو گێڕانەوەی مافی خۆی.

بێگومان (محمد)یش لەگەڵ مامەکانی دا ئامادەی بەستنی ئەو پەیمانە بووەو لێ ی ئاگاداردەبێت. ئەوەندەش ئەو ئامادەبوونەی پێ خۆش بووە کە دەربارەی ئەو ڕۆژە (لەدوای بەهرەمەندبوونی بەپلەوپایەی پێغەمبەرێتی) فەرموویەتی: ((من لەگەڵ مامەکانم دا ئامادەی بەستنی پەیمانێك بووم لەماڵی (عبداللە—ی کوڕی —جدعان) کە هێندەم پێ خۆش بوو زۆر زیاتر لەوەی خاوەنی حوشترە سوورکەڵەکان[1] بوومایە. خۆ ئەگەر هەر ئەو ڕۆژە بانگەوازم بۆ ئیسلام پێ بکردایە بەدەممەوە دەهاتن)).

---

(١) حوشترە سوورکەڵەکان }حمرالنعم{ بەو حوشترە هەرەگران و هەرەچاکانە دەگوترا کە لەو ڕۆژەدا لەلای عەرەبەکان بەنرخترین وڵاخ بوون لەو ناو جۆرەکانی حوشتردا.

خوونەریتی پێش پێغەمبەرێتیی

"محمد" لەنێو گەلەکەی دا بەئەدەب ترین کەس و ڕاستگۆترینیان و دەسپاکترینی هەموویان بووە. لەهەمووشیان زیاتر دوور بووە لەبەدکاری و لەو ڕەفتارە ناهەموارانەی کە ڕەوشتی پیاوان لەکەدار دەکەن، تەنانەت گەلەکەی خۆی ناوی (الأمین)یان لێ ناوە، واتە کەسێکی جێ ی متمانەو دەسپاك و دەم پاك و داوێن پاك، چونکە خوداش هەموو سیفەتە بەرزو جوانەکانی تێدا کۆکردبووەوە.

هەروەها خودا پێش ئەوەی پەیامی پێغەمبەرایەتی ی پێ بسپێرێت لەهەموو تاوان و خراپەیەکی گەلەکەی پاراستبووی و هەموو بت و خواوەندەکانیانی لەلای بێزراوو ناشیرین کردبوو تا هێندە ڕقی لێ یان دەبۆوە، کە هەرگیز ئامادەی هیچ ئاهەنگێك یان جەژنێکی بتپەرستان نەدەبوو.

(محمد) دەربارەی قۆناغەکانی منداڵی و نەوجەوانی ی خۆی فەرموویەتی: ((من هیچ کاتێك سەوداسەری کارێك نەبووم لەو کارانەی کە شوێنکەوتوانی جاهیلیەت[1] (نەفامی) ئەنجامیان دەدا، تەنها دووجار نەبێت کە لەهەردوو جارەکەش دا خودا بواری نەدام و پاراستمی. ئیدی لەو تەمەنەی (پێش شەرەفمەندییم بەپەیامی خودا) ئالوودەو هۆگری ئەو جۆرە کردارانە نەبوومەتەوە.. ئەو دووجارەش کەخودا لەو کردارە نەفامی یانە بەدووری گرتم و خەریك بوو ئالوودەی بم، ئەوەبوو شەوێکیان لەناوچەیەکی سەرووی شاری (مەککە) لەگەڵ کوڕێکی نەوجەوانی هاوڕێم دا، کە پێکەوە ئاژەڵمان دەلەوەڕاند پێم گوت: {بێ زەحمەت چاودێرییەکی ئەم مەڕانەم بۆبکە تاکو دەچمەوە بۆ (مەککە)و منیش وەك ئەو گەنجانەی ئەوێ بۆ خۆم کەیف و سەفایەك بکەم} . ئەویش داواکەمی پەسندکردو ئینجا کەوتمەڕێو لەگەڵ گەیشتنم بۆ شارو نزیك بوونەوەم لەیەکەمین خانووی (مەککە)دا گوێم لەئاهەنگێکی بەزم و گۆرانی بوو و پرسیم (ئەمە چی یە)؟ پێیان گوتم: {ئەوە زەماوەندی فلان پیاوە کە فلانە کچی خواستووە} . منیش بەمەبەستی ئالوودەبیم بەکەیف و سەفایەکی گەنجی و نەوجەوانی دانیشتم، تا گوێ یان لێ بگرم. بەڵام خودا پەردەیەکی وای بەسەرگوێم دا دا کە خەوم لێ کەوت و بەهیچ شتێك خەبەرم نەبووەوە تا گەرمای خۆری بەیانی هەڵیساندم. ئینجا گەڕامەوە بۆلای هاوڕێ شوانەکەم و لێی پرسیم داخۆ چۆن کەیف و سەفایەکم کردبێت، منیش هەواڵی ڕاستی ی بەسەرهاتەکەم بۆ گێڕایەوە... جاری دووەمیش، کە هەر بەتەمای کردارێکی وابووم

---

(١) جاهیلیەت: بەسەردەمی پێش هاتنی ئیسلام دادەنرێت. قورئانیش بۆیە ئەو ناوەی بۆ داناوە چونکە لەو زەمانەدا گوناهو تاوان زۆر ئەنجام دەدراو بەڕەواشیان دادەنا.

و کەخوداش پاراستمی، ئەوەبوو لەشەوێکی تردا بۆ هەمان مەبەست چوومەوە بۆ—مەککە— و دووبارە خودا خەوی لێ خستمەوەو نەیهێشت گوێم لەهیچ ئاهەنگێکی نەفامی بێت. ئیدی هەرگیز دوای ئەوە بەتەمای هیچ کردارێکی لەو جۆرانە نەبوم و خەیاڵم بەلای هیچ گوناهێك دا نەبرد)).[١]

زەواجی لەگەڵ– خەدیجە –دا

لە تەمەنی (٢٥) ساڵی دا بۆ دووەم جار سەفەر بۆ سوریە (شام) دەکات، ئەم سەفەرەشی بۆ کارێکی بازرگانی ی خاتوو (خەدیجە)[٢]ی کچی (خووەیلید) دەبێت کە هەندێك جار پیاوانی بەکرێ دەگرت، تا بازرگانی ی بەپارەو ماڵیەوە بۆبکەن، چونکە خۆی بێوەژن بوو و خزمەتکارێکیشی بەناوی (میسرە) هەبوو.

(خەدیجە) بۆیە ئەو کارەی بە (محمد) سپارد، چونکە بیستبووی مرۆڤێکی دەسپاك و ڕاستگۆیەو خاوەنی چەندین ڕەوشتی بەرزی دیکەشە. لەو سەفەرەدا خزمەتکارەکەی خۆیشی لەگەڵ دا ناردو هەردوکیان (واتە —محمد— و —میسرە) لەو ئەرکی بازرگانی یەیان داو لەکاری کڕین و فرۆشتن دا قازانجێکی هێجگار زۆریان بەدەست هێنا، وجودی خودی (محمد)یش لەو سەفەرەدا بووە هۆی خێرو بەرەکەتێکی ئەوەندە زۆر، کە (میسرە)ش هەستی پێ‌کردو سەری سوڕمابوو و کاتێك هاتنەوە هەموو بەسەرهاتەکەی ئەو سەفەرەی بۆ (خەدیجە)ی خاتوونی گێڕایەوە[٣]. دیارە – خەدیجە –ش زۆر سەرسام و خۆشحاڵ بوو بەو ڕەوشتە جوان و بەرزانەی – محمد –و شادمانیش بوو بەو قازانجە زۆرەی، کە لەو بازرگانی یەدا پەیدای کردبوو. هەر بۆیەش کەسێکی نارد بۆلای و ئامادەیی خۆی دەربڕی کە ئامادەیە شووی پێبکات ئەگەر داخوازیی بکات. لەو کاتەش دا– خەدیجە– تەمەنی گەیشتبووە چل ساڵ. (محمد)یش ئامادەیی خۆی دەربڕی‌و مامی خۆی (ابوطالب)ی نارده داوای و ئەویش لای کەس وکاری خوازبێنیی کردو مێردی پێ‌کرد.

---

(١) بڕوانە: الكامل في التأريخ – لأبن الأثير – ج٢.

(٢) (خەدیجە) ژنێکی دەوڵەمەندبووەو لەخانەوادە هەرەبەرزو بەڕێزەکانی – قورەیش – بووەو بەچەندین ناوی وەك (طاهرة)و (سیدة قريش) ناسراوەو تەنانەت گەلێك لەپیاوانی (قورەیش) داوای زەواجیان لێ دەکردو خوازبێنییان دەکرد، بەڵام شووی بەکەسیان نەدەکرد هەرچەندە بێوەژنییش بوو.

(٣) هەروەها گێڕراوەتەوە، کە (مەیسرە) هەواڵێکی تری بە(خەدیجە) گەیاندووە دەربارەی ئەوەی لەکاتی نیوەڕۆو تین سەندنی گەرمادا دوو فریشتەی دیبوو سێبەریان بۆ(محمد) کردبوو بۆ پاراستنی لەگەرمای خۆر.

دادوەریکردنی لەبنیات نانەوەی – کەعبە –دا

(محمد) لەتەمەنی سی وپێنج ساڵی دا دەبێت، کە لافاوێکی توند ڕوودەدات و کەعبەش دەگرێتەوەو هەموو دیوارەکانی درزو کەلەبەریان تێ دەکەوێت. قوڕەیشی یەکان بەپەلە دەکەونە تێکدانی یەکجارەکی ی (کەعبە) تاکو سەرلەنوێ بەشێوەیەکی چاکتر بنیاتی بنێنەوە.

جا دوای ئەوەی هەموو لایەکی بنیات دەنێنەوە دەگەنە ئەو کارەی کە چۆن بەردەڕەشەکە (الحجر الأسود) بخەنەوە جێگەکەی خۆی. لەمەش دا ناتەبایی و جیاوازی بیروڕا دەکەوێتە نێوان سەرانی قوڕەیشەوە دەربارەی ئەوەی کامیان بیخەنەوە سەرجێگەی خۆی. مشت ومڕ لەسەر ئەمە لەنێوانیان دا دەگاتە ئەو ڕادەیەی خەریك بوو ئاگری جەنگیان لەنێوان دا هەڵگیرسێت. لەو کاتەدا بەتەمەنترین پیاوی قوڕەیش (اَبو اُمَیّة–ی کوڕی –مغیرة) هێوریان دەکاتەوەو پێیان دەڵێت: {گەلۆ ناکۆك مەبن. باشتر وایە یەکێك بکەنە دادوەر (حەکەم)ی نێوانتان و باکەسێکی واش بێت کە بەحوکم و دادوەری کردنەکەی قایل بن} . ئەوانیش دەڵێن: }کاری دادوەری دەسپێرین بەیەکەمین کەس کە دێتەلامان{ واتە لەو کەسانەی دەچنە ژوورەوە بۆلایان لەکەعبەدا بۆ دیتنی بینای نوێی کەعبە. بێگومان بەویست و ئیرادەی دانایانەی خوای پەروەردگار یەکەم کەسێك کە دەچێتە لایان (محمد) دەبێت. ئەوانیش دڵخۆش دەبن و دڵنیاش دەبن لەتەحکیم و دادوەری کردنی ئەم پیاوەی کە هەموویان بەمرۆڤێکی دەسپاك و جێی متمانەو ڕاستگۆو ژیرو زانا ناسیویانە. بۆیە دەڵێن: {ئەوە –محمد–ی ئەمین و متمانە پێکراوەو ئێمەش قایلین بەدادوەریکردنی لەنێومان دا} .

جا کاتێك مەسەلەکەی بۆ باس دەکەن، ئەویش خێرا بۆ چارەسەری ئەو کێشەیەی نێوان سەرانی قوڕەیش کراسەکەی خۆی ڕاخست و بەردەکەی خستەسەرو داوای لەگەورەکانی قوڕەیش کرد کە هەریەکەو گۆشەیەکی کراسەکە هەڵگرێت و بەهەموویان هەر چوارلای ئەو کراسە بەرزکەنەوە.

ئینجا خۆیشی بەردە ڕەشەکە هەڵدەگرێت و بەدەستی خۆی دەیخاتەوە سەر جێگەکەی. بەم ڕەنگەو بەو هەڵس وکەوتە دانایانەیە توانی ی ئەو کێشە ئاڵۆزەی نێوان سەرەك هۆزەکانی قوڕەیش چارەسەرکات کە خەریك بوو ببێتە هۆی ڕوودانی کارەساتێکی گەورە.

کارکردنی لە پێش پێغەمبەرێتیی دا

"موحەممەد" هیچی وای لە ماڵ و کەلوپەل بەمیرات بۆ نەمابووەوە تەنها بڕێکی کەم نەبێت. جگە لەوەی کە بە (هەتیوی)یش گەورە بووبوو. کاتێك گەیشتە ئەو تەمەنەی توانای کارکردنی هەبێت لەگەڵ چەند برایەکی (شیری)ی دا کە (لەوەوپێش لەدێهات دا پێکەوە لای دایەن شیریان خواردبوو) مەڕی دەلەوەڕاندو بەپیشەی شوانکارەیی یەوە خەریك بوون. دەربارەی ئەم کارەش فەرموویە: ((هەر پێغەمبەرێك کەخودا ناردوویەتی کاری شوانیی کردووە)) هاوەڵان لێ یان پرسی: }ئایا تۆش شوانییت کردووە ئەی پێغەمبەری خودا{؟ فەرمووی: ((بەڵێ منیش کاری شوانی و مەڕلەوەڕاندنم بۆ خەڵکی –مەککە– دەکرد بەچەند –قیراط[1]– ێك)).

جگە لەم کاری شوانکارەییەی کە لەتەمەنێکی مێردمنداڵیو نەوجەوانیدا پێوەی خەریك بووە، کاری بازرگانییشی لەتافی لاوی دا کردووەو شەریك (هاوبەش)ەکەشی لەو کارەدا (سائب–ی کوڕی –ابي السائب) بووە. هەروەها –وەك پێشتریش باسمان کرد– کاری بازرگانیو کڕین و فرۆشتنی بەکرێ بۆ (خەدیجە) کردووەو دوای ئەوەی بووە بەهاوسەرییشی و بەپارەو سامانی ئەو کاری کردووە.

---

(١) دەقی عەرەبیی فەرموودەکە: {وأنا رَعَيتُها لأهل مكة بالقراريط}.. وشەی (قراريط) کۆ (جەمعی) وشەی (قیراط)ەو مانای نرخی کەمتر لەدینارێك یان چەند بەشی دینارێك دەگەیەنێت. گوتراویشە وشەی (قراريط) ناوی جێگەیەك بووە لەو ناوچەیەی کە ئاژەڵیان تێدا لەوەڕاندووەو بەم پێیەش مانایەکی تری فەرموودەکە ئەمەیە: }بەڵێ منیش ئاژەڵم بۆ خەڵکی مەککە لە (قراريط) دەلەوەڕاند{.

بەندی دووەم

((پێغەمبەرێتیی " محمد "))

(سەرەتای سرووش بۆ پێغەمبەر – بانگەوازی نهێنیی پێغەمبەر بۆ ئیسلام – ئاشکراکردنی بانگەواز – "قورەیش" بەرهەڵستیی پێغەمبەر دەکەن – هەڕەشەکردن لەپێغەمبەر – چەند هەوڵێك بۆ فریودانی پێغەمبەر.)

سەرەتای سروش بۆ پێغەمبەر

کاتێك (**محمد**) تەمەنی گەیشتە چل ساڵان خودا کردی بەپێغەمبەرو وەك مژدەدەرو ترسێنەرێك (**بشيراً ونذيراً**) ناردی بۆلای خەڵکی تاکو پەیامی خودایان پێبگەیەنێت و ڕێی ڕاستیان بدات و مژدەی بەهەشتیان لەبەرامبەر ئیمان و کردەوە چاکەکانیان دا پێبگەیەنێت و بەئاگری دۆزەخیش لەبەرامبەر باوەڕنەهێنان و گومڕاییدا بیانترسێنێت و ئاگاداریان بکاتەوە، هەروەك خوداش لەم بارەیەوە فەرمووویەتی:

﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾...

یەکەم سەرەتای سرووش (وحي)یش بەخەوبینینی ڕاست(الرؤيا الصادقة) دەستی پێ کرد. (**محمد**) هەر جارێك خەوێکی بدیایە وەك خۆی دەهاتەدی.

دوای ئەوەش تەنهایی و دووری لەگەلەکەی لا خۆشەویست کرا (واتە: پێش لەئەستۆنانی ئەرکی پێغەمبەرێتی)، چونکە دەیبینی ئەو گەلەی خۆی لە چ سەرلێشێواوی و گومڕایی یەکی ئاشکرادان بەهۆی بتپەرستی و کڕنووش بردنیان بۆ بتەکانەوە. هاوکات بوو لەگەڵ نزیك بوونەوەی سرووشی خودادا بۆلای ئەم حەز لەتەنهایی کردنەی زۆر زیاد دەبوو. بۆئەم خۆدابڕان و تەنیایی یەیشی ئەشکەوتی (حەڕراء)ی دیاری کردبوو و چەندەها شەو خواپەرستی ی تێدا دەکرد. جاری وا هەبوو دە شەو تیای دا دەمایەوەو جاری واش هەبوو زیاتر لەمانگێك لەوێ دەمایەوە. خواپەرستیو بەندایەتی یەکەشی لەسەر ئایینی (ابراهیم)عليه السلام بوو. بۆ ئەم مەبەستەش خۆراکی لەگەڵ خۆی دا دەبردو هەر جارێك بۆ لای خێزانەکەی دەگەڕایەوە خۆراکی تری لەگەڵ خۆی دا دەبرد.

بەم ڕەنگە لەو ئەشکەوتە وەختی بەسەر دەبرد تاکو ڕۆژێکیان فریشتەی خودا (**جيبريل**)عليه السلام بەفەرمانی خودا گەیشتە لایو یەکەمین ڕاسپاردەی پێگەیاندو پێی فەرمووو:

(بخوێنە: (إقرأ)). ئەویش فەرمووی: (مـن خوێنـدەوار نـیم). پێغەمبـەر خـۆی لەباسـی ئـەم بەسەرهاتەیدا فەرموویەتی: ((ئینجا دوای ئەوەی پێم گـوت کـە مـن خوێنـدەوار نـیم تونـد گوشیمی بەخۆیەوە تا هێزو گوڕم تیا نەماو پاشان بەریدام و پێمی فەرموو: (بخوێنـە) منـیش وەڵامم دایەوە کە: (خوێندەوار نیم). دووبارە توند بەخۆیەوە گوشیمیەوە هەتاکو هێـزو بڕسـتم لێ بڕاو پاشان بەریدامەوەو فەرمانی پێکردمەوەو فەرمووی: (بخوێنـە). منـیش وەك جـاری پێشووتر وەڵامم دایەوە کە (من خوێنـدەوار نـیم). بـۆ سـێیەم جـار بەتونـدی باوەشـی پـێم داکردەوەو پاشان بەرەڵڵای کردمەوەو فەرمووی:

﴿ٱقۡرَأۡ[1] بِٱسۡمِ رَبِّكَ[2] ٱلَّذِی خَلَقَ ۝١ خَلَقَ ٱلۡإِنسَـٰنَ مِنۡ عَلَقٍ ۝٢ ٱقۡرَأۡ وَرَبُّكَ ٱلۡأَكۡرَمُ[3] ۝٣ ٱلَّذِی عَلَّمَ بِٱلۡقَلَمِ ۝٤ عَلَّمَ ٱلۡإِنسَـٰنَ مَا لَمۡ یَعۡلَمۡ ۝٥﴾.))

ئینجا پێغەمبەر بەپەلەو بەهەڵلەرزینەوە ڕۆشتەوە بۆماڵەوەو بـە (خەدیجـە)ی هاوسـەری فەرموو: (دامپۆشن.. دامپۆشن: "زملوني، زملـوني")، ئەوانیش دایانپۆشی و پاڵکەوت هەتا ئەو ترس و بیم و هەڵلەرزینەی تیانەما، پاشان دەستی کرد بەگێڕانەوەی ئەو حاڵەتەی بەسەریا هاتبوو بۆ (خەدیجە)و فەرمووی: (بەڕاستی ترسم لەسەرخۆم هەبوو). (خەدیجە)ش پێ ی گـوت: {نا، قەت ترست لەسەرخۆت نەبێت، چونکە قەسەم بەخوا هەرگیز خودا کەساس و مـەلوولت ناکات، لەبەرئەوەی تۆ پەیوەندی سۆز(صلەـی ـڕەحم) دەگەیەنیت و هاتوچۆی کەس وکارت و خەڵکی دەکەیت و ڕێزێکی زۆر لەمیوان دەگریت و یارمەتیی کەسانی خاوەن ماڵ ومناڵی زۆر دەدەیت و دەسگیرۆیی ی هـەژاران و نـەداران دەکـەیت و هاوکـاریو کۆمـەکی خـاوەن هـەق دەکەیت} .

دوای ئەم ستایشە ـ خەدیجە ـ خێرا (محمدی) لەگەڵ خۆی دا برد بـۆ مـاڵی ئامۆزایـەکی خۆی کەناوی (وەرەقەـی کوڕی ـنەوفەل) بوو و لەسەردەمی جاهیلی دا بووبوو بە(نەسـرانی)و

(١) وشەی (اقرا) کەمانای (بخوێنە) دەگەیـەنێت بانگەوازێکـە بـۆ خوێنـدن و بەدەسـت هێنـانی زانسـت. لەمەشەوە بۆمان دەردەکەوێت کەئایینی ئیسلام لەیەکەم ساتەوەختی سـەرهەڵدانیەوە مـۆرکێکی زانسـتیانەی پێوە دیاربووەو بۆ ئەوەش هاتووە کە جەهل و نەفامی لەناوببات و زانست و زانیاری بڵاوبکاتەوە.

(٢) (باسم ربك)ەش تیشك دەخاتەسەر ئـەو ڕاسـتی یـەی کـەوا بێگومـان خوێنـدن و خوێندنـەوە بـەناوی پێشەوایەك یان بۆ سوودێکی تایبەتیو شەخصی نی یە، بەڵکو بەناوی خودای خـالق و پەروەردگارەوەیـە. جـا ئەگەر خوێندن تەنها لەپێناوی خوادابێت ئەوا لەهـەموو بارودۆخێـك دا سـوودمەندە. بـەم ڕەنگـەش ئیسـلام لەیەکەم سەردەمی پەیدابوونی یەوە شوێنکەوتوانی خستۆتەسەر ڕێگای دڵسۆزیو یەکلابوونەوە بۆخودا.

(٣) (وربك الأکرم) ئەم تەعبیرە نایابەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە دەقـە خوێندراوەکـەو زانسـتە دەسـتەبەر بووەکە تەنها لەدەریای بێ پایانی (کەرەم)و بەخششی خودایی یەوەیە. لەم ئایەتـەدا وشـەی (أکـرم) کـەخودا خۆی پێ وەسف کردووە بەڵگەیەکی ترە لەسـەرئەوەی کەزانسـت و مەعریفـە بـەنرخترین بەخشـش و خـەڵاتی خودایە بۆ مرۆڤایەتی.

لە (ئینجیل)دا شارەزاو زانابوو. هەروەها پیاوێکی پیرو بەساڵاچوو و کوێریش ببوو.

(خەدیجە) پێ ی گوت: {ئەی کوڕی مامی خۆم گوێ لەم برازایەی خۆت بگرە کە بەسەرهاتێکی زۆر گرنگی خۆیت بۆ دەگێڕێتەوەو پاشان بزانە چی بەسەردێت و ڕووداوەکەی بۆ لێك دەرەوە}.

(وەرەقە) لێ ی پرسی: {کوڕی برام چیت بەسەرهاتووە} ؟ پێغەمبەریش ڕووداوەکەی خۆی بۆ گێڕایەوە. ئینجا (وەرەقە) (هەواڵی بوون بەپێغەمبەری خودا)ی پێ گەیاندو پێ ی گوت: (ئەو پەیامە بەرزەی کەخودا بۆ مووسای ناردە خوارەوەو لەرێی (جیبریل)ی فریشتەوە بۆ تۆشی ناردووە، خۆزگە لەو رۆژەدا لاوێك دەبووم. خۆزگە زیندوو بوومایە کاتێك گەلەکەت لەسەر گەیاندنی ئەو پەیامە شاربەدەرت دەکەن).پێغەمبەر لێ ی پرسی: (ئەرێ بەڕاست ئەوان دەریشم دەکەن)؟ پێ ی گوت: (بەڵێ.. هەر کەسێك کەهەمان ئەرکی تۆی پێسپێرراوە بەربەرەکانێیەکی زۆری کراوە. منیش گەر تا ئەو ڕۆژە لەژیان دا بمێنم ئەوا بەتەواوەتی پشتگیریت دەکەم)... بەڵام هێندەی پێ نەچوو، کە (وەرەقە) مردو سرووش(وحي)یش دوای ماوەیەکی کەم بۆ پێغەمبەر هات کە پێشتر ماوەی چل ڕۆژێك دەبوو سرووشی لێ بڕابوو. بەڵام دوای ئەوە بەردەوام سرووشی بۆ دەهاتە خوارەوە.

بانگەوازی نهێنی پێغەمبەر بۆ ئیسلام

پاشان پێغەمبەر دەستی کرد بەڕاپەڕاندنی ئەو ئەرکەی کەخودا پێ ی سپاردو بەنهێنی بانگەوازی بۆ خواپەرستی دەکرد تاکو خەڵکی هەموویان ڕووبەڕووی مەسەلەیەکی کت وپڕ ی تازە نەبنەوەو لەئاسەواری ئەو جۆرە کاردانەوانە خۆی بپارێزێت.

یەکەم کەسیش کە باوەڕی پێ هێنا هاوسەرەکەی خۆی (خەدیجە —ی کچی -خووەیلید)و هەروەها (علی[1] —ی کوڕی —ابوطالب)و (عبداللە—ی کوڕی —أبوقحافە— واتە ئەبوبەکر)و

(١)(علی—ی کوڕی —ابوطالب) لەلای (محمد) نیشتەجێ بوو و هەر ئەو ئەرکی ژیانیی دەکێشا، چونکە لەو ماوەیەدا کە (قورەیش) تووشی کارەساتێکی برسێتی ببوون (ابوطالب)ی مامی پێغەمبەریش دوچاری هەژاری ببوو و خاوەنی ماڵ و منداڵێکی زۆریش بوو. جا بۆ سووك کردنی ئەو بارەگرانەی (ابوطالب)، (محمد) چووە لای مامێکی تری کەناوی (عباس) بوو و مەسەلەکەی لەگەڵ دا باس کردو پێ ی فەرموو: (بێگومان—ابوطالب—ی برات منداڵی زۆری هەیەو تووشی ئەو بارگرانی و تەنگانەیە بووەو با پێکەوە بچین بۆلای و ئەرکی منداڵەکانی لەسەر کەم بکەینەوە. تۆ منداڵێکی لێ وەرگرەو منیش منداڵێکی لێ وەردەگرم و ئەرکی بەخێوکردنیان دەکێشین). ئینجا هەردوکیان چوون بۆلای (أبوطالب)و بیروڕاکەیان پێڕاگەیاندو (عباس) کوڕێکی (ابوطالب) بردە لای خۆی کە (جعفر) بوو. (محمد)یش (علی)ی گرتەخۆو وەك یەکێك لەمنداڵەکانی خۆی لای مایەوەو

(زید-ی کوڕی -حارثة) بوو. چەند کەسێکی کەمیش لەئەشراف و پیاوماقوولان لەسەرەتادا باوەڕیان پێهێنا، وەك (عثمان-ی کوڕی -عفان)و (زبیر- ی کوڕی -عَوام)و (عبدالرحمن-ی کوڕی -عوف)و (عبدالله-ی کوڕی -مسعود)و (سعد- ی کوڕی -ابو وقاص)و (طلحة-ی کوڕی -عبیدالله)و (ابوذر-ی غفاري)و (صهیب-ی ڕۆمی)و ئەوانی دی.

هەموو ئەم بەڕێزانەش بەوپەڕی چاوقایمی و قوربانی دانەوە موسڵمان بوون، بەڵام چۆن قوربانی دانێك، ئەوان تووشی ئازارو ئەشکەنجەدانی سەختی بێ باوەڕان و سەرانی قوڕەیش دەبوون...

بۆ نموونە لەم بارەیەوە گێڕراوەتەوە (ئەبو جەهل) کە یەکێك بوو لەسەرانی قوڕەیش کاتێك بیبیستایە پیاوێك موسڵمان بووەو گەر ئەو پیاوە خاوەنی پلەو پایەو هێزێك بوایە گلەییو گازاندەیەکی زۆری لێدەکردو شەرمەزاری دەکردو پێ ی دەگوت: (چۆن وازت لەئاینی باوکت هێناوە کەئەو لەتۆ باشترە.. دەبێت بەگەمژەو نەفامت دابنێین و بیروڕات بەهەڵەو ناشیرین لەقەڵەم دەین و لەوپلەو پایەیەت بخەین)...

خۆ ئەگەر کابرا بازرگانێك بوایە(ئەبوجەهل)پێ ی دەگوت: (برەو لەبازرگانییت دا ناهێڵین و پارەو ماڵت لەناودەبەین)...

بەڵام ئەگەر کابرای تازە موسڵمان بوو بێ کەس و بێ دەسەڵات و هەژار بوایە لێ ی دەداو هەڵی دەنا بۆ پاشگەزبوونەوە.[1]

لەم بەسەرهاتانەشەوە گەورەترین بەڵگە بەدی دەکرێت لەسەر ئەوەی کەوا ئیسلام بەشمشێر بڵاونەبۆتەوە (وەك ئەوەی هەندێك ناحەزو قین لە دڵ) ئیددیعای لەسەر دەکەن. چونکە پێغەمبەری خودا خاوەنی هێزێکی وا نەبوو تاکو ئەو خەڵکە ناچارکات بۆ وەرگرتنی ئیسلام، بەڵکو بەپێچەوانەوە تەنانەت خودی پێغەمبەرو شوێنکەوتوانیشی بەهۆی باوەڕەکەیانەوە بەدەست سەرانی قوڕەیش چەوسابوونەوە، هەروەك لەباسەکانی داهاتووش دا زیاتر ڕوونی دەکەینەوە.

بەخێوی دەکرد تا ئەو کاتەی خودا (محمد)ی کرد بەپێغەمبەرو ئیتر (علی)یش یەکێك بوو لەئیماندارە یەکەمەکان. (عەلی) هەرگیز لەژیانیدا کڕنووشی بۆ بتێك نەبردبوو، هەر بۆیەش بەنزای (کرم الله وجهه) ستایشی دەکرێت.

(١) (ابن هشام)، ج١.

ئاشکراکردنی بانگەواز

پێغەمبەری خودا ماوەی سێ ساڵ بەنهێنی بانگەوازی بۆ بەرنامەی خودا دەکرد، ئەمەش لە سەرەتای دەست پێکردنی سرووشەوە بووە هەتا ئەو کاتەی فەرمانی خودای بۆ هات لە سەر ئاشکرا کردنی ئاینەکەی و پێ ی فەرموو: ﴿ فَٱصۡدَعۡ [١] بِمَا تُؤۡمَرُ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾الحجر/٩٤.. واتە: {ئەو پەیامەی ئەرکی گەیاندنییت پێ سپێرراوە ئاشکرای کەو لەسەر کاری خۆت سوورو بەردەوام بەو باکت لەموشریکان و بێ باوەڕان نەبێت}.

پێغەمبەر بۆ بەجێ هێنانی ئەم فەرمانەی پەروەردگاری چووەسەر بەرزاییی ی (صفا)[٢] و هاواری لەخەڵکی کردو خەڵکیش لەنێو خۆیان دا پرسییان (ئەوە کێ یە هاواردەکات)؟ گوترا (ئەوە —محمد—ە) ئینجا کۆبوونەوەو (محمد) یەکە یەکە ڕووی کردە هەموو هۆزو بنەماڵەکان و فەرمووی: }ئەی بنەماڵەی فلان.. ئەی بنەماڵەی —عبدالمطلب.. ئەی بنەماڵەی —عبدمناف— ، ئایا گەر پێتان بڵێم (لەقەدپاڵی ئەم شاخەوە لەشکرێك دەردەچێت) باوەڕم پێدەکەن؟{ گوتیان: }هەرگیز درۆمان لێ نەبیستوویت{. ئینجا پەیامی خۆی بۆ ڕوون کردنەوەو بانگی کردن بۆ ڕێ ی ڕاستی خوداو فەرمووی: }من ئاگادارتان دەکەمەوە لەسزایەکی سەختی خودا گەر لەسەر ئەم حاڵەتەتان بمێننەوە{. لەو کاتەدا (ئەبو لەهەب) گوتی: }دەك سەرگەردان بیت.. ئەرێ بۆ ئەمە ئێمەت لێرە کۆکردەوە{؟ لەسەرئەم قسەیەش فەرمایشتی خودا ﴿تَبَّتۡ يَدَا أَبِي لَهَبٖ وَتَبَّ﴾ لەسوورەتێکی کورت دا هاتەخوارەوە..

پاشان خودا فەرمانی بەپێغەمبەرەکەی داو پێ ی فەرموو:﴿ ٣١ قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ ﴾ الشعراء/٢١٤-٢١٥.. واتە: {یەکەم جار بانگەوازی کەس و کارە نزیکەکانت بکەو لە ئاکامی ئاکارو کرداریان بیانترسێنە، هەروەها نەرم و لەخۆبووردووبە بۆ ئەو بڕوادارانەی شوێنت کەوتوون}.

پێغەمبەریش کەس و کارە نزیکەکان و بنەماڵەی خۆی کۆکردەوەو پێ ی فەرموون: {بێگومان پێشڕەو(رائد)[٣]ی هەر هۆزو بنەماڵەیەك درۆ لەگەڵ کەس وکاری خۆی دا ناکات. وەڵڵاهی ئەگەر درۆ لەگەڵ هەموو خەڵکی دا بکەم درۆ لەگەڵ ئێوەدا ناکەم. خۆ ئەگەر هەموو خەڵکی فریوبدەم هەرگیز ئێوە فریو نادەم. دەسا بەو خودایەی، کە جگە لەخۆی هیچ

(١) (اصدع) واتە: هەق و ناهەق لەیەکتر جیابکەرەوە: (افرق بين الحق والباطل).

(٢) (صفا): جێگەیەکی بەرزە لەچیای (ابی قبیس) لەشاری (مەککە).

(٣)(رائد) کە لەدەقی عەرەبیی فەرموودەکەدا هاتووە (ان الرائد لايكذب أهله) مەبەست لەو کەسەیە کە ڕێبازێکی دیاریکراو لەبەردەم کەسانی تردا ئاسان دەکات.

پەرستراوێکی تر نی یە من پێغەمبەری خودام بۆلای ئێوە بەتایبەتی و بۆلای هەموو خەڵکی دنیاش بەگشتی... قەسەم بەخودا ئێوە دەمرن وەك چۆن دەخەون. زیندوو دەکرێنەوە وەك چۆن لەخەو هەڵدەستن. لەسەر کاروکردەوەتان لێتان دەپرسرێتەوەو لەبەرامبەر کاری چاکەدا پاداشتی چاکەتان دەدرێتەوەو لەبەرامبەر کاری خراپەش دا سزای سەخت دەدرێن. ئیتر یان بەهەشتی هەمیشەیی، یان دۆزەخی هەمیشەیی خانەی ڕۆژی دواییتان دەبێت.}...

لەوەلامی ئەو فەرمایشتەدا کەس وکارە نزیکەکانی و بنەماڵەکەی بەنەرمی لەگەڵی دا دەدوان تەنها (ابو لهب)ی مامی نەبێت، کە توند بوو لەگەڵیا.

-قوڕەیش- بەرهەڵستی پێغەمبەر دەکەن

لەپێش هاتنی ئیسلام دا عەرەبەکان بتیان لەشوێنی(مسجد الحرام)دا دەپەرست کەچەند پەیکەرێکی لەبەرد داتاشراو بوون و هیچ سوودو زیانێکیان نەبوو، بەڵام وێڕای ئەوەش لەلای قوڕەیش بەبناغەی ژیان دادەنران.. (قوڕەیشیەکانیش پێشەوای هەموو عەرەب بوون لەو سەردەمەدا...). عەرەبەکان قوربانی یەکانیان پێشکەشی ئەو بتانە دەکردو بەمەش بەرژەوەندییەکی ئابووری و سوودێکی کۆمەلایەتی بۆ قوڕەیش دابین دەبوو، چونکە قوڕەیش هەر خۆیان ئەرکی پاراستنی خانەی بتەکانیان دەکێشاو گەر ئەو جۆرە ئاینەش لەناو بچوایە ئەوا بەرژەوەندی یەکانی قوڕەیش و پێشەوایەتی یەکەشیان لەدەست دەچوو.

هەر بۆیەش کاری پێغەمبەری خودا لەبلاوکردنەوەی ئاینێکی تازەدا هێجگار سەخت و گران بوو. چونکە پووچەڵی و نەشیاویی دیاردەی بتپەرستیو ئەو بیروباوەڕانەی تری بۆ دەسنیشان دەکردن کە پێچەوانەی تاکیو تەنیاییی خودای پەروەردگارە.

پێغەمبەر هەر بەمەشەوە نەوەستا، بەڵکو شێواویی داب ونەریتە کۆمەلایەتییەکانیشیانی دەردەخست. لەبەرئەمەش قوڕەیشییەکان بەو ڕەنگە بۆ (محمد)یان دەڕوانی کە گوایە یاخی بووەو لەسیستەم و داب ونەریتەکانی ئەوان لای داوەو هەموو بنەما ئابووریو کۆمەلایەتییەکانیان بۆ تێك دەدات. هەر بۆیەش بڕیاریان دا سووربن لەسەر بەرهەڵستیکردنی بەتوندی تاکو قەوارەی خۆیان بپارێزن.

ڕۆژێکیان پێغەمبەری خودا چووە نێو (مسجد الحرام)ەوەو دییتی ئەوان کڕنووش(سجدة) بۆ بتەکان دەبەن، ئەویش هەولی دا نەهێڵێت وا بکەن و ئامۆژگاریی کردن لەسەر ئەوەی لەئایینی باوکیان (ئیبراهیم) دەرنەچن، بەڵام ئەوان لەوەلام دا گوتیان: (ئێمە بۆیە سوژدە بۆ ئەم بتانە دەبەین تاکو نزیکمان کەنەوە لەخودا، هەروەك خوداش ئەم وتەیەیانی لەقورئان دا دیاری

کردووە ﴿مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ﴾. پێغەمبەر بۆی ڕوون کردنەوە، کە بێگومان ئەم ڕەفتارە (هاوبەش دانانە بۆ ئەو خودایەی کە هەرگیز ئەوەیان لێ پەسند ناکات). پاشان ئەو خووڕەوشتەیانی بەکارێکی نالەبارو ناهەموار دانا. ئەوانیش تێکڕا برِیاریان دا لەسەر دژایەتی کردنی و ئیدی بەشێوازێکی گاڵتەجاڕی و بەسووك سەیرکردن بەرەو ڕووی وەستان. هەروەك خوداش بەسەرهاتەکەیان دەگێڕێتەوەو لەم فەرمایشتانەی دا دەفەرموێت:

﴿كَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِن قَبۡلِهِم مِّن قَرۡنٖ فَنَادَواْ وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٖ ﴿٣﴾ وَعَجِبُوٓاْ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٞ مِّنۡهُمۡۖ وَقَالَ ٱلۡكَٰفِرُونَ هَٰذَا سَٰحِرٞ كَذَّابٌ ﴿٤﴾ أَجَعَلَ ٱلۡأٓلِهَةَ إِلَٰهٗا وَٰحِدًاۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيۡءٌ عُجَابٞ﴾ص/٤-٥.. ﴿خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِبُواْ جَآءَهُمۡ نَصۡرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَآءُۖ وَلَا﴾ الفرقان/٤١-٤٢.

ئەمەش پێغەمبەری خودای دڵتەنگ دەکردو ئازاری ی دەدا، خوداش بۆ کەم کردنەوەی ئازارو خەمی پێغەمبەر، بەم فەرمایشتانە دڵنەوایی ی دەکرد کە با ئارام بگرێت لەبەرامبەر شێوازە گاڵتەجاڕییەکانیان دا، چونکە پێغەمبەرانی پێش ئەویش تووشی هەمان حاڵەت بوون: ﴿وَلَقَدۡ كُذِّبَتۡ رُسُلٞ مِّن قَبۡلِكَ فَصَبَرُواْ عَلَىٰ مَا كُذِّبُواْ وَأُوذُواْ حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمۡ نَصۡرُنَاۚ﴾ الأنعام /٣٤.

کەسانی گاڵتەجاڕو سووکایەتی پێ کەرانیشی لەو گەورەپیاوو سەرۆك هۆزانەبوون کە هەردەم بەوتەی ناشیرین و جنێوو تیروتوانج بەرپەرچی پێغەمبەریان دەدایەوەو دەربارەی خۆیشی دەیانگوت گوایە ئەمە (کاهینێکە) یان شێتە، جگە لە درۆ خستنە پاڵیشی. خوداش هەمیشە ڕووی فەرمایشتی بەم ڕەنگە لەپێغەمبەر بوو:

﴿فَذَكِّرۡ فَمَآ أَنتَ بِنِعۡمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٖ وَلَا مَجۡنُونٍ﴾الطور/٢٩.

هەندێك جاری تریش قسەی نابەجێ یان بۆ قورئان هەڵدەبەست و وایان ڕادەگەیاند گوایە لەئەفسانەکانی پێشینانە، هەروەك خودا خۆی ئاماژە بۆ ئەو کردارەشیان دەکات:

﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّآ إِفۡكٌ ٱفۡتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ عَلَيۡهِ قَوۡمٌ ءَاخَرُونَۖ فَقَدۡ جَآءُو ظُلۡمٗا وَزُورٗا ﴿٤﴾ وَقَالُوٓاْ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ٱكۡتَتَبَهَا فَهِيَ تُمۡلَىٰ عَلَيۡهِ بُكۡرَةٗ وَأَصِيلٗا﴾الفرقان/٤-٥.

شێوازێکی تری بەربەرەکانی کردنیان لەدژی پێغەمبەری خودا ئەوەبوو داوای چەندین موعجیزەیان دەکرد، وەك تەقاندنەوەی کانیاوێك لەزەوی دا یان دروست کردنی باخی زۆر لەدارخورماو ترێ و ڕاکێشانی ڕووبار بەنێویان داو هەڵقوڵاندنی ئاوی ڕووبارەکە لێ یانەوە،

یـاخود خسـتنەخوارەوەی چـەند هۆیـەکی سـزادان لەئاسمانـەوە، یـان پیشـان دانـی خـوداو مەلائیکەتەکان بۆ سەلماندنی ڕاستی ی وتەکانی، یـاخود خـاوەنی خانوویـەکی دروسـت کـراو لەئالتوون بێـت، یـان بـەئاسمان دا سـەرکەوێت و بـاوەڕ بەسەرکەوتنەکەشـی نەکـەن هـەتاکو کتێبێکیان لەئاسمانەوە بۆ بێنێتەوە تا بیخوێننەوە.

لەم بارەیەشەوە خودا فەرمووبە: ﴿وَقَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ ٱلْأَرْضِ يَنۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ ٱلْأَنْهَـٰرَ خِلَـٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ ٱلسَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا [١] أَوْ تَأْتِىَ بِٱللَّهِ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ قَبِيلًا [٢] ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ [٣] أَوْ تَرْقَىٰ فِى ٱلسَّمَآءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَـٰبًا نَّقْرَؤُهُۥ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّى هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا﴾ الأسراء/ ٩٠-٩٣.

ئەمە هەندێك لەو بەربەستانە بوو، کە دەهاتنەسەر ڕێ ی پێغەمبـەر بـەهۆی دژایـەتیو بەربەرەکانی ی گەلەکەیەوە، ئەویش زۆر بە ئارام و خۆڕاگر بوو و هەر بانگەوازی بۆلای خـودا دەکردو بیروباوەڕەکانی ئەوانی بەنادانی و نەفامی دادەنا بەهۆی پەرستنی ئـەو بتانـەوەی، کـە هیچ زیان و سوودێکیان نەبوو، هـەروەك خـوداش لەبەشـێکی سـرووش و فەرمایشـتەکانی دا فەرمانی پێ دەکرد، کە ئەم ڕاستی یەیان پێ بگەیەنێت:

﴿إِنْ هِىَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَـٰنٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ﴾ النجم/٢٣... ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُواْ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۗ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ البقرة/١٧٠... ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِنِّى جَاعِلٌ فِى ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓاْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ﴾ الفرقان/٤٤.

هەڕەشەکردن لە پێغەمبەر

بەهۆی ئەوەی پێغەمبەر خواوەنـدەکانی ئـەوانی بەشـتێکی پووچـەڵ و ناشـیرین دادەنـاو عەقڵیەتیشیانی بەنەفامی و کـەودەنی دادەنـا کۆمـەڵێك لەگـەورەپیاوانی قـوڕەیش بـۆ ئـەم مەبەستە چوونەلای (ابوطالـب)ی مامی و پێ یان گوت: (ئەی "ئەبو تالیب" برازاکەت قسەی

---

(١) کسفاً: {چەند پارچەیەك لەسزا.. چەند بەش و هۆیەکی ئەشکەنجەدان}.
(٢) قبیلاً: {گرنتی و زامنی ڕاستی ی ئیددیعاکانت بن}.
(٣) زخرف: {ئالتوون}.

نابەجێ ی بەخواوەندەکانمان گوتووەو ئاینەکەمانی لەکەدار کردووەو عەقڵ و هۆشمانی بەنەفامی و کەودەنی داناوەو باب و باپیرانمانی بەکەسانی گومڕا لەقەڵەم داوە، جا تۆش یـان دەبێـت وای لێ بکـەیت دەسـت هـەڵگرێت لێمـان یـاخود دەسـبەرداری ببـەو هـیچ هـەقێکت بەسـەر هەردوولامانەوە نەبێت، دیارە تۆش (وەك بزانین) دەسبەرداری نابیت، بۆیە ئێمە لەڕێ ی تـۆوە ئاگاداری دەکەینەوە)...

(ابوطالب)یش بەوتەی نەرم و ناسك قسەی لەگەڵ کردن و بەجوانی بەڕێ ی کردن، ئەوانیش ماڵئاواییان لێ کردو ڕۆشتن. بەڵام پێغەمبەر لەسەر بانگەوازی خۆی بەردەوام بووو هیچ شتێك لەوە پاشگەزی نەدەکردەوەو هەرخەریکی باس کردنی ئاینی خوداو بانگەواز بۆکردنی بوو.

ئەمەش زیـاتر ڕقـی ڕەشـی قوڕەیشـی بزوانـدو هـەموو سـەرەك هـۆزو پیاوماقووڵانیـان کۆبوونەوەو جارێکی تر چوونەوە بۆلای"ابوطالب"و پیێ یان گوت: (ئەی"ئەبو تالیب"بێگومـان تۆ تەمەنێکت بەسەربردووەو پیاوێکی بەساڵاچوو و خاوەن پلەوپایەی تایبەتییت لـەنێومان دا. ئێمە لەمەوپێش داوامان لێ کردیت کۆتایی بەمەسەلەی ئەو برازایەت بێنیت و نەهێڵیت چـی ی دی بۆ ئەو بەرنامە تازەیە بانگمان بکات، بەڵام تۆ ڕێی ئەوەت لێ نەگرتووە کە کۆتایی بەو قسەو باسانەی بێنێت. دەسا بەخودا ئێمەش چی تر ئارام نـاگرین لەسـەر تـوانج دان لـەباب و باپیرانمان و بەپووچەڵ دانانی عەقڵمان و لەکەدار کردنی خواوەندەکانمان، ئارام نـاگرین هـەتاکو وازی پیێ دێنیت و لێمانی دووردەخەیەوە، یان گەر واناکەیت ئەوا خۆمان بەرەنگاریی ئەویش و تۆش دەبینەوە تا ئەو کاتەی لایەکمان لایەکەی تر لەناودەبات)ئینجا بەجێیان هێشت.

(ابوطالب) زۆری پیێ ناخۆش بوو گەر لەگەلەکەی دابڕێت یان دژایەتی بکەن. دیارە پێیشی خۆش نەبوو، کەپێغەمبەریان تەسلیم بکات یان سەردانەوێنێت بۆ داواکانیـان. پاشـان نـاردی بەدوای داو پیێ ی گوت: (ئەی کوڕی برام، ئەمڕۆ گەورەپیاوانی گەلەکـەت هاتنـە لام و چـەند قسەیەکیان لەبارەی تۆوە پیێ گوتم: (ئینجا ئەو قسانەی ئەوانی پیێ گەیاند))و پیێ ی گوت☹جا تۆش منیش و خۆیشت بهێڵـەوەو هـەردوکمان بپـارێزەو بـارێکی وا مەخـەرە سەرشـانم، کـە نەیتوانم).

پێغەمبەر بەم وتانـە گومـانی وابـوو، کـەمامی بیروڕایـەکی تـازەو هەڵوێسـتێکی تـری بەرامبەری هەبێت و سازشی لەسەرکردبێت و هاندەری بێت لەسەرخۆ بەدەستەوەدان و وازهێنان لەپەیامەکەی. ئەمەش بەوپیێ یەی، کەتوانای پشتگیری کردنی لاواز بووبێت[١]. هـەر بۆیـەش ئەو فەرمودە بەناوبانگ و نەمرەی بەمامی فەرموو کە هـەتا کۆتـایی دنیـا هـەر بەنـەمری

(١) ابن هشام، ج١.

دەمێنێتەوەو گوزارشت لە (مردن لەپێناوی عەقیدەو بانگەواز بۆ پەرستنی خودای تاك و تەنیا)دا دەكات، ئەو بانگەوازەی كەهەموو هەڕەشەو گوڕەشەو چەشنە ئازاردانێكیش لەئاستیا بچووك دەبنەوە، ئەوەبوو پێغەمبەری خودا لەوەڵامی وتەكانی مامیدا فەرمووی: (ئەی مامی خۆم.. وەڵڵاهی ئەگەر خۆر بخەنە سەرشانی ڕاستم و، مانگ بخەنە سەرشانی چەپم تەنها بۆ ئەوەی دەست لەم كارە هەڵگرم، دەستی لێ هەڵناگرم هەتا خودا سەری دەخات و دەیچەسپێنێت یان لەپێناوی دا دەمرم).

بەڕاستی ئەم فەرموودەیە تەعبیر لەگەورەیی ی ئیمان و بەرزی و پیرۆزیی دەكات كاتێك لەقووڵایی دڵ دا جێگیر دەبێت، ئیمانیش وەك لافاوێكی هەڵچووەو هیچ هێزێكی سەرزەوی خۆی لەبەردا ڕاناگرێت.

پێغەمبەر دوای ئەوەی لەبەردەم مامی دا ئامادەیی تەواوی بۆ خۆفیداكردن لەڕێ ی بانگەوازەكەی دا پیشان دا، ئینجا گریاو ڕۆیشت. بەڵام (ابو طالب)ی مامی بانگی كردەوەو پێ ی گوت: (كوڕی برام ئەوەی پێت خۆشە بیڵێ و وەڵڵاهی منیش هەرگیز بۆ هیچ شتێك دەسبەردارت نابم و تەسلیم بەهیچ كەسێكت ناكەم).

چەند هەوڵێك بۆ فریودانی پێغەمبەر

ڕۆژ بەڕۆژ جەماوەر زیاتر بەدەم بانگەوازە ئیسلامی یەكەوە دەچوون و سەرانی "قوڕەیش"یش هەستیان بەم حاڵەتە كردبوو، هەر بۆیەش لەنێو خۆیان دا كۆبوونەوەو ڕاوێژیان لەگەڵ یەكترداكرد دەربارەی ئەو مەترسی یە تازەیەی هەڕەشە لەبوون و دەسەڵاتیان دەكات، لەئەنجامی ڕاوێژیان دا بیر و ڕایان هاتەسەر ئەوەی چەند پلەوپایەو (ئیمتیازات)ێك بخەنە بەرچاوی (محمد) بۆ ئەوەی فریوی بدەن و وازی لەبانگەوازەكە پێ بێنن.

بۆ ئەم مەبەستەش كەسێكیان نارد بەدوای داو ئەویش بەگورجی چوو بۆلایان چونكە سوور بوو لەسەر ئەوەی بەو بۆنەیەوە ڕێنمایی یان بكات و پەیامی خودایان پێ بگەیەنێت. هەر كە گەیشتە لایان، پێ یان گوت: {ئەی —محمد— ئێمە ناردمان بەدواتا تا گفت و گۆت لەگەڵ دا بكەین، بێگومان نەماندیوە تا ئێستا پیاوێك وەك تۆ ڕەفتاری كردبێت و ئەو حاڵەتە نالەبارەی بەسەر گەلەكەی دا هێنابێت... تۆ جنێوو پلارت لەباووباپیرانمان داو ئاینەكەمانت لەكەداركردو قسەی ناشیرینت بەخواوەندەكانمان گوت و عەقڵی ئێمەت بەنادانی و نەفامی لەقەڵەم دا. هەروەها كۆمەڵت پەرتەوازەو بەش بەش كردووە. هیچ شتێكی قێزەون و ناشیرین نەماوە كە

بۆمانی نەهێنیت و نێوانی خۆت و ئێمەی پیَ تێك نەدەیت. جا ئێستاش ئەگەر تۆ ئەم قسەو باسانەت بۆ ئەوە هێنابێت کە ماڵ و سامانێکی پیَ پەیداکەیت ئەوا ئێمە لەهەموو ماڵ وسامانی خۆمان بۆت کۆ دەکەینەوە تاکو لەهەمووماندەوڵەمەندتر بیت. خۆ ئەگەر مەبەستت لەم قسەو باسانە ئەوەیە پایەداربیت ئەوا ئێمە دەتکەین بەگەورەو سەرداری خۆمان. یان ئەگەر ئامانجت گەورەییو پاشایەتی بێت ئەوا دەتکەین بەپادشای خۆمان. یاخود ئەگەر لە (جن)و لەشوێنکەوتەیی (جن)ەوە ئەم قسەو باسانە وەردەگریت و لەدەسەڵاتی خۆت دا نەماوەو (جن) زاڵ بوون بەسەرتا ئەوا ئێمە پارەو پوولێکی زۆرت لەچارەسەرکردنی پزیشکی و چاك بوونەوەدا بۆ خەرج دەکەین تاکو چاکت دەکەینەوە یان گەر چارەسەرێك بۆ ئەم نەخۆشی یەت نەبوو چیتر لێت نەگرین و سەرزەنشتت نەکەین} .

پێغەمبەریش لەوەڵامی ئەو پێشنیارانەیان دا فەرمووی: {من دوچاری ئەو حاڵەتانە نیم کەئێوە دەیلێن. من بەوپەیامەی بۆ ئێوەم هێناوە داوای پارەو ماڵتان لیَ ناکەم، هەروەها نە داوای پلەوپایەتان لیَ دەکەم و نەپادشایەتی و موڵك و سامان. بەڵکو خودا منی وەك پێغەمبەرێك ناردووە بۆ لاتان و پەیامێکی پیَسپاردووم و فەرمانی پیَکردووم وەك مژدەدەرو ترسێنەرێکتان بم و پەیامی خودای پەروەردگارتان پیَڕاگەیەنم و ئامۆژگاریو ڕێنموونیتان بکەم. جا ئەگەر ئەوەی بۆم هێناون پەسندی دەکەن و پەیڕەویی دەکەن ئەوا مایەی بەختەوەرییتان دەبێت لەدنیاو ڕۆژی دواییش دا، خۆ ئەگەر ڕەتی دەکەنەوە بەسەرما ئەوا لەسەر من پێویستە چاوەڕیَ کەم و ئارام بگرم هەتا خودا بڕیاری خۆی لەنێوان من و ئێوەدا دەردەکات} .[1]

پاشان بیَ باوەڕەکان بۆ بەرگرتن لەبانگەوازی هەق لەهەوڵێکی تریان دا پێشنیارێکی تریان خستەڕوو، ئەوەبوو کەپێغەمبەر بەشداریی ی عیبادەتی ئەوان بکات، واتە: (بەشداریی بتپەرستی و ڕێگە چەوتەکانیان بکات) لەهەمبەر ئەوەدا ئەمانیش ماوەیەك بەشداریی خواپەرستیو ڕێبازەکەی ئەو بکەن.

خوداش لەوەڵامی ئەو پێشنیارەدا ئەم سوورەتەی بۆ پێغەمبەرەکەی نارده خوارەوەو داوای لیَ کرد ئاوا وەڵامیان بداتەوە: ﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَٰفِرُونَ ١ لَآ أَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُونَ .... تا کۆتایی سوورەتەکە﴾ هەروەها ئەم ئایەتەشی هەر لەو بارەیەوە بۆ ناردووە: ﴿ قُلۡ أَفَغَيۡرَ ٱللَّهِ تَأۡمُرُوٓنِّيٓ أَعۡبُدُ أَيُّهَا ٱلۡجَٰهِلُونَ ﴾.

(١) ابن هشام، ج١.

جگە لەو هەوڵە فریودەرییانەیان چەند ڕێچکەیەکی تریشیان لەگەڵی دا گرتەبەر، وەك ئەوەی داوایان لێ دەکرد ئەو ئایەتانە لەقورئان فەرامۆش کات، کە ئەوانی پێ تووڕەو زویر دەبن و باسی ڕێچکە چەوتەکەیان و سەرزەنشتی بتەکانیان و بەڵێنی سزای سەخت لەسەر پەرستنیانی تێدایە.

لەوەڵامی ئەم هەوڵە پووچەڵەشیان دا خودا ئەم ئایەتەی بۆ پێغەمبەر ناردو فەرمانی پێ‌کرد کە ئاوا وەڵامیان بداتەوە: ﴿قُلْ مَا يَكُونُ لِيٓ أَنْ أُبَدِّلَهُۥ مِن تِلْقَآيِٕ نَفْسِيٓۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّۖ ﴾...

بەندی سێ یەم

((ئازاردانی پێغەمبەرو بڕواداران))

(ئازاردانی پێغەمبەر - ئازاردانی بڕواداران — کۆچ کردن بۆ (حەبەشە) —
گەمارۆدانی پێغەمبەرو بڕواداران — ئەشکەنجەدانی پێغەمبەر لە (طائیف))

ئازاردانی پێغەمبەر

بێ باوەڕان کاتێك دیتیان ئەوا موسڵمانان ڕۆژ بەڕۆژ ژمارەیان زیاد دەکات، دەستیان کرد بەکاری خراپە لەدژی پێغەمبەرو پاشان تەنگ پێ هەڵچنینی، ئەوەبوو کەسانی بەدکارو شەڕەنگێزیان دەنارد بۆ سووکایەتی پێ کردن بەخۆی و ئەو بڕوادارانەی لەگەڵی دابوون تاکو زیانێکی زۆریان پێ بگەیەنن.

دەربارەی ئەو هەموو ئازاردان و گەڕپێ کردن و بەدکارییانە پێغەمبەر فەرموویەتی: {بەڕاستی لەپێناوی دینی خوادا ئازارێکی وەها دراوم کە هیچ کەسێك ئاوا ئازار نەدراوە، هەروەها بەشێوەیەك لەو پێناوەدا تۆقێنراوم، کەهیچ کەسێك ئاوا نەترسێنراوە، هەروەها ماوەی وەهام بەسەردا تێ پەڕیوە کە سی شەوو سی ڕۆژ من و (بیلال)[1] خۆراکێکی وامان لانەبووە کەبەشی زیندەوەرێك بکات تەنها ئەوەندە نەبێت کە (بیلال) بۆ هاتوچۆو سەفەر لەبن دەستی نابێت و بەشێکی ئاتاجی خۆی پێ مەیسەر کردبێت}.[2]

بۆ نموونە لەو ئازارانەی، کە بەپێغەمبەر گەیشتووە، جارێکیان (ابو جهل)، کە یەکێك بوو لە گەورە پیاوانی قوڕەیش بەردێکی زلی بەدەستەوە گرتبوو، تا بیدات بەسەری پێغەمبەرداو بیکوژێت، بۆ ئەم مەبەستەش چاودێریی ی کردووە، تا دەچێتە شوێنی نوێژکردنی لەکەعبەداو دەست بەنوێژ دەکات و کاتێك دەچێتە سوژدەوە (ابو جهل) خێرا دەیەوێت بەردەکەی پیاکێشێت، بەڵام خودا لەو ساتەدا ترس و بیمێکی وەها دەخاتە دڵی (ابو جهل)ەوە تا وای لێ دێت لەو کارە پاشگەزبێتەوەو ڕەنگی دەم و چاویشی تێك دەچێت و بەدڵە لەرزێ یەوە دەگەڕێتەوە.

---

(١) (بیلال) کارگوزار (خادم)ێکی پێغەمبەر بووە.

(٢) ئەم فەرموودەیە لە — تخریج —ی "ترمذي"و "ابن ماجه"یە.

جارێکی تریشیان (ابو جهل) داوا لەپیاوێك دەکات، کە پاشەڕۆکی نێو سکی حوشتری سەربڕراوی بۆ بێنێت (کە بەعەرەبی پێ ی دەڵێن: فرث جذور)، ئینجا —ابو جهل— ئەو هەموو پاشەڕۆك و پیسی و پۆخڵی یە هەڵدەگرێت و دەیدات بەسەری پێغەمبەردا، کە لەحاڵەتی سوژدەدابوو. بەڵام هیچ کەسێك لەو چەند موسڵمانە کەمەی ئەو ڕۆژە جورئەتی ئەوەی نابێت کە پاکی بکاتەوە لەو شتە پیسانە. دیارە ئەمەش بەهۆی کەمی ی ژمارەیان و ترسانیان لەبێباوەڕەکانی قوڕەیش، تا لەدوایی دا (فاطیمە)ی کچی دێت و ئەو شتە پیسانەی لێ دەکاتەوەو سەرو ڕوخساری باوکی پاك دەکاتەوە.

جارێکی تریش هەر (ئەبو جەهل) لەشاخی (صەفا) بەپێغەمبەر دەگات و ئازاری دەدات بەجنێوو قسەی نابەجێ بێحورمەتی بەپەیام و ئاینەکەی دەکات و تیروتوانجی لێ دەدات.[1]

هەروەها ڕۆژێکیان پێغەمبەر دەگەڕێتەوە بۆ ماڵەوەو نەختێك خۆڵ و تەپ وتۆزیش بەسەریەوە دەبێت (تومەز ئەمە لەوەوپێش هەندێك کەس لەنەفام و بەدڕەفتارەکان کردبووی بەسەری دا)، یەکێك لەکچەکانی خێرا هەڵدەسێت و سەری بۆ دەشوات و دەگری، بەڵام پێغەمبەر پێ ی دەفەرموێت: (کچم مەگری، دڵنیابە خودا پارێزەری باوکتە).[2]

یەکێکی دی لەو کەسانەی کە ئازاری پێغەمبەریان دەدا (عقبە—ی کوڕی —ابو معیط) بوو. ئەم کابرایە جارێکیان کە پێغەمبەر لەکەعبەدا نوێژی دەکرد دەچێت کراسەکەی توند لەملی شەتەك دەدات و خەریك بوو بیخنکێنێت هەتا (ئەبوبەکر) فریای دەکەوێت و کەمەری (عقبە) ڕادەوەشێنێت و لەپێغەمبەری دووردەخاتەوەو پێیشی دەڵێت: {ئایا پیاوێك دەکوژن کەتەنها دەڵێت (پەروەردگارم (الله)یە) و بەڵگەی ڕوون و ئاشکراشی لەخودای پەروەردگارتانەوە بۆ هێناون}.

هەروەها لەوانەی کە ئازاری پێغەمبەریان دەدا (ابو لهب) و (ام جمیل)ی هاوسەری بوو، (ام جمیل) دڕك و داڵی کۆدەکردەوەو دەیخستە سەر ئەو ڕێگەیەی کە پێغەمبەر پیایدا دەڕۆشت.[3]

---

(١) ابن هشام.
(٢) تأريخ الطبري.
(٣) ابن هشام.

ئازاردانی بڕواداران

دیارە جگە لەخودی پێغەمبەری خودا ئەو بڕوادارانەی لەگەڵیشی دا بوون ئازارێکی توندو کاریگەر دەدران، لەوانیش: (بیلال—ی کوڕی —ڕەباح) کە بەندەی (ئومەییە-ی کوڕی — خەڵەف) بوو. لەبەرئەوەی (بیلال) ئیمانی بە (محمد) هێنابوو (ئومەییە) لەسەرئەمە لەکاتی نیوەڕوان و تین سەندنی گەرمادا (بیلال)ی لەسەرپشت پاڵ دەخست لەچۆڵەوانی یەك داو بەردێکی گەورەشی دەخستە سەر سنگی و پاشان پێ ی دەگوت: }هەر بەم حاڵەتەوە دەمێنیتەوە تا دەمریت یان دەبێت پاشگەز بیتەوە لەباوەڕهێنانت بە (محمد)و هەر (لات و عوززا)[1] بپەرستیت{. بەڵام (بیلال) لەو حاڵەتی نارەحەتی یەش دا هەر دەیگوت: ((**أحَد**.. **أحَد**))[2].. واتە: {خودا یەکەو تاك و تەنیایە} .

ڕۆژێکیان (ئەبوبەکر) بەلایان دا تێدەپەڕێت و دەڵێت: ئەریٚ -ئومەییە- تۆ لەخوا ناترسیت کەوا لەم هەژارە دەکەیت و هەتا کەی ئازاری دەدەیت؟{. ئومەییە دەڵێت: }تۆ خۆت ئاکاری ئەم عەبدەت تێك داوە، دە هەر خۆشت ڕزگاری بکە لەم حاڵەتەی کەدەیبینیت} .

(ئەبوبەکر)یش ئەو بەندەیە (واتە — بیلال)ی لیٚ دەکڕێتەوەو ئازادیشی دەکات. خودای مەزن لەم بارەیەوە ئەم ئایەتەی ناردۆتە خوارەوە:

﴿فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ﴾الليل/١٤-١٦ واتە: {من ئاگادارم کردوونەوە لەئاگرێکی بڵێسەدارو کڵپەسەندوو کە هەر مرۆڤی یاخیو بەدبەختی تیٚدەکەوێت، ئەو مرۆڤە بیٚ باوەڕەی کە بەرنامەی خوداو پەیامی پێغەمبەرەکەی بەدرۆ دەخستەوەو ڕووی لەگوێڕایەڵی کردنی فەرمانەکانی پەروەردگار وەردەگێڕا} .

مەبەست لەم مرۆڤەش (ئومەییە-ی کوڕی —خەلەف—ە). پاشماوەی ئایەتەکانی ئەم دەقە قورئانی یەش باسی (ئەبوبەکر) دەکات و ستایشی ڕۆڵی بەخشندەییو دڵفراوانی ی دەکات:

﴿وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ﴾الليل/١٧-٢١. واتە: }بەڵام مرۆڤی لەخواترس و بەتەقوا (ئەوەی کەخۆی دەپارێزێت لەهەر شتێك کە دەبێتە هۆی پەستیو تووڕەیی ی خودا) لەو ئاگرە خۆی دووردەخاتەوە، ئەویش بەو ڕەنگەی لەماڵ و سامانی خۆی لەپێناوی خوادا دەبەخشێت بەمەبەستی چاکسازیو خۆ پاك کردنەوەو خۆپاراستن نەك بەمەبەستی ڕووپامایی و خۆهەڵنان. چونکە تەنها دڵسۆزان و بۆ خوا سوڵحاوان پاداشتی ئەو کارانەیان دەدرێتەوە، واتە ئەوانەی

(١) (لات و عوززا) ناوی دووبتن کە کافران دەیانپەرست.

(٢) ابن هشام.

دەیانەوێت بەو کارە جوامێریانەیان تەنها خزمەتی ڕێبازی خوداو هەوڵی ڕەزامەندیی خودا بدەن. بێگومان خوداش لێ یان ڕازی دەبێت} .

یەکێکی تر لەوانەی بەهۆی ئیسلام بوونیەوە ئازار درا (عەمار-ی کوڕی-یاسر)و باوکی و دایکی بوون. ئەوەبوو خێڵی (بنو مخزوم) لەکاتی گەرمای نیوەڕۆدا هەریەکە لە (عەمار)و -یاسر-ی باوکی و، دایکیشیان پێکەوە دەهێنانە دەرەوەو بەڕووتی لەسەر لمی گەرم و سووربۆوە پاڵیان دەخستن تاکو بەسەختی ئەشکەنجەیان بدەن و ئازاری زۆریان پێ بچێژن. هەندێك جار لەو حاڵەتانەدا پێغەمبەر بەلایان دا تێ پەڕدەبوو و زیاتر لەسەر باوەڕ هانی دەدان و پێی دەفەرموون: ((صَبراً آلَ یاسر فَمَوعِدَكُمْ الجَنَة))...

(دایکی عەمار) بەو سزا سەختە کوژراو بەم پێ یەش یەکەمین شەهید بووە لەئیسلام دا.

یەکێکی دی لەبڕوادارە ئازاردراوەکان (خباب-ی کوڕی -ارت)ە کە بەندەی ژنێکی بێ باوەڕبوو و ئاسنی سوورکراوەی بەپشتی دا دەهێناو داخی دەکرد تا کافر ببێتەوە، بەڵام (خەبباب) بەمە ئیمانی زیاتر دەبوو. ڕۆژێك (خەبباب) چووە لای پێغەمبەرو باسی سەختیی ئەو سزایەی بۆکردو داوای لێ کرد کەنزاو دووعای بۆبکات و چیتر نەناڵێنێت بەدەست ئەو سزایەوە. بەڵام پێغەمبەر پێی فەرموو: }بێگومان بڕوادارانی پێش ئێوە بەمشاری ئاسن بڕراونەتەوەو ئێسك و گۆشت و ماسوولکەو دەمارەخانەکانی جەستەشیانی گرتۆتەوە، بەڵام بەوەش لەئاینەکەیان پاشگەز نەبوونەتەوە. بڕواداری وا هەبووە کەمشارەکە خراوەتەسەر تەپڵی سەریو لاشەی کراوە بەدوو کەرتەوەو کەچی لەدینەکەی هەڵنەگەڕاوەتەوە. خوداش ئەم دینەی ئێمە بەجێ دەگەیەنێت هەتا وای لێ دێت مرۆڤی سوارە (واتە ئەوەی ئەسپ سوارە یان سوارپشتی وڵاخی بەرزەبووە) لە (صنعاء)ەوە بۆ (حەزرەمەوت -حضرموت) دەڕوات و جگە لەخودا لەهیچ کەسێکی دی ناترسێت{[١] .

هەروەها چەندین موسڵمانی تر لەو سەردەمەدا کەوتنە بەر هەموو جۆرە سزایەکی وەك لێدان و برسی کردن و تینووکردن و چەندین جۆرە سزاو ئەشکەنجەدانی دی و تەنانەت هەندێك موسڵمانی ئازاردراو لەبەر سەختی ی ئازارەکەی نەیتوانیوە بەشێوەیەکی ئاسایی دانیشێت لەسەر زەوی.

لەو جۆرە دۆخانەش دا پێغەمبەری خودا ئەو ئایەتانەی بۆ بڕواداران دەخوێندەوە کە تایبەت بوون بەجێگیربوون و خۆڕاگرتن لەسەر ئەو جۆرە حاڵەتانەو ئازاری سزای سەختی لەسەرسووك دەکردن، هەروەك خودا لەو ئایەتانەدا فەرموویە:

---

(١) البداية والنهاية لأبن كثير.

﴿ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعْلَمَنَّ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴾العنكبوت /٢-٣. واتە: {ئایا خەڵكی بڕوادار وا تێ دەگەن گەر بڵێن باوەڕمان هێناوە ئیتر وازیان لێ دێنرێت و تاقی ناكرێنەوە لەسەرئەو ئیمانەی كە بەهۆیەوە هەڵدەسەنگێنرێن و تا ڕاستگۆو درۆزنیان لێ جیابكرێتەوە؟ بێگومان بڕوادارانی پێش ئەمانیشمان تاقی كردۆتەوەو ڕاستگۆیانمان لەناپاك و درۆزنان جودا كردۆتەوەو خودا هەردوولای ناساندووە} .

هەروەها لەئایەتێكی تردا كەهەمان چەمك و مانا دەبەخشێت و باسی تاڵی و ناڕەحەتی و ناخۆشی یەكانی سەرڕێگای باوەڕدەكات، فەرموویە: ﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُواْ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ ٱلَّذِينَ خَلَوْاْ مِن قَبْلِكُم مَّسَّتْهُمُ ٱلْبَأْسَآءُ وَٱلضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُواْ حَتَّىٰ يَقُولَ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ مَتَىٰ نَصْرُ ٱللَّهِ أَلَآ إِنَّ نَصْرَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ ﴾البقرة/٢١٤.

كۆچ كردن بۆ "حەبەشە"

جا كاتێك پێغەمبەر هەستی بەتوندتر بوونی سزاو ئەشكەنجە لەسەر هاوەڵانی كرد پێ ی فەرموون: {دەتوانن لێرە دەرچن و بڕۆن بۆ خاكی "حەبەشە" چونكە پادشایەكی لێ یە كەهیچ كەسێك لای ئەو چەوساوە نی یەو ئەو خاكەش ناوچەیەكی هێمنەو لەوێ بمێننەوە هەتاكو خودای مەزن دەروویەكی ڕزگاربوونتان لەم حاڵەی ئێستا لێدەكاتەوە} .

ئیتر ژمارەیەكی دیار لەموسڵمانان بەرەو خاكی (حەبەشە) بەئاینەكەیانەوەو لەڕێ ی خوادا هەڵاتن كە یەكەم كۆمەڵیان یازدە پیاوو چوار ئافرەت بوون و گەمی(سفینة)یەكیان بەكرێ گرت بۆگەیاندنیان. پاشان بەدوایان دا موسڵمانانی تریش بەرەو (حەبەشە) كۆچیان كرد هەتا لەدوایی دا ژمارەی كۆچكردووەكان گەیشتە هەشتاو سێ پیاوو هەژدە ئافرەت.

سەرانی قوڕەیش كەهەواڵی كۆچكردنی ئەو ڕێژە زۆرەی موسڵمانەكانیان پێگەیشت خێرا وەفدێكیان بۆ ئەو مەسەلەیە گەیاندە لای پادشای حەبەشە (نەجاشی)كە (عبداللە-ی كوڕی - ابی ربیعە) و (عەمر-ی كوڕی-عاص)ی تێدابوون و چووبوون بۆ گێڕاندنەوەی كۆچكردووەكان بۆ (مەككە) تا سەرلەنوێ سزایان بدەنەوە.

جا كاتێك وەفدی قوڕەیش بەدیداری (نەجاشی) گەیشت، (عەمر-ی كوڕی -عاص) ڕووی كردە پادشاكەو پێ ی گوت: {چەند كەسێكی هەرزەو نەفام لەلای ئێمەوە ڕوویان كردۆتە

ولأتەکەی تۆو وازیان لەئاینی گەلەکەی خۆیان هێناوەو پەیڕەویی دینەکەی تۆش ناکەن. بەڵکو ئاینێکی تازەیان داهێناوە کە نەئێمەو نەتۆش هیچمان لەبارەیەوە نەبیستووە. ئێمەش کەسانی گەورەو پیاوماقوڵمان لەباوك و مـام و خـزم و کـەس وکـاری خۆیـان لـەهۆزو تیرەکانیانـەوە خستۆتە ناویانەوەو ناردوومانن لەگەڵیان دا تا هەر بەوان دا بیانگەڕێنیەوە، چونکە هەر ئەوان باشتر دەزانن کە چ عەیب و عارێکی پێوەناون؟!}.

(نەجاشی) دوای بیستنی ئـەو قسـانەیان ڕای وابـوو کـارێکی دانـایی نـی یـە گـەر ئـەم کۆچکردوانەیان تەسلیم کاتەوە پێش ئەوەی گوێ لەوانیش بگرێت و بزانێت وتەو بەڵگەیان چی یە. ئەوەبوو ناردی بەدوای هاوەڵانی پێغەمبەرداو هاتنەلای و لیَ ی پرسین: {ئەریَ چی یە ئەم دینەی کە بەهۆیەوە وازتان لەقەوم و کـەس و کـار هێنـاوەو هـاتوون بـۆ ئـەم وڵاتـەو کەچـی پەیڕەویی دینەکەی منیش ناکەن و لەو هەموو دینەش پەیڕەویی یەکێکیان ناکەن؟}.

لەوەڵامی ئەو پرسیارەی (نەجاشی)دا (جعفـر ی کـوڕی ابـو طالـب) لـەنێو هـاوەڵان دا کەوتە ئاخاوتن و گوتی: }بەڕێز جەنابی پادشا.. ئێمە گەلێکی شوێنکەوتووی نەفامی بووین، بتمان دەپەرست و گۆشتی مردوومان دەخواردو، بەدڕەفتارییمان دەکردو، هیچ پەیوەندی یەکی سۆزو کەسایەتییمان نەهێشبووەوەو خراپەمان دەرهەقی هاوسیَ دەکردو هاوسیَ یەتیمان لەگەڵ یەکدی باش نەبوو... بەهێزەکانیشمان بیَ هێزەکانمانیان دەخوارد. ئێمـە لەسـەر ئـەم حاڵەتـە بووین هەتا خودا پێغەمبـەرێکی لـەخۆمان بۆنـاردین کـە ڕەچـەڵەك و بنەماڵـەی دەناسـین و بەپیاوێکی ڕاستگۆو دەسپاك و داوێن پاك ناسراوە لەلامان، ئەو بانگیکردووین بۆئـەوەی کـە هەر خودای تاك وتەنیا بپەرسـتین و بـەتاك و بـیَ هـاوەڵی دابنـێین و واز لـەو بـەردو بتانـەی پێشوومان بێنین کە لەوەوپێش خۆمان و باب وباپیرانمان لەجیاتی خودای مەزن دەمانپەرسـتن.. پاشان ئەم پێغەمبەرەی خودافەرمانمان پیَ دەکات بەڕاستگۆیی و بەجێگەیاندنی سپاردەو بەتین کردنی پەیوەندیی سۆز (صلە ی رحم)و چاکەکردن لەگـەڵ هاوسـیَ داو وازهێنـان لـەکاری حەرام و خوێنڕێژی. هەروەها ڕێگریمان لیَ دەکات لەبەدکاریو قسەی درۆو بوختان هەڵبەستن و، خواردنی ماڵ و سامانی هەتیوان و، بوختان بۆ ئافرەتانی ڕەوشـتبەرز. دیسـان فـەرمانی پـیَ کردووین کەهەر خودا بپەرستین و هیچ شتێك نەکەین بەهاوەڵی. جگە لەمانەش فەرمانی پـیَ کردووین بە نوێژکردن و زەکات دان و ڕۆژووگرتن... (جەعفەر هەموو کارو فەرمانـەکانیتری بۆپادشاکە بژارد)و بەردەوام بوو لەسەر قسەکانی و گـوتی: (ئێمـەش بڕوامـان پیـَی کـردووەو ئیمانمان پیَ هێناوەو پەیڕەویی ی هەموو ئەو فەرمانانەمان کردووە کە لەلایـەن خـوداوە بـۆی هاتووەو، ئیدی هەر خودای تـاك و تـەنیامان دەپەرسـتیین و هـیچ شـتێك ناکەینـە هـاوەڵ و

شەریکی. هەروەها ئەو شتانەی کەپێغەمبەر بەحەرامی داناوە لەسەرمان ئێمەش بەحەرامان داناوەو توخنی نەکەوتووین، هەر شتێکیشی بۆ بەحەڵاڵ دانابێن ئێمەش بەحەڵاڵمان داناوەو پەیڕەویمان کردووە. لەبەرامبەر ئەم کردەوەیەمان دا گەلەکەمان دەسدرێژییان کردۆتە سەرمان و ئازاریان داوین و بەرپەرچی ئاینەکەمانیان داوەتەوە تاکو لەخواپەرستی یەوە بمانگێڕنەوە بۆ سەر بتپەرستیو سەرلەنوێ ئەو شتە پیس و نابەجێ یانە بەحەڵاڵ بزانین، کە لەوەوپێش ئەنجاممان دەدا. جا کاتێك زوڵم و زۆری ئەوان گەیشتە ئەوپەڕی و بەتەواویش تەنگیان پێ هەڵچنیین و هەموو جۆرە بەربەستێکیان هێنایە سەرڕێی دینەکەمان ناچاربووین دەرچین و بێین بۆ وڵاتەکەی تۆ} . [1]

لەو کاتەش دا سەرەتای سوورەتی (مریەم)ی بۆ خوێندەوەو ئیتر (نەجاشی—ی پادشا) گریاو، گوتی: {بەڕاستی ئەم دینەو ئەو دینەش، کە —عیسا— هێناویەتی هەردوکیان لەیەك تاق و خانەوە دەرچوون} .

ئینجا ڕووی کردەوە بەلای نێرراوانی قوڕەیش (عبداللە—ی کوڕی —أبی ربیعە)و (عەمر—ی کوڕی —عاص)داو پێ ی گوتن: {بڕۆن، دەسا بەخودا ئەمانەتان تەسلیم ناکەمەوە} .

دیارە (نەجاشی) هەر کە لەبیروباوەڕی ئیسلامی تێگەیشت، خێرا زانی ی کە ئەوە عەقیدەیەکی ڕاستەو، ئەم ڕاستی یەش لەلای کەسانی ژیرو خاوەن عەقڵی ساغ پەنهان نی یە. هەروەك زانیبوویشی کە ئەو پەیامەی(محمد) هێناویەتی بۆ ئەو خەڵکە لەهەمان سەرچاوەوەیە کەپەیامەکەی (عیسا)شی لێوە دەرچووە.

گەمارۆدانی پێغەمبەرو بڕواداران

کافرانی —قوڕەیش— بەو هەموو ڕێ و شوێن و شێوازی فڕوفێڵ و تەفرەدانانەیان ئەنجامێکی وایان دەست نەکەوت و، بەڕوونی بۆیشیان دەرکەوت کە گەیاندنی هەر ئازارو ئەشکەنجەیەك بەپێغەمبەرو بەبڕواداران هیچ ڕێگرێك دروست ناکات لەبەردەم بەدەنگەوە هاتنی زیاتری خەڵکی بۆ ئایینی خوادا، ئیدی ویستیان بەئاشکرا پێغەمبەر بکوژن.

بەڵام (ابوطالب)ی مامی، کە بەو نیازەی قوڕەیشی زانی خێڵی خۆی لە(بنو عبدالمطلب) کۆکردەوەو مەبەستەکەی تێ گەیاندن و داوایشی لێ کردن کەپێغەمبەر لەدۆڵێك لەدۆڵەکانی چیاکە لەدەرەوەی —مەککە— بشارنەوە، هەروەها فەرمانی پێکردن، کە بیپارێزن لەهەر

(١) ابن هشام، ج١.

کەسێك لەوانەی دەیانەوێت پێغەمبەر بکوژن.

ئینجا کە قورەیشیش زانییان ئەوا هۆزەکەی پێغەمبەر ناهێڵن کەس دەستی پێ ی بگات بیروڕایەکی تریان تەبەننی کرد لەسەر ئەوەی نووسراوێك دارێژنەوەو تیای دا ڕێك بکەون لەسەر گەمارۆی ئابووری و کۆمەڵایەتی لەدژی هۆزی پێغەمبەر، کە لەخێڵ و بنەماڵەکانی (بنو هاشم)و (بنو عبدالمطلب)و بڕوادارانی تر پێك هاتبوون، بەو ڕەنگەی، کە تەواو بەرکەناریان کەن و بێ بەشیان کەن لەهەر مافێکی نێو کۆمەڵ و ژنیان لێ نەخوازن و ژنیشیان پێ نەدەن و هیچ کەرەسەو پێویستی یەکی ژیانیان پێ نەفرۆشن و هیچیشیان لێ نەکڕن.

لەم بارەیەوە بڕیارنامەیەکیان لە نووسراوێك دا بەنێو کەعبەدا هەڵواسی. ئەم نووسراوەش هەتا سێ ساڵ کاری پێ کراو بەدرێژایی ئەو سێ ساڵی گەمارۆیەی کافرانی (قورەیش) پێغەمبەرو شوێنکەوتوانی لەهەموو مافێك بێبەش کرابوون و بەدەست ئاسەوارە تفت و تاڵەکانی‌یەوە دەیانناڵاند، تەنانەت گەڵای درەختیان دەخواردو، نزوولەو گریانی منداڵەکانیشیان بەهۆی سەختی ی برسێتی یەکەیانەوە لەدوورەوە دەبیسترا.

ماوەی ئەو ئابڵووقەیەو درێژی‌ی کاتە پڕ لەناسۆری یەکانیشی گەلێك مەینەتی‌و ئێش و ئازاری بەسەر ئابڵووقەدراوان دا هێناو تا کار گەیشتە ئەوەی نەختێك سۆزو بەزەیی بکەوێتە دڵی چەند گەورەپیاوێکی قورەیشەوەو پێنج کەس لەگەورەپیاوانیان داوایان کرد چی‌تر کار بەو بڕیارنامەیە نەکرێت هەرچەندە کە هێشتا بەرهەڵستی یەکی توندیش لەسەر داواکەیان هەبوو، بەڵام دواجار داواکەیان جێبەجێ کراو پێغەمبەرو بڕواداران هاتنەوە بۆ سەرخانەو ماڵی خۆیان دوای ئەوەی ناڕەحەتی یەکی زۆریان بەدەست ئەو تەنگانەیەوە چەشت.

ئەشکەنجەدانی پێغەمبەر لە -طائیف-

دوای ئەوەی پێغەمبەر هەستی بەو سووکایەتی یە زۆرەی قورەیش بە بانگەوازەکەی کردبوو، بیری کردەوە لەوەی سەردانی هۆزی (ثقیف) بکات لەشاری (طائیف) بۆئەوەی باوەڕی پێ بێنن و پشتگیریی بکەن لەدژی گەلەکەی و یارمەتی ی بدەن لەو ڕێگایەدا هەتا پەیامی خودا بەتەواوەتی دەگەیەنێت. (ثقیف)یش نزیکترین هۆز بوون لەهۆزەکانی (مەککە).

پێغەمبەر بۆئەم مەبەستە لەگەڵ خزمەتگوزارێکی دا کە (زەیدـی کوڕی ـحارثـة) بوو ڕووی کردە ئەو ناوچەیەو چاوی کەوت بەگەورەکانیان و داوای باوەڕهێنان و پشتگیری‌کردنی لەو کارەدا لێ کردن تاکو بتوانێت بانگەوازەکەی بەجێ بگەیەنێت.

کەچی ئەوان بەشێوازێکی ناشیرین وەڵامیان دایەوەو، پێغەمبەریش هیچ خێرو چاکەیەکی

لێ بەدی نەکردن. بەڵام لەهەمان کات دا تکای ئەوەی لێ کردن کە ئەم مەسەلەیە بڵاونەکەنەوەو لای کەس باسی هاتنی پێغەمبەرو مەبەستەکەی نەکەن تاکو قورەیش پێ ی نەزانێت و ئازاری توندتریان نەدەن و تاوانباری نەکەن بەوەی گوایە پەنای بردۆتەبەر دوژمنانی ئەوان. کەچی هۆزی (ثقیف) نەك هەر بەدەم داواکانیەوە نەچوون، بەڵکو بەپێچەوانەوە کەسانی گەمژەو نەفام و منداڵانی خۆیانیان لێ هان داو کەوتنە بەردباران کردنی هەتا خوێن لەبەری پێی دەچۆڕایەوە، (زەید—ی کوڕی —حاریسە)ی هاوەڵ و خزمەتگوزاریشی ببووە قەڵغانێك بۆی‌و خۆی دەخستەبەر ئەو بەردانە تا لەدوایی دا خۆیان گەیاندە لای درەختی (کەرەم)و لەژێر سێبەرەکەی دا دانیشتن.

لەو ساتە ناسکانەدا هەر فرمێسکێك لەچاوی پێغەمبەرەوە دەرچووبایە یان هەر خەمێکی دەربڕیایە تەنها بۆ خودای تاك و تەنیای بوو، شیرینترین ڕاز کەباری قورسی ئازاری لەسەر سووك کردایە تەنها نزایەکی (تۆبەکاری) بوو، وەك ئەم نزایەی کەپێ ی لەخواپاڕاوەتەوەو کەسیمای پرشنگداری ئەو دڵسۆزی‌یە گەورەیەشی بۆ پەروەردگاری لێوە بەدی دەکەین، ئەوەبوو دوای ئەو هەموو ئازار چەشتن و نارەحەتی یانە بەم نزایەوە ڕووی کردە پەروەردگاری:

{خودایە من هەر بۆ تۆ سکاڵای (بێ هێزی)و کەم شارەزایی و (بێ دەسەڵاتیم لەئاست خەڵکی دا) دەردەبڕم. ئەی بەڕەحمترینی بەڕەحمان تۆ خودای چەوساوان و خودای منی، دەسا بەکێم دەسپێریت؟ بەکەسێکی دوورو نەناسیاو کە هەر ڕقی لێم دەبێتەوە؟ یان بەدوژمنێك کە کاروباری منت خستۆتە دەستی؟ بەڵام هێشتا ئەگەر تۆ ڕقێکت لەمن نەبێت و لێم زویر نەبوویت ئەوا هیچ باکم لەم ئازارو کارەساتانە نی یە. سەرفرازی و تەندروستی یەکیش لەتۆوە بێت گەلێك زۆرو فراوانترە بۆمن. پەنا دەگرم بەڕۆشنایی ڕووی تۆ، کەهەموو تاریکی یەکی بۆ ڕووناك بۆتەوەو هەموو کاروبارێکی دنیاو ڕۆژی دوایی ی پێ ڕاست کراوەتەوە (پەنا دەگرم بەو ڕۆشنایی‌یەی ڕووی تۆ) لەوەی کەوا تووڕەبوونت بۆم نازڵ بێت یان بکەومەبەر ڕق و نارەزاییت. من هەردەم تکاکارم تاکو لێم ڕازی دەبیت، هیچ هێزو توانایەکیش نی یە تەنها لای تۆوە نەبێت} .[١]

ئەو شوێنەی کە لەو کاتەدا پێغەمبەر لێ ی دانیشتبوو نزیك بێستانێکی (عەتبە)و (شەیبە) بوو کە هەردووکیان کوڕی (ڕەبیعە) بوون. ئەم دووپیاوە کاتێك پێغەمبەریان لەو حاڵەتەدا بینی دڵیان نەرم بوو و کوڕێکی خزمەتکاری مێردمنداڵی خۆیان بانگ کرد

---

(١) ابن هشام، ج١.

(کەئەویش لەسەر ئایینی —نەسرانی— بوو) و نـاوی (عــەدداس) بـوو و پێیـان گـوت: (ئـەم هێشووە ترێیە هەڵگرەو بیدە بەو پیاوە). ئەویش پێی گەیاندو کەپێغەمبــەریش دەسـتی بـۆ هێشووە ترێ کە برد فەرمووی (بسم الله) — بەناوی خودا، لەو کاتەدا (عەدداس) گوتی: (ئەم وتەیە (واتە — بسم الله) بەزاری خەڵکی ئەم ناوچەیەدا نایـەت). پێغەمبــەریش لێ ی پرسـی: }ئەی تۆ خەڵکی چ وڵاتێکیت و لەسەر چ دینێکیت{؟ ئەویش لەوەڵام دا گوتی: (من نەسرانیم و خەڵکی —نەینەوا— م). پێغەمبەریش لەوەسفی وڵاتەکەی دا فەرمووی: (تۆ خـەڵکی شـاری پیاوە چاکەکە (یونس—ی کوڕی —مەتتی)یت). کوڕە نەسرانی یەکەش بەسەرسوڕمانەوە پرسی ی: (تۆ چی لەبارەی —یونس—ەوە دەزانیت)؟ لەو ڕووەوە پێغەمبەر چـەند ئایــەتێکی قورئـانی لەچیرۆکی —یونس— بۆ خوێندەوە. ئیتر(عەدداس)یش دوای بیسـتنی ئـەو ئایەتانـە موسـڵمان بوو.

کاتێك چووەوە بۆلای هەردوو کوڕەکەی (ڕەبیعە)ش پێ ی گوتن: (هیچ شـتێك لـەزەوی دا لەو بانگەوازەی ئەو چاکتر نی یە. بەڕاسـتی شـتێکی وای پـێ ڕاگەیانـدم کـە هـیچ کەسـێك نایزانێت مەگەر تەنها پێغەمبەرێك نەبێت).

بەندی چوارەم

((پەرەسەندنی بانگەوازی ئیسلامی))

(بڵاوبوونەوەی ئیسلام لەنێو چەوساوەو بێدەسەڵاتەکان دا — شەورەوی و بەرزبوونەوە بۆ ئاسمان — سەرەتای بانگەوازی ئیسلام لەشاری "یەسریب"ەوە — خەڵکی "یەسریب" پەیمان بەپێغەمبەر دەدەن.)

بڵاوبوونەوەی ئیسلام لەنێو چەوساوەو بێ دەسەڵاتەکان دا

بێگومان زۆربەی بڕواداران لەسەرەتای بانگەوازی ئیسلامی یەوە لەچینە هەژارو بێ دەسەڵاتەکان بوون وێڕای ئەوەی ئەگەر چەند کەسێکی هەڵکەوتووش لەچینی پیاوماقووڵان باوەڕیان پێهێنابێت. باوەڕی ئەو هەژارانەش لەئیسلام دا پەسندکراو خودا فەرمانی بەپێغەمبەرەکەی کردبوو دەستی سۆز بەسەریان دا بێنێت و ئامێزی ڕەحم و خۆشەویستییان بۆبگرێتەوەو بیروباوەڕو ڕێساکانی ئیسلامیان فێرکات.

ئەوەبوو پێغەمبەر کە لەمزگەوت و شوێنی خواپەرستی دا دادەنیشت چەندین هاوەڵی لەکەسانی هەژارو بێ دەسەڵاتی وەك (سوهەیبی ڕۆمی)و (عەممار‌ـی کوڕی یاسر)و (سەلمانی فارسی)و (خەبباب‌ی کوڕی ئەرەت)و... هتد. لەلا دادەنیشت، جگە لەموسڵمانانی‌تری کەم دەست ونەدار، لەملاشەوە گەورەپیاوانی قوڕەیش کاتێك سەرنجی ئەو حاڵەتەیان دەدا بە (محمد)یان دەگوت: (تۆ چۆن قایلیت بەم جۆرە کەسانەی گەلەکەت؟ ئایا لەنێومان دا تەنها ئەمانە خودا ئیمانی پێ بەخشیون؟ ئەی ئایا ئێمە دوای ئەم عەبدو کۆیلانەی خۆمان بکەوین؟ بەڕاستی ئێمە شەرم لەخۆمان دەکەین گەر بێینە نێو ئەم کوڕو کۆمەڵەوەو لەگەڵتا دانیشین. بەڵکو دەبێت دەریان کەیت تاکو ئێمە بێین و لەلات دانیشین و پەیڕەوی بەرنامەکەت بکەین} .

پێغەمبەر لەوەڵامی ئەو داواکاریەیان دا فەرمووی: {من بڕواداران لەلای خۆم دەرناکەم} . ئینجا گەورە پیاوانی قوڕەیش بەڕواڵەت نەختێك سازشیان پیشان داو گوتیان: {باشە گەر دەریشیان ناکەیت ئەوا کاتێك ئێمە دێینە لات، بەر کەناریان کەو دووریان خەرەوە} ...

پێغەمبەر بەمەبەستی ئەوەی موسڵمان بێ خەریك بوو ئەو داواکاریەیان جێبەجێ بکات، بەڵام خودا فەرمانی خۆی لەم ئایەتانەدا بۆناردو پێ ی فەرموو: ﴿ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم

بِٱلۡغَدَوٰةِ وَٱلۡعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجۡهَهُۥۖ مَا عَلَيۡكَ مِنۡ حِسَابِهِم مِّن شَيۡءٖ وَمَا مِنۡ حِسَابِكَ عَلَيۡهِم مِّن شَيۡءٖ فَتَطۡرُدَهُمۡ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعۡضَهُم بِبَعۡضٖ لِّيَقُولُوٓاْ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنۢ بَيۡنِنَآۗ أَلَيۡسَ ٱللَّهُ بِأَعۡلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴾الأنعام/٥٢-٥٣..

لەم دەقە قورئانی یەدا خـودا ڕێگـەی دەرکردنـی ئـەو هـەژارو چەوسـاوانە لەپێغەمبـەر دەگرێت کە بەیانیو ئێوارەی هەموو ڕۆژێك خودای پەروەردگاری خۆیان دەپەرستن، پاشان خودا بەرپەرچی ئەو گەورەپیاوانەی قورەیش (کە تیرو توانجیان دەگرتە بڕواداران) ئاوا دەداتـەوە کـە ڕووی گفتارو فەرمایشتی دەکاتە (محمد)و فـەرمانی پـێ دەکـات نابێـت بـەپێ ی حسـابات و بیروڕای ئەوان بجوولێتەوەو وەك هەژارەکانیش حسابیان بۆ نەکات، چـونکە هـەموان بەرپرسـن لەبەردەم خواداو هەر کەسەش لەخۆی بەرپرسیارە، جـا ئەگـەر دەریـان کـات ئـەویش یـەکێك دەبێت لەستەمکاران.

لەبەشێکی تری ئەو فەرمایشـتەی خـودا (بـۆ لێکدانـەوەی وتـەو بیـانووی گـەورەپیاوانی قورەیش لەوەڵامی ئەو پرسیارە خۆپەرستی یەیان دا، کەدەیانگوت: (چۆن خودا ئـەو هەژارانـە لەنێو ئێمەدا بەئیمان بەهرەمەند دەکـات)؟) دەفـەرموێت: (هـەر خـودا خـۆی دەزانێـت کـێ بەڕاستی سوپاسی نیعمـەت و بەخششـەکانی خـودا دەکـات و پـەیڕەوکاری بەرنامەکەیـەتی، چونکە ئایینی ئیسلام یەکسانی ی خستۆتە نێوان هەموو چین و توێژەکانی خەڵکی‌یەوەو گشت دیاردەیـەکی خۆپەسـندیو، تایبەتمەنـدێتی یـەکی نابـەجێ ی پیاومـاقوولان و گـەورەپیاوانی هەڵوەشاندۆتەوە... ئیدی هیچ جیـاوازی یـەك لـەنێوان بەندەیـەك و گەورەکـەی داو لـەنێوان دەوڵەمەندێك و هەژارێك دا نی یە. بەڵکو هەموان لەپێوەرو تەرازووی ئیسلام دا وەك یـەکن و لێك جودانیین تەنها بەباوەڕو پارێزکاری و کاری چاکە نەبێت).

هەندێك لە پیاوانی قورەیش هێندە خۆیان دابـوو بـەدەم ئـارەزووی خـۆ بەگـەورە دانـان و خۆشویستنی سەرۆکایەتی و پلەوپایەوە، کە بەهۆی ئەمانـەوە بـەدەم بانگـەوازی ئیسـلامەوە نەچوون و بەربەرەکانییان دەکرد. یەکێك لەوان (وەلید—ی کوڕی —موغیرە) بوو، کە دەیگوت: {ئایا بۆ —محمد— قورئان بێتە خوارەوەو منیش کە گەورەو سـەردارێکی قورەیشـم فـەرامۆش بکرێم.. ئەی ئایا (ئەبو مەسعود) واتە: (عەمر—ی کـوڕی —عومـەیری سـەقەفی)ی گـەورەی هۆزی (سەقیف) فەرامۆش بکرێت، ئایـا ئـەم دوو گەورەیـەی وەك مـن و ئـەو بەرکـەناربن و ئەویش خۆی بکات بەدەمڕاستی خەڵکی} ؟!

بەهۆی ئەم ئیددیعای لوتبەرزی و خۆ بەگەورە دانانەوە خودا ئەم ئایەتانەی ناردۆتە خوارەوەو فەرمووییەتی: ﴿ وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ[1] عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ ۚ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا ۗ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴾الزخرف/٣١-٣٢..

مەبەست و واتای گشتی ی ئەم ئایەتانەش ئەوەیە، کە ئایا ئەو گەورە پیاوانە خۆیان (کاری پێغەمبەرێتی) دابەش دەکەن و بەئارەزووی خۆیان هەڵی دەسوورێنن؟ بەڵکو دەبێت کاروبار هەمووی بەخواستی خودا دابنرێت و هەر خوداش خۆی ئەرکی بژێوی‌و گوزەرانی خەڵکی ی لەئەستۆناوەو ڕزق و ڕۆزی و پلەوپایەی زیاتریش بەهەندێك کەس دەدات تاکو بیانکات بەسەردارو هاوکارو یاریدەدەری یەکترو پێویستی‌و کارەکانی یەکدی پڕبکەنەوە. بەم ڕەنگەش یارمەتی یەکتر دەدەن و کار بۆ یەکتر ئاسان دەکەن لەبەدەست هێنانی ڕزق و ڕۆزی‌و ڕێکخستنی ژیان دا.

پاشان خودا دەفەرمویت: ﴿وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴾... بەڕاستی فەرمایشتێکی قەشەنگەو جوانترین مانای دڵسۆزی‌و بۆ خواسولْحانی لەدووتویێ ی خۆی دا هەڵگرتووەو وا لەمرۆڤ دەکات خۆی بەدوور بگرێت لەشتە فریودەرەکانی دنیاو خۆی بەرزیش بگرێت لەهەر دیاردەیەکی سەرنج ڕاکێش و سەرشێوێن...

هەروەها ئەم فەرمایشتەی خودا دڵنەوایی‌و ئاسوودەیی ی تێدایە بۆ هەر کەسێك لەوانەی لەهەندێك نیعمەتی ژیان بێ بەش بوون، دڵدانەوەش بەم جۆرە پرسیارانەیە کە ئایا ژیان خۆیشی بەخششێکی خودا نی یەو گەڕانەوەش هەر بۆلای خودا نی یە؟ ئایا خەڵکی لەسەر کردەوەکانیان لێ یان ناپرسرێتەوە؟ ئیدی ماڵ و سامان و پلەوپایە چ نرخێکیان هەیە گەر ببنەهۆی دوورخستنەوەی مرۆڤ لەخودای خالقی؟ بێگومان خۆشیی دنیا کەمەو هەر ڕۆژی دواییش باشترو بەکەڵکترە بۆ ئەو کەسەی لەخودا بترسێت و پارێزکاری خۆی بێت.

نموونەی بەسەرهاتێکی تر کە هەر لەم ڕووەوە بەزەیی و بایەخی ئیسلامان بۆ هەژارو چەوساوەکان دەردەخات، ئەوەیە جارێکیان پێغەمبەری خودا لەگەڵ سەران و گەورەپیاوانی قوڕەیش دا دەدواو دەیویست پەیوەندییان لەگەڵ دا بەهێزکات و بانگیان کات بۆ ئیسلام، لەو کاتەش دا کە سەرگەرمی قسەو وت وویژ بوو لەگەڵیان دا، (عبداللهـی کوڕی ـام مکتوم) - کە نابینابوو و یەکێك بوو لەوانەی زوو موسڵمان بووبوون- چوو بۆلای پێغەمبەرو ئەویش

---

(١) (القریتین) مەبەست پێ ی هەردوو شاری (مەککە)و (طائیف)ە کە ئەو دوو زاڵمەی تێدابوون.

لەگەرمەی قسەوباس و هەوڵی زۆری ڕاکێشانی ئەو سەرکردانەی قورەیش دا بوو، لەو ساتەدا (عبداللە ی کوڕی ام مکتوم) بەپێغەمبەری گوت: {ئەی پێغەمبەری خودا فێرم، کە لەوەی خودا فێری کردوویت} .

پێغەمبەر لەو ساتە وەختانەدا هێندە گوێ ی لەوتەکانی ئەو کابرا نابینایە نەگرت، کە چەندجارێك ڕووی قسەو گفتاریشی تێ کردبوو، ئەمەش لەبەرئەوەی پێغەمبەر بەکارێکی زەحمەتی دەبینی گەر لەو کاتانەدا وت ووێژی خۆی ببڕێت و لەبەرچاوی گەورە پیاوانی قورەیش وەڵامی پیاوێکی ئاوا بداتەوە، چونکە دەترسا ئەوەببێتە هۆی سارکردنەوەی دڵی ئەوان و لێ ی تەرەبن و جارێکی تر گوێ ی بۆ نەگرن. بۆیە ڕووی خۆی لەئاست ئەو کوێرەدا گرژکردو ڕووی لێ وەرگێڕاو وەڵامی نەدایەوە.

خوداش لەسەرئەمە سەرزەنشتی کردو لەم ئایەتانەدا پێ ی فەرموو:

﴿ عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴿١﴾ أَن جَآءَهُ ٱلْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ ٱلذِّكْرَىٰٓ ﴿٤﴾ أَمَّا مَنِ ٱسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُۥ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن جَآءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴾عبس/١ – ١٠

واتە: {پێغەمبەر ڕووی گرژ بوو و ڕووی وەرگێڕا کاتێك پیاوە کوێرەکە هاتەلای‌و پرسیاری کاروباری تازەی دینەکەی لێ دەکرد. جا ئەی پێغەمبەر تۆ چووزانیت ئەو نابینایە لە چ حاڵێك دا بووەو بۆیەش هاتەلات تاکو خۆی زیاتر پاکژکاتەوە لەپیسی و چەپەڵی ی نەفامی و لەگوناهان، یان بۆئەوەی پەندو ئامۆژگاری زیاتر وەربگرێت و ئەو ئامۆژگاری و ڕێنمایی یەشت سوودی پێ ببەخشێت. بەڵام ئەوانەی دەوڵەمەندو دەست ڕۆیشتوون و بەسامان و هێزو دەسەڵاتیان دەنازن و خۆیان لەدینەکەی تۆ پێ لاداوە تۆش هەر ڕوو لەوان دەکەیت و قسەیان بۆدەکەیت، لەکاتێك دا کەسانی تر بەپێ ی خۆیان دێن بۆلات و لەچینی هەژارو لەخۆبووردوانت (وەك ئەو پیاوە نابینایە)، کە هاتە لات و هەوڵی فێربوونی زانستی زیاترو ڕێنمایی زۆرتر دەدات و لەخوا دەترسێت کەچی تۆش خۆت زیاتر سەرقاڵ دەکەیت بەکەسانی ترەوەو واز لەو دێنیت} .

ئەم گلەیی یەی خودا لەپێغەمبەرەکەی گەورەترین بەڵگەیە لەسەرئەوەی کەوا قورئان سرووشێك (وحی)ی ئیلاهی یەو لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتی ی (محمد)یش، چونکە ئەگەر (محمد) تەنها یەکێك لەپیاوە گەورەو دانا بەناوبانگەکان بوایە بۆئەوەی پێغەمبەر بوایەو قورئانیش (بەپڕوپاگاندەی دوژمنانی) کتێبێکی دەسنووس و دانراوی خۆی بوایە ئەوا ڕێگای

نەدەدا، کە هەڵەو کەم وکوورِی یـەکانی بخرێتـە بەرچـاوی هـەموو جـۆرە کەسـێك لـەخاس و عەوامی خەڵکی. هەروەك کەرِازیش نـەدەبوو بڵێـت (ئـەم گلـەیی و گازاندەیـە لەخوداوەیـەو سرووشێکی خودایی یە). هەروەها دەیشیتوانی پاساوێکی لەبار بۆ کابرای نابینـا (کـورِی ــام مکتوم) بێنێتەوە بەو شێوەیەی کەوا ئەو هەوڵی داوە لەو کاتەدا رِێنمایی ئـەو گومرِایانـەی قورەیش بکات. دیارە هەموو هاوەڵانیشی ئەو پاساوەیان بەجوانترین شێوە پەسند دەکرد.

بەڵام خودای زاناو بەحیکمەت وای ویستووە برِواداران و موسڵمانان ئاگادارکات لەوەی، کە بێگومـان دەروونـە پـاك و پـرِ لـەباوەرِەکان شـایان تـرو لەپێشـترن وەك لەدەروونـە یـاخی و ستەمکارەکان، تەنانەت گەر یەکێك لەدەروون پاکان کەم ئەندامی و پەك کەوتـەیی یەکیشـی هەبێت. چونکە هیچ کەسێك بۆی نی یە لەئاست کەسێکی دەروونپاکی بێ دەسەڵات و هەژاردا رِووی خۆی گرژکات و رِووی لێ وەرگێرِێت لەکاتێك دا ئەو بێ دەسەڵاتە بۆ وەرگرتنی زانسـتی بەسوودو بەهرەمەندبوون هاتبێت کەچی رِووی لێوەرگێرِرێت بەبیانووی ئـەوەی ئاورِدراوەتـەوە بەلای کەسێکی بەهێزو دەست رِۆیشتووی وادا، کە لەوپەرِی گومرِایی و لووتبەرزی دایە.

جێ ی باسیشە پێغەمبەر (هەروەك لێوەی گێرِراوەتەوە) هـەر کاتێـك دوای ئـەوە ئەگـەر (عبداللهــی کورِی ــ ام مکتوم) بچـوایە بـۆلای، پـێ ی دەفـەرموو: ((**مرحباً بمن عاتبني به ربي**))، واتە: {بەخێر بێیت ئەی ئەو کەسەی کەخودا لەسەر ئەو گلەیی ی لێ کردم}.

لەکاتێکیش دا پێغەمبەر بۆ جەنگی (ئوحود) لە -مەدینـە- دەرچـوو بـوو، (عبـداللهــی کورِی ــام مکتوم)ی لەجێ ی خۆی دانابوو بۆ پێشنوێژی و ئیمامەت لەنوێـژەکان دا. ئـەوەش کردارێکی جوان بوو لەو رِێ و شوێنانەی کـە پێغەمبـەر گرتبـوونی یـە بـەر بـۆ نەهێشـتن و هەڵوەشاندنەوەی داب ونەریت و ئیمتیازاتی نابەجێ ی پیاوەگەورەکانی ئەو سەردەمە.

شەورِەوی و بەرزبوونەوە بۆ ئاسمان

خودای مەزن بۆ تاقیکردنەوەی باوەرِی ئیمانـداران و بـۆ دەرخسـتنی فـەزڵ و بەخششـی زیـاتری بەسـەر پێغەمبەرەکـەی دا، چـەند ئایـەت و نیشـانەیەکی گـەورەتری پیشـانی ئـەو پێغەمبەرەی خۆی داوەو ئەمەش لەو رِووداوە ناوازەیەی شەورِەویو بەرزکردنـەوەی بـۆ ئاسمـان (اسراء ومعـراج) دایە، ئەوەبوو خودا لەرِێ ی مەلائیکەتی خۆیەوە بەشەو لە (مسجدالحرامــی - مەککە)وە گەیاندیە (مسجد الأقصیــی قودس)، کە چەندین رِووبـارو بـەروبووم و داهـات

بەرەكەتی خرابووە سەر، هەروەك خودا فەرموویە:

﴿ وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ [١] لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ [٢] إِنِّي جَاعِلٞ فِي [٣] ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗۖ قَالُوٓاْ أَتَجۡعَلُ فِيهَا مَن يُفۡسِدُ فِيهَا وَيَسۡفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحۡنُ نُسَبِّحُ بِحَمۡدِكَ وَنُقَدِّسُ ﴾الاسراء/١.

جا كاتێك پێغەمبەری خودا (محمد) بەو خێرایی یەو بەو ماوە هێجگـار كەمـە گەیەنرایـە (بیت المقدس) لەوێ (ابراهیم و موسی و عیسا)و چەندین پێغەمبەری تری بینی و پێشنوێژی ی بۆكردن و لەگەڵیان دا پێكەوە سوژدەیان بۆ خودا برد. پاشان دوو قاپی بۆهات، كـە قاپێكیـان (مەی)ی تێدابوو و قاپەكەی تریش (ماست)ی تێدابوو. پێغەمبەری خـوداش دەسـتی بـرد بـۆ قاپە ماستەكەو لێی خواردەوە، بەڵام قاپە مەیەكەی فەرامۆش كرد. لەو ساتەدا مەلائیكەتی خودا (جیبریل) پێی فەرموو: (ئەی محمد بەڕاستی تۆ بەفیطـرەت —و سرووشتی سـاغی خـۆت ڕێنمایی كراویت. بێگومان نەتەوەكەشت هەر ئـاوا ڕێنمـایی كـراون و سرووشـتێكی سـاغیان هەیە، هەروەها (مەی)یشتان لێ حەرام كراوە).

پێغەمبەر لە (بیت المقدس)ەوە گەیەنرایە ئاسمان و ئەمەش بە (میعراج) نـاوبراوە، ئیـدی لەوێوە پێنج نوێژی لەشەوو ڕۆژێك دا لەسەر نەتەوەكەی فەرزكرا، پاشان گەڕایەوە (مەككـە). هەموو ئەوانەش تەنها لەیەك شەودابوو.

سەرلەبەیانی لەگەڵ هەڵهاتنی خۆردا پێغەمبەری خـودا هەرچـی دی بـوو لەوشـەوەدا بـۆ گەلەكەی گێڕایەوەو دوای تەواوكردنی باسی ڕووداوەكەی، هەندێك كـەس باوەڕیـان پـێ كـردو هەنـدێك كەسـی تـریش لـەقوڕەیش بـەدرۆیان خسـتەوە، چـەند كەسـێكیش لـەو بـڕواداره سەرەتاییانەی كەوا باوەڕێكی لاوازیان هەبوو هەڵگەڕانەوە. هەندێك لەپیاوانیش خۆیان گەیاندە لای (ئەبوبـەكر)و ویسـتیان بـزانن بـیروڕای ئـەو چـۆنە لـەو ڕووەوە؟ ئـەویش لـەوەلامیان دا گـوتی:} مـن بـاوەڕی پـێ دەكـەم تەنانـەت گـەر ڕووداوی لـەوە گـران تـرو گـرنگتریش بگێڕێتەوە{ئیدی لەو ڕۆژەوە (ئەبوبەكر) بـە (صِدّیق) نـاوبرا، واتـە (باوەڕكـارو دان پیانـەرو بەڕاست دانەر)...

---

(١) زانایان هەندێك بیروڕای لێك جودایان لەسەر چۆنیەتی ئەو ئیسرایە (شەوڕەوی یە) هەیە، بەڵام زوربـەی هەرەزۆریان یەكڕاو هاوبڕوان لەسەرئەوەی، كەپێغەمبەر بەجەستەوگیان شەوڕەویو بەرزبوونەوەكەی پـێ كـراوە ژمارەیەكی كەمینەی زانایانیش وای بۆ دەچن گوایە تەنها (بەگیان) شەوڕەویی پێ كراوە.

(٢) بعبده.. واتە بە (محمد)ی پێغەمبەرو بەندەی خۆی.

(٣) وشەی (المسجد) لەم ئایەتەدا بێژە (لفـظ)ێكە كە لەفـەرمان (فعـل)ی (سـجد)ەوە وەرگـیراوە، چـونكە (مسجد) شوێنی (سجود)ە (واتە شوێنی سوژدە بردنە). كاتێك شەوڕەوی یەكەش بەپێغەمبەر كرا لەو شوێنەدا خانوویەك نەبوو كە بەناوی (مسجد الأقصی)وە ناسرابێت، لەئایەتەكەش دا بۆیە بە (مسجد) ناوبراوە چـونكە شوێنی عیبادەت و خواپەرستی یە.

دوای ئەوە کافرانی مەککە ویستیان پێغەمبەر تاقی بکەنەوەو لەڕاستی و ناڕاستی ی ڕووداوەکە بکۆڵنەوە، ئەوەبوو داوایان لیٚ کرد وەسفێکی (بیت المقدس)یان بۆبکات و باسی ئەو پیاوانەیان بۆبکات کە لەو شوێنەدا بوون. پێغەمبەریش وەسفی جێگە بەجێگەی بۆکردن، لەو کاتەدا هەندێکیان گوتیان (وایە ڕاست دەکات)..

پاشان داوایان لیٚ کرد هەواڵی ئەو کاروانە حوشترەیان پیٚ بدات کە بەڕێوەیەو لە (سووریا)وە دێتەوە بۆلایان و، کە شت ومەکی بازرگانییانی هەڵگرتووە.

پێغەمبەریش هەواڵی ئەو کاروانی بازرگانی یەی خۆیانی پیٚ گەیاندن و ژمارەکەشی بۆ دیاریکردن و فەرمووی: (فلان ڕۆژ ئەو کاروانە لەگەڵ هەڵهاتنی خۆردا بەڕیٚ کەوتوون و حوشترێکیان لەپێشەوەیە، کە ڕەنگەکەی لەنێوان ڕەش و سپی دایە.)

ئەوانیش بەردەوام لەچاوەڕوانی کردنی کاروانەکەدا بوون، تا لەدوایی دا گەیشت و بەو جۆرەش بینییان، کەپێغەمبەر بۆی باس کردبوون. کەچی سەرەڕای ئەوەش بیٚ باوەڕی و سەرکەشی و نەفامی یەکەیان زیاتربوو.

سەرەتای بانگەوازی ئیسلام لەشاری "یەسریب"ەوە

پێغەمبەر کە دیتی ئەوا قوڕەیش بەدەم بانگەوازیەوە ناچن و تەنها چەند کەسێکی کەم نەبێت زوربەیان باوەڕناهێنن، دەستی کرد بەبانگەوازکردنی ئەو هۆزو تیرانەی کە لەهەندێك ڕیٚو ڕەسم و بۆنەو موناسەباتی عەرەب دا دەچوونە مەککە. هەندێك لەو هۆزو تیرانەش بەشێوەیەکی ناشیرین بەرپەرچی بانگەوازەکەیان دەدایەوەو هەندێکی دیکەشیان بەچاکی وەڵامیان دەدایەوە.

چەند کەسێکیش لەعەرەبەکانی (یەسریب)،[1] کە بەدیداری پێغەمبەر گەیشتبوون، لیٚ ی پرسین: (ئێوە کێن)؟ ئەوانیش گوتیان: (ئێمە چەند کەسێکین لەهۆزی –خەزرەج–). ئینجا پێغەمبەر لیٚ ی پرسین: {ئایا ئێوە لەهاوپەیمانانی جوولەکەن؟} گوتیان: (بەڵیٚ). ئیتر لەلای دانیشتن و پێغەمبەریش بانگی کردن بۆلای بەرنامەی خوداو ئایینی ئیسلامی بۆ شیکردنەوەو قورئانی بۆخوێندنەوەو بۆی ڕوون کردنەوە. ئەوانیش دوای بیستنی بانگەوازو باسی قورئان و پەیامی ئیسلام لەنێو خۆیان دا هەندێکیان بەهەندێکی دیکەیان گوت: {دەسا بەخودا چاك

---

(١) یەسریب (یثرب) لەپێش ئیسلام دا بەشاری (مەدینە) دەگوترا، بەڵام دوای کۆچ کردنی پێغەمبەرو هاوەڵانی بۆ ئەو شارەو دوای سەرهەڵدانی ئیسلام، بە (مەدینە) ناوبرا واتە (شاری پێغەمبەر). ئەمرۆش بەناوی شاری ڕۆشن کراو (المدینە المنورە) ناودەبرێت.

بزانن ئەم پیاوە (واتە محمد) ئەو پێغەمبەرەیە کە جوولەکەکان[1] هەواڵی هاتنی پێداون و ئێوەی لێ ئاگاداركردوونەوە، جا با پێش ئێوە پێی نەگەن} . ئینجا وەڵامیان بۆ پێغەمبەر ئەوەبوو کەوا ئەوان بڕوایان (بەوەی ئەو بانگەوازی بۆكردوون) هێناوەو ئەو ئیسلامەی بۆی باس كردن لێ یان وەرگرتووە. پێیشیان گوت: (ئێمە گەلێكمان جێهێشتووە کەهیچ نیازێكیان لەخراپەو دوژمنایەتیی خۆبەخۆی یەكتردا نی یەو هیواداریین خودا بیانگەیەنێت بەتۆ، كاتێك بۆ لایشیان دەگەڕێیتەوە بانگیان دەكەین بۆلای ئەم ڕێبازەی تۆو ئەو دینەی لەتۆمان وەرگرتووە دەبێت بەوانیشی بگەیەنین. جا ئەگەر خودا هەموویانی لەسەر كۆبكاتەوەو هیدایەتیان بدات ئەوا ئیدی پیاوێكی لەتۆ باشترو بەهێزتریان تیا نابێت).

ئینجا ئەم چەند كەسەی (كە لەهۆزی (خەزرەج) بوون، چوونەوە بۆ شاری(یەسریب)و دەستیان كرد بەتێگەیاندنی هۆزەكەیان و باس كردنی ئەوەی، كە لە پێغەمبەرەوە وەریان گرتبوو و بانگیان كردن بۆلای ئیسلام. بۆ بەدەمەوەچوونی ئەو بانگەوازەش ژمارەیەكی زۆر باوەڕیان هێناو تەنانەت لەدوایی دا ماڵێك نەمابوو، كە باسی پێغەمبەری خودای تیادا نەكرێت و كارلێكی ئیجابی ی لەگەڵ دا نەبێت.

خەڵكی – یەسریب – پە یمان بە پێغەمبەر دەدەن

ساڵێك دوای ئەوەو لەوەرزی حەج دا دوازدە پیاو لەخەڵكی (یەسریب) سەردانی مەككەیان كردو لەشوێنێكیش دا كە بە (عەقەبە) ناودەبرێت بەدیداری پێغەمبەری خودا گەیشتن و بەیعەت(واتە پەیمان)یان پێ دا لەسەرئەوەی هیچ كەسێكیان شەریك و هاوەڵ بۆخودا دانەنێت و

---

(١) پێش ئەوەی خودا پەیامی خۆی بۆ پێغەمبەرەكەی بنێرێت، هەردوو هۆزی (ئەوس)و (خەزرەج)و چەند تیرەو بنەماڵەیەكی جوولەكە لەشاری – یەسریب –دا دەژیان، زۆر جاریش شەڕوكوشتار لەنێوان عەرەبەكان و جوولەكەكان دا بەرپادەبوو، بەڵام جوولەكەكان پیلانێكی تریان بۆ خۆیان داڕشتبوو، ئەوەبوو ڕاستەوخۆ ڕوبەڕووی عەرەبەكان نەدەبوونەوە، بەڵكو ئاگری شەڕو دوژمنایەتییان لەنێوان (ئەوس)و (خەزرەج)دا هەڵدەگیرساند. ئەو ئاگرەش بەشێوەیەك كڵپەی سەندبوو تا ڕۆژێكیان كە بە (یوم بعاث) ناسراوە جەنگێكی خوێناویی گەورەیان لەنێوان دا بەرپابوو و ژمارەیەكی زۆر لەهەردوولای تیادا بوونە قوربانی. دوای ئەوە لەنێوان هەردوولادا هودنەیەك ئیمزاكراو لەو هودنەیەدا (خەزرەج) پەیمانی لەگەڵ جوولەكەكان دا بەست و بوونە هاوپەیمانیان. (ئەوس)یش پەیمانیان لەگەڵ عەرەب دا بەستبوو. دیارە لەو سەردەمەدا پێكەوە ژیانی جوولەكە لەگەڵ عەرەب داو نزیكییان لێ یانەوە كارایی یەكی گیانی(ڕۆحی)ی بۆ سەر عەرەب هەبوو، چونكە جوولەكەكان شوێنكەوتووی كتێبی خودا (تەورات) بوون و بانگەوازیان بۆ تاكی و تەنیایی ی خودا دەكرد بەڵام شیرك و هاوەڵ بۆ خوادانانی تێكەڵاوببوو و بیدعەشیان پێوەنابوو. هەروەها جوولەكەكان عەرەبیان بەوە وریاو ئاگادار دەكردەوە كە پێ یان دەگوتن: (ئێستا زەمانی ڕەوانەكردنی پێغەمبەرێك هاتووەو ئێمەش دوای دەكەوین و لەگەڵ ئەودا دەتانكوژین وەك چۆن هەردوو گەلی (عاد)و (ئیرەم) كوژران).

دزی نەکات و زیناو بەدڕەفتاری نەکات و منالەکانی خۆی نەکوژێت و کردارێکی ناشیرینی واش نەکات، کە پێچەوانەی بیروباوەڕەکەی بێت وەك ئەوەی کە لەخۆیەوە منداڵێك بداتە پاڵ هاوسەری، یان هەر بوختانێك لەو جۆرە بۆ کەسێکی‌دی بکات، هەروەها پەیمانیان دا کەسیان سەرپێچی ی فەرمانی پێغەمبەر لەکاری چاك دا نەکەن و هەر کارێکی چاکیان پێ بسپێرێت جێبەجێ ی بکەن. جا هەر کەسێکیان پابەندبێت بەو پەیماننامەو (بەیعەت)ەوە ئەوا بەهەشتی بۆخۆی دەستەبەر کردووە، بەڵام ئەگەر هەندێکی لێ جێ بەجێ بکات ئەوا کاروباری لەلای خودایەو خوداش بەخواستی خۆی سزای دەدات یان لێ ی دەبوورێت.

پاشان لەساڵی داهاتوودا (واتە ساڵێك دوای ئەو پەیماننامەیە)و هەر لەهەمان وەرزو موناسەبەی حەج داو لە (یەسریب)ەوە حەفتاوسێ پیاوو دوو ئافرەت هاتن بۆ –مەککە–و چەند نێرراوێکیان چوونە لای پێغەمبەری خوداو ئەویش بەڵێنی پێ دان، کە لەکاتی شەوداو لە (عەقەبە) لەگەڵیان دا دانیشێت. فەرمانیشی پێکردن کە لەو کاتەدا بەنهێنی بێن بۆلای و کەس پێ یان نەزانێت و هیچ خەوتوویەك بەئاگانەهێننەوە، تاکو قوڕەیش بەو کارەیان نەزانێت.

ئەوانیش دوای تێپەڕبوونی ماوەی سێ یەکی شەو بەنهێنی چوون بۆ (عەقەبە)و لەگەڵ پێغەمبەری خوادا کۆبوونەوەو مامیشی (واتە –عباس–ی کوڕی –عبدالمطلب) کە هەر لەسەردینی قوڕەیش بوو لەوێ ئامادەبوو. مامی لەو دیدارەدا ڕووی گفتاری کردە ئامادەبوان و پێی گوتن: (وەك زانیوتانە –محمد– لەئێمەیەو نەمانهێشتووە تا ئێستا گەلەکەی خۆمان دەستیان پێ ی بگات، (واتە پاراستوومانە لەو کەسانەی کە لەسەر باوەڕی خۆمان نین). ئەویش (واتە: محمد) سەربەرزو پارێزراوە لەنێو گەل و کەس وکارو وڵاتی خۆی‌دا. جا ئێوەش ئەگەر وا لەخۆتان ڕادەبینن کە توانای پابەندبوون بەپەیمانەکەو بەو دینەشەوە هەیە کەوا بانگەوازی کردوون بۆلای و دەتوانن بەرگریی ی لێ بکەن لەوانەی دژی دەوەستن، ئەوا دەبێت ئۆباڵ و بەرپرسیارێتی ی ئەو کارە هەڵگرن، خۆ ئەگەر وای دەبینن، کە نەتوانن بەوەوە پابەندبن و دەسبەرداریی دەبن لەهەر جۆرە یارمەتی‌و بەهاناوە هاتنێك دا دوای ئەوەی، کەهاتووە بۆلاتان لێرە، ئەوا دەهەر لەئێستاوە وازی لێ بێنن چونکە ئەو لەنێو گەل و وڵاتی خۆی‌دا ئازادو پارێزراوە.).

ئەوانیش لەوەڵامی وتەکەی (عباس)دا گوتیان: (ئێمە تێگەیشتین لەقسەکانی تۆ، بەڵام با پێغەمبەری خوداش خۆی بدوێت و بەپێ ی ویست و داواکاری ی خۆی و خودای پەروەردگاری ئاراستەمان بکات).

پێغەمبەریش کەوتە ئاخاوتن و قورئانی بۆ خوێندنەوەو بانگی‌کردن بۆلای ڕێبازی خوداو هانی‌دان لەسەرپابەندی بەئیسلامەوەو پاشان فەرمووی: (بەیعەتم پێ بدەن لەسەر گوێ لێ گرتن

و گوێڕایەڵی کردنم لەهەموو حاڵەتێکی ساغی و ناساغی داو، لەسەرماڵ بەخشین بۆ خودا لەهەر حاڵەتێکی خۆشی و ناخۆشی داو، لەسەر فەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپەو، لەسەر حەقبێژی لەڕێ ی خواداو لەوەش دا کە لەسەرزەنشتی سەرزەنشتکارێك نەترسن و، لەسەر سەرخستن و پارێزگاری لێ کردنم ئەگەر داوام لێ کردن، (واتە پارێزگاری لێ کردنم لەهەر شتێك لەوانەی کەوا خۆتان و هاوسەرو کوڕو کەس وکارتانی لێ دەپارێزن)، گەر بەم بەیعەتەوە پابەندبن ئەوا هەر بەهەشت پاداشتانە).

ئەو خەڵکەش بەیعەتیان لەسەر ئەو کارانە پێ دا. ئینجا پێغەمبەری خودا پێ ی فەرموون: {لەنێو خۆتان دا دوازدە ڕیش سپیەو پیاوماقووڵم بۆ هەڵبژێرن کە گەورەو سەرداری گەلەکەیان بن{. ئەوانیش دوازدە پیاوی هەڵکەوتوو و لێهاتوویان لەنێو خۆیان دا دیاریکرد. پێغەمبەریش بەو دوازدە پیاوەی فەرموو: (ئێوە ڕازگرو ڕاسپێرراوی سەر گەلەکەتانن وەك چۆن (حەواری یەکان) کەفیل و ڕاسپێرراوی (عیسا) بوون، منیش ڕاسپێرراوو کەفیلی نەتەوەکەمم. دوای ئەم کۆبونەوەیە ئەو حەفتاو پێنج کەسە گەڕانەوە بۆ (یەسریب)و بەگەڕانەوەشیان ئاییني ئیسلام بەشێوەیەکی هێجگار گەورەو فراوان لەنێو دانیشتوانی ئەو شارەدا بڵاوبووەوە.

بەندی پێنجەم

((کۆچکردنی پێغەمبەر لەمەککەوە بۆ یەسریب))

(پیلان گێڕان بۆ لەناوبردنی پێغەمبەر — پێغەمبەر لەماڵی "ئەبوبەکر"دا—
ڕزگاربوونی پێغەمبەر— گەڕان بەدوای پێغەمبەردا— پارێزگاریکردنی خودا لەپێغەمبەر—
گەیشتنی پێغەمبەر بۆ "قباء"— وتارێکی پێغەمبەر— پێغەمبەر لە "یەسریب"—
بەستنی برایەتی لەنێوان کۆچکاران و پشتیوانان دا)

پیلان گێڕان بۆ لەناوبردنی پێغەمبەر

دوای ئەوەی ئیسلام لە (یەسریب)دا بڵاوبووەوە پێغەمبەر داوای لەموسڵمانان کرد (مەککە) جێبێڵن و بچن بۆ (یەسریب) لەبەرئەوەی ئەشکەنجەو ئازاری بێباوەڕانیان لەسەر زیاتر بووبوو لە — مەککە —دا.

ئەوانیش بەنهێنی لەشار دەرچوون لەترسی ئەوەی نەبادا قورەیش پێ یان بزانن گەر بەئاشکرا دەرچن، تا لەدوایی دا ژمارەیەکی کەمیان لە (مەککە)دا لێ مابووەوە.

پێغەمبەریش دوای کۆچکردنی هاوەڵانی، هێشتا هەر لە (مەککە)دا مابووەوەو چاوەڕوانی فەرمانی ڕێگەدانی خودابوو بۆ کۆچکردن بەرەو (یەسریب). تا خودا ڕێنمایی کرد، کە بەم نزایە لەخودا بپارێتەوە تاکو هێمنیو ئارامی لەدەروونی دا جێگیربێت:

﴿ وَقُل رَّبِّ أَدۡخِلۡنِی مُدۡخَلَ صِدۡقٖ وَأَخۡرِجۡنِی مُخۡرَجَ صِدۡقٖ وَٱجۡعَل لِّی مِن لَّدُنكَ سُلۡطَٰنٗا نَّصِيرٗا ﴾الاسراء/٨٠.. واتە: (بڵێ خودایە بمخەرە نێو شوێنێکەوە کە بەرەزامەندییەوەو بێترس و نیگەرانی داخڵی ببم، لەشوێنێکیشەوە دەربازم کە کە بەهەمان ورەی ڕەزامەندیو ئارامییەوە لێی دەرچم. هەروەها خودایە لەلای خۆتەوە هێزو دەسەڵاتێکی وام پێببەخشە کە پاڵپشت و سەرخەرم بێت بۆ گەیاندن و بڵاوکردنەوەی ئیسلام).

لەو موسڵمانانەی، کە لەمەککەدا ئازارو چەوسانەوەو بەندکردنیان چەشتبوو کەسیان لەکۆچ کردن دوانەکەوتن تەنها (علي—ی کوڕی —أبوطالب)و (ئەبوبەکر—ی کوڕی —أبو قحافە) نەبێت کە لەگەڵ پێغەمبەردا مابوونەوە. بێگومان (ئەبوبەکر) زۆرجار داوای مۆڵەتی

لەپێغەمبەر دەکرد، کە کۆچ بکات، بەڵام پێغەمبەر پێ ی دەفەرموو: {پەلەمەکە بەشکم خودا هاوەڵێکت بۆ پەیداکات}، ئینجا (ئەبوبەکر)یش بەهیوابوو ئەو هاوەڵە پێغەمبەر بێت و لەگەڵی دا کۆچ بکات، هەر بۆیەش دوو حوشتری زۆرچاك و شیاو بۆ سەفەرو بار هەڵگرتنی کڕی و سازی کردن بەمەبەستی خۆ ئامادەکردن بۆ هیجرەت.

قورەیش زانییان کە (محمد) لایەنگرو پشتیوانی هێجگار زۆری لە (یەسریب)دا بۆ پەیدابووەو زانییشیان چەندین کەسی بڕوادار لەخەڵکی (مەککە) بەرەو ئەوێ دەرچوون و بەم ڕەنگەش بۆیان دەرکەوتبوو کە بەبێ هیچ گومانێك پێغەمبەریش بەدوایان دا دەڕوات، کە بەمانەیان زانی خێرا لەخانەی ڕاوێژکاری (دار الندوة)دا کۆبوونەوەو دەستیان کرد بەڕاوێژو ڕاگۆڕینەوە بۆ گەیشتن بەبڕیارێکی تازە لەدژی پێغەمبەر، ئەوەبوو هەندێك لەسەرانی (قورەیش) پێشنیاری دەربەدەرکردنیان بۆدانا، هەندێکیتریشیان ئاماژەیان بۆ دەسگیرکردن و بەندکردنی کرد.

بەڵام (ابوجهل) پێشنیاری کوشتنی بۆدانان بەشێوەیەك، کە لەدوایی دا هۆزەکەی پێغەمبەر توانای تۆڵەسەندنەوەیان نەبێت، ئەوەش بەو ڕەنگەی هەر هۆزێك لاوێکی بەهێزو خانەدان هەڵبژێرێت و پاشان هەریەکە لەو لاوانە شمشێرێکی تیژو بڕندەیان بدرێتە دەست و هەموویان پێکەوە (بەیەك جار، وەك یەك پیاو) بەشمشێرەکان لێی بدەن و بیکوژن. چونکە ئەگەر ئاوا بیکوژن خوێنەکەی بەسەر هەموو هۆزەکانی قورەیش دا بڵاودەبێتەوەو هۆزەکەی خۆیشی ناتوانن تۆڵە لەو هەموو هۆزانە بکەنەوە، بەڵکو لەو حاڵەتەدا ناچاردەبن بە (دیّە)[1] ڕازی بن، کە پێ یان دەدرێت.

دوای ئەو کۆبوونەوەیەیان لە (دار الندوە) بڵاوەیان لێ کردو هەمووشیان ڕێکەوتبوون لەسەر ئەو ڕایەی (ئەبوجەهل) سەبارەت بەکوشتنی پێغەمبەر. بەڵام خودا (جیبریل)ی نارد بۆلای پێغەمبەر تا ئەو هەواڵە تازەیەی پێ بگەیەنێت و ئاگاداری کردەوە لەو پیلانەی گەلەکەیو داواشی لێکرد کە با ئەو شەوە لە پێخەفەکەی خۆی دا نەمێنێتەوە.

پێغەمبەر لەماڵی "ئەبوبەکر"دا

(عائیشە) لەم بارەیەوە دەڵێت: }پێغەمبەری خودا دروست بوو بۆی کە لەهەر تاقێکی ڕۆژدا (سەر لەبەیانی بوایە یان سەر لەئێوارە) بچێت بۆماڵی —ئەبوبەکر-. ئەوەبوو ئەو ڕۆژەی کە مۆڵەتی کۆچکردنی لە —مەککە—وە پێ درابوو لەگەرمای نیوەڕۆداو بەناوەڕاستی خەڵکیدا

(١) (دیة): نرخی خوێنی (کوژراوە)کە دەدرێت بەکەس وکارو خاوەنی کوژراوەکە، سا ئیتر نرخەکە بەپارەودراوبووبێت یان هەر کەرەسەیەکی هاوشێوەی کە کەس وکاری بکوژ (قاتل)ەکە دوای سوڵح و ڕێکەوتنێك دەیدەن بەخاوەنی کوژراو.

هات بۆ لامان. هاتنەکەشی بۆیە لەگەرمای نیوەڕۆدابوو، چونکە لەو ساتەدا هیچ کەسێك هات و چۆی نەدەکرد).

ئینجا کەهات (باوکم -ئەبوبەکر)ی بینی و پێ ی فەرموو: {ئەوا خودا ڕێ ی دام بەدەرچوون و کۆچ کردن{. (ئەبوبەکر)یش گوتی: (کەوابوو بەهاوڕێ یەتی ی من) فەرمووی (بەهاوڕێ یەتیت). واتە هاوەڵت دەبم لەمسەفەرەدا.} ..

هەر خودی (عائیشە)ی کچی (ئەبوبەکر) لەوەسفی هەستی پڕ جۆش و خرۆشی باوکی دا دەڵێت: {دەسا بەخودا تا ئەو ڕۆژە نەمدیبوو کەسێك هێندەی باوکم خۆشحاڵ بێت و بەڕادەیەکی وا، کە لەخۆشی دا بگری، ئەوەبوو دیتم ئەو ڕۆژە لەخۆشی دا دەگری. پاشان بەپێغەمبەری گوت: (ئەی پێغەمبەری خودا ئەوە دوو حوشترەو بۆ ئەم کارە سازم کردوون). ئینجا ڕێ پیشاندەر (دەلیل)ێکی بەکرێ گرت، کەناوی (عبداللە—ی کوڕی —اریقط) بوو تاکو ڕێنمایی ی ڕێگاکەیان بکات و ڕێ ی سەفەریان پیشان دات.

ڕزگاربوونی پێغەمبەر

بۆ جێبەجێ کردنی ئەو پیلانە پووچەڵەی کە سەرانی قوڕەیش هۆنیبوویانەوە، لەتاریکایی شەودا چەند لاوێکی (قوڕەیش) لەبەردەرگای ماڵی پێغەمبەردا کۆبووبوونەوەو چاوەڕێ ی ئەوەیان دەکرد، کەپێغەمبەر بخەوێت و هەڵمەت بەرنەسەریەو بیکوژن.

کاتێك پێغەمبەر بەو حاڵەتەی زانی فەرمانی بە (علی—ی کوڕی —ابوطالب) کردو پێ ی فەرمو: {تۆ لەم پێخەفەم دا بخەوەو ئەم کراسەم بدە بەسەرخۆت داو لەش ودەم وچاوتی پێ داپۆشە، (کە کراسێکی سەوزی —حەزرەمەوتی—ی خەت خەتە)و پێوەی بنوو، بێگومان تووشی هیچ ئازارو ناڕەحەتی یەکیش نابیت} . هەروەها فەرمانی پێکرد کە هەر سپاردەو کەرەسەیەکی خەڵکی لایە پێیان بگەیەنێتەوە.

جێی باسیشە زۆرکەس لەخەڵکی (مەککە) سپاردەو شت ومەکی گرنگی خۆیان لەلای پێغەمبەر دادەنا، چونکە بەپیاوێکی سەرڕاست و دەسپاکیان ناسیبوو.

ئینجا پێغەمبەر لەماڵ هاتەدەرەوەو خوداش لەو کاتەدا هەموو لاوەکانی قوڕەیشی نابیناکردبوو لەئاستیاو نەیاندەبینی، پاشان بەرەو ماڵی (ئەبوبەکر) ڕۆشت، تاکو هەردووکیان پێکەوە کۆچ بکەن. جا کە پێك گەیشتن ڕێکەوتن لەسەرئەوەی سەرەتا ڕووبکەنە ئەشکەوتی (ثور) بۆ خۆحەشاردان تیای دا.

بۆ ئاسان کردنی ئەمەش (ئەبوبەکر) بەر لەڕۆیشتن فەرمانی بە (عبداللە)ی کوڕی کردبوو کە لەنێو خەڵکی دا گوێ هەڵخات و بەڕۆژ گوێ یان لێ بگرێت، تا بزانێت چی دەربارەیان دەڵێن و دوای ئەوە بگەڕێتەوە بۆلایان و هەواڵ و قسەوباسی ئەو ڕۆژەیانپێ بگەیەنێت.

هەروەها (ئەبوبەکر) فەرمانی بەکورە خزمەتکاری خۆی (عامر–ی کوڕی –فهیرە) کردبوو، کە بەڕۆژ مەڕەکانی بۆ بلەوەڕێنێت و ئێوارەش لێ یان خوڕێت بەرەو لای ئەوان لەئەشکەوتەکەدا، تاکو لەشیرەکەیان بخۆنەوە.

دوای ئەمە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا لەدەروازەیەکی بچووکی پشتی خانووەکەیانەوە دەرچوون تاکو زیاتر لەبەرچاو ون بن و بەرەو ئەشکەوتەکە ڕێیان گرتەبەر. ئیدی بەم چەشنە پێغەمبەری خودا لەپیلانی کوشتن ڕزگاری بوو.

هەروەك خوداش لەو بارەیەوە فەرموویە: ﴿ وَإِذۡ يَمۡكُرُ بِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِيُثۡبِتُوكَ [1] أَوۡ يَقۡتُلُوكَ أَوۡ يُخۡرِجُوكَ [2] وَيَمۡكُرُونَ وَيَمۡكُرُ ٱللَّهُ [3] وَٱللَّهُ خَيۡرُ ٱلۡمَٰكِرِينَ ﴾ الأنفال/٣٠..

واتە: {ئەی پێغەمبەر ئەو کاتە بەیادبێنەرەوە کە بێباوەڕانی قورەیش پیلانیان لەدژی تۆ دەگێڕاو نەخشەیان بۆ تاوانەکانیان دادەناو هەندێکیان ڕایان وابوو بت کوژن یاخود دەربەدەرت کەن و لەخاکی خۆتت دوورخەنەوە، بەڵام لەکاتێکدا ئەوان فرۆفێڵ و تەڵەکەبازییان ئەنجام دەدا خودا بەرپەرچی فێڵ و نەخشەکانیانی دەدایەوەو پووچەڵی دەکردنەوە، جا ئەگەر ئەوان فێڵبازو نەخشەکێش بن ئەوا خودا لەوان وریاترو نەخشەکێش ترە بۆ ڕیسواکردن و ڕەنجەڕۆکردنیان}.

گەڕان بەدوای پێغەمبەردا

دوای تێپەڕبوونی ئەو شەوەی، کە بەتەمای پیلان و ئەنجامدانی تاوانەکەیان بوون، بێباوەڕانی –قورەیش– لەگەڵ خۆرهەڵاتن و ڕۆژبوونەوەدا بۆیان دەرکەوت، کە بێگومان "موحەممەد" لەدەستیان دەرچووەو ئەو کەسەی لەپێخەفەکەی دا نووستبوو (علی–ی کوڕی –ابوطالب)[4] بووە... ئەوەش ڕووداوێکی سەرسوڕهێن و کت وپڕیی ئەوتۆبوو کە عەقڵ و هۆشی

---

(١) لیثبتوك: واتە (بۆ ئەوەی بت بەستنەوەو بەندت بکەن).

(٢) یخرجوك: واتە (دەرت بکەن لە – مەککە).

(٣) ویمکر اللە: واتە (خوداش نەخشەو پلان دادەنێت بۆ ئابلووقەدانی فێڵ و پیلانە چەپەڵەکانیان).

(٤) بەڕاستی لەو شەوەدا خەوتنی (علی – ی کوڕی – ابوطالب) لەپێخەفی پێغەمبەرداو بەجل وبەرگی ئەویشەوە بەهەڵوێستێکی جوامێری و چاوقایمی ی وا دادەنرێت، کە ئەوپەڕی گیانی فیداکاری و دڵسۆزی ی بۆ پێغەمبەری خودا تێدایە، چونکە (علی) ژیانی خۆی خستە مەترسی یەوە لەپێناوی ڕزگاربوونی پێغەمبەردا.

لێ بڕین. کەچی بەمەش وازیان نەهێنا، بەڵکو خەڵاتێکی هێجگار زۆریان دانا بۆ هەر کەسێك بتوانێت بیگێڕێتەوە بۆلایان و نەهێڵێت دەرچێت، خەڵاتەکەش بڕی سەد حوشتربوو.

دیارە کەسانی بەتەماع و هەلپەرستیش بەو خەڵاتە زۆرە خرۆشان و لەهەموو لایەکەوە بەدوای پێغەمبەردا دەگەڕان تاکو هەر کەسە بۆخۆی ئەو خەڵاتەی دەستگیربێت، ئەوەبوو چەندین شوێنیان پشکنی، تا گەیشتنە سەر ئەو چیایەی، کە پەنایان بۆ بردبوو و چوونە بەردەرگای ئەو ئەشکەوتەش، کە چووبوونە ناوی، بەڵام قاچیان لەبەردەم دەروازەی ئەشکەوتەکەدا لاداو نەیانبینین، ئەوەش دیارە هەر بەچاودێری و پارێزگاریی خودابوو.

لەو چرکەساتە ناسکانەدا (ئەبوبەکر) خەمباربوو بۆ پێغەمبەری خوداو دەیگوت: {ئەگەر یەکێکیان جێ پێ ی ببینێت ئەوا دەماندۆزنەوە}.

پێغەمبەریش هەستی بەو بێئارامیو نیگەرانییەی هاوەڵەکەی کردبوو، بۆیە لەوەڵامی ئەندێشەکەیدا فەرمووی: {ئەی ئەبوبەکر چۆن دەڕوانیت بۆ حاڵەتی دووکەس، کەخودا سێ هەمیانە}؟ واتە بۆ پاراستنیان و چاودێری کردنیان. ئینجا دەڕوانێت بۆ (ئەبوبەکر) کە خەم و دڵەڕاوکێ لەدەم وچاوی نیشتبوو و دەیویست نەختێك لەو خەم وپەژارەیەی لەسەرسووك کات، (ئەبوبەکر)یش ڕوودەکاتە پێغەمبەرو دەڵێت: (دەسا بەخودا بۆ خۆم خەمناك و نیگەران نیـم، بەڵکو دڵتەنگم لەترسی ئەوەی نەبادا تووشی کارەساتی ناخۆش ببیت).. پێغەمبەریش لەوەڵام دا پێ ی دەفەرمویێت: (مەترسە چونکە خودامان لەگەڵ دایە).

دەربارەی ئەو حاڵەتە ناسك و حەسساسەش خودا فەرموویەتی:

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُواْ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٣﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا ٱهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ﴾ التوبة/ ٤٠.

پێغەمبەری خوداو هاوەڵەکەی لەو ئەشکەوتەدا سێ ڕۆژیان بەسەربردو بێباوەڕانی قوڕەیشیش بێئومێد بوون لەوەی بتوانن بیاندۆزنەوە، دوای ئەو سێ ڕۆژەش ڕێنماکار (دلیل)ەکەیان هاتەوە بۆلایان و هەردوو حوشترەکەشی پێبوو و بەرێگایەکی نائاساییو نەزانراوداو لەڕێی کەنارەوە بردنی بەرەو (یەسریب).

ئەم هیجرەتە ناوازەیەی پێغەمبەر لەمانگی (ربیع الأول)دابوو دوای ئەوەی سیازدە ساڵ بوو پەیامی پێغەمبەرێتیی پێسپێررابوو و تەمەنیشی لەو کاتەدا پەنجاوسێ ساڵ بوو.

پارێزگاریکردنی خودا لە پێغەمبەر

یەکێك لەو کەسانەی بەدوای پێغەمبەردا دەگەڕا بۆ وەرگرتنی خەڵاتەکە پیاوێك بوو کەناوی (سراقە—ی کوڕی —مالك—ی کوڕی —جعشم) بوو کە ئەویش لەپیاوێکی قورەیشییەوە هەواڵێکی لەو بارەیەوە پێگەیشتبوو کەوا سێ پیاوی دیوەو پێکەوە بەرەو "یەسریب" دەڕۆشتن. (سراقە)ش پیاوێکی زل و کەڵەگەت بوو و بەئازایەتیش ناوی دەرکردبوو، قەڵغانەکەی لەبەرکرد بێئەوەی کەس پێی بزانێت تاکو دوای (محمد) کەوێت و بیگرێت و خەڵاتە زۆرەکەی چنگ کەوێت.

ئیتر کەوتەڕێو لەدوورەوە (ئەبوبەکر) دیتی ئەوا پیاوێکی چەکداری ئەسپ سوار بەرەو ڕوویان دێت و خەریکە نزیك دەبێتەوە لێیان. ئەمەش نەختێك بێئارامی کرد. بەڵام پێغەمبەری خودا بەوپەڕی هێمنیو دڵنیایییەوە هەنگاوی دەناو هەمیشە لەنزاو دووعادابوو و درێغیی لەقورئان خوێندنیش نەدەکرد.

جا لەکاتێك دا (سراقە) بەپەلە ڕێگای دەبڕی، کت وپڕ ئەسپەکەی سەرسمێکیداو هەڵیدایە سەر زەوی، بەڵام جارێکیتر سواری پشتی بووەوەو هەوڵیدا پێیان بگاتەوە. هێندەشی نەمابوو پێیان بگات کە لەناکاودا ئەسپەکەی جارێکیتر هەڵەنگاوت و هەر چوار پەلی لەزەویدا چەقیو ئەویشی دوور هەڵداو چەك و تفاقەکەشی لێدامالڕا.

لەم حاڵەتەدا (سراقە) تووشی بێ ئومێدی بوو و بەچاکی بۆی دەرکەوت، کە ئەو لەم هەوڵەی دا دەستەوسانەو لەدڵی خۆیشی دا دەیگوت: (بەڕاستی ئێستا —محمد— بەم حاڵەتەمی زانیوەو پەردەم لەسەر هەڵدەماڵێت و لەکارەکەی خۆشی دا سەردەکەوێت). هەر بۆیەش بەهێمنیو سەرکزی یەوە چوو بۆ لایان و داوای لەپێغەمبەر کرد کەنووسراوێکی تایبەت بەپاراستنی سەرو گیانی پێبدات وەك نیشانەیەکی پشت پێبەستراوی نێوانیان. پێغەمبەری خوداش فەرمانی بە (عامر—ی کوڕی —فهیرە) کرد، کە ئەو نووسراوەی بۆ بنووسێت. ئینجا (سراقە) نووسراوەکەی هەڵگرت و بەرێ ی پێشووی خۆی دا گەڕایەوەو لەڕێگاش هەر کەسێکی بدیایە لەوانەی کەوەك خۆی بەدوای پێغەمبەردا دەگەڕان و بەو خەڵاتە زۆرە لەخشتەبرابوون، ڕێگاکەی لێ دەگۆڕین و وای لێ دەکردن نەکەونە سەر ئەو ڕێگەیەی کە پێغەمبەرو ئەبوبەکری هاوەڵی پێیدا دەڕۆشتن.

لەدوایی دا، کە (سراقە) تەواو دڵنیابوو و هەواڵی زانی، کەوا پێغەمبەر بەسەلامەتی گەیشتۆتە "یەسریب" دەستی ی کرد بەگێڕانەوەی ئەو بەسەرهاتەی خۆی بۆ خەڵکی، کە لەو ڕێگەیەدا بەسەری هاتبوو.

گەیشتنی پێغەمبەر بۆ "قباء"

هەواڵی کۆچی پێغەمبەر بەگەرمی بەرگوێ ی خەڵکی —یەسریب— کەوتبوو، ئەوەبوو سەرلەبەیانی ی گشت ڕۆژێك لە کەناری شارەوە چاوەڕوانی ی هاتنی پێغەمبەریان دەکرد، تا ئەوکاتەی گەرمای نیوەڕۆ تینی دەسەندو بێ هیوا دەبوون لەگەیشتنی و دەگەڕانەوە بۆنێومالّ و سەرکارەکانیان.

پێغەمبەر هەشت ڕۆژی بەگەرمایەکی توندەوە لەوسەفەرەدا پێ چوو، تا گەیشتە جێگەیەك پێ دەگوترێت(قباء)، کە شەش میل—لە یەسریب دوورە. لەوێ ژمارەیەکی زۆر لە شوێنکەوتوانی بەچەکەکانیانەوە لەپێشوازیی دابوون لەترسی ئەوەی نەبادا دوژمنان پێی بگەن.

پێغەمبەر لەمیوانداریێتی ی (عەمر—ی کوڕی —عەوف)دا بوو و پتر لەدەڕۆژ لایان مایەوە. لەو ماوەیەش دا یەکەمین مزگەوتی لەمێژووی ئیسلام دا بنیات ناو بەمزگەوتی (قباء) ناسرا. قورئانیش ئاماژە بۆ ئەو مزگەوتە دەکات هەروەك لەم فەرمایشتەی خودا دایە:

﴿ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُطَّهِّرِينَ ﴾التوبة/١٠٨. پێغەمبەر خۆیشی بەشداریی بنیات نانی ئەو مزگەوتەی لەگەڵ هاوەڵانی دا کرد.

وتارێکی پێغەمبەر

پاشان پێغەمبەر (قباء)ی بەجێ هێشت لەڕۆژی هەینی (جمعە)داو بەرەو (یەسریب) کەوتەڕێو شوێنکەوتوو و پشتگیریکارانیشی چوار دەوریان دابوو. لەکاتی دوانیوەڕۆدا گەیشتە شوێنی نیشتەجێبوونی بنەماڵەی (سالم—ی کوڕی —عەوف) لەشیوێك دا کەپێی دەگوترێت: (شیوی —رانوناء)و لەوێ نوێژی هەینیی کردو وتارێکی بۆ دان و تیایدا فەرمووی:

{سوپاس و ستایش بۆ خودا کە زۆر سوپاسگوزارم بۆیەو داوای کۆمەك و یارمەتی هەر لەو دەکەم. داوای لێخۆشبوون و ڕێنماییی لێدەکەم. باوەڕی پێدێنم و بێباوەڕنابم بەرامبەری. دژی ئەو کەسەشم کەباوەڕی پێناهێنێت. هەروەها شایەتی دەدەم — بەدڵ و بەزمان — کەهیچ

خودایەکی پەرستراو نی یە تەنها —الله— نـەبێت و هـەرخۆی تـەنیاو بـێ هاوەڵـەو شـایەتیش دەدەم، کە —محمد بەندەی خوداو پێغەمبەریەتی، کە بەڕێ ی ڕۆشن و ئاینی ڕاست و ڕوونـاکی ئیسلام و پەندو ئامۆژگاری یەوە ناردوویەتی بۆلای خـەڵکی دوای ماوەیـەکی دیـار لـەناردنی پێغەمبەران و لە کەم بوونـەوەی زانسـت و، لـە گومڕابـوونی خـەڵکی و، دابڕانـی پـەیام لـە زەمەنێك داو، نزیك بوونەوە لەقیامەت و، نزیکی لەمردن... هەر کەسێك گوێڕایەڵی ی خوداو پێغەمبەرەکەی بکات بەڕاستی ڕێ ی ڕاستی دەسـت کـەوتووە، هـەر کەسـێکیش سەرپێچـی لەفەرمانیان بکات ئەوا بێگومان سەرلێ شـێواوو کەمتەرخـەم بـووەو زۆریـش گومڕابـووە... هەروەها من ڕاتان دەسپێرم بە لەخواترسان و پارێزکاری، چونکە باشترین ڕاسپاردەی موسڵمان بۆ موسڵمان ئەوەیە هانی بدات لەسەر کارکردن بۆ ڕۆژی دوایی و فەرمانی لەسەر خواپەرسـتی پێ بکات. جا وریابن لەوەی کەخودا ئێوەی لێ وریا کردۆتەوە. ئیـدی ئامۆژگـاری یـەك لـەوە چاکترنی یە... یادو زیکرێك لەوە باشترنی یە. خواپەرسـتی و پارێزکـاری (تقـوى الله)ی ئـەو کەسەش کـاری پـێ دەکـات بـەترس وبـیم لـەخوداوە فریـاگوزارێکی ڕاسـتەقینەی مـەرام و ئامانجەکانتانە لەکاروباری ڕۆژی دوایی دا. هەر کەسێکیش نێوانی خـۆی و خـودا لـەنهێنی و ئاشکرادا چاك بکات و تەنها مەبەستی ڕەزامەندیی ی خودابێت ئەوە بۆی دەبێتـە بـەختیاری لەکۆتایی ژیان داو بۆی دەبێتە گەنجینەیەك لەدوای مردن کەمرۆڤ لەو ساتانەی دوای مـردن دا ئاتاجی بەکردەوە چاکەکانی ژیانی دنیایەتی. دەنا گەر کردەوە چاکەکانی فریای نەکـەون ئـەوا حەزدەکات لەنێوان خۆی و مردن دا ماوەیەکی هێجگار دوور هەبوایە... خـوداش ئاگادارتـان دەکاتەوە لەخۆی، لەسزای خۆی. هەروەها خودا بەڕەحم و بەبەزەییشـە لەگـەڵ بەنـدەکانی دا. هەر ئەو خودایەشە کەفەرمایشتی خۆی بەڕاسـت دەباتەسـەرو بەڵێنیشـی بەجێدەگەیـەنێت و نایشکێنێت، خودای مەزن و بالادەست دەفەرموێت: ﴿ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴾، جا ئێوەش پارێزکـارو لـەخواترس بـن لەئاشـکراو پـەنهانی دا بـۆ ئاسـوودەیی ژیـانی دنیـاو ئاخیرەتتان، چونکە هەر کەسێك لەخواترس و پارێزکاربێت خـوداش گوناهـەکانی دەسـڕێتەوەو پاداشـــتی گـــەورەی دەداتـــەوە... ﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ﴾... لەخواترسان مرۆڤی بـڕوادار لـەڕق و تـووڕەیی خـودا دەپارێزێـت و سـزاوکینەی لادەبـات... هەروەها لەخوداترسان ڕووی مرۆڤ سـپی دەکـات و خـودا ڕازی دەکـات و پلەوپایـەی بـڕوادار بەرزدەکاتەوە.

جا ئێوەش دەست بگرن بەبەشی خۆتانەوەو لەپەنای دینی خوادا زیادەڕۆیی مەکەن. خودا بێگومان بەکتێبەکەی خۆی فێری کردوون و ڕێبازی خۆی بۆداناون تاکو ڕاستگۆیان بناسێت و درۆزنانیش بناسێت. جا ئێوەش چاکەبکەن وەك چۆن خودا چاکەی لەگەڵ داکردوون، دژایەتی ی دوژمنانیشی بکەن و جیهادی تەواویش لەڕێ ی خوادا بکەن ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦ﴾ خودا خۆی هەڵیبژاردوون و بە (موسڵمانان) ناوی بردوون، تا ئیدی هەر کەسێك لەناوچێت بەهۆی کفرو بێباوەڕیەکەیەوە لەناوچێت هەر کەسێکیش بژی بەهۆی ئیمان و خاویستیەکەیەوە بژی[1] ﴿ٱلۡحَكِيمُ ۝٣٢ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ﴾. هیچ هێزو دەسەڵاتێکیش نییە تەنها لەخوداوە نەبێت. جا ئێوەش هەر زیکرویادی خودا بکەن و زۆریش زیکری بکەن، کار بۆ دوای مردن بکەن، جا هەر کەسێك نێوانی خۆی و خودا ڕاست کاتەوە ئەوا خوداش دەیپارێزێت لەناخۆشی ی نێوان ئەو کەسەو خەڵکی، چونکە خودا توانای لەناوبردنی خەڵکی هەیە، بەڵام خەڵکی توانای لەناوبردنی ئەویان نی یە. هەروەها چونکە خودا خاوەنی خەڵکی یەو هەڵس وکەوت لەکاروباریان دا دەکات، بەڵام خەڵکی تواناو مافی ئەوەیان نی یە. هەر هێزو تواناو سەروەری یەکیش تەنها لەخودای گەورەو بالادەستەوەیە} .[2]

پێغەمبەر لە "یەسریب"

پێغەمبەر دوای بەجێ هێنانی نوێژی هەینی لە – قباء –، کەوتەوە ڕێ و بەردەوام بوو لەڕۆشتن تا بگاتە شاری (یەسریب)، لەوێ خەڵکی شار هەموویان هاتبوونە دەرەوەو پێشوازیی پێغەمبەریان دەکردو هەر، کە بەدییان کرد هاواریان کرد: ((الله أكبر... ئەوا پێغەمبەری خودا هات.. الله أكبر ئەوا –محمد– هات ﴾ ژنان و منداڵانیش (بۆ بەخێرهاتن کردنی) ئەم سروودەیان دەگوتەوە:

طَلَعَ البَدرُ عَلَينا مِنْ ثَنِيات الوَداع

وَجَبَ الشُكرُ عَلَينا ما دَعا لِلهِ داع

---

(١) چونکە باوەڕو ئیمانداریتی هۆی ژیانی ئاسوودەو ڕاستەقینەن چ لەدنیاو چ لەئاخیرەتیش دا.. بەڵام (کفرو بێ باوەڕی) هۆی تیاچوون و سەرگەردانیین لەدنیاو ئاخیرەت دا.

(٢) (البداية والنهاية)ی – ابن كثير – و "تأريخ الطبري".

... تا کۆتایی سروودەکە.

بێگومان ئەو ڕۆژەش پڕ لەشادیو خۆشی بوو و لەوەوبەر شارەکە لەمێژووی خۆی دا ڕۆژی ئاوای بەخۆیەوە نەدیبوو. ئەو ڕۆژە هەر خاوەن ماڵێك حەزی دەکرد پێغەمبەر ڕووبکاتە ماڵەکەیو داوایان دەکرد میوانیان بێت.

بەڵام پێغەمبەر ڕای وابوو، کە جڵەوی حوشترەکەی بەردات و لێ ی گەڕێت تا بەئارەزووی خۆی لەکوێ دا چۆك دا دەدات، ئینجا ڕووی کردە ئەو جەماوەرە دڵ پڕ لەشادیو بەپەرۆشەی چواردەوریان دابوو و پێ ی فەرموون: {واز لەحوشترەکە بێنن چونکە فەرمانی پێ کراوە} واتە فەرمانی بەوە پێکراوە کەوا لەشوێنێکی تایبەتی دا چۆك دا دەدات و لەبەردەرگای هەر ماڵێك بوو دەچنە ئەو ماڵە.

حوشترەکەش وردەوردە ڕێگەی بڕی، تا گەیشتە شوێنێك کەعەرەب پێ ی دەڵێن (مربد)، واتە: (شوێنی وشك کردنەوەی خورما)و بەرامبەر ماڵی (أبو ایوبی أنصاري) بوو و لەوێ دا چۆکی دادا. (مربد)ەکەش موڵکی دوو کوڕی مێردمنداڵی هەتیو بوو و پێغەمبەر ئەو زەوییەی لەسەرپەرشتیارەکەی ئەو دوو هەتیوە کڕی یەوەو ئەو مزگەوتەی تیا دروست کرد کە تا ئەمڕۆش بەمزگەوتی پیرۆزی پێغەمبەر (الحرم النبوی الشریف) ناسراوە. (دیارە ئەو مزگەوتە، تا ئەمڕۆ چەندین جار دروست کراوەو پەرەی پێدراوە).

جا کە حوشترەکە لەوێ دا چۆکی دادا، پێغەمبەری خودا بووە میوانی (أبو ایوب—ی انصاری) لەتەنیشت زەوییەکەوە تا ئەو کاتەی مزگەوتەکەو ماڵی خۆیشی لێبنیات دەنرێت. ئەوەبوو دەست کرا بەدروست کردنی مزگەوتەکەو پێغەمبەر خۆیشی کاری دەکرد لەبنیات نانیدا تاکو موسڵمانانیش هان بدات بۆ کارکردن، کۆچکاران و پشتیوانان (المهاجرون والأنصار) گشتیان پێکەوە کاریان دەکردو سەرگەرمی بنیات نان و کاری دڵسۆزانە بوون. پێغەمبەریش بەردی دەکێشا لەگەڵیان دا و بەدەم کارکردنیشەوە دەیفەرموو:

اللّهُم لا عَيْشَ الاّ عَيْشُ الآخِرَة   فَاغْفِرْ للأنْصَار والمُهاجِرَة

{خودایە هیچ ژیانێکی ڕاستەقینە نی یە تەنها ژیانی ڕۆژی دوایی نەبێت، خودایە ببوورە لەپشتیوانان وکۆچکاران} ...

هەروەها پێغەمبەر ماڵی خۆیشی لەتەنیشت مزگەوتەکەوە بنیات ناو تیای دا نیشتەجێ بوو. جا کاتێك پێغەمبەری خودا لەشارەکەدا جێگیربوو، (کە هەردوای ئەوە بەشاری — مەدینە— ناوبرا)، چەند کەسێکی نارد بەدوای ئەو کەسانەدا، کە لەبەر چەند هۆیەك

لەمەککەدا مابوونەوەو دواکەوتبوون لەکۆچ کردن، تا بچن بۆ (مەدینە). هەندێکیان توانییان دەرچن وەك(عبداللە— ی کوڕی —ئەبوبەکر) لەگەڵ منالەکانی باوکی دا.
بێ باوەڕانی— مەککە —ش نەیاندەهێشت، کە موسڵمانە هەژارو بێ دەسەڵاتەکان دەرچن و کۆچ بکەن، بەڵکو بەندیان کردبوون و بەچەندین شێوەی دڕندانەش سزاو ئەشکەنجەیان دەدان.

بەستنی برایەتی لەنێوان کۆچکاران و پشتیوانان دا

لە (یەسریب) مێژووی بانگەوازی ئیسلامی بەچەند قۆناغێکی نوێ دەستی پێ کرد، وەك:{قۆناغی ڕێنمایی کردن (الهدایة)}{و}قۆناغی ڕێکخستن (التنظیم){و}قۆناغی سەرکەوتن(النصر)} . لەو شارەداو لەسەرەتای هیجرەتا چەندین هۆزو تیرەی هەمە جۆری تێدا دەژیان، لەپێش هەمووشیانەوە ئەو موسڵمانانەی بەدەم بانگەوازەکەوە چووبوون و باوەڕیان بەپەیامەکەی —موحەممەد— هێنابوو و، پێغەمبەریش ناوی نابوون (الأنصار/ واتە پشتیوانان)، کە خەڵکی مەدینە بوون (واتە — یەسریب) ئەو موسڵمانانەش کە لەمەککەوە بۆ (یەسریب) دەرچووبوون ناوی نابوون (المهاجرون/ واتە کۆچکاران). جگە لەموسڵمانان، جوولەکەکانیش لەو شارەدا هەبوون. لەگەڵ ئەو بتپەرستانەش کە لەسەر شیرك و هاوبەش بۆ خوادانان مابوونەوە.
جا وێڕای ئەودیاردەی فرەڕەگەزی یەش لەدانیشتوانی—مەدینە—دا ڕق و کینەیەکی دێرین و ڕەگ داکوتاو لەنێوان چەند هۆزو تیرەیەك دا هەبوو، کە زۆرجار دەبووە هۆی بەرپابوونەوەی جەنگ وکوشتار لەنێوانیان دا. هەر بۆیەش ئەرکێکی گەورەی پێغەمبەری خودا ئەوەبوو ڕێو شوێنێکی بنەڕەتی بگرێتەبەر بۆ یەك خستنی هەموو خواست و هەست و بیروڕایەکی نێو ئەو کۆمەڵگە لێك ترازاوو بەش بەشکراوە.
یەکەمین چالاکی ی پێغەمبەری خودا ڕێکخستن و دابین کردنی گوزەرانی ئەو کۆچکارانە بوو، کە لە —مەککە-وە هاتبوون و کە هەندێکیان لەوێ خاوەنی ماڵ و سامان و ژیانی خۆش بوون و بەڵام هەموو ئەو ژیان و گوزەران و ماڵ و سامانەیان جێ هێشتبوو و بەئاینەکەیانەوە هەڵاتبوون.
گرنگترین چارەسەریش (بۆ یەکتر ناساندنی خەڵکی)، کە پێغەمبەر بەکاری هێنا بەستنی ئەو برایەتی یە بوو لەنێوان هەردوو کۆمەڵە موسڵمانەکە (پشتیوانان و کۆچکاران)دا، ئەوەبوو پێ ی فەرموون: }دوو دوو لەپێناوی خوادا ببنە برای یەکدی{واتە: هەر برایەك لەکۆچکاران و هەر برایەك لەپشتیوانان ببنە برای یەکتر... ((تَآخَوا فِي اللهِ أخَوَينْ أخَوَينْ)). بێگومان بەو

برایەتی یە ئیمانیەو ئاینپەروەرییەش هاوخەم و هاوکاری یەکدی بوون لەبەرەو ڕووبوونەوەی بارە گرانەکانی ژیان داو ((تەنانەت میراتگری یەکترییش بوون))[1] وەك چۆن برایانی نێو یەك خێزان میراتگری یەکدی بوون.

ئیدی هەر پشتیوانێك (واتە هەر ئەنصاری یەکی دانیشتووی –مەدینە-) برایەکی کۆچکاری لە (موهاجیرینی –مەککە) دالّدەداو لەماڵی خۆی دا حەواندی یەوەو زۆر بەچاکی خزمەتی کرد کە ئەو جۆرە میوانداریيەی ئەو سەردەمە، تا ئەمڕۆش جێ ی سەرسوڕمان و تێڕامانە.

نموونەیەکی ئەو حاڵەتەش: (عبدالرحمن–ی کوڕی –عوف) کاتێك هات بۆ –مەدینە– پێغەمبەری خودا لەنێوان ئەو و (سعد–ی کوڕی –ربیع– ی –انصاري)دا برایەتیی دروست کرد، (واتە ئەو دوو کەسەی پێکەوە دانا وەك چۆن ئەوانیتری دوو دوو کردبوو بەبرای یەکدی). جا(سعد) بە (عبدالرحمن)ی گوت: }برام.. بێگومان من لەهەموو خەڵکی مەدینە ماڵ و سامانی زیاترو خێزانی زۆرترم هەیە، تۆش نیوەی ئەو ماڵ و سامانەم هەڵگرە بۆخۆت. دووژنیشم هەیەو لەم دوو هاوسەرەم یەکێکیان، (کە کامیان بەباشترو جوانتری دەبینیت) هەڵبژێرە تا بۆتی تەڵاقبدەم.

بەڵام (عبدالرحمن– ی کوڕی –عوف) لەوەڵامی (سعد)دا گوتی: (خودا پیت و بەرەکەت بخاتە ماڵ و خێزانتەوە... من یەك داواکاریم هەیە ئەویش ئەوەیە ڕێگای بازاڕم نیشان دەن تا بچم کاربکەم)... ئینجا ڕێگای بازاڕی نیشان دراو ئەویش دەستی کرد بەکاری کڕین و فرۆشتن، دوای ماوەیەك قازانجی چاکی بەدەست هێناو حاڵ و گوزەرانی بەرەو باشی ڕۆیشت و توانییشی ئافرەتێك لەپشتیوانان بخوازێت و ژیانی هاوسەری پێکەوەبنێت.

خودای پەروەردگار ستایشی ئەو هەڵوێست و ڕەوشتە بەرزانەی پشتیوانانی کردووە کەچۆن بەتەنگ برا کۆچکارەکانیانەوە هاتوون، وەك فەرموویەتی:

﴿ وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلۡإِيمَٰنَ مِن قَبۡلِهِمۡ يُحِبُّونَ مَنۡ هَاجَرَ إِلَيۡهِمۡ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمۡ حَاجَةٗ مِّمَّآ أُوتُواْ وَيُؤۡثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ وَلَوۡ كَانَ بِهِمۡ خَصَاصَةٞۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفۡسِهِۦ

---

(١) ئەم جۆرە میراتگری یە لەڕاستی دا لەئارادابوو هەتا ئەو ڕۆژەی، کە ئایەتی ﴿**وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض**﴾ هاتەخوارەوەو دوای ئەوە میرات تەنها بۆ کوڕو کەس وکارە نزیکەکانی هەر کەسێك بوو لەوانەی کە دەمرن و ماڵ و سامانیان بەمیرات بەجێ دەمێنێ بۆ کەس وکاریان.

﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾الحشر/٩.. واتە: {ئەوانەش بەڕاستی زۆر بەئەمەك و ڕاستگۆن لەئاییینی خوادا، کە خەڵکی—مەدینەن—و لەوێ نیشتەجێ بوون و ئیمانیان بەچاکی و جوامێرانە پەیڕەوکردو ئەو کۆچکارانەیان خۆش دەوێت کەچوونەتە لایان و هیچ حەسوودی یەکیان پێ نابەن و لەماڵ و لانەی خۆیان دا حەواندیانەوە، هەروەها ئەوان (واتە پشتیوانان) هەموو براکۆچکارەکان لەخۆیان بەچاکترو لەپێشتر دادەنێن تەنانەت گەر خۆیشیان هەژارترین لەوان. جا هەر کەسێك خودا بەهرەمەندی کردبێت بەخۆگرتنەوە لە چاوچنۆکیو بەماڵ بەخشین ئەوا بێگومان سەرفرازو سەرکەوتووە}.

هەروەها خودا لەئایەتێکی تردا ڕێزوستایشی بۆ هەموو کۆچکاران و پشتیوانان پێکەوە داناوەو مژدەی بەهەشتی پێ داون کە گەورەترین هیوای نێو دەروونی بڕوادارانە، هەروەك لەبارەیانەوە دەفەرموێت:

﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلۡأَوَّلُونَ مِنَ ٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحۡسَٰنٖ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُ وَأَعَدَّ لَهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي تَحۡتَهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ﴾التوبة/١٠٠.. واتە: }ئەو ئیماندارە پێشینانەی لەکۆچکاران و پشتیوانان بوون و ئەوانەش، کە بەچاکی و چاکەکاری یەوە چ لە هاوەڵان و چ لە(تابعين)و دوای (تابعين)یش شوێنکەوتووی ڕێبازو نەریتیان بوون، کەوتوونەبەر ڕەزامەندی خوداو ڕازیش بوون و خودا لەڕۆژی دوایی‌دا چەندین باخ و بەهەشتی ڕازاوەی وەهای بۆ ئامادە کردوون کە ڕووباریان بەژێردا دەڕوات و بەنەمری و بەهەمیشەیی تیایان دا دەمێننەوە. بەڕاستی ئەمەش سەرکەوتنە هەرەگەورەکەیە بۆیان}.

پێغەمبەری خودا بەم برایەتی یە ئایینی یە هەموو دڵەکانی بەیەك گەیاندو حاڵ و گوزەرانی کۆچکارە هەژارەکانیشی چاك کرد. بێگومان ئەوەش سیمایەکی هێجگار جوان و سەرکەوتووە لەسیماو دیمەنەکانی ئەو هاوسۆزیو خەمخۆری یە کۆمەڵایەتی یەی کە ئیسلام خستوێتی یە نێودڵی شوێنکەوتوو و پەیڕەوکارانی یەوە بۆ دروست کردنی هاوڕێکی و یەکسانی لەنێوان چین و توێژەکانی کۆمەڵ و پتەوکردنی پەیوەندییش لەنێوانیان دا.

جا دوای ئەوە پێغەمبەری خودا ویستی لەگەڵ جوولەکەکان دا ڕێکەوتنێك مۆرکات، بۆ ئەم مەبەستەش پەیماننامەیەکی فراوان و ئاشکرای لەنێوان جوولەکەکان و موسڵمانان دا (بەکۆچکاران و پشتیوانانەوە) نووسی و تیای دا بڕیاردرابوو لەسەر یەکێتی ی ڕیزی موسڵمانان

کەیەك نەتەوەن، هەروەها بڕیاردرابوو لەسەر: قەدەغەکردنی کوشتن و، پاراستنی ماڵ و سامانی خەڵکی و، ڕێزگرتن لەئاسایش و سەروەری ی شارەکە.

پاشان پەیمانێکی دی، کە بەجوولەکەکانی دابوو ئەوەبوو، کەئەوان ئاییني خۆیان هەبێت وەك چۆن موسڵمانان ئاییني خۆیان هەیە، هەروەها هەر ڕووداوو پێکدادان و شەڕێکی نێوان دووکەس یان نێوان چەند کەسێکی سەر بەو دووکۆمەڵەیەی کە پەیماننامەکەیان مۆرکردووە بەرپاببێت ئەوا چارەسەرەکەی دەگەڕێنرێتەوە بۆلای خودای بالآدەست و پێغەمبەرەکەی (**محمد**)، واتە بەپێ ی ئایەتی قورئان و ڕێ وشوێن (سوننەت)ی پێغەمبەری خودا چارەسەربکرێت.

بێگومان بەهۆی ئەو پەیماننامەیەوەو بەهۆی چەسپاندنی برایەتی ی نێوان موسڵمانەکانیش هێمنی باڵی بەسەر شاردا کێشاو موسڵمانان بە ئارامی یەوە پەیڕەویی ئاینەکەیان دەکردو ئەرك و فەرزەکانیان بەجێ دەگەیاندو لەهیچ بەلآو ئازاردانێکیش نەدەترسان.

لایەنی دووەم

جیهادی پێغەمبەر لە ڕێی بانگەوازدا

١- جەنگی گەورەی بەدر

٢- جەنگی ئوحود

٣- پەیماننامەی حودەیبیە

٤- نامەکانی پێغەمبەر بۆ پادشا و سەرکردەکان

٥- فەتح کردنی مەککە

٦- کۆتا ڕۆژەکانی ژیانی پێغەمبەر

فەرمان كردن بەجیهاد

"محمد"ی پێغەمبەر سیازدە ساڵ لـەنێو بێبـاوەڕانی مەككـەدا تووشـی چـەندەها جـۆر لەئازارو ئەشكەنجەبوو و خۆیو هاوەڵان و شـوێنكەوتوانی بەهـەموو شـێوازێك ئـازاردەدران و وەڕس دەكران.

لەو ماوەیەدا ئایەتەكانی قورئانیش كە لەلایەن خوداوە بۆی دەهات هەر ئەو ئەركـەی بـۆ ڕوون دەكردنەوەو هەڵس وكەوت و مامەڵەی لەگـەڵ خـەڵكی دا بۆدیـاری دەكـردن، وەك ئـەم ئایەتانـەو هاوشـێوەكانیان: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ﴾... ﴿ فَٱصۡبِرۡ كَمَا صَبَرَ أُوْلُواْ ٱلۡعَزۡمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ ﴾... جا كاتێك زوڵم و ستەمی كافران لەسەریان توندوتیژتر بووبوو و گەیشتبووە ئەوەی پیلان لەسـەر كوشـتنی بگێـڕن (وەك چۆن پێشتر باسمان كرد) لەمەككەوە كۆچی كرد بۆ — یەسریب — تا بگـات بـەو كۆچـكارانەی كەپێش خۆی ڕۆشتبوون.

دوای هیجرەتی"محمد"و هاوەڵانیشی بۆ-یەسریب- هەندێك لەو هاوەڵانەی لە-مەككە-دا مابوونەوەو لەبەر چەند هۆیەك نەیانتوانیبوو دەرچـن كەوتبوونـە بـەر مامەڵەیـەكی تونـدتری خەڵكی-مەككە-وە، ئەگەرچی پێشـتر بـەهۆی پلەوپایەی(محمـد)و گەورەهاوەڵانـەوە ئازاریـان كەمتر دەدراو تەنها تاكە تاكەیەكی بێ باوەڕان ئازاریان دەدان، بەڵام دوای هیجـرەت ئەوانـەی مابوونەوە كەوتبوونە بەر هێرش و سووكایەتی ی تێكڕای بێ باوەڕان و بەكۆمەڵ ئازاریان دەدان و ڕۆژ بەڕۆژ سزای سەختتر دەدران، تا وای لێ هات ئارامیـان لێ بـڕاو زۆر لـەخودا پاڕانـەوەو داوای كۆمەك و فریاگوزاریی بەپەلەیان لێ دەكرد. ئیـدی لـەو سـاتەوەختە ناسـكانەدا خـودا مۆڵەتی دا بەبڕواداران كەجیهاد بكەن و فـەرمانی دەركـرد بـۆ كۆچـكاران و پشـتیوانان كـە بەخێرایی و دەسبەجێ فریای برابڕواداراە چەوساوەكانیان كەون لە —مەككە— و ڕزگاریـان كـەن لەو هەموو زوڵم و ستەمە دڕندانەیەی بێ باوەڕان، هەروەك فەرمووی پێ یان:

﴿ وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ١٩٠ وَٱقۡتُلُوهُمۡ حَيۡثُ ثَقِفۡتُمُوهُمۡ وَأَخۡرِجُوهُم مِّنۡ حَيۡثُ أَخۡرَجُوكُمۡۚ وَٱلۡفِتۡنَةُ أَشَدُّ مِنَ ٱلۡقَتۡلِۚ وَلَا تُقَٰتِلُوهُمۡ عِندَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَٰتِلُوكُمۡ فِيهِۖ فَإِن قَٰتَلُوكُمۡ فَٱقۡتُلُوهُمۡۗ كَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾البقرة/١٩٠-١٩١. واتە: {لەپێناوی خوادا بجەنگن دژی ئەوانەی شەڕوكوشتارتان دەكەن،

بەڵام دەسدرێژی مەکەنە سەر کەسانی بێ توانا وەك منداڵ وپیرو ئافرەت و ئەوانەش کە شەڕخواز نەبوون. چونکە بێگومان خودا دەسدرێژکارانی خۆش ناوێت و سەرخەریان نابێت. هەروەها ئێوە ئەی بڕواداران لەهەر شوێنێك گەیشتن بەو بێ باوەڕە ستەمکارانە بیانکوژن و ڕاویان بنێن و دەریان پەڕێنن وەك چۆن ئەوان ئێوەیان دەرپەڕاند لە شوێنی خۆتان، شەڕو کوشتاریان بکەن تاکو بێ باوەڕان و بێ باوەڕی و شیرك و گومڕایی لەڕیشەدێنن، چونکە بەڕاستی شیرك و هاوەڵ بۆ خوادانان و پاشان هەموو ئەو سزاو ئەشکەنجەیەی کە لەدژی بڕواداران ئەنجامیان دەدا زۆر توندترو کاریگەرترە لەکوشتن}.

هەروەها خودا لەو فەرمانە پیرۆزەدا دەفەرموێت: ﴿وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلظَّالِمِ أَهْلُهَا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا﴾ النساء/٧٥.. واتە: {ئیدی چ بەربەستێکتان لەبەردەم دا ماوە کە ڕێتان لێ بگرێت بۆ کوشتار لەپێناوی خوداو ڕزگارکردنی ئەو پیاوو ئافرەت و منداڵە بێ دەسەڵات و هەژارانەدا، کە کافران ڕێی هیجرەتیان پێ نەداون و بەردەوام ئازارو ئەشکەنجەیان دەدەن و ئەوانیش لەخودا دەپاڕێنەوەو دەڵێن: خودایە دەربازمان کە لەم شاری (مەککە)یە}، کە تا ئەو ڕۆژە لەژێر دەسەڵاتی بێ باوەڕان دابوو{ کە خەڵکەکەی زوڵمێکی زۆرمان لێ دەکەن، هەروەها ئەی خودای پەروەردگار لەلایەن خۆتەوە سەرپەرشتیارێکمان بۆ دابنێ، کە بەتەنگ حاڵمانەوە بێت و ڕزگارمان کات لەستەمی ئەو خەڵکە، هەر لەلایەن خۆشتەوە سەرخەرو پشتیوانێکمان بۆدانێ، کە سەرمان خەیت بەهۆیەوە بەسەر زاڵمان دا}.

ئەم ئایەتانەش ئەوە ڕوون دەکەنەوە، کە هۆکاری ڕەواکردنی کوشتارەکە دەرپەڕاندنی بڕواداران بووە بەشێوەیەکی ناڕەوا لەخاکی خۆیان، هەروەها بۆ بەرپەرچ دانەوەی ستەم و دەستدرێژکاری و سەرخستنی براو خوشکە هەژارو بێ دەسەڵاتەکانیان لە –مەککە–داو بەهاناوە چوونیان تا لەو حاڵەتە سەخت و دژوارە ڕزگاربن.

بڕینی ڕێگای بازرگانی لە -قوڕەیش-

قوڕەیشی یەکان عادەتیان وابوو کە لەکاری بازرگانی دا هەموو داهاتێکی کشتوکاڵی و کەرەسە دەسکردەکانیان لەگەڵ -شام-دا ئاڵ وگۆڕ بکەن. هات وچۆیشیان بۆ (شام) هەر لەڕێگەی -یەسریب-ەوە بوو. پێغەمبەریش وای بەچاك زانی کە یەکێك لەئامڕازەکانی

بەرەنگاربوونەوەی کافران ئەوەیە ڕێگەی بازرگانی ی دەرەکییان لێ بگرێت و دەست بگرێت بەسەر بازرگانی یەکەیان دا، تا بەم ڕەنگە سزایان بداتەوەو هێزی داراییشیان کەم کاتەوەو ئەوەش ببێتە هۆیەکی تێشکانیان لەبوارەکانی تردا. بۆ ئەم مەبەستەش چەند هەوڵێك دراو هەر هەوڵێکیش بەسەرکردایەتی ی پێغەمبەر خۆی بوایە بە (غزوە) ناو دەبرا، بەلاّم گەر بەسەرکردایەتی ی کەسێکی تر بوایە بە (سریە) ناودەبرا[1]. دیارە لەوەوبەر هەندێك هەوڵ درابوو و زوربەشیان لەڕووی سەربازی یەوە سەرکەوتنی بۆ نەنووسرابوو و چەندین کەسیشیان تێدا کوژرابوو. بەلاّم ئاکامە سیاسی و مەعنەوی یەکانیان دوورمەوداو کاریگەریی زۆریان هەبوو.

ئێمە لەم بەشەی ژیانی پێغەمبەرو لەم بەندانەی لێکۆڵینەوەکانمان دا باسی چەند جەنگێك لەوانە دەکەین کەخودی پێغەمبەرو بڕواداران جیهادیان تیاداکردووەو جوانترین وێنەی قوربانیدانیان پیشان داوە.. ئەو قوربانیدانەی کە لەسەر بنچینەی باوەڕی بەهێز بەخوداو، حەزکردنی ڕاستگۆیانە لەگیان بەخشین لەپێناوی ئاینەکەی داو، بەدی هێنانی ڕەزامەندیی خودا بووە.. لەنێو بڕوادارانیش دا کەسانی خۆبەختکاری وا هەبوون کەڕادەی ڕاستگۆیی و قارەمانێتییان لەوەسف کردن بەدەرەو مەگەر هەر خودا توانای وەسف کردنیانی هەبێت، وەك دەفەرموێت: ﴿مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا۟ مَا عَـٰهَدُوا۟ ٱللَّهَ عَلَيْهِ ۖ فَمِنْهُم مَّن قَضَىٰ نَحْبَهُۥ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا۟ تَبْدِيلًا﴾الأحزاب/٢٣.. واتە: {لەنێو بڕواداران دا چەندەها پیاوی وەها هەبوون، کە ڕاستگۆبوون لەو پەیمانەیان دا، کە بەخودایان داوەو خۆڕاگربوون لەجەنگ و کوشتاردا، یان ڕاستگۆبوون لەو (نەزر)انەیان دا کە لەسەرخۆیان فەرزکردووەو پابەندبوون پێوەی لەسەرئەوەی، کە یان زەبر بەدوژمنان دەگەیەنن، یان دەکوژرێن، جا هەندێکیان هەر جەنگ و کوشتاریان کردووە، تا گیانی خۆیان بەخت کردووە، هەندێکیشیان هێشتا لەژیان دا ماون و چاوەڕوانی خۆبەخت کردنن لەپێناوی خوادا... بەڕاستی ئەوان هیچیان لەپەیمانی خۆیان نەگۆڕیوەو دوودڵ و ڕاڕانەبوون لەبەخشینی ژیان و گیان بەڕێبازی خودای پەروەردگاریان دا}.

---

(١) ئەو جەنگ و (غەزوە)یانەی کە پێغەمبەر خۆی سەرکردایەتیی کردوون بیست و حەوت جەنگ بووە. ژمارەی ئەو (سریە)و پۆل و تیپانەش کە ناردوونی بۆ جەنگ چل و حەوت (سریە) بوون.. ئەو جەنگانەش کە سەرکردایەتی کردبوون: جەنگی: بەدری گەورە (البدر الکبری)، جەنگی (ئوحود)، جەنگی (مصطلق)، جەنگی (خندق)، جەنگی (قریظة)، جەنگی (خەیبەر)، فەتح کردنی (مەککە)، جەنگی (حنین)، جەنگی (طائف)..

بەندی یەکەم

((جەنگی گەورەی "بەدر"))

(لەپشت کاروانەکەوە - لەدەست دەرچوونی کاروانەکە - هەواڵپرسینی کاروانەکە - موسڵمانان لە "بەدر" - خۆسازدان بۆ جەنگ - سەرکەوتنی موسڵمانان)

لە پشت کاروانەکەوە

پێغەمبەر زانیبووی کەوا کاروانێکی بازرگانی ی گەورەی قورەیش لە(شام)ەوە دێتەوەو بەرێوەیە بەرەو"مەککە". سەرکردەی کاروانەکەش(ئەبو سوفیان) بوو و سی پیاو یان چل پیاویش بۆ پارێزگاریی لەکاروانەکە دانرابوون. پێغەمبەر بەتەمابوو رێگە بەم کاروانە بگرێت و دەست بەسەر کەل وپەلەکانیشیا بگرێت تاکو زیانی دارایی بەسەرانی(قورەیش) بگەیەنێت و داخ بکاتە دڵیانەوە. بۆ ئەم مەبەستە داوای لەهاوەڵان کرد لەگەڵی دا دەرچن بۆ دەست بەسەراگرتنی کاروانەکەو ئەوانیش ملکەچی فەرمان بوون و سێ سەدو سیازدە پیاو لەهاوەڵان ئامادەییان پیشان دا لەو کارەدا. دیارە ئەوەش ژمارەیەکی باش بوو بۆ رێگەگرتن بەکاروانەکەو پێغەمبەریش ئەوەندەیانی لێ دیاری کردو رێگەیان بەرەو (بەدر) گرتەبەر، چونکە ئەو کاروانانەی کە بەرێگەی کەناردا لە(سووریا)وە دەگەڕانەوە بۆ(مەککە) بە(بەدر)دا تێدەپەڕین. ماوەی نێوان(یەسریب)و (بەدر)یش پتر لە (١٦٠) کیلۆمەتر دەبێت. ئەو وڵاخانەش، کەپێ یان بوو بۆ سواربوون دوو ئەسپ و حەفتا حوشتر بوو و هاوەڵان بەنۆرە سواری پشتیان دەبوون.

نۆرەی پێغەمبەریش لەگەڵ (علی ـی کوڕی ـ ابو طالب)و (مرثد ـی کوڕی ـ مرثدی ـ غنوی) بوو، کە بەهەرسێکیان یەك حوشتریان پێ بوو و هەر جارەی یەکێکیان سوارپشتی دەبوو. واتە جارێك پێغەمبەرو جارێکی تر (علی)و جارێکی تریش (مرثد). ئەو دووهاوەڵە بەپێغەمبەریان گوتبوو: (ئێمە بەپیادە لەگەڵت دا دەڕۆین و تۆش هەر خۆت سواری حوشترەکە بە). بەڵام پێغەمبەر ئەوەی پەسند نەکرد بوو، بەڵکو فەرمووی پێ یان: {ئێوە لەمن بەهێزترنین و منیش وەك ئێوە بەتەمای پاداشتی خودام و لەئێوە کەمتر بەتەمای نیم}...

پێغەمبەر بەم نۆرەکاری و خۆ جیانەکردنەوەیە ویستوێتی خۆی یەکسان کات لەگەڵ هەر سەربازێك لەسەربازانی هێزەکەی دا.

لەدەست دەرچوونی کاروانەکە

(ئەبو سوفیان) ئەو هەواڵەی کەوتەبەر گوێ کەوا پێغەمبەر دەرچووە بۆ دەست گرتن بەسەر کاروانەکەدا، بۆیە خێرا یەکێك لەپیاوەکانی نارد بۆلای قورەیشی یەکان لە —مەککە— تا لەو هەواڵە ئاگاداریان کاتەوە. خۆیشی بەکاروانەکەوە لەو ڕێگا ئاسایی یەی جارانیان لای داو بەڕێگایەکی تردا ڕۆشت تاکو دەرچن لەدەستی ئەوانەی کە بۆسەیان بۆ داناون.

لەملاشەوە گەورەپیاوانی قورەیش کەوتنەخۆ بۆ بەهاناوە چوونی کاروانەکەیان. بۆ ئەم مەبەستەش نۆ سەدوپەنجا چەکداریان لەژێر سەرکردایەتی ی گەورەکانیان دا سازکرد کە سەد ئەسپ و حەوت سەد حوشتریشیان پێ بوو لەگەڵ چەك و ئازووخەو خۆراکێکی زۆردا.

لەکاتێك دا بەڕێ کەوتبوون نێرراوەکەی (ئەبو سوفیان)یان پێ گەیشت و هەواڵی قوتاربوونی خودی ئەبو سوفیان و کاروانەکەشیان پێ دەگەیەنێت و پاشان داوایان لێ دەکات بگەڕێنەوە، (چونکە هیچ مەترسی یەك نەماوە). بەڵام(ئەبو جەهل) شەیدای جەنگ دەبێت و داوادەکات کە هەردەبێت بەرەوپێش بڕۆن و بەردەوام بن لەڕۆشتن و هاواردەکات و دەڵێت:{دەسا بەخواوەندەکانمان ناگەڕێینەوە هەتا دەگەینە(بەدر)و سێ ڕۆژی لێ دەمێنینەوەو بەکەیفی خۆمان تیاڕادەبێرین و ئاژەڵی تیا سەردەبڕین و دەخۆین و مەی دەخۆینەوەو ئافرەتی کەنیزەو سۆزانی گۆرانی و سەمامان بۆبکات و هەموو عەرەبیش دەنگوباسمان ببیستن و ئاگاداری ئەم هاتنەمان بن و هەواڵی ئەم هێزو سوپایەمان بزانن تاکو هەمیشە لێمان بترسن} ...

بێگومان ئەمان بەو لوتبەرزیو خۆهەڵنانەیان وایان لێهاتبوو کەخودا بیانکات بەپەندو عیبرەت و دەربارەیان بفەرموێت: ﴿ وَيَسۡفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحۡنُ نُسَبِّحُ بِحَمۡدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۖ قَالَ ﴾الأنفال/٤٧.. واتە: }هەرگیز ئێوەی ئیماندار وەك ئەو کۆمەڵە گومڕایە نەبن کە لە —مەککە—وە بەسەرکردایەتی —ئەبو جەهل— دەرچوون و بەوپەڕی بێ باکی و خۆهەڵنانەوە ڕەفتاریان دەکرد تاکو لەبەرچاوی خەڵك دیاربن و وایان وەسف کەن گوایە بەهێزو بەسامن{..

هەندێك لەوانەی دوای سوپاکەی —ئەبو جەهل— کەوتبوون دوودڵ و بێ ئارام بوون لەو کارەو ئەوەبوو چەند کەسێکیان لێگەڕایەوە، بەڵام هەموو ئەوانی دی لەقورەیش دوای (ئەبو جەهل) کەوتن و ڕێگەیان بڕی تا گەیشتنە دۆڵی (بەدر)و لەڕۆخی ئەمپەڕو دوور لەشوێنەکە لایان دا.

هەواڵپرسینی کاروانەکە

موسڵمانان بەپەلە بـەرەو ڕێ ی کاروانەکـە دەچـوون لەترسـی ئـەوەی نـەوەك لەدەسـتیان دەرچێت، ئەوەبوو هەر بەو ڕێگەیەدا دەڕۆشتن و بە هەر شوێنێك دا تێ دەپـەڕین هـەواڵی ئـەو کاروانەیان دەپرسـی تـا گەیشـتنە شـیوی (ذفـران)و لـەوێ لایـان دا. هـەر لـەوێش هـەواڵی خۆسازدانی قورەیشیان پێ گەیشت کەوا بەسوپایەکی گـەورەوە لـە —مەککـە— دەرچـوون بـۆ بەرگری کردن لەماڵ وسامانیان. ئیدی لەو ساتەوەختە چاوەڕوان نـەکراوەدا موسـڵمانان بـاری مەسەلەکەیان لەلا گۆڕرا، چونکە تەنها لەوەدا بەند نەبوو کە بەرەو ڕووی کاروانێکی بازرگانی دەوەستن کەژمارەی پیاوان تیای دا کەم بێت، بەڵکو ئێستا دەبێت ڕووبەڕووی سوپایەکی گەورە ببنەوە کە کەرەسەو ئازووخەی پێویستیان بۆ سازنەکردووە.

پێغەمبەریش کەوتە ڕاوێژکردن لەگەڵ ئەو سوپا بچکۆلەیەی داو هەواڵی پێ دان کەوا خودا سرووشی پێ گەیاندووەو بەڵێنی پێ داوە کەبەسەر یەکێك لەو دوانە (کاروانی بازرگانی یەکـە، یان سوپاکەی قورەیش)دا زاڵ دەبن.

ئینجا پێغەمبەر بۆی دەرکەوت، کەهەندێك کەس لەموسڵمانان حەزیان دەکرد تەنها دەست بەسەر کاروانەکەدا بگرن و تەنانەت سکاڵای ئەوەشیان دەکرد گوایە کاتێـك پێغەمبــەر داوای دەرچوونی لێ کردوون باسی ئەگەری کەوتنـە نێـو جـەنگ کوشـتارەوەی بـۆ نـەکردوون تـاکو ئەمانیش کەرەسەو تفاقی پێویستی بۆ هەڵگرن. بەڵام خودا گلەیی لەو موسڵمانانە کـردو لـەم ئایەتەدا پـێ ی فـەرموون: ﴿ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ ﴾الأنفال/٧.. واتە: {کاتێك خودا بەڵێنی زاڵ بوونتانی بەسەر یەکێك لەو دوانە (کاروانەکە یان سوپاکەی قورەیش)دا پـێ دەگەیانـدن و ئێـوەش هەنـدێکتان حەزتان دەکرد، کە ئەوەی چەکی تیانی یە (واتە کاروانەکەتان چـنگ کـەوێت)} . واتـە ئێـوە داوای کاری ئاسانترتان دەکردو پێتان خۆش نەبوو ئەوەی، کە دەسەڵات و هێزتان بۆ دەسـتەبەر دەکات لەئەستۆی بگرن و بەم ڕەنگەش حەزتان لەشەڕو ڕوو بەڕوو بوونەوە نەبوو.

بەڵام لەو ڕاوێژەی پێغەمبەردا (ئەبوبەکر)و (عمری کوڕی خطاب)قسەیەکی وەها ماقووڵ و ڕەوایان کرد کە هەمووی گوزارشت بوو لەباوەڕی قووڵ و ئامادەییشیان بۆ قوربانی دان دەربڕی و لەگەڵ ئەمان دا (میقدادی کوڕی عەمر)یش هــەمان هەڵوێسـتی پیشـان داو گـوتی:}ئـەی پێغەمبەری خودا پەیڕەوی ئەو سرووشە بکە کەخودا پیشانی داویت، دەسا بـەخودا ئێمـە وەك

(بنو اسرائيل) نابین کاتێك بە (مووسا)ی پێغەمبەریان گوت: (بڕۆ ئەی مووسا خۆت و خوداکەت بجەنگن، وا ئێمەش لێرە لێ ی دانیشتووین)... نەخێر ئێمە وات پێ ناڵێین، بەڵکو دەڵێین تۆ خۆت و خوداشت بجەنگن و ئێمەش لەگەڵتان دا دێین و دەجەنگین. سوێند بەو خودایە، کە بەحەق تۆی ناردووەو کردوویتی بەپێغەمبەر ئەگەر بمانبەیت بۆ (برك الغماد)[1]یش ئەوا بەتوندی شان بەشانی تۆ دەجەنگین تاکو دەگەیت بەئامانج}...

پێغەمبەری خوداش ڕێزی لەو هەڵوێستەی ناو نزای خێری بۆکرد. پاشان ڕووی کردە ئەو پیاوانەی کە خەڵکی —یەسریب— بوون و لەو ئاوڕدانەوەیەی بەلای ئەوان دا ئەوە دەخوێنرایەوە، کە بێگومان ئەو پەیمانەی لەوەوپێش لەوانی وەرگرتبوو لەسەر ئەوەبوو، کە ئەوان تەنها لەناوشاردا لایەنگیری دەکەن، کەوابێت ئێستاش پێچەوانەی نیوەڕۆکی پەیماناماکەیە گەر لەدەرەوەی شار شەڕبکەن.. بەڵام خێرا یەکێك لەو پیاوانەی (یەسریب)، کە (سعد—ی کوڕی —معاذ)ی گەورەی هۆزی (ئەوس) بوو ڕووی کردە پێغەمبەرو گوتی: {بەخودا وا دیارە ئەی پێغەمبەری خودا تۆ مەبەستت ئێمە بێت}، فەرمووی: (بەڵێ)، ئینجا (سعد) گوتی: {بێگومان ئێمە لەمەوپێش باوەڕمان پێ هێناویت و بڕواشمان پێ کردوویت و دانمان بەو پەیامەش داناوە، کە هێناوتە بۆمان و ڕاستە لەسەرئەوەش پەیمان و بەڵێنمان پێ داویت کەگوێ بیست و گوێڕایەڵت بین. جا ئەی پێغەمبەری خودا تۆش لەسەر فەرمانی خۆت بەردەوام بەو ئێمە لەگەڵتاین، دەسا بەو خودایەی، کە بەهەق ڕوانەی کردوویت گەر دەریامان پیشان دەیت و پیای دا بڕۆیت ئێمەش پیای دا دەڕۆین لەگەڵتاو تاکە پیاوێك لەئێمە لێت دواناکەوێت. ئێمە بێزارنیین لەوەی، کە سبەینێ دەمانگەیەنیت بەدوژمن، چونکە لەجەنگ دا بەئارامین و لەڕووبەڕووبوونەوەدا ڕاستگۆین، لەخوداش داواکارین تۆ بەئێمە خۆشحاڵ کات و چاوت پێمان ڕوون بێت. جا پشت بەخودا ببەستەو لەکاری خۆت دا بەهێزو بەرەکەتی خوداوە هەنگاو بنێ}.

ئینجا ڕووی پێغەمبەر بەو قسانە گەشایەوەو زۆر پێ ی دڵشادبوو، پاشان فەرمووی: {دەبڕۆن و مژدەتان لێ بێت، چونکە بەڕاستی خودا بەڵێنی سەرکەوتن بەسەر یەکێك لەو دوانە (کاروانەکە یان سوپاکە)دای پێ گەیاندووم... دەسا بەخودا وا خەریکە من بۆ تیاچوونی ئەو گەلە کافرە دەڕوانم}.

---

(١) (برك الغماد): ئەم شوێنە بەپێی وتەی (همذاني) لەوسەری وڵاتی (یەمەن)دایە.

موسڵمانان له - بەدر -

پاشان موسڵمانان کەوتنە ڕێ و هەر دەڕۆیشتن تاکو گەیشتنە ناوچەیەکی نزیك لە(بەدر)و پێغەمبەریش بەسواری حوشترەکەیەوە بوو کەپیاوێکی بەسالاچووی عەرەبی بینی و لەوەوە زانی ی کەوا سوپای قورەیشیان لێ نزیك بۆتەوە، بۆیە هەندێك لەهاوەڵانی نارد بۆ زانینی هەواڵیان. ئەوانیش دوو کوڕی مێرد مندالّی قورەیشیان لەسەر ئاوی(بەدر) دەسگیرکرد لەکاتێك دا لەوێ ئاویان دەخواردەوە، پێغەمبەر بەهۆی ئەوانەوە جێگەی سوپاکەی قورەیش و ژمارەی سەربازەکانیانی بۆ دەرکەوت.

ئینجا موسڵمانەکان لەدۆڵی (بەدر) دابەزین لەسەرووی دۆڵەکەوەو دوور لەئاوەکەوە کە زەوی یەکی ڕەق و وشکانی بوو و وایان لێ هات ئاویان لەلا نەمابوو و خەریك بوو ورەو تینیان کەم دەبووەوەو هێشتا (نەوموسڵمان)یش بوون واتە تازە چووبوونە نێو ئایینی ئیسلامەوە، جگە لەوەش کە شەکەتیەو ماندوێتی تەنگی پێ هەڵچنیبوون و وایان لێ هات وەنەوزێك بدەن و تۆزێك خەو بیانگرێت، دوای ئەمەش بارانێکی بەلێزمەو زۆریان بەسەردا باری و لێ یان خواردەوە و خۆیان پێ شۆردو چەند حەوزێکیشیان لێپێك هێناو جەوەننەو قاپ و قاچاغیان لێ پڕکرد، زەویەکەش بەو ئاوی باراناوە ساف و خۆش بووەوەو هەموو ئەم حاڵەتە نوێ یانەش چالاکی و گوڕ و تیینی خستەوە جەستەیان و ئارامی و خۆڕاگرییشی لەدڵ و دەروونیان دا ژیاندەوە.

قورئانی پیرۆز ئاماژەی بۆ ئەو کۆمەکە چاوەڕوان نەکراوەیان کردووەو بەم فەرمایشەی خودا باسی دەکات: ﴿ إِذْ يُغَشِّيكُمُ ٱلنُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ ٱلشَّيْطَٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ ٱلْأَقْدَامَ ﴾الأنفال/١١..

واتە: {لەکاتێك دا هێندە ماندوو بووبوون کە وەنەوزی خەو دایپۆشیبوون و لوولی دابوون ئەمەش وەك هێمن کردنەوەیەك بوو لەخوداوە بۆ ئێوەو پاشان خودا بارانێکی زۆری بەسەردا باراندن تاکو پاکتان کاتەوەو خۆتانی لێ بشۆن و لێ ی بخۆنەوەو بەمەش هەر وەسوەسەو خورپەیەکی شەیتانتان لێدوورخاتەوە کە دەیخستە دڵتانەوە (واتە کە شەیتان وەسوەسەی لەدڵانتاندا دەکرد بەوەی گوایە لەتینوێتی دا پەریشان دەبن و ئاوتان دەست ناکەوێت) هەورەها خودا بەو ئاوە زۆرەی بارانەکە دڵتانی پڕکردەوە لەورەو باوەڕو ئومێد بەخودا تاکو جێگیرتان

کات لەسەر مەبەستەکەتان و بوێری و جورئەتی تــەواوتان هــەبێت لەســەر ڕووبەڕووبوونــەوەی دوژمنتان} . کاریگەرییی ئەو بارانە بـۆ موسـڵمانان بـەو ڕەنگـە بـوو کـەخوداش ئامــاژەی بۆکردووە. بەڵام ئەو بارانە کاریگەریی و ئاسەواری نالەباری بۆ سەر بێ باوەڕان هەبوو، چونکە لافاوی بارانەکە هەموو زەوی یەکەی ژێر ئــەوانی کـردە قوڕولیتــاوو وایــان لێهـات تـێ ی دا بچەقن و نەتوانن جم وجووڵ بکەن و بچنە پێشەوە. بەڵام زەوییەکەی ژێر موسڵمانەکان ساف و لووس بووبووەو چەووبەردەکانی ڕەقتر بووبوونەوەو پێ یان تیای دا جێگیرو خۆشڕەو ببـو و زۆر بەئاسانی توانای جم وجووڵ و چوونە پێشەوەیان هەبوو. بۆیە پێغەمبەرو هاوەڵانی لەپێش بـێ باوەڕەکان دا گەشتنە لای ئاوەکەی (بەدر)و لەنزیکترین سەرچاوەیەوە دانیشتن.

لەو کاتەدا یەکێك لەهاوەڵان، کەناوی (حُباب ـی کوڕی ـمنذر) بوو و بەزیرەکیو بیرتیژی ناسرابوو بەپێغەمبەری گوت: (ئەرێ ئەی پێغەمبەری خودا ئایا تۆ بەفەرمانی خـودا ئێمـەت لەم جێگەیەدا دانا کە بۆمان نەبێت بچینە پێشتر یان بێینە دواوە، یاخود ئەمــە هــەر بـەڕای خۆتە کە لەجەنگ دا بیروڕاو تەکتیك وەبەر بنێیت)؟ لە وەڵام دا پێغەمبەر فـەرمووی: (بـەڵێ تەنیا بەڕای خۆمەو ئەوەش جەنگەو تەکتیك و بیروڕای تیادا وەبــەردەنرێت). ئینجـا (حبــاب) گوتی: {کەوابوو ئەی پێغەمبەری خودا ئەم جێگەیە شیاو نی یە بۆمان، خێرا هــەڵیان سـێنە تاکو بچینە نزیکترین سەرچاوەی ئاو لەسوپای دوژمنــەوەو لــەوێ جـێگیربین و پاشــان هــەموو سەرچاوەو بیرەئاوەکانی تر کوێرکەینــەوەو دایانپۆشــین، دوای ئەمــەش لەســەرئەم بـیرە ئـاوەی نزیکیان حــەوزێك دروســت کــەین و پــڕی کــەین لــەئاوو ئینجـا دەســت بکــەین بەجـەنگ و کوشتاریان، تاکو هەر ئێمــە ئــاو بخۆینــەوەو ئــەوان دەســتیان نەکــەوێت و نەخۆنــەوە} . ئــیتر پێغەمبەر بەبیستنی ئەو قسانە فەرمووی: {بەڕاستی بیروڕایەکی باشت دەربڕی}و خێــرا ئــەو ڕایەی (حباب)ی پەسندکردو کاری پێ کرد.

لێرەدا جێ ی خۆیەتی هەڵوێستەیەك بکەین لەئاست ئەو کردارە جوانەی پێغەمبەردا، کـە بەدەم بیروڕای (حباب)ەوە چووەو لەمەدا وانەیەك دیاری بکەین دەربارەی ئەوەی دەبێت بـیروڕا بەپێی ڕاوێژکردنی نێو خۆی موسڵمانان بێت و سەرکردەش هــەردەم ئاتــاجی بەڕاوێــژی چـاکی کەسانی خاوەن بیروڕای ڕاست هەیە. هەر لەبەر ئەمەشە خودا فــەرمانی بەپێغەمبــەری خـۆی (محمد) کردووە کە ڕاوێژ لەگەڵ کەسانی وادا بکات، هەروەك پێی دەفەرموێت: ﴿وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِۖ ﴾آل عمران/١٥٩.. لەلایەکی ترەوە بۆ سووربوونی موسڵمانان لەسەرساغی و سەلامەتی پێغەمبەرەکەیان، (سعد ـی کوڕی ـمعـاذ) گوتبــووی: }ئــەی پێغەمبــەری خــودا بـا ئێمـە کەپرێکت بۆ دروست بکەین تا لەژێر سایەی دا دانیشیت و وڵاخیشت بـۆ ســازبکەین و لــەلای

خۆت بن، ئینجا خۆمان بچین بۆ بەرەو ڕووبوونەوەی دوژمن. جا ئەگەر خودا بەهێزی کردین و سەری خستین بەسەر دوژمن دا ئەوە دیارە بەحەزو ئاواتی خۆمان دەگەین، خۆ ئەگەر بەپێچەوانەوەبوو ئەوا خێرا لەسەر وڵاخی خۆت بەو بگە بەوانەی، کە لەگەڵەکەمان بەجێمان هێشتوون، چونکە بێگومان چەندین کەس و گەلی تر لەدوای ئێمە هەن و زۆر لەئێمە زیاتر تۆیان خۆش دەوێت و گەر بشزانن تۆ تووشی جەنگ دەبیت دواناکەون لێت و خودا بەوان تۆ دەپارێزێت و ڕێ و شوێن و ڕاوێژت بۆ دادەنێن و جیهادیش لەگەڵتا دەکەن} ...

پێغەمبەر زۆر سوپاسی ئەو ڕێزو تەقدیرەی کردو نزای چاکەی بۆکرد. ئینجا کەپرێك لەسەر گردێك بۆ پێغەمبەر دروست کرا تا لەوێوە سەرپەرشتی و سەرکردایەتی ی جەنگەکە بکات.

خۆسازدان بۆ جەنگ

جا کاتێك موسڵمانان کۆبوونەوەو خۆیان سازدەکرد بۆ جەنگ، پێغەمبەری خودا هەستایە سەرڕێو ڕیزەکانی بۆ ڕێك خستن و فەرمانی پێ کردن، کە یەکەم جار ئەمان دەست نەکەن بەهێرش بردن بۆ سەریان هەتا فەرمانیان پێ نەکات، خۆ ئەگەر ئەوان هێرشیان هێنا، خێرا تیربارانیان بکەن، هەورەها پێغەمبەر فەرمانی پێ کردن کە شمشێرەکانیان دەرنەهێنن هەتا دوژمنان دێن و پێ یان دەگەن. ئینجا گەڕایەوە بۆ ئەو کەپرەی کە بۆیان دروست کردبوو، تاکو لەوێوە سەرپەرشتی ی جەنگەکە بکات.

سوپای قوڕەیش سەر لەبەیانی لەدۆڵەکەوە هاتن و پێغەمبەریش هەر، کە بەدیی کردن ڕووی کردە قاپی ی بارەگای خوداو لێ ی پاڕایەوەو فەرمووی: {خودایە ئەوە گەلی قوڕەیشەو بەفیزو خۆ بەزل زانینەوە هاتوون و بەخۆیان دەنازن و دژایەتیی تۆدەکەن و پێغەمبەرەکەت بەدرۆ دەخەنەوە... جا ئەی خودای پەروەردگار داوای ئەو سەرخستنەت لێ دەکەم کە بەڵێنت پێ داوم... خوایە هەر ئەم بەیانی یەی ئەمڕۆ لەناویان بەریت} .

پاشان پێغەمبەر ڕوانی ی بۆ هاوەڵانی کە ژمارەیان پتر لەسێ سەد کەس[1] دەبوو و ڕوانییشی بۆ کافران و موشریکان کە ژمارەیان هەزارکەس دەبوو و، ڕووی کردە (قبیلە)و فەرمووی: {خودایە ئەو سەرکەوتنەی بەڵێنت لەسەری پێ دابووم بۆم بەجێ بگەیەنە... خودایە

---

(١) لەدەقە عەرەبی یەکەدا ژمارەی موسڵمانان بە (ثلاثمائة و نیّف) هاتووە. وشەی (نیف)یش لەزمانی عەرەبیدا بەژمارەیەك دەڵێن کە لەدەیەك (عقد) زیاتربێت و لەنێوان (١-٣)دابێت، کەواتە ژمارەی موسڵمانان لە (٣١٠-٣١٤) کەس دا بووە. (وەرگێڕ)...

ئەگــەر ئــەم كۆمەڵــە كەســەی شــوێنكەوتوانی ئیســلام لەناوچــن ئــیتر تــۆ لەســەر زەوی ناپەرستریێت}.

پێغەمبەر بـەردەوام نـزای دەكـردو داوای كۆمــەك و فریاكـەوتنی خـودای دەكـردو لیێ ی دەپاڕایەوە هەتا كراسەكەی كەوتە خوارەوەو (ئەبوبەكر) بەدەستی خۆی بۆی هەڵگرتەوەو پیێ ی گوت: {بەسە ئەی پێغەمبەری خودا، تۆ زۆر زۆرت لەخودا داواكردووە}.

هەندێك لەو ئایەتانەی دەربارەی ئەم نزایەو لەدوای داوای فریاگوزاریی ی خوداوە هاتوونـە خوارەوە، ئەم ئایەتە بوو كەخودا تیای دا فەرمووییە:

﴿إِذۡ تَسۡتَغِيثُونَ رَبَّكُمۡ فَٱسۡتَجَابَ لَكُمۡ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلۡفٖ مِّنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ مُرۡدِفِينَ﴾الأنفال/٩.. واتە: {كاتێك داوای كۆمەك و فریاگوزارییتان لەپەروەردگارتان دەكردو خوداش وەڵامی داواكاری یەكانی دانەوە كەوا هەزار مەلائیكەتتان فریادەخەم، كە دەستە دەستە دێن و لەپێش سوپای موسڵمانانەوەن و ترس و بیم دەخەنە دەروونی دوژمنانەوە}.

پاشان پێغەمبــەری خــودا لــەژێر كەپرەكــە دەرچــوو و بــەبازدان و قەڵــەمباز دەرۆشــت و قەڵغانەكەی بەدەستەوە گرتبوو و ئەم ئایەتانەی دەخوێندەوە كە خودا تیایــان دا دەفــەرموێت: ﴿ سَيُهۡزَمُ ٱلۡجَمۡعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ۝٤٥ بَلِ ٱلسَّاعَةُ مَوۡعِدُهُمۡ وَٱلسَّاعَةُ أَدۡهَىٰ وَأَمَرُّ ﴾ القمر/٤٥-٤٦.. واتە: {بێگومان ئەو بیێ باوەڕو موشریكانە دەبەزن و ڕادەكەن و پشت هەڵدەكەن، بەڵام (ڕۆژی دوایی) وادەی ئەوانە، كەسزای سەخت ترو گەورەتر دەدرێن، سزای تاڵتر دەدرێن كە زۆر تونـدو كاریگەرترە لەو سزایەی تێشكان و بەزینی دنیایان}.

سەركەوتنی موسڵمانان

سەرەتای جەنگەكە بەزۆرانبازی یەكی نێوان شەش كەسی هەردوولا دەستی پیێ كـرد، كـە هەرسیێ جەنگاوەرە دەسنیشان كراوەكەی قوڕەیشی تێداكوژراو پاشان سـوپای هــەردوولا پێــك گەیشتن و شەڕوكوشتار بەرپابوو، لەو ساتانەدا پێغەمبەری خودا زیاتر بڕوادارانی بۆ جـەنگ و ڕوو بە ڕوو بوونەوە هان دەداو دەیفەرموو: {دەسا بەوەی گیانی (محمد)ی بەدەستە هەر پیاوێك لەئێوە كوشتاری ئەوان بكات و بەئارامیو باوەڕ بەپاداشــت و ڕەوایــی یەكەیــەوە بجـەنگێت و بكوژرێت كەڕووی لەوان بووبێت و پشتی تیێ نەكردبن ئەوا بیێ هــیچ گومانێــك خــودا دەیخاتــە بەهەشتەوە}...

یەکێك لەو بڕوادارانەی کە ئەم وشانەی دەبیست (عمیر–ی کوڕی –الحمام) بوو، کە چەند دەنکە خورمایەکی لەچنگ دابوو و خەریکی خواردنیان بوو و بەڵام گوتی: }ئای ئای ئەریٚ بەڕاست نێوانی من و چوونە بەهەشتم تەنها ئەو کاتەیە، کە ئەوانە دەمکوژن{.. (واتە خواردنی ئەو چەند دەنکە خورمایە لەلای ئەو ژیانێکی درێژ دەبوو)، هەر بۆیە خێرا دەنکە خورماکان فڕیٚ دەدات و شمشێرەکەی دەگرێتە دەست و کوشتاری دوژمنان دەکات، تاکو دەکوژرێت.

ئەوەی جیٚ ی ئاماژە بۆ کردنیش بێت ئەوەیە پێغەمبەری خودا خۆیشی بەشداری ی کوشتارەکەی کردووە، هەروەك (علی) (خودا لیٚ ی رازی بێت) لەو بارەیەوە گێڕاوێتی یەوەو گوتوویە: {ئێمە لەو ڕۆژەی–جەنگی بەدر–دا خۆمان دابووە پاڵ پێغەمبەری خودا کەنزیکترین کەس بوو لەدوژمنەوە، هەروەها ئازاترین و بەزەبرترین کەسیش بوو لەجەنگ دا} ...

جا کاتێك ئاگری جەنگ زیاتر کڵپەی دەسەند پێغەمبەری خودا چنگێك خۆڵی هەڵگرت و ڕووی کردە قوڕەیش و فەرمووی: (ڕوویان ڕەش بێت)، پاشان چنگە خۆڵەکەی بەڕوویان دا هەڵداو فەرمانی هێرش بردنی بەهاوەڵانی کردو ئەوانیش هەڵمەتی شێرانەیان کردەسەریان و لەئەنجام دا قوڕەیش بەزین و چەندین کەس لەگەورەپیاوان و جەنگاوەرە بەجەربەزەکانیشیان کوژران و چەندانی تر لەپیاو ماقووڵ و کەسەدیارەکانیان لیٚ بەدیل گیران... لەبارەی ئەو جەنگە بیٚوێنەو نابەرابەرەوە چەندین ئایەت هاتوونە خوارەوە، کەباسی حەقیقەتی جەنگەکەو کۆمەکی خودای پەروەردگار دەکەن، وەك ئەو ئایەتەی، کەخودا تیای دا دەفەرموێت:

﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ ۚ﴾الأنفال/١٧.

دوای تەواوبوونی جەنگەکە پێغەمبەری خودا فەرمانی دا، کە کوژراوانی دوژمن فڕیٚدرێنە ناو بیرەوە، ئەوانیش فڕیٚ یان دانە نێو بیرەکەوەو پێغەمبەریش لەسەر تەرمەکانیان وەستاو لەو کاتەدا هاوەڵانی گویٚیان لیٚگرتبوو کە لەتاریکایی نیوەشەودا دەیفەرموو: {ئەی خەڵکی نێو بیرەکە... ئەی – (عتبە–ی کوڕی –ربیعە)و (ئەی ئەبو جەهل)و... (ناوی هەموو کوژراوانی نێو بیرەکەی هێناو) پیٚ ی دەفەرموون: ئەریٚ ئێوە دیتان خودا ئەوەی بەڵێنی لەسەر پیٚ دابوون چۆن بەجیٚی هێنا؟، بێگومان منیش دیتم ئەوەی، کەخودا بەڕاستی بەڵێنی لەسەر پیٚ دابووم بەجیٚی گەیاند..} ...

لەو کاتەدا موسڵمانان بە پێغەمبەریان گوت:{ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا لەگەڵ کەسانێکدا دەدوێیت، کە تەرمەکانیان وشك بوونەتەوە؟} ، ئەویش لەوەڵام دا فەرمووی:

{ئەوانیش وەك ئێوە گوێ یان لێمەو لەئێوە باشتر دەزانن چی یـان پـێ دەڵـێم، بـەڵام نـاتوانن وەڵامم بدەنەوە} .

ژمارەی کوژراوانی قورەیش گەیشتبووە حەفتا کەس و حەفتا کەسی دیکەشیان لێ بـەدیل گیرابوو، جگە لەوەی موسڵمانان دەسکەوتێکی هێجگار فرەی ماددییشـیان چـنگ کـەوتبوو. بەڵام ژمارەی کوژراوانی موسڵمانان تەنها چوارده پیاوی خۆبەختکار بوو.

خودا باسی ئەو سەرکەوتنەو ئەم نیعمەتە دەگمەنەی بۆ موسڵمانان کردووەو پێی فەرموون: ﴿ وَلَقَدۡ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدۡرٖ وَأَنتُمۡ أَذِلَّةٞۖ ﴾آلعمران/١٢٣.. واتە: (بێگومان ئێوە لەبیرتان بێت چـۆن خودا لەجەنگی بەدردا سەری خستن لەکاتێك دا ئێوە بێهێزو کەم ژمـارەو کـەم چـەك و تفـاق بوون{.

بۆ ئـازادکردنی دیلـەکان قـورەیش هەنـدێکیانی بـە (فدیـە)ی پارەومـاڵ ئـازادکردو لـە موسڵمانانیان وەرگرتنەوە، هەندێکی تریش لەو دیلانەی کە پارەوماڵیان نەبوو، تا خۆیانی پـێ ئازادکەن و بەڵام خوێندن و نووسینیان دەزانی (واتـە: کـە خوێنـدەواربوون) ئـەوا لەبەرامبـەر ئازادبوونیان دا دەبوایە هەریەکەیان دە منداڵ لەمنداڵانی (مەدینە) فێری خوێنـدن و نووسـین بکەن. ئەمەش (فیدیە)کەی بوو.

لە مەشەوە ئەوە بەچاکی ڕوون دەبێتەوە کە (محمد)ی پێغەمبـەری خـودا یەکـەمین کـەس بـووە، کـە نەخوێنـدەواریی ی قەڵاچـۆکردووەو هـەوڵی تـەواوی بـۆ بڵاوکردنـەوەی زانسـت و خوێندەواری داوە.

ئەمەی پێشوو پوختەیەك بوو لەباسی جەنگی (بەدر)، سەبارەت بـەدیاری کردنـی پەنـدو دەرسەکانی ئەم جەنگەش (ان شاءالله) لەبەندی (پەندو وانەکان)دا باسیان لێوەدەکەین.

بەندی دووەم

((جەنگی - ئوحود -))

(هەوڵی قورەیش بۆ تۆڵەسەندنەوە لەموسڵمانان - گەڕانەوەی دووڕووەکان - ڕاسپاردەکەی پێغەمبەری خودا - سەرکەوتنی موسڵمانان لەسەرەتای جەنگەکەدا - تێشکانی دوای سەرکەوتن - بڵاوبوونەوەی هەواڵی کوژرانی پێغەمبەر - موسڵمانان ڕیزەکانیان ڕێك دەخەنەوە - موسڵمانان کوژراوەکانیان کۆدەکەنەوە - چەند وێنەیەکی پاڵەوانێتی و قوربانی دان - بەتین کردنەوەی ورەی موسڵمانان - قسەوباسی مردن)

هەوڵی قورەیش بۆ تۆڵەسەندنەوە لەموسڵمانان

کافرانی قورەیش ئارامیان لێ هەڵگیرابوو بەهۆی ئەو بەزینە سەخت و ڕیسوابوونەی لەجەنگی —بەدر—دا تووشیان ببوو، چونکە پەڵەیەکی شەرمەزاری و حەیاچوونی وەهایان بەناوچەوانەوە نرابوو کە هەوڵیان دەدا تەنها بەسەرکەوتنێکی گەورە ئەو پەڵە ڕەشە لەخۆیان کەنەوە، واتە: جەنگێکی تر هەڵگیرسێنن و تیای دا تۆڵە لەموسڵمانەکان بسێننەوە.

بۆ ئەم مەبەستەش دەستیان کردەوە بەخۆسازدان و ئامادەکردنی چەك و تفاق و ناردنی نوێنەرانیان بۆلای هۆزوتیرە بێ باوەڕەکانی تری عەرەب و بانگ کردن و کۆکردنەوەیان بۆ جەنگ. دیارە چەندین کۆمەڵ لەهۆزە بێباوەڕەکانی عەرەب بەدەم بانگەشەکەیانەوە چوون. هەروەها قورەیش بۆ مەیسەرکردنی خەرجی و مەسرووفاتی ئەو جەنگە هەموو قازانجەکانی ئەو کاروانە بازرگانی یەی کە (ابو سوفیان) لەپێش جەنگی (بەدر)دا هێنابوویەوە تەرخان کرد بۆ جەنگی داهاتوویان.

بێ باوەڕان بەو شێوەیە توانییان سێ هەزار کەس لەژێر سەرکردایەتی ی (ئەبو سوفیان)دا کۆبکەنەوە. کاتێك ئەم هەواڵە بەپێغەمبەر گەیشت، ڕاوێژی لەگەڵ هاوەڵانی دا کرد لەسەرئەوەی ئایا بۆ مەبەستی بەرپەرچ دانەوەی هەر هێرشێکی تازە لە —مەدینە—دا بمێننەوە یاخود لەشار دەرچن و لەدەرەوەی شار بەرەنگاریان ببنەوە ؟ بیروڕای (پێغەمبەر خۆی) لەو بارەیەوە ئەوەبوو کە لەشاردا بمێننەوەو خۆیانی تیا قایم کەن تاکو ئەگەر کافران هێرشیان هێنا پیاوانی موسڵمانان تیربارانیان کەن و ژنان و منداڵانیشیان لەسەربانەکانەوە بەردبارانیان بکەن.

بەڵام ئەو پیاوە موسڵمانانەی کە پێشتر ئامادەی جەنگی (بەدر) نەبووبوون (بەتایبەتیش گەنجەکانیان) زۆر زۆر حەزیان لەچوونە دەرەوەی شاردەکردو سووربوون لەسەر ئەو ڕایە. ئەو پیاوانەش، کە پێشتر بەشداریی ی جەنگی (بەدر)یان کردبوو پشتگیریی ئەو ڕایەی لاوەکانیان کرد تاکو لای خەڵکی بەترسنۆك دانەنرێن. پێغەمبەریش لەدوایی‌دا ئەو بیروڕایەی ئەوانی پەسندکردو بڕیاری دەرچوون لەشاریان دا.

ئینجا پێغەمبەر نوێژی (جمعە)ی لەگەڵ داکردن و لەوتارێکی‌دا پەندو ئامۆژگاریی بەگوێیان دا دایەوەو فەرمانی پێ کردن لەسەر ئارام گرتن و خۆڕاگرتن لەبەرامبەر هەر ئەرکێکی گران و نارەحەت دا.

دوای نوێژ داوای کرد قەڵغان و چەکی خۆی بۆ بێنن و فەرمانیشی بە بانگدان(آذان) کرد بۆ دەرچوون لە شارو بەرەو ڕووبوونەوەی دوژمن. لەکاتێك دا هەندێك لەپیاوانی موسڵمانان بینییان وا خەڵکی ئامادەی دەرچوونن بۆ جەنگ لەنێوخۆیان دا بەیەکتریان گوت: (ئەرێ باشە خۆ پێغەمبەری خودا فەرمانی پێ دەداین کە لەشاردا بمێنینەوەو بێگومان هەر خۆیشی لە کاروبار و خواستی خودا ئاگادارەو، هەر خۆیشی لەئاسمانەوە سرووشی بۆدێت. خۆزگە بگەڕاینایەوەو خۆمان لەمەدا سەرپشك کردایە).. ئینجا هەر ئەم پیاوانە بەپێغەمبەریان گوت: {ئەی پێغەمبەری خودا با لەمەدینەدا بمێنینەوە وەك چۆن یەکەم جار فەرمانت بەوە پێکردین} ، بەڵام پێغەمبەر لەوەڵامیان دا فەرمووی: {هیچ پێغەمبەرێك بۆی نی یە کاتێك گەلەکەی بۆ جەنگ هان دەدات و ڕێگەی دەرچوونی بۆ ڕووبەڕوونەوەی دوژمن پێدابن، بۆی نی‌یە بگەڕێتەوەو بیانگێڕیتەوە بۆ ناوشار تا لەوێ جەنگ لەگەڵ دوژمن دابکەن، ڕاستە کەمن پێشتر ئەو قسەیەم بۆکردن و ڕام وابوو لەنێو شاردا بمێننەوە، بەڵام ئێوە هەر حەزتان لەچوونە دەرەوەی شاربوو، جا ئێستاش دەبێت لەخودا بترسن و تەقواو پارێزکاریتان هەبێت و بەئارام بن لەکاتی شەڕوکوشتاری دوژمن داو، چاوەڕێ ی فەرمانی تری خودابن و بزانن چ فەرمانێك دەنێرێت و پەیڕەویی ی لێ بکەن و پابەندبن پێوەی} .

گەڕانەوەی دووڕووەکان

پێغەمبەر لەگەڵ هەزار کەس لەهاوەڵانی دا لەشار دەرچوون بۆ بەرەنگاربوونەوەی کافران. بەڵام هێشتا هەر بەرێوەبوون کە گەورەی دووڕووەکان (عبداللە‌ی کوڕی ‌أُبَي) بەخۆی و سێ سەد کەس لەوانەی لەسەر هەمان تەرزو داب و نەریتی بوون گەڕانەوەو، لەو ڕۆشتنەو لەجیهادەکە پاشگەزبوونەوە. لەو کاتەدا یەکێك لەموسڵمانەکان بانگی کردن و پێ ی گوتن:

{گەلۆ ئایا خودا ڕاینەسپاردوون بەوەی نابێت گەلەکەتان و پێغەمبەرەکەتان لاوازو بێ هێز بکەن کاتێك دوژمن بەرەو ڕووتان دەبێتەوە؟} ئەوانیش لەوەلامی ئەو موسڵمانەدا گوتیان: {گەر بمانزانیایە ئێوە شەڕو کوشتار دەکەن جلەوی خۆمان نەدەدایە دەست ئێوە. لەو باوەڕەش داین کەهیچ شەڕو جەنگێك بەرپانابێت} . ئیتر کارەکەیان زۆر بەگران دەزانیو تەنها ڕێگەی گەڕانەوەیان هەڵبژارد. ئەو موسڵمانەش پێ ی گوتن {خودا دوژمنانی خۆیتان لێ بەدوور بگرێت و پلەی جیهادو ڕووبەڕووبوونەوەی دوژمنانی خواتان پێ نەبەخشێت. بەڕاستی خودا هیچ ئاتاجێکی بەئێوەومانان نی یە}...

خودا خۆیشی دەربارەی ئەو دووڕوانە فەرموویە: ﴿وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُوا۟ ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ قَـٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدْفَعُوا۟ ۖ قَالُوا۟ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّٱتَّبَعْنَـٰكُمْ ۗ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَـٰنِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِهِم مَّا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴾آلعمران/١٦٧... واتە: {دەبا چاك بزانن ئەوانەی کاتێك پێ یان گوترا (وەرن لەگەڵ ئێمەدا کوشتاری موشریك و کافران بکەن و لەپێناوی خوادا بجەنگن و بەرگری لە خۆتان بکەن گەر تەنها بەو جودی خۆیشتان بێت وەك چۆن ئێمە بەرگری لە خۆمان دەکەین، یاخود لەگەڵمان دا بمێننەوە تەنها بۆ ئەوەی زۆر دیاربین و بەسوپایەکی ژمارە زۆرەوە ببینرێین و دوژمن لێمان بترسێت، بەلام کوشتاریش مەکەن و بەشداریی جەنگیش مەبن)، کەچی ئەوان تاکە وەلامێکیان ئەوەبوو، کە گوتیان: (گەر بەڕاستی بمانزانیایە ئێوە بەتەمای جەنگن و— یاخود ئەم جەنگە ڕووکارێکی حەقی تێدایە— یان چاك ڕێك نەخراوە، ئەوا بەشداریمان دەکردن. بەلام دەشێت لە نێوان ئێوەو موشریکان دا جەنگیش نەقەومێت) جا ئەوان بەم وەلامەیان با چاك بزانن کە دووڕوییی ی خۆیان دەرخست و نزیکی ی خۆیان لەکافرانەوە دەرکەوت زیاتر لەوەی نزیك لەموسڵمانان بن، بەڵکو دوژمنی موسڵمانانن. ئەوەی بەدەم دەیانگوت لەوەوپێش، پێچەوانەی نیازی ناودڵیان بوو. خوداش هەر خۆی دەزانێت و ئاگادارە کەچی لە دڵیان دایە} .

لەو کاتەدا دوو کۆمەڵ لەموسڵمانان لەوانەی تازە هاتبوونە نێو ئاایینی ئیسلامەوە، بە دیتنی ئەو ڕەفتارە نامەردانەیەی(عبداللە—ی کوڕی—أُبَی)و تاقمەکەی، تووشی جۆرە ترس و گومانێك بوون و خەریك بوو هەمان ڕەفتاری ئەوان بنوێنن و دوایان کەون، بەلام خودا پاراستنی لەوەو لەسەر خواستی ڕاست جێگیری کردن و دەربارەشیان فەرموویەتی:﴿إِذْ هَمَّت طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴾ آلعمران/١٢٢..

بەم ڕەنگەش پێغەمبەری خودا بەحەوت سەد کەس لەهاوەلانی یەوە خۆی سازکرد بۆ جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوەی سێ هەزار کەس لەدوژمنان.

ڕاسپاردەکەی پێغەمبەری خودا

موسڵمانان بەڕێوە بوون تا گەیشتنە یەکێك لەقەدپاڵەکانی چیای "ئوحود" کە چیایەکەو دەکەوێتە باکووری خۆرهەڵاتی (یەسریب)ەوەو پشتیان لەچیاکەبوو کاتێك لێ ی دانیشتن، لەوێدا پێغەمبەری خودا پێ ی فەرموون: {هیچ کەسێك دەست بەجەنگ نەکات هەتا فەرمانی پێ دەکەم}.

بێباوەڕانیش لەنێو دۆڵەکەدا مۆڵین و چەندەها ئافرەتیشیان لەگەڵ دابوو تاکو زیاتر هانیان دەن لەسەر کوشتار، دووسەد ئەسپیشیان پێ بوو، تا لەجەنگدا بەکاری بێنن. لای ڕاستی ئەسپەکان بە (خالد-ی کوڕی -ولید) سپێررابوو (کە ئەو هێشتا موسڵمان نەبووبوو)و لای چەپیشی بە (عکرمە-ی کوڕی -أبو جهل) سپێررابوو.

پێغەمبەری خودا جەنگاوەرە تیرهاوێژەکانی خۆی بانگ کرد، (کە ژمارەیان پەنجا تیر هاوێژ بوو)و داوای لێ کردن، کە لە پشت سوپاکە و لە سەر قەدپاڵی چیاکە بمێننەوە و فەرمانیشی پێ دان، کە لەهیچ حاڵەتێك دا شوێنی خۆیان چۆڵ نەکەن، سا ئیتر گەر سەرکەوتووش بوون یان تێشکابن. ئینجا (عبدالله-ی کوڕی -جبیر)ی کرد بە فەرماندەیان (بەئەمیریان).

دوای ئەمە پێغەمبەری سەرکردەی دانا بۆ خولقاندنی پێشبڕکێ لەسەر پاڵەوانێتی لەنێوان جەنگاوەرەکانی دا شمشێرێکی بەدەستەوەگرت و ڕووی گفتاریشی کردە هاوەڵان و فەرمووی: {کێ ئەم شمشێرە دەگرێت و مافی تەواوی خۆی پێ دەدات}؟ (واتە کێ لەچاك بەکارهێنانی دا هەقی شیاوی خۆی ڕەچاودەکات.).. چەندین کەس هەستان و بەڵام لێ ی دەگرتنەوە هەتا نۆرە گەیشتە سەر (أبو دُجانة)و گوتی: (مافی تەواوی ئەم شمشێرە چی یە ئەی پێغەمبەری خودا؟)، فەرمووی: (ئەوەیە هێندەی لەدوژمن پێ بدەیت تاکو خواردەبێتەوە).

(ابو دجانە) کە بەناوی (سماك-ی کوڕی -خرشە)ش ناسرابوو پیاوێکی زۆر ئازاو چاونەترس بوو و پەڕۆیەکی سووری لەسەر دەبەست و هەر کاتێك ئەو پەڕۆیەی بەسەرەوە بوایە خەڵکی دەیانزانی کەوا ئیتر بەرەو کوشتار دەچێت.

(ابو دجانە) دوای وەڵامەکەی پێغەمبەر شمشێرەکەی بەدەستەوەگرت و پەڕۆسوورەکەی (کە بە -پەڕۆی مردن) ناودەبرا دەرهێناو توند لەسەری خۆیی شەتەك داو بەنێو هەردوو ڕیزەکەدا بەفیزو بەخۆنازینەوە هەنگاوی دەناو خوونەریتیشی هەر وابوو کە لەکاتی جەنگ دا بەو فیزو بەخۆنازینەوە بڕوات.

کاتێك پێغەمبەر دیتی (ئەبو دوجانە) بەو شێوەیە دەڕوات، فەرمووی: {ئەم چەشنە ڕۆیشتنە خودا ڕقی لێدەبێتەوە، تەنها لەم جۆرە جێگەیەدا نەبێت}.

سەرکەوتنی موسڵمانان لەسەرەتای جەنگەکەدا

هەردوو سوپاکە پێك گەیشتن و موسڵمانان زۆر بەگوڕبوون لەشەڕداو لەلوتکەی قارەمانێتی و ئازایەتی دا بوون. (ابو دجانە)ش وەك جەنگاوەرێکی هەڵکەوتوو لەشەڕدا دیاربوو و بەهەر کەسێك لەبێ باوەڕان بگەشتایە خێرا دەیکوشت. هەروەها (حەمزە)ی مامی پێغەمبەریش لەجەنگەکەدا ڕۆڵێکی پاڵەوانێتی ی گەورەی دەبینی و دوو کەسیشی لەهەڵگرانی بەیداخی کافران کوشت جگە لەکوشتنی چەندان کەسی تریان.

لەو جەنگەدا کۆیلەیەکی (حەبەشی) کەناوی (وەحشی) بوو دانرابوو بۆ چاودێری کردنی وردی (حەمزە)، تاکو بیکوژێت. چونکە ئەو عەبدە (واتە – وەحشی) زۆر شارەزابوو لە ڕم هاویشتن داو کەم جار هەبوو هەڵەبکات لەو کارەی داو نیشان نەپێکێت. خاوەنەکەشی بەڵێنی ئەوەی پێ دابوو گەر بتوانێت (حەمزە) بکوژێت ئەوا ئازادی کات و سەربەست بێت و چی تر بەندەو کۆیلەی ئەو نەبێت.

دیارە خاوەنەکەی ئەو عەبدە کە (هیند)ی ژنی (ئەبو سوفیان) بوو دەیویست بەوە تۆڵەی براوباوك و کەس وکارەکانیتری بکاتەوە کە لەجەنگی (بەدر)دا کوژرابوون. (وەحشی) ئەو کارەی بۆ ئەنجام داو بەڕمەکەی خۆی –حەمزە–ی پێکاو کوشتیو کەوتە سەرزەوی.

هەڵگری بەیداخی موسڵمانانیش (مصعب–ی کوڕی –عمَیر) بوو کە دەجەنگا هەتا کوژرا. ئینجا پێغەمبەری خودا بەیداخی دایە دەست (علی–ی کوڕی –ابو طالب)و پێ ی فەرموو: (بەیداخەکە ببە بۆ پێشەوە)، ئەویش چووە پێشەوەو دەیگوت: {من ئەو کەسەم کە هەموو شتێك تێك دەشکێنم}.

لەو کاتەدا (ابو سعد–ی کوڕی –ابو طلحة) کە هەڵگری بەیداخی بێباوەڕان بوو بە (علی)ی گوت: {ئەرێ ئەی تێك شکێنەر ئایا دەتوانیت بەرەو ڕووی من بیتەوە لە زۆرانبازییەك دا} ؟ (علی)یش گوتی: (بەڵێ). ئینجا هەردوکیان لەنێوان ڕیزی هەردوولادا کەوتنە زۆرانبازیو شەڕەشمشێرو ماوەیەکی خایاندو لەدوایی دا لەپشتەوە لەیەکیان دەدا تا (علی) لەئەنجام دا هەڵیکوتایە سەریو لێ ی داو کوشتی.

دوای ئەمە هێزی سوارەی بێباوەڕان چەندین جار هێرشیان بردەسەر موسڵمانان و هەموو جارێکیش دەشکانەوە بەهۆی ئەو هەموو تیرەوەی کە ئاڕاستەیان دەکرا.

پاشان پیادەی هەردوولا پێك گەیشتن و شەڕو کوشتار بەخەستی دەستی پێکردو ئافرەتانی قوڕەیشیش سروودی بەجۆش و حەماسەت خولقێنیان دەچڕی و هانی پیاوە گومڕاو

موشریکەکانیان دەدا، بەڵام هەموو ئەو سروودو بەیت و باڵۆرانەیان سوودێکی نەبوو بۆیان، چونکە موسڵمانان سەرەڕای کەمی ی ژمارەشیان بەوپەڕی جوامێری و نەبەردی یەوە ئارامیان گرتبوو و هێندەی نەبرد کە کافران هەستیان بەتێشکان و لاوازی دەکرد، بۆیە خێرا پاشەکشەیان کردو ئافرەتەکانیشیان هاواری وەیل و سەرگەردانییان بۆ دەکێشان.

موسڵمانەکانیش دوایان کەوتن بۆ کۆکردنەوەی دەسکەوت و کەرەسە جەنگی یەکانیان.

تێشکانی دوای سەرکەوتن

کاتێك ئەو (جەنگاوەرە تیرهاوێژانەی، کە پێغەمبەر لەسەر قەدپاڵی چیاکە داینابوون بۆ پاراستنی موسڵمانان لەپشتەوە) دیتیان ئەوا حاڵەتەکەیان بەرەو سەرکەوتن دەچێت و کافران لەبەزین و پاشەکشێدان حەزیان کرد دابەزن و ئەو بەرزایی یانە بەجێ بێڵن، بەڵام فەرماندەکەیان (واتە، عبداللە‌ی کوڕی ‌جبیر) پێ ی گوتن: (ئەم کارەتان سەرپێچی یە لەفەرمانی پێغەمبەر). کەچی هەر سووربوون لەسەر ئەو کارەو زۆربەیان هاتنەخوارەوە بۆ چنینەوەی دەسکەوتەکان تەنها ژمارەیەکی کەمیان نەبێت، کە لە شوێنی خۆیان جێگیربوون و لەسەر چیاکەمانەوە.

لەو ساتەش دا (خالد‌ی کوڕی ‌وەلید) هەستی بەنەمانی ئەو تەگەرەیەی بەردەمیان کردو ئیتر هەر، کە دیتی ی ئەوا سەرچیاکەو دامێنی چۆڵ کراوە خێرا هێرشی بردەسەر چیاکەو ئەو چەند کەسەشی کوشت کە لەسەری مابوون و ئینجا لەپشتەوە پەلاماری موسڵمانەکانی دا، موسڵمانەکانیش کاتێك ئەو حاڵەتە نائاسایی یەیان دی تووشی نیگەرانیو پەشۆکان بوون و هەر دەسکەوتێکیان هەڵگرتبوو فڕێ یان داو ڕیزەکانیان تێك چوو و تەنانەت وایان لێهات هەندێکیان لەیەکتریان دەدا.

ئەو هاوەڵانەش کە لەگەڵ پێغەمبەردا بوون لێك دابڕان و هەندێکیان بەرەو (مەدینە) گەڕانەوەو چەند کەسێکیشیان بەرەو سەرچیاکەو لای گاشەبەردەکە دەڕۆشتن.

پێغەمبەری خوداش لەو چرکەساتە ناسکانەدا بانگی موسڵمانەکانی دەکردو هاواری دەکرد: {هۆ بەندەکانی خودا وەرنەوە تەنیشت من.. وەرن لەگەڵ من دابن}. چەند کەسێك لەبەرگری کارانی لەدەوری خڕبوونەوەو یەکێك لەوان (ابو طلحة‌ی ‌أنصاری) بوو کە پاڵەوانێکی کەم وێنەبوو و بەدەسڕاست و نیشانپێك ناسرابوو، لەو جەنگەش دا دووکەوان یان سیانی شکاندبوو و پارێزگاریی لە پێغەمبەری خوداش دەکرد، لەو ساتەدا بەپێغەمبەری گوت: {ئەی پێغەمبەری خودا باوك ودایکم بەفیدات بن.. دەسا بەخودا ئەمڕۆ ناهێڵم هیچ ئازایەك

بتپێکێت. گەردنی خۆم لەجیاتی گەردنی تۆ دادەنێم و خۆم بەفیدات دەکەم} .

یەکێکی تر لەوانەی دەوری پێغەمبەری خودایان دابوو(سعد—ی کوڕی —ابو وقاص) بوو، کە بەپێغەمبەری دەگوت:(سەعد لەپێناوتا خۆی لەناودەبات و باوکم و دایکیشم فیدات بن)...

هەروەها یەکێکی تر لەو ئازاو بەجەرگانە (سهل—ی کوڕی —حنیف) بوو، کە لەتیرهاوێژە ناودارەکان بوو و هێندەی تیر گرتە کافران تاکو لەپێغەمبەری دوورخستنەوە.

یەکێکی تریش لەوان (ابو دجانە—ی—أنصاری) بوو، کە خۆی کردبووە قەڵغانێك بۆ پێغەمبەرو خۆی بەسەردا چەماندبووەوەو هەرچی تیرێکیش دەهات بەرپشتی ئەو دەکەوت هەتا وای لێهات تیرێکی زۆر بەپشتیەوەبوو.

(زیاد—ی کوڕی—حارث)یش یەکێك بوو لەوانەی بەرگریی ی لەپێغەمبەر دەکردو لەو مەوقیعەدا مایەوە هەتا کوژرا.

هەر لەو ساتانەدا یەکێك لەکافران کە (أُبَيّ—ی کوڕی —خلف) بوو بەرەو لای پێغەمبەر هەڵمەتی هێناو ویستی بیکوژێت، جا هەر کە لێی نزیك بووەوە خێرا پێغەمبەر ڕمێکی تێ گرت و بووە هۆی لەناوچوونی.

بێگومان لەو کاتەدا پێغەمبەر خۆی برینداریش ببوو بەهۆی بەردێکەوە، کە کەوتبوو بەسەریاو کاکیلەیەکی دانەکانی شکاندبوو و ناوچەوانیشی ڕووشابوو و لێویشی زامداربببوو و خوێن بەگۆنای دا دەهاتە خوارەوە، هەر لەو کاتەدا دەیفەرموو: {چۆن گەلێك ئاسوودەو ئازاد دەبن کە ئاوا لەپێغەمبەرەکەیان بکەن لەکاتێك دا ئەو بانگیان دەکات بۆ سەر ڕێگای ڕاستی خودا}...

لەو بارەیەشەوە خودا ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە، کە تیای دا فەرموویە: ﴿ لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ ﴾آل عمران/١٢٨.. واتە: {بۆت نی یە داوای لێبوردنیان بۆ بکەیت و هەوڵی ڕاست کردنەوەی کاروباری تایبەتی ی قیامەتیان بدەیت، بەڵکو ئەوە بەخواستی خودا خۆیەتی و گەر بیەوێت تۆبەیان لێ وەردەگرێت یاخود سزایان دەدات، بێگومان ئەوانیش ستەمکارن} .

هەروەها پێغەمبەر کەوتە چاڵێکیشەوە لەو چاڵانەی کە (ابو عامر)ی —ڕاهیب— هەڵی کەندبوون بۆ ئەوەی موسڵمانانیان تێبکەوێت لەکاتی بێئاگاییان دا. (عەلی)ی کوڕی (ئەبو تالیب) چوو بۆ دەرهێنانەوەی‌و دەستی پێغەمبەری گرت و (طلحة)ش بەرزی کردەوە تاکو سەرپێکەوتەوەو هاتەوە دەرەوە.

بەم ڕەنگە دوای سەرکەوتنی سەرەتای جەنگ تێشکان.

خوداش لەقورئان دا ئاماژەی بۆ ئەو تێشکانەی ئەوان کرد، کە بەهۆی ئیختیلافی نێو خۆی موسڵمانەکان و سەرپێچی کردنیان لەفەرمانی پێغەمبەرەکەیان و حەزکردنی هەندێکیان لەدەسکەوتەکانەوە بوو. هەروەك فەرموویەتی:

﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم (١) بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ (٢) مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ (٣) لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾آلعمران/١٥٢..

هەروەها خودا وەسفی هەڵاتنیان لەجەنگەکەو دوچاربوونیان بەو کارەساتە بەم چەشنە دەکات کە دەفەرموێت: ﴿ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَٰبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾آلعمران/١٥٣..

واتە: {کاتێك بەپانایی زەوی دا دەڕۆشتن و لەشەڕ هەڵدەهاتن و وەها تێشکابوون، کە لاتان بەلای یەکێك دا نەدەکردەوە لەوانەی خۆڕاگرو دلێربوون و یارمەتی یەکتان نەدەدان، پێغەمبەریش لەپشتتانەوە بانگی دەکردن تاکو بگەڕێنەوە، کە ئەو ڕووی لەدوژمنان بوو و داوای بەرەو ڕووبونەوەی دوژمنانی لێ دەکردن، بەڵام خودا خەفەتی تێشکانی پێگەیاندن وەك چۆن ئێوە خەفەتی زۆرتان بەپێغەمبەر گەیاندبوو بەهۆی سەرپێچی کردنی فەرمانەکەیەوە، خوداخەفەتی تێشکان و لەدەست چوونی دەسکەوتەکانی پێگەیاندن و خەفەت و ئازاری برینداری و کوژرانی پێ گەیاندن... خوداش هەر خۆی شارەزاو ئاگاداری کردارو نەریتتانە...}.

(١) تحسونهم: واتە (دەتانکوشتن).

(٢) أراكم ما تحبون: واتە: (ئەوەی پیشان دان کەپێتان خۆش بوو.. کە بەزینی کافران بوو..).

(٣) ثم صرفكم عنهم: واتە(پاشان ڕووی ئێوەی لەکوشتاری ئەوان لادا بەهۆی حەزکردنتان لەدەسکەوتەکان و تا ئەو بەزینەتان تووش بوو).

بڵاوبوونەوەی هەواڵی کوژرانی پێغەمبەر

پاشان هەر لەگەرمەی شەڕو کوشتاردا ئەو هەواڵە لەنێو موسڵمانەکان دا بڵاوبووەوە گوایە پێغەمبەر کوژراوە، بەم هۆیەشەوە چەند موسـڵمانێك چـەکیان فـڕێ داو هەنـدێکی تریشـیان گوتیان: {خۆزگـە کەسـێکمان بناردایـە بـۆلای (عبـدالله‌ـی کـوڕی ـأُبَـيّ) تـاکو متمانـەو سەلامەتی ی لە (ئەبو سوفیان)ەوە بۆ مسۆگەر کردینایە} .

(أنس‌ـی کوڕی ـنضر)یش ڕەخنەی لێ گرتن و گوتی: {خودایە مـن داوای لێبوردنـت لێ دەکەم لەسەر هەڵوێستی ئەم هاوەڵانەو خۆیشم بەدوور دەگرم و پەنات بـۆ دێـنم لـەکاری ئـەو کافرانە}... ئینجا (أنس) ڕووی کردە ئەوانەی لەچـوار دەوری بـوون و پـێ ی گـوتن: {دوای پێغەمبەر ژیانتان بۆ چی یە ؟ دە هەستن و خۆتان بەکوشت دەن لەسەر ئەو ڕێبـازەی کـە ئـەو خۆی لەپێناودادانا}...ئینجا شمشێرەکەی بەدەستەوەگرت و کەوتەوە شەڕو کوشتاری کافران و وازی لێ نەهێنان هەتا کوژرا.

دوای تەواوبوونی جەنگ دیتیان، کە ئەم هاوەڵە قارەمانـە پـتر لەهەشـتا زامـی پێوەیـەو هەندێکیان بەهۆی شمشێرەوە یان بەرِم بەریکەوتووە یاخود لەتیرەوە بووە.

بێگومان دەربارەی خاوبوونەوەی هەندێك کـەس لـەجیهادی ڕێ ی خـودا کاتێـك هـەواڵی کوژرانی پێغەمبەر دەبیستن چەند ئایەتێکی قورئان بۆ ڕێنمـایی کردنـی موسـڵمانان هاتوونـە خوارەوەو ئاگاداریان کردوونەوە لەوەی کە ئایینی ئیسلام بەتاکە کەسـێکی وەك پێغەمبـەرەوە نەبەستراوە کە ئەگەر هەتا ئەو لەژیان دابێت خەڵکی پەیڕەویی بکەن و گەر ئەویش (مرد) یان (کوژرا) ئیدی واز لەئاینەکە بێنن. بەڵکو ئەم ئایینە دەبێت لەئەستۆ بنرێت و خەڵکی خۆڕاگرو سووربن لەسەری و هەردەم بەرگریی لێ بکەن، سا ئیتر خودی پێغەمبەر مابێت یان مردبێـت. چونکە ئەم ئاینە بانگەوازێکی (شەخصی) نەبووە، بەڵکو بانگەوازە تەنها بۆ پەرستنی خودای تاك و تەنیاو شـوێنکەوتنی شـەرع و ڕێسـاکەی.. جـا ئایـا دەشـێت بـەمردنی (محمد) یـان بەکوشتنی، خێرا موسڵمانان هەڵگەڕێنەوەو بچنەوە سەر کفرو بێ باوەڕی؟ بێگومان گـەر ئـەو حاڵەتەش دروست ببێت و گەر موسڵمانانیش پاشگەزبنەوە ئەوە دیـارە هـیچ زیانێـك بـەخودا ناگات. بەڵام خودا پاداشتێکی زۆری ئەو موسڵمانانە دەداتەوە کـە بـەئارامیو خۆڕاگرییـەوە لەسەر ئیسلام دەمێننەوەو کەسـوپاس و شـوکری نیعمەتـەکانی خـودا دەکـەن، بەتایبـەتیش نیعمەتی گەورەی ئیمان و بڕواداریتی..

ئەمەی پێشووش پوختەی شیکاری ئەم ئایەتەی قورئانە، کەخودا تیای دا دەفەرموێت:

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴾آل عمران/١٤٤..

موسڵمانان ڕیزەكانیان ڕێك دەخەنەوە

خۆ بەكوشت دانی هەندێك لەهاوەڵان لەسەر پێغەمبەرو بڵاوبوونەوەی هەواڵی مردنیشی لەلایەكی ترەوە هۆیەك بوو بۆ دووركەوتنەوەی دوژمن لەموسڵمانان.

ئینجا پێغەمبەری خوداو ئەو جەنگاوەرانەی لەچیاكە لەگەڵی مابوونەوە سەركەوتنە سەر چیاكەو گەیشتنە جێی ئەو گاشەبەردەی، كەهەندێك لە هاوەڵان هەڵاتبوون بۆلای.

جا یەكەم كەس لەوانەی پێغەمبەری ناسی یەوە (كعب‌ـی كوڕی ـمالك) بوو كە پڕ بەگەرووی و بەدەنگێكی بەرز هاواری كرد: (هۆ موسڵمانان مژدەتان لێ بێت ئەوە پێغەمبەری خودایە)، موسڵمانەكان بەو هەواڵە زۆر خۆشحاڵ بوون و خەم و خەفەتیان لەدڵ دانەماو بەدیداری پێغەمبەرەكەیان شادبوونەوە دوای ئەوەی گومانیان وابوو گوایە كوژراوە.

ئینجا ئەو سەركەوتنەی سەرەتای جەنگەكەیان بەبیرخۆیان هێنایەوە كە لەدەستیان داو، هەروەها باسی ئەو هاوەڵانەیان دەكرد، كە كوژرابوون.

لەو كاتانەش دا (ئەبو سوفیان) و ژمارەیەك لەبێ باوەڕان بەرەو ڕوویان هاتن و موسڵمانان كە بینییانن ئەو دۆخەی پێشوویان بیرچووەوەو تاكە نیازو ئامانجیان بەرگری لەخۆ كردنیان بوو، پێغەمبەریش فەرمووی: {ئەم جارە ئەوان ناتوانن بێنە سەروومانەوەو ئەمسەرمان لێ بگرن}.

دەسبەجێ لەو ساتەش دا (عمرـی كوڕی ـخطاب) و كۆمەڵێك لە موهاجیران بەرەنگاریان بوونەوەو كوشتاریان كردن تاكو لەچیاكە كردیاننە خوارەوە.

دوای ئەمە ئیتر كافران سوپاكەیان كۆكردەوەو خۆیان سازكرد بۆ گەڕانەوە بەرەو (مەككە)، لەكاتی خۆسازدانیان دا (ئەبو سوفیان) هاواری لەسوپای موسڵمانان كردو لەشوێنێكی بەرزەوە پێ ی گوتن: {وادەی پێگەیشتنەوەمان ساڵی ئایندەیە لە ـبەدرـ}.

پێغەمبەریش یەكێك لەهاوەڵانی ڕاسپارد كە لەوەڵام دا پێی بڵێت: (بەڵێ لەنێوان ئێمەو ئێوەدا وادەیەكی تر هەیە). پاشان (ئەبو سوفیان)و سوپاكەی ڕۆشتن.

پێغەمبەری خوداش ڕووی كردە (علیـی كوڕی ـابو طالب)و پێ ی فەرموو: }هەستەو دوایان كەوەو بەپەنهانی چاودێرییان بكەو بزانە چی دەكەن و بەتەمای چین.. ئەگەر سواری ئەسپەكانیان نەبوون و جڵەوی حوشترەكانیان گرتبوو ئەوە دیارە بەرەو (مەككە) دەڕۆنەوە. خۆ ئەگەر سواری ئەسپەكانیان ببوون و حوشترەكانیان لێ دەخوڕی، ئەوە مانای وایە بەرەو (مەدینە) دەڕۆن. دەسا بەو خودایەی گیانی منی بەدەستە ئەگەر بەرەو (مەدینە) بڕۆن ئەوا دەكەومە شوێنیان و بەرەنگاریان دەبمەوەو شەڕو كوشتاریان دەكەم}.

(علی)یش بۆ بەجێ هێنانی ئەو فەرمانە بەوردی چاودێریی ڕۆشتنی سوپای كافرانی كردو

بۆی دەرکەوت بەرەو (مەدینە) نارۆن، بۆیە هاتەوەو بەپێغەمبەری گوت: {بەپەنهانی دوایان کەوتم تا بزانم کوێیان مەبەستە، جا کاتێك دیتم بەتەنیشت ئەسپەکانیانەوە دەڕۆن و جڵەوی حوشترەکانیان گرتووە زانیم کە ئەوان بەرەو (مەککە) مل دەنێن}.

موسڵمانان کوژراوەکانیان کۆدەکەنەوە

دوای تەواوبوونی جەنگ خەڵك بواریان بۆ ڕەخسا، تا کوژراوەکانیان کۆ بکەنەوەو بیاننێژن، کە ژمارەیان پتر لەحەفتا کەسێك دەبوو. هەندێك لەوانەی زۆرترین زامی پێوەبوو ئەو جەنگاوەرە ئازاو دلێرانە بوون کە بەرگرییان لەپێغەمبەر کردبوو، بۆ نموونە (طلحة) پتر لەحەفتا زامی پێوەبوو. کافران سووکایەتییان بەکوژراوانی موسڵمانەکانەوە کردبوو، تەنانەت (هیند)ی ژنی(أبو سفیان) سکی(حەمزە)ی هەڵدڕی و جگەری دەرهێنا بۆ ئەوەی بیخوات، بەڵام نەیتوانی هیچی لێ قووت بدات کاتێك کە پارچەیەکی لێ خستە سەر دانەکانی و لەدەمی دا دەیگێڕا.

پێغەمبەریشﷺ، کە دیتی ئاوا سووکایەتی بەتەرمەکەی (حەمزە) دەکرێت تەواو پەست و تووڕەبوو و لەتووڕەیی دا فەرمووی: {ئەگەر خودا بەسەر قوڕەیش دا سەری خستم لەجێگەیەکی تردا، دەبێت ئێمەش سووکایەتی بە (٣٠) سی تەرمی ئەوان بکەین}.

موسڵمانەکانیش کاتێك دیتیان پێغەمبەر چۆن پەست و تووڕەبووە لەسەر ئەو کارە ناشیرینەی، کە بەمامی کراوە، خێرا گوتیان: {وەڵڵاهی ئەگەر خودا تەنها یەك ڕۆژ لە ڕۆژان بەسەر ئەوان دا سەرمان خات دەبێت سووکایەتی یەکی وەها بەو تەرمانەیان بکەین کە هەرگیز لەمەوپێش عەرەبێك وای نەکردبێت}...

بەڵام خودای مەزن بەم ئایەتانە ئامۆژگارییی کردن و فەرمووی:

﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا۟ بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِۦ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّـٰبِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَٱصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ وَّٱلَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ﴾النحل/١٢٦-١٢٨..

واتە: {ئەگەر تۆڵەتان کردەوەو سزای ئەوانتان دایەوە ئەوا هەر بەقەد تاوانەکەی ئەوان سزایان بدەن و تۆڵەیان لێ بسێننەوە. خۆ ئەگەر ئارام بگرن و چاویان لێ بپۆشن لەکاتی سەرکەوتن بەسەریان داو هەمان کرداریان بەرامبەر نەکەنەوە ئەوا بێگومان ئەوە بۆ ئێوە باشترەو جوانتریشە لەئاکاری تۆڵەسەندنەوەو سووکایەتی پێکردنی تەرمەکانیان. هەروەها ئەی پێغەمبەر ئارام بگرە لەسەر ئازارو ئەشکەنجەی گەلەکەت و لەسەر ئەو سووکایەتی یەی، کە

پێتان دەکەن و پەست و خەمناکیش مەبەو خۆت مەخەرە هەڵوێستی خەمباریو پەشیمانی و سینە تەسکی یەوە لەئاست فڕوفێڵ و بەدڕەفتاریی ی ئەوان دا. چونکە خودا هەر لەگەڵ تەقواکاران و لەخواترسان دایەو لەگەڵ ئەوانەیە کە کاری چاك ئەنجام دەدەن} .

بەڕاستی ئەم فەرمایشتەش ڕاسپاردەو ئامۆژگاری یەکی کاریگەری وەهایە، کەمرۆڤ بۆ ئاستێکی باڵا بەرزدەکاتەوەو لەخەیاڵ و ئارەزووی تۆڵەسەندنەوەوە دەیبات بەرەو لوتکەی هەواری مرۆڤایەتی. وەك گێڕراوەتەوە دوای هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتانە پێغەمبەر نەیهێشتووە سووکایەتی بەتەرمی کوژراوانی دوژمن بکرێت.

چەند وێنەیەکی پاڵەوانێتی و قوربانیدان

پێغەمبەری خودا زۆر پەرۆشی زانینی هەواڵی هاوەڵانی بوو و دەیویست بزانێت چییان بەسەرهاتووە، بۆیە فەرمووی: {کێ دەتوانێت هەواڵی (سعدی کوڕی ربیع)م پێبگەیەنێت و سۆراخی بزانێت، کە ئایا ماوە یان مردووە{؟ یەکێك لەپشتیوانان (أنصار) بەدەم داواکەیەوە چوو و گوتی: (ئەی پێغەمبەری خودا من سۆراخی –سعد–ت بۆ دەکەم).

ئینجا چوو، تا بگەڕێت بەدوای داو دیتی لەنێو کوژراوان دا کەوتووەو بریندارەو هێشتا نەمردووەو نەختێك گیانی تیا ماوەو لەهەناسەکانی کۆتایی ی دایە. لێ ی پرسی: (پێغەمبەری خودا فەرمانی پێ کردم سۆراخی تۆ بکەم و بزانم لەزیندووەکاندایت یان لە مردووەکان)؟ (سعد) گوتی: {من لەمردوانم و سلاوم بگەیەنە بەپێغەمبەری خوداو پێ ی بڵێ:(سعد–ی کوڕی –ربیع– دەیگوت: خودا لەسەر ئێمە باشترین پاداشتت بداتەوە کەهەر شایستەی پاداشتی ئەو پێغەمبەرە بێت، کە لەسەر هەوڵ دان بۆ نەتەوەکەی پێی دەدرێت). هەروەها سلاوم بەگەلەکەت بگەیەنە (واتە بەموسڵمانان)و پێ یان بڵێ: (سعد–ی کوڕی –ربیع پێی دەگوتن: بێگومان هیچ پاساوێکتان نامێنێت کاتێك دوژمنان توانای هەڵکوتانە سەر پێغەمبەرەکەتانیان بۆ دەڕەخسێت و لەنێو ئێوەش دا هێشتا چاوانێك هەبن توانای بینینیان تێدابێت)} .

ئەو پیاوە نێرراوە ماوەی ئەوەی نەما کە قسەیتری لەگەڵ دا بکات و ئیتر (سعد) گیانی سپارد. ئەویش هاتەوە بۆلای پێغەمبەرو هەواڵی پێگەیاند.

بە ڕاستی ئەم دیمەنەش چەندین پەندو وانەی کاریگەر دەبەخشێت، بەتایبەتی لەخۆشەویستی و قوربانی دان و مردن لەپێناوی بیروباوەڕدا.

دیمەنێکی تر لەم ڕووەوە (ابن اسحاق) گێڕاوێتی یەوە، کە (عەمر–ی کوڕی –جموح) کەوا

پیاوێکی تەواو شەل بوو و چوار کوڕیشی هەبوون و لەئازایەتی دا وەك شێر وابوون و لەگەڵ پێغەمبەردا ئامادەی جەنگەکان دەبوون. کاتێك موسڵمانان سەرقاڵی خۆسازدان بوون بۆ جەنگی "ئوحوود" کوڕەکانی ویستیان بەندی بکەن و پێیشیان گوتبوو: }خودا لەتۆ بووراوەو پاساوی نەچوون بۆ جەنگت هەیە{. ئەویش چوو بۆلای پێغەمبەری خوداو پێی گوت:} کوڕەکانم دەیانەوێت بەندم بکەن و لەم ڕوخسارە (واتە لەڕوخساری پێغەمبەر) دوورم خەنەوەو ناهێڵن لەگەڵت دا دەرچم بۆ جەنگ و کوشتاری کافران... دەسا بەخودا من دەمەوێت بەم شەلی یەمەوە بچمە بەهەشت{. پێغەمبەریش لەوەڵامی دا فەرمووی: {تۆ هیچ گلەیی یەکت لەسەر نەماوەو خودا عوزری بۆ داناویت و جیهادت لەسەرنی یە} . هەروەها پێغەمبەر بەکوڕەکانییشی فەرموو: {بۆتان نی یە ڕێ ی لێبگرن، بەڵکە خودا پلەی شەهیدبوونی پێ ببەخشێت}... ئینجا ئەو پیاوە شەلە بۆ جەنگ ڕۆشت لەگەڵیان داو لەوێش کوژرا.

دیمەنێکی دی (کە دوا نموونە نی یە) ئەوەبوو ژنێك لەخێڵی (بنو دینار) مێردەکەی و براکەی و باوکیشی لەو جەنگەدا کوژرابوون، کاتێك هەواڵی شەهیدەکانیان پێگەیاند، تاکە پرسیارێکی ئەوەبوو گوتی: {ئەی پێغەمبەری خودا چی بەسەرهاتووە} ؟ لەوەڵام دا پێیان گوت: (سوپاس بۆ خودا —ئەی دایکی فلان— ئەو —وەك تۆ حەزکەیت— سەلامەتە)، ئینجا داوای کرد ڕاستی ی ئەوە بسەلمێنن و گوتی: (دە پێغەمبەرم پیشان بدەن تاکو ببیینم). ئیتر پیشانی دراو دەستیان بۆ ڕاکێشا کە ئەوە پێغەمبەر خۆیەتیو ئەویش بەچاکی بۆی ڕوانی تا بۆی دەرکەوت خۆیەتی و پاشان گوتی: {كل مصيبة بعدك جلل} - واتە: {هەر کارەساتێکم بەسەربێت و هەرتۆ —ئەی پێغەمبەر— تیای دا سەلامەت بیت — ئەوا بەبچووکی دەبینم}...

موسڵمانە پێشینەکان بەم باوەڕە بەرزو قوربانی دانە بێ وێنەیەوە سەرکەوتن و لەماوەیەکی کەمی وەك چارە کەسەدەیەك دا ئیمپراتۆریەتەکەیان بنیات ناو گەورەو سەرداری دنیابوون و پارێزەرانی دادو یەکسانی بوون.

بەتین کردنەوەی ورەی موسڵمانان

موسڵمانان گەڕانەوە بۆ—مەدینە—و خەم و پەژارەیەکی زۆریشیان لەدڵ دابوو و ئەو تێشکانەی دوای سەرکەوتنەکەی یەکەم جاریشیان لەهێزو بازووی شکاندبوون... لەو ساتە وەختانەش دا سرووشی خودایی یان بۆ هاتەخوارەوەو خودا بەو ئایەتانە دڵنەوایی دەکردن و ورەی بۆ بەتین دەکردنەوەو گیانی ئازایەتی ی تێدا دەژیاننەوەو ئاسەواری بەزینەکەشی لەسەر سووك دەکردن، هەروەك کە بەم شێوەیە ڕووی فەرمایشتی تێ کردن:

﴿ وَلَا تَهِنُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ[1] فَقَدْ مَسَّ ٱلْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُۥ ۚ وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾آل عمران/١٣٩-١٤٠ واتە: }لەجیهادو ڕوو بە ڕوو بوونەوەی کافران دا لاواز مەبن و خۆتان بەبێ هێز دامەنێن و، خەم و پەژارە لەسەر ئەو تێشکانە تەنگتان پێ هەڵنەچنێت و چیدی نیگەران مەبن بۆ کوژراوەکانتان، چونکە بێگومان بەهۆی پشتگیریی خوداوە هەر ئێوە لەسەروو ئەوانەوە دەبن و لەئاکام دا سەردەکەون بەسەریان دا. خۆ ئەگەر ئێوە لەجەنگی —ئوحود—دا کوشتارێکی زۆرتان لێ کراو زامێکی قووڵ بەرۆکی گرتن ئەوا هەمان کارەسات بەسەر ئەوانیش دا پێشتر لەجەنگی (بەدر)دا هات. کاتەکانی سەرکەوتنیش خودا خۆی لەنێوان خەڵکی دا دابەشی دەکات و هەندێك جار سەرکەوتن بۆ ئەوانەو بڕوادارانی پێ هەڵدەسەنگێنرێت و باوەڕیان پێ ی تاقی دەکرێتەوە، هەروەها خودا چەند کەسێکی تێ دا بەشەهید دادەنێت و پلەی شەهیدبوون لەپێناوی خودایان پێ دەبەخشێت. بەڵام خودا ئەوستەمکارانەی خۆش ناوێت، کە بەهۆی سەرپێچی کردنی فەرمانەکانی پەروەردگاریانەوە ستەمیان لەخۆیان کردووەو خۆیان خستۆتە بەر سزای سەختی خودا{.

قورئان ئاماژەی بۆهۆکارو حیکمەتی ئەو تێشکانە کردووە کە تاقیکردنەوەی ڕادەو گوڕی باوەڕی موسڵمانانەو تاقیکردنەوەیانە بەو ناڕەحەتی یە توندە تاکو (مرۆڤی بڕواداری ڕاستگۆ)و (مرۆڤی ڕاڕاو باوەڕ لاواز) دەرکەون و لێك جیابکرێنەوە، هەروەك خودا فەرموویە:

﴿وَلِيُمَحِّصَ[2] ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَمْحَقَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ مِنكُمْ وَيَعْلَمَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾آل عمران/١٤١-١٤٢.

هەروەها خودا ئەوەشی بۆ موسڵمانان ڕوون کردۆتەوە کەئەوەی تووشیان بووەو بەسەریان دا هاتووە تووشی شوێنکەوتوانی پێغەمبەرانی پێشووش بووەو بەڵام لەپێناوی خودادا هەر جیهادیان کردووەو جەنگیون و ئەو کارەساتانە نەبۆتە هۆی لاوازبوونیان و هەست کردنیان بە بێهێزیو بێ ئومێدی و قایل بوون بەسەرشۆڕی، بەڵکو بڕوای تەواویان وابووە کە ئەو کارەساتی بێ هێزی و تێشکانانەی بەسەریان دا هاتووە دەگەڕێتەوە بۆ کەمتەرخەمی خۆیان و

---

(١) قرح: (جرح وقتل): واتە (زامداریو کوشتنیش) دەگەیەنێت.

(٢) لیمحص: واتە (بۆ ئەوەی تاقییان بکاتەوە).

بۆ گوناهو سەرپێچی یەکانیان.

بۆیە دوای چەسپاندنی ئەو بڕوایەیان لەخودا پاڕاونەتەوە کە لەگوناهەکانیان خۆش بێت و لەلایەن خۆیەوە هێزو خۆڕاگری و جێگیربوونیان پێ ببەخشێت. خوداش نزاو پاڕانەوەی گیراکردوون و خێرو بەخششی دنیاو ئاخیرەتیشی پێ بەخشیون... هەروەك لەبارەیانەوە فەرموویە:

﴿ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ[1] فَمَا وَهَنُواْ لِمَآ أَصَابَهُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَمَا ضَعُفُواْ وَمَا ٱسۡتَكَانُواْ[2] وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٤٦ وَمَا كَانَ قَوۡلَهُمۡ إِلَّآ أَن قَالُواْ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسۡرَافَنَا فِيٓ أَمۡرِنَا وَثَبِّتۡ أَقۡدَامَنَا وَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ١٤٧ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا وَحُسۡنَ ثَوَابِ ٱلۡأٓخِرَةِۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾ آل عمران/١٤٦-١٤٨.

قسەو باسی مردن

کاتێك پێغەمبەری خودا لەگەڵ هاوەڵانی دا گەیشتنە ناو (مەدینە) گوێ ی لەگریانی موسڵمانان و شین و واوەیلایان بوو، کە بۆ کوژراوەکانیان دەکرد... پێغەمبەر خۆیشی بەو حاڵەتە چاوی پڕبوو لەفرمێسك و خەمباربوو بۆیان، بەڵام جگە لەگریان ڕێی شیوەن گێڕان و شین و واوەیلاکردنی پێ نەدان.

لەملاشەوە دووڕووەکانی (مەدینە) ئەو کارەساتەی موسڵمانانیان بەهەلێکی باش دەزانی بۆ خۆیان تا پیلانی ژەهراوی دارێژن و موسڵمانان لەپێغەمبەرەکەیان دوورخەنەوە. جوولەکەکانیش کەوتنە فێڵ و تەڵەکەبازیەو، دووڕوویی ی ئەوانیش لەدیارترین شێوەدا دەرکەوت.

جوولەکەکان گوتیان (ئەگەر ئەم کابرایە پێغەمبەر بوایە ئەوا کافرەکان بەسەریا زاڵ نەدەبوون و تووشی ئەو کارەساتە نەدەبوو. بەڵام وادیارە ئەو بەتەمای پاشایەتیەو دەسەڵاتدارییە). هەڵبەتە دووڕووەکانیش بەهەمان شێواز دەدوان، وەك چۆن بەموسڵمانانیان گوتبوو: (ئەگەر ئێوە گوێ بیستی ئێمە بوونایەو نەچوونایە ئاواتان بەسەردانەدەهات)...

قورئانیش ئاماژەی بۆ پیلان و وتە ژەهراوی یەکانیان کردووەو خودا فەرموویەتی:

---

(١) ربیون: واتە (چەند کۆمەڵێکی خاوەن باوەڕ).
(٢) ما استکانوا: واتە (سەریان بۆ دوژمنان شۆڕنەکردووە).

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُوا۟ غُزًّى لَّوْ كَانُوا۟ عِندَنَا مَا مَاتُوا۟ وَمَا قُتِلُوا۟ لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾آل عمران/١٥٦.

جا لەوەڵام دانەوەی ئەو هەراوهوریایەی، کە جوولەکەو دووڕووەکان بەرپایان کردبوو سرووشی خودایی هاتە خوارەوە بۆ پێغەمبەرو هاوەڵانی و حەقیقەتی مردنی بۆ ڕوون کردنەوەو پلەوپایەی شەهیدانی لەلای پەروەردگاریان بۆ دیاریکردن تاکو ئەو خەم و پەژارە زۆرەی ناودڵیان بڕەوێنێتەوە، چونکە مردنیش کاتی خۆی بۆ دیاریکراوەو نەپێش دەخرێت بۆ هیچ کەسێك و نەدواش دەخرێت بۆی..

﴿ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ كِتَـٰبًا مُّؤَجَّلًا ۗ وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا نُؤْتِهِۦ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ ٱلْـَٔاخِرَةِ نُؤْتِهِۦ مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِى ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴾آل عمران/١٤٥. واتە: {هیچ کەسێك بۆی نی یە بمرێت و مردن بەدەست خۆی بێت تەنها بەمۆڵەت و فەرمانی خودا نەبێت، خوداش خۆی ئەمەی لەتۆماری تایبەت بەدواساتەکانی ژیانی خەڵکان دا نووسیوە. جا هەر کەسێك خوازیاری خۆشیو نیعمەتەکانی دنیا بێت ئەوا بەشی لێ دەدەین و هەر کەسێکیش خوازیاری پاداشتی ڕۆژی دوایی بێت و بۆ ئەوە هەوڵ بدات بێگومان پێی دەبەخشین، خوداش پاداشتی تەواوو ڕاستەقینەی ئەو بەندە بڕوادارو سوپاسگوزارانە دەداتەوە کە گوێڕایەڵیی فەرمانی جیهادیان کردووەو بەسەروماڵ لەهەوڵ و جیهادی ڕێی خوادابوون}.

هەروەها قورئان ئەو ڕاستی یەشی دووپات کردۆتەوە، کەمردن لەپێناوی خودادا هۆیەکە بۆ بەدەست هێنانی ڕەحمی خوداو لێ خۆشبوونی و، بێگومان ئەمەش لەدەسکەوتەکانی ژیانە، وەك خودا دەفەرمویێت: ﴿ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴾ آل عمران/١٥٧..

پاشان قورئان لەباسی حاڵەتی دوای کوژرانی ئەو شەهیدانەدا وایان وەسف دەکات کە ئەوان زیندوون و لەلای خودای خۆیان بەردەوام ڕزق و ڕۆزییان پێدەدرێت و ئەو ژیانە بەختیارەی لای خوداشیان بە شێوەیەك باس دەکرێت کەخۆشەویستیی شەهیدبوون دەخاتە دڵانەوەو ترسی مردنی تیادا ناهێڵێت، وەك خودا دەفەرموێت:

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتًۢا ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ

بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِٱلَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا۟ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾آل عمران/١٦٩-١٧١

واته: {ئەی موسڵمانان وای دانەنێن کە ئەوانەی لەپێناوی خوادا کوژراون مردووبن بەڵکو هەر زیندوون و لەلای پەروەردگاریانەوە ڕزق و ڕۆزییان پێ دەبەخشرێت و بەباشترین شێوە باسیان دەکرێت و لە ئاخیرەت دا بەهەشتی نەبڕاوەیان پێ دەدرێت، ئینجا ئەوانیش زۆر شادمان و خۆشحاڵن بەو ڕێزو کەرامەتە بێ وێنەیەی کەخودا پێ ی خەڵات کردوون. دڵشادیشن بەو کەسانەی کەدوای ئەوان خودا پلەی شەهادەتیان پێ دەبەخشێت و هیچ نیگەرانی و خەفەتێکیشیان لەسەر ماڵ و سامانی دنیا نی یەو پەرۆشی هیچ سامان و پلەو پایەیەکی دنیا نین و ئاهی بۆ هەڵناکێشن. هەروەها دڵخۆشن بەو هەموو نیعمەت و بەخششانەی خودا، بەتایبەتیش نیعمەتی شەهیدی و خۆبەخت کردن لەپێناوی سەرخستنی دینی خوادا.. جا خوداش بێگومان پاداشتی ئەو بڕوادارانە ون ناکات، کە بەدەم بانگەوازی خوداو پێغەمبەرەکەیەوە چوون و بەتەواوی خۆیان یەك لاکردۆتەوە بۆ ئەو ئەرکە گەورەو گرانانەی، کە پێ یان سپێرراوە لەجیهادو ڕوو بە ڕوو بوونەوەی دوژمنانی خودادا}...

* **

ئەم ئایەتانەو هاوشێوەکانی تریان دوای ئەو کارەساتەی جەنگی (ئوحود) هاتوونە خوارەوە کەتێشکانیان لەجەنگەکەدا خەم و خەفەتێکی هێجگار زۆرو ئاسەوارێکی قووڵی ی دڵتەنگی ی لەدەروونیان دا دروست کردبوو، چ لەدەروونی پێغەمبەرو چ لەدەروونی هاوەڵانیشی دا، ئەویش دوای ئەوەی باشترین و چاکترین خۆشەویستانیان لە بڕواداران لەدەست چووبوو، لەوانەی خودا پاڵاوتبوونی بۆ ئەوەی، کە (ئەو چیا سەرکەش و بڵندە) دوایین نیشتگای دنیایان بێت و باوەڕی تەواویشیان بەو مەسەلەیە هەبوو کە لەپێناویدا شەهیدبوون و، ڕەزامەندیی خوداشیان بۆ خۆیان مسۆگەرکرد.

پێغەمبەری خودا هەمیشە یادی ژیان و هەڵس و کەوتی ئەو پاڵەوانانەی دەکردەوە. کاتێك لەدوارۆژەکانی ژیانیشیابوو و بەرلەوەی ماڵئاوایی لەدنیا بکات سەردانی گۆڕەکانی ئەو پاڵەوانانەی کردو نزای بۆکردن و بۆ خەڵکیش لەبارەیانەوە دواو پەندو ئامۆژگاریی زیاتری پێگەیاندن، هەروەك (عەقبە ی کوڕی عامر) گێڕاوێتی یەوەو گوتوویە: {پێغەمبەری خودا دوای هەشت ساڵ نوێژی لەسەر هەموو کوژراوانی (ئوحود) کردەوەو وەك نوێژێکی ماڵئاواییش

وابوو لەزیندوان و لەمردوان} ، پاشان چووەسەر -مینبەر- و فەرمووی:-

{بێگومان من پێش هەمووتان وا خەریکە ماڵئاوایی لەدنیابکەم و، شایەتیشم لەسەرتان و وادەمان سەر حەوزەکەیە[١]... چونکە من لەم جێگەیەمەوە بۆی دەڕوانم... بێگومان من سەبارەت بەئێوە ترسم لەوە نی یە تووشی شیرك و هاوەڵ بۆ خوادانان بن، بەڵکو دەترسم باوەش بەدنیادا بکەن و پێشبڕکێ ی لەسەر بکەن}....

(عقبە) گوتوویە: (ئیتر ئەوە دواپین جاربوو بڕوانم بۆ پێغەمبەری خودا)[٢]...

چەند جوانە فەرموودەکەی پێغەمبەر!! (دەترسم باوەش بەدنیادا بکەن و پێشبڕکێ ی لەسەرکەن)... ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە کە لەو بەڵگانەی، کە ڕاستی ی پێغەمبەرایەتی ی لەچاخەکانی مێژووی موسڵمانان دا سەلماندووە. ئەوەبوو لەڕاستییش دا ترسناکترین بەڵا، کە لەدوای مردنی پێغەمبەر تووشی موسڵمانان بووبێت هەتا ئەمڕۆ پێشبڕکێ و کێبەرکێ یە لەسەر دنیاو پلەوپایەو پێشەوایەتی. هەر ئەم پێشبڕکێ یەش ئەو دەوڵەتە گەورەو فراوانەی بۆ تێك دان کە بەباوەڕو قوربانی دان بنیاتیان نابوو، بەردەوام، تا ئەمڕۆش هەر ئەو باوەش بەدنیاداکردن و پێشبڕکێ لەسەر دنیایەشە کە بووەتە سیمای دیاری پەرتەوازەیی و لاوازییان و کەوتنە ژێر چەپۆکی داگیرکەران و زاڵ بوونی نەتەوەکانی تر بەسەریان دا.

---

(١)حەوزەکە/ بێگومان ئەم حەوزە لەشتە نادیارەکانی ڕۆژی دوایی یە،بەڵام وا پێ دەچێت شوێنێکی بەهەشت بێت.

(٢) بخاری گێڕاویەتیەوە.

بەندی سێ یەم

((پەیماننامەی -حودەیبییە-))

(سەردانی "مسجد الحرام" - ڕێگرتن لەسەردانەکەی پێغەمبەری خودا - دان وستان لەنێوان "قوڕەیش" و "پێغەمبەری خوادا" - بەیعەتی (رضوان) - پەیماننامەی پێکهاتن — کاریگەریی ی پەیماننامەکە لەسەر موسڵمانان - بەرەنجامی پەیماننامەی "حودەیبییە")

سەرنجێك:-

پێغەمبەری خودا جگە لەجیهادی سەربازی، جیهادێکی سیاسیشی هەبووەو ئەم جیهادەش (وەك ئەوی دی) بەهاو بایەخی تەواوی هەبووە، گرنگترین دەسکەوت و ئاکامی ئەم جۆرە جیهادەش بەدی هاتنی ئەو فەتحە گەورەیە، کە (فەتح کردنی مەککە)یەو ئیسلامی پێ بەهێز بوو و لەدورگەی عەرەبییش دا بووە تاکە مەنهەجی دەسەڵات و باڵادەستی.

فەتح کردنی مەککە بەکارێکی سیاسی دەستی پێ کرد، کە خودی پێغەمبەر ئەنجامی داو ئەوپەڕی دانایی و حیکمەتی تێدا بەکارهێنا، کارەسیاسی یەکەش (پەیماننامەی —حودەیبییە) بوو، چونکە نیازو ئامانجی پێغەمبەر هەرگیز شەڕو کوشتار نەبووە، بەڵکو بڵاوکردنەوەی بانگەوازی ئیسلامی بووە، بەڵام ئەگەر کاری بڵاوکردنەوەی بانگەوازەکەش ڕێ ی لێ بگیرایەو ئاتاج هەر بەکوشتارو ناچاربوون بەخواستی سەربازی بوایە ئەوا پەنای دەبردەبەر. هەر کاتێکیش دەرفەتی ئاشتی هەبوایە پەنای بۆ دەبردو لەکاری سوڵح و ئاشتەوایی دا زۆر کارامە بوو.. لەم بەندەش دا بەکورتی باسی (پەیماننامەی — حودەیبییە) بۆ خوێنەری بەڕێز دەکەین و ئاماژەش بۆ بەرەنجام و ئاسەوارە نایابەکانی دەکەین...

سەردانی "مسجد الحرام"

لەشاری (مەککە)دا –مسجد الحرام– ڕووگەی عەرەبەکان بوو بۆ عیبادەتیان و هەموو ساڵێك لەمانگە –حەرامەکان[١]– دا حەجیان تیادا دەکردو هەر کەسێك بچوایەتە ناویەوە، پارێزراو دەبوو. تەنانەت گەر پیاوێك لەوێ دا سەرخست ترین دوژمنی خۆی بدیایە جورئەتی ئەوەی نەبوو شمشێرەکەی بەڕوودا هەڵکێشێت یان خوێنی بڕێژێت. کەچی قورەیشی یەکان لەو ڕۆژەوەی (محمد)و هاوەڵانی کۆچیان کردبوو بڕیاریان دابوو نەهێڵن بچنە ناو (مسجد الحرام)ەوەو لەنێو هەموو عەرەبەکانیش دا ئەو مافەیان تەنها لەموسڵمانان زەوت کردبوو..

بێگومان موسڵمانەکانیش ئەوەیان زۆر پێ ناخۆش بوو، چونکە ڕێگرتنیان بوو لە بەجێهێنانی ئەو ئەرکە ئایینی‌یەی لەسەریان فەرز کرابوو. تا ئەو کاتەش شەش ساڵ بوو هیجرەتیان کردبوو و زۆر پەرۆشی زیارەتی (مسجد الحرام) بوون.

ڕۆژێکیان موسڵمانان لەلای پێغەمبەری خودا کۆبووبوونەوەو ئەویش ڕووی تێ کردن و پوختەی خەونێکی ئەو شەوەی خۆی بۆ گێڕانەوە کە لەخەونی دا هەواڵی پێ درابوو ئەوان بەپارێزراوی یەوە دەچنە نێو (مسجد الحرام)ەوەو لەکاتێك دا دەچن کەسەریان تاشیوەو هەندێکیشیان قژیان کورت کردۆتەوە بێ ئەوەی لەکەس بترسن.

ئینجا پێغەمبەری خودا دانیشتوانی (یەسریب)و خەڵکی دەوروبەری لەدێهاتی‌و دەشتەکی یەکان کۆکردەوە تاکو لەگەڵی دا بچن بۆ بەجێ هێنانی (عومرە)[٢] واتە بۆ سەردانی –مسجد الحرام– لە –مەککە–و لەهەمان کاتیش دا پێغەمبەر پێشبینی‌ی ئەو ئەگەرەشی دەکرد، کە قورەیش لەجەنگێك دا بەرەو ڕوویان ببنەوە یان ڕێیان پێنەدەن بچنە ناو (مسجد الحرام)ەوە. لەوەڵامی داواکەی پێغەمبەردا زۆر کەس لەدەشتەکی‌یەکان (الأعراب) ئامادە نەبوون ئەو سەردانەی لەگەڵ دا بکەن و هەروەك قورئان لەزاری ئەوانەوە دەیگێڕێتەوە گوتیان: ﴿شَغَلَتْنَآ أَمْوَٰلُنَا وَأَهْلُونَا فَٱسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ﴾الفتح/١١. هۆکاری ڕاستەقینەی نەچوونی دەشتەکی یەکان لەگەڵ پێغەمبەرو هاوەڵانی دا ئەوەبوو وایان دەزانی گوایە (محمد)و هاوەڵانی هەرگیز لەو سەفەرەیان ناگەڕێنەوەو کافران لەناویان دەبەن..

---

(١) مانگە حەرامەکان ئەو چوار مانگەبوو کە شەڕوکوشتار تیایان دا حەرام بوو، مانگەکانیش (ذوالقعدة – و – ذوالحجة – و – محرم – و – رجب)ن.

(٢) عومرە (عُمْرة) فەرزی سەرشانی هەر موسڵمانێکە یەك جار لە تەمەنی‌دا (فرض عین) کە سێ ڕوکن و قۆناغی تێدایە: (١- ئیحرام بەستن . ٢- سووڕانەوە بەدەوری کەعبەدا . ٣- هات وچۆی نێوان – صفا – و – مروة –).

هەروەك خوداش لەم ئایەتانەدا دەربارەیان دەفەرمویێت:

﴿ سَيَقُولُ لَكَ ٱلۡمُخَلَّفُونَ مِنَ ٱلۡأَعۡرَابِ شَغَلَتۡنَآ أَمۡوَٰلُنَا وَأَهۡلُونَا فَٱسۡتَغۡفِرۡ لَنَاۚ يَقُولُونَ بِأَلۡسِنَتِهِم مَّا لَيۡسَ فِي قُلُوبِهِمۡۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ لَكُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ بِكُمۡ ضَرًّا أَوۡ أَرَادَ بِكُمۡ نَفۡعَۢاۚ بَلۡ كَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرَۢا ﴿١١﴾ بَلۡ ظَنَنتُمۡ أَن لَّن يَنقَلِبَ ٱلرَّسُولُ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِلَىٰٓ أَهۡلِيهِمۡ أَبَدٗا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمۡ وَظَنَنتُمۡ ظَنَّ ٱلسَّوۡءِ وَكُنتُمۡ قَوۡمَۢا بُورٗا ﴾الفتح/١١-١٢...

واتە: {ئەو خۆدواخەرانەی لەدەشتەکی‌یەکان بوون و کە شەیتان ڕێ ی نەدان لەگەڵ پێغەمبەردا دەرچن پێت دەڵێن: (ئێمە ماڵ و حاڵ و کارو کاسبی ی ڕۆژانەو کەس وکارو منداڵ و خێزانمان خەریکیان کردووین بەخۆیانەوەو بەهۆی ئەوانەوە ناتوانین لەگەڵتا دەرچین و تۆش ئەی پێغەمبەری خودا داوای لێخۆشبوونمان لەخودا بۆبکە). بەڵام ئەوان وتەی زمانیان و نیازی دڵیان لێك جودایە، چونکە خۆدواخستن ونەهاتنیان لەگەڵ تۆدا بەهۆی گومان کردنیانەوەیە لەسەرگرتنی ئەو سەفەرە. تۆش پێ یان بڵێ: (ئەی کێ دەتوانێت پارێزگاریی لە ماڵ و سامانتان بکات گەر خودا خواستی زیانێکی بۆتان هەبێت، کێ دەتوانێت شتێکتان بۆ دابین کات گەر خودا لێتان قەدەغە بکات. بەڵام لەڕاستی دا خودا خۆی ئاگادرای نیازو ئاکارو کردارتانەو دەزانێت بۆچی لەگەڵم نەهاتن و لەسەرئەوە لێتان دەپرسێتەوە. ئێوە گومانتان وابوو گوایە ئیدی پێغەمبەرو بڕواداران هەرگیز بۆ -مەدینە- ناگەڕێنەوە).

ئینجا پێغەمبەری خودا لەگەڵ کۆچکاران و پشتیوانان و هەندێك لەو عەرەبانەی بەدەم داواکەیەوە چووبوون لەشار دەرچوون[1] و ژمارەیان هەزار و چوارسەد کەس بوو و هیچ چەکێکیان پێ نەبوو تەنها ئەو شمشێرانە نەبێت کە خستبوویاننە نێو کێلانەکانیانەوەو ئاژەڵەکانی دیاری (الهدي)[2]ش بۆ (بیت الحرام)یان لەپێش خۆیانەوە لێ دەخوڕی تاکو چ قوڕەیش و چ هەر خەڵکێکی دی بەچاکی بزانن، کە ئەوان بۆ سەردان و زیارەتی ماڵی خودا دەرچوون نەك بۆ جەنگ و کوشتار.

---

(١) دەرچوونیان لەمانگی (ذوالقعدة)دابوو، کە لەمانگە حەرامەکان بوو.

(٢) هەدی(الهدي) ئەو ئاژەڵەیە کە دەکرێتە دیاری بۆ (بیت الحرام) سائیتر حوشتربێت، یان مانگا، یان مەڕ، جا پێغەمبەری خوداش لەو سەردانەدا حەفتا حوشتری قەڵەوی دابووە پێش خۆی. ئەو ئاژەڵانەش دوای کۆتایی هێنانی زیارەت سەردەبڕێن و گۆشتەکەی بەسەر هەژاران دا دابەش دەکرێت.

ڕێگرتن لەسەردانەکەی پێغەمبەری خودا

پێغەمبەر گەیشتە شوێنێك پێ ی دەڵێن (عسفان)و لەوێ هەواڵێکی پێ گەیشت لەمەڕئەوەی، کەوا قورەیش هەستیان بەهاتنی کردووەو بڕیاریان داوە نەهێڵن بچێتە نێو مەککە و خۆشیان سازداوە بۆ جەنگ بەسەرکردایەتی (خالید—ی کوڕی —وەلید) — کە تا ئەو کاتە هێشتا موسڵمان نەبووبوو-.

پێغەمبەری خودا کاتێك هەواڵی (خۆسازدانی قورەیشی بۆ جەنگ) پێڕاگەیانرا، فەرمووی: (هەی داخ بۆ قورەیش چەند شەڕانیین و شەڕو کوشتار بێخی لەبن دەرهێناون و کەچی ناهێڵن من و خەڵکی بەیەك بگەین.. ئایا جگە لەخێر چی ڕوودەدات گەر ڕێگە بدەن چاومان بەخەڵکی بکەوێت؟ ئەگەر کوشتمیان یان تووشی شکستیان کردین ئەوا خواستی ئەوان بەدی دێت و ئەوە ڕوودەدات کە دەیانەوێت.. خۆ ئەگەر خوداش سەرمخات بەسەریان دا ئەوا هەموویان بەپارێزراوی و سەربەرزی یەوە دێنە نێو ئیسلامەوە. دەسا بەخودا لەکردو کۆشی خۆم و لەجیهاد لەگەڵیان دا بەردەوام دەبم و لەپێناوی ئەو دینەدا تێدەکۆشم، کەخودا منی بەهۆیەوە ڕەوانەکردووە هەتا ئەو کاتەی خودا بەئامانجی دەگەیەنێت یان هەتا ئەو کاتەی مردن یەخەم پێ دەگرێت).

پاشان پێغەمبەری خودا لەگەڵ هاوەڵانی دا ڕێگەیان گۆڕی و لای ڕاستی ڕێگەکەیان گرتەبەر لەنزیك (حودەیبییە)و لەوێ حوشترەکەی پێغەمبەر چۆکی داداو خەڵکەکە گوتیان: (ئەوا حوشترەکە چۆکی دادا)، ئەویش فەرمووی: (نەخێر لەخۆیەوە دانەنیشتووە بەڵکو خودای ڕاگری فیل ڕایگرتووە (واتە: مەبەستی ئەو لەشکرەی ئەبرەهەیە، کە فیلێکی زۆری لەپێشەوەبوو و بەتەمای داگیرکردنی مەککەو ڕووخاندنی —کەعبە— بوون بەڵام خودا لەجێ یەك دا بەندی کردن و ئەو کارەساتە بەناوبانگەی بەسەرهێنان، کە لەمێژوودا تۆمارکراوە).

هەروەها پێغەمبەر فەرمووی: {ئەمڕۆ قورەیش داوای هەر کارێکم لێ بکەن، کە مەبەستیان گەیاندنی پەیوەندی (صلە—ی ڕەحم) بێت و بهێڵن خزم و کەس و کاری هەردوولا بەیەکتر شادبن ئەوا ئەو کارانەیان بۆ ئاسان دەکەین} . پاشان حوشترەکەی بەلایەکی تردا لێ خوڕی و حوشترەکەش هەستایەوەو کەوتەڕێ تا گەیشتە ئەوسەری (حودەیبییە)و لەوێ لایان داو خەڵکەکەش زۆر تینوویان بوو و سکاڵای بێ ئاوی و تینوێتییان لای پێغەمبەر کرد. ئەویش تیرێکی لەهەگبەکەی دەرهێناو دایە دەست پیاوێك لەهاوەڵانی و داوای لێ کرد ئەو تیرە بخاتە بیرێکی ئەو ناوچەیە. ئەویش هەڵیدایە ناوی و ئیدی ئاوێکی زۆری لێوە هەڵقوڵاو ئاوێکی سازگارو شیرینیش بوو و هەموو قاپ و کەرەسەکانیان لێپڕکردو لەدەوری قەراغی بیرەکە کۆببونەوە.

دانوستان لەنێوان قورەیش و پێغەمبەری خوادا

لەو کاتانەدا، کە موسڵمانان لەو ناوچەیەو لای بیرەکە لایان دابوو، قورەیشی یەکان چەند نێرراوێکیان یەك لەدوای یەك ڕەوانەکرد بۆلای پێغەمبەری خوداو هاوەڵانی و پرسیاری هۆی هاتنەکەیان دەکردو گومانیشیان هەبوو لەو مەبەستەی پێغەمبەرو هاوەڵانی هەیانە لەو سەفەرەدا. پێغەمبەر هەواڵی پێ دان کە ئەو بۆ سەردانی (مسجد الحرام) هاتووە. بەڵام قورەیش لەکاتی هاتنەوەی هەر نوێنەرێکیان و بیستنی ئەو هەواڵەدا کەوا بۆ زیارەت هاتوون گومانیان لەدڵ دا دروست دەبووەوەو باوەڕیان نەدەکرد. بۆیە دواجار نوێنەرێکی جێ ی متمانەی تەواویان نارد کە خاوەن پلەیەکی کۆمەڵایەتیش بوو، ئەویش (عروەی کوڕی مسعودی ثقفي)ی گەورەی خەڵکی (طائیف) بوو، کە چوو بۆ لای پێغەمبەری خوداو پێ ی گوت: (ئەی محمد، تۆ هەموو جۆرە خەڵکێکت تێکەڵ کردووەو بەچاك و خراپەوە هێناوتن و بەتەمایشیت بێیت بۆلای بنەچەو باوانی خۆت و بۆلای هۆزو تیرەکەت تاکو بەمانە لێکیان بترازێنیت و پەرتەوازەیان کەیت. جا ئەوا قورەیشیش سوێندیان خواردووە لەسەرئەوەی، کە نابێت هەرگیز تۆ بەهێزو دەسەڵاتەوە خۆت بکەیت بەناویان دا. دەسا بەخودا وا دەبینم کەهەموو ئەم خەڵکە هەمەرەنگەی دوات کەوتوون پشتت بەردەدەن و دەبەزن).

لەوێ دا خێرا (ئەبوبەکر) قسەکەی بە (عروە) بڕی و بەرپەرچی دایەوەو گوتی (نەخێر... هەر ئێمە پشتگیریی لێ دەکەین و بەکەڵکی دێین نەك ئەوان... جا وریابە لەگفتارت)...

(عروة) کاتێك قسەی لەگەڵ پێغەمبەری خوادا دەکرد ڕیشی پێغەمبەری دەگرت و (مغیرە—ی کوڕی —شعبە)ش بەدەستی دا دەدا هەر جارێك بیویستایە ڕیشی بگرێ.

دوای ئەو ئاخاوتنەی نێوانیان (عروة) گەڕایەوەو بەر لەگەڕانەوەش تێبینیی ئەو حاڵەتانەی کردبوو، کە هاوەڵان چۆن ڕێز لەپێغەمبەر دەگرن و کاتێك دەسنوێژێك دەگرێت خەریکە لەپێشبڕکێ ی خزمەت کردنی دا یەکتری لەسەر دەخەن و بەفەزڵ وعیبادەتی بەهرەمەند دەبن و کاتێك لەگەڵیشیا دەدوێن دەنگیان لەئاستی دا نزم دەکەنەوەو زۆریش بۆ ناوچەوانی ناڕوانن، تا پتر ڕێزو شکۆی بۆ دانێن.

(عروة)، کە گەڕایەوە هەموو ئەو دیاردانەی هەڵس وکەوتی نێوان پێغەمبەرو هاوەڵەکانی بۆ گێڕانەوەو گوتی: {ئەی کۆمەڵی قورەیش بەخودا من کەچووم بۆ لایان وەك ئەوەی (کیسرا) ببینم لەنێو مەملەکەتی‌داو —قەیسەر— ببینم لەڕێزو گەورەیی‌ی دا. بەڕاستیش هیچ پاشایەکم لەنێو گەلەکەی‌دا وەك -محمد- لەنێو هاوەڵانی دا نەدیوە). دیتم گەلێکن لەهەموو شتێك دا

ئەو سەرکردەیەیان دەپارێزن و زۆر دڵسۆزن بۆی و ناهێڵن هەرگیز تووشی هیچ ناخۆشی یەك ببێت. جا ئێوەش بیربکەنەوەو ڕاتان چی دەبێت لەسەر ئەو نیازە ڕاستەقینەیەی، کە خستۆێتی یە بەردەمتان و، کە بە ڕاستی بۆ زیارەت دێت. جا ئێوەش ئەوەی خراوەتە بەرچاوتان پەسندی بکەن. منیش لەسەرئەوە ئامۆژگاریتان دەکەم و بەرژەوەندیی ئێوەم لەلا مەبەستە. لەگەڵ ئەمەش دا من دەترسم ئێوە بەسەریا زاڵ نەبن}.

لەو کاتەدا سەرانی قورەیش گوتیان: (ئەم قسەیە مەکەو وای بۆ مەچۆ، بەڵام لەوەڵامی مەبەستەکەی دا بڕیارمان وایە ئەمساڵ بیگەڕێنینەوەو با ساڵی ئاینده بێت بۆ زیارەت).

دوای ئەمە پێغەمبەری خودا وای بەچاك زانی، کە (عثمان—ی کوڕی —عفّان) وەك نوێنەرێکی خۆی بنێرێت بۆلای —قورەیش— تاکو لەنزیکەوە مەبەستی هاتنەکەی بگەیەنێت پێیان. (عثمان) پەیامی پێغەمبەری خودای بە —قورەیش— گەیاندو کاتێك لە وتەو ئاخاوتنی بووەوە، سەرانی قورەیش پێ یان گوت: }ئەگەر تۆ خۆت دەتەوێت بەدەوری (بەیت)دا بسووڕێیتەوەو — طواف— بکەیت ئەوا ڕێت پێدەدرێت و بۆخۆت بەدەوریا بسووڕێوە}.

(عثمان) گوتی: (من وا ناکەم هەتا پێغەمبەری خودا بەدەوریا نەسووڕێتەوە)..

دوای ئەم وەڵامە قورەیشی یەکان (عثمان)یان لای خۆیان بەندکرد. بەڵام ئەم هەواڵە بەجۆرێکیتر لەنێو موسڵمانەکان دا بڵاوکرایەوە کە گوایە قورەیش (عثمان)، یان کوشتووە. کاتێك بەهەمان جۆریش ئەم هەواڵە بەپێغەمبەر گەیشت، فەرمووی: {ئەم جێگەیە جێ ناهێڵین هەتا ڕووبەڕوویان دەبینەوەو کوشتاریان دەکەین}.

بەیعەتی —رضوان— "بەڵێنی ڕەزامەندبوونی خودا"

کاتێك بارودۆخەکە بەو بارەدا شکایەوە پێغەمبەری خودا هاوەڵانی کۆکردەوەو داوای لێ کردن بەیعەت و بەڵێنی لەسەر —مردن— پێ بدەن لەکاتی جەنگ و کوشتاری بێ باوەڕان دا، ئەوانیش هەموو تێکڕا —تەنها یەك کەسیان نەبێت— بەیەك دڵ ئەو بەڵێنەیان پێ داو ڕێ و ڕەسمی بەیعەتەکەشیان لەژێر درەختێك دابوو. پرسیار کرابوو لەیەکێك لەوانەی ئەو ڕۆژە ئامادەی بەیعەت دانەکە ببوون: (لەسەر چ شتێك بەیعەت و بەڵێنتان بەپێغەمبەردا بوو لەڕۆژی —حودەیبییەدا-؟). ئەویش لەوەڵام دا گوتبووی: (لەسەر مردن)..

لەگێڕانەوەیەکی تریش دا هاتووە: (ئەوان بەیعەتیان دابوو بەپێغەمبەر لەسەرئەوەی لەجەنگ ڕانەکەن).. مەبەست لەمەش خۆڕاگرتن لەکوشتاردا بووە هەتا سەرکەوتن بەدی دێت

سا ئیتر قوربانیدان هەر چۆنێك و هەر چەندێکیشی بوێت و کەسیان هەڵنەیەت لەبەرامبەر دوژمن دا تەنانەت گەر تووشی هەر ناڕەحەتی و بارگرانی یەکیش بن.

لەقورئان دا وەسفی ئەم بەیعەتە کراوەو ستایشی ئەو بڕوادارە پاڵەوانانەش کراوە، کە بەیعەتی —مردن—یان دابوو بە پێغەمبەرەکەی خۆیان، هەروەك خودا لەبارەیانەوە دەفەرموێت: ﴿ لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَٰبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴾الفتح/١٨... واتە: {بێگومان خودا ڕازی بووە لەو بڕوادارانەی بەیعەتیان پێ دایت و ئامادەی بەڵێنی (ڕەزامەندبوونی خودا -بیعة الرضوان) لە —حودەیبییە— بوون لەژێر درەختەکەداو ئاگاداری نیازەکانی نێو دڵیانە، کە چەندە ڕاستگۆو نیازپاك بوون، لەبەرامبەر ئەمەش داو لەپاداشتی ئەو هەستی ئازایەتی و جوامێری یە بڕواداریێتی یەیان دا خوداش هێمنی و دڵنیایی و خۆڕاگریی ی زیاتری پێ بەخشین و لەمەودواش بەم زوانە فەتحێکی دیارو سەرکەوتنێکی تازەیان پێ خەڵات دەکات}.

پەیماننامەی پێکهاتن

لەکاتێك دا موسڵمانان لەگەرمەی ئامادەباشی و خۆسازدان بۆ جەنگ دابوون، کت وپڕ هەواڵێکی نوێ یان بۆهات لەسەر ئەوەی، کە —عثمان— نەکوژراوەو دوای هەواڵەکەش هێندەی نەبرد کە —عثمان— خۆیشی هاتەوە بۆلایان. بەم هۆیەوە دان وستان لەنێوان هەردوولادا دەست پێکرایەوەو قوڕەیش نوێنەرێکی خۆیان نارد بۆلای موسڵمانەکان کە (سهیل—ی کوڕی —عَمرو) بوو تاکو مەرجەکانی پێکهاتن و ڕێکەوتنیان پێبگەیەنێت، واتە ئەو چوار مەرجەی کەقوڕەیش دایاننابوون و، ئەمانە بوون:

یەکەم: بڕیاردانی هودنە[١] یەك لەنێوان (قوڕەیش)و (موسڵمانەکان)دا بۆ ماوەی دە ساڵ.

دووەم: ئەگەر کەسێك لەقوڕەیش پەنای بردەبەر موسڵمانەکان و چووە ناویان لەو ماوەیەدا، دەبێت موسڵمانەکان بیگەڕێننەوە بۆلای قوڕەیش. بەڵام ئەگەر کەسێك لەموسڵمانەکان ڕایکردە ناو قوڕەیش، ئەوا نابێت بیگەڕێننەوە بۆلای موسڵمانەکان.

---

(١)—هودنە— لەزمانی عەرەبی دا بەو ماوەیەی دوای وەستانی جەنگ و ئاگربەست دەگوترێت، کە هەردوو لایەنی ناکۆك تیای دا بەچەند مەرجێك شەڕوکوشتار ڕادەگرن و خۆیان سازدەکەن بۆ دان وستان و گفت و گۆی تایبەت بەڕێکەوتن و بەدی هێنانی ئاشتی و بڕاندنەوەی کێشەکان. (وەرگێڕ)..

سێ یەم: دەبێت ئەم ساڵە موسڵمانەکان بگەڕێنەوەو زیارەتەکە بۆ (مسجد الحرام)و ئەرکی (عومرە)یان ئەنجام نەدەن، بەڵکو ساڵی ئایندە بێنەوەو بچنە نێو مەککە بۆ ماوەی تەنها سێ ڕۆژ، دوای ئەوەی قوڕەیش ئەو سێ ڕۆژە بۆیان چۆڵ دەکەن و بەڵام نابێت موسڵمانەکان هیچ چەکێکیشیان پێ بێت، تەنها ئەو شمشێرانە نەبێت کەکرابن بەکێلانەکانیان دا.

چوارەم: هەر کەسێك لە – غەیری قوڕەیش – بۆی هەیە بچێتە نێو ڕیزی (محمد)ەوە گەر خوازیاری ئەوەبێت، هەر کەسێکیش (گەر بیەوێت) بۆی هەیە بچێتە نێو ڕیزی قوڕەیشەوە.

پێغەمبەریش ئەو مەرجانەی "قوڕەیش"ی پەسندکرد.

کاریگەریی پەیماننامەکە لەسەر موسڵمانان

موسڵمانان لەم پەیماننامەیەدا کارێکی قورسی وایان ڕەچاو دەکرد کە نەتوانن شانی بدەنەبەر، هەر بۆیەش تێکرا ڕێکەوتن لەسەرئەوەی لەو ڕووەوە لەگەڵ پێغەمبەردا بدوێن. یەکێك لەو قسانەش کەبۆیان کرد ئەوەبوو پێیان گوت: (ئەی پێغەمبەری خودا چۆن دەبێت ئێمە هەر کەسێك لە بێباوەڕان بگەڕێنینەوە بۆلای قوڕەیش کاتێك دێت بۆلامان و موسڵمان دەبێت کەچی لەهەمان کات دا گەر کەسێك لەئێمە هەڵگەڕێتەوەو بچێتە ناو ئەوان نەیگەڕێننەوە بۆلامان ؟)...

لەوەڵامیان دا پێغەمبەر فەرمووی: {گەر کەسێك لەئێمە پاشگەزبێتەوەو بچێتە نێو ئەوانەوە ئەوە بێگومان خودا خۆی دووری خستۆتەوە، هەر کەسێکیش لەوان بێتە نێو ئێمەوەو ئێمەش بیگەڕێنینەوە بۆلایان ئەوە خودا هەر دەربازێکی ڕزگاربوونی بۆ دەدۆزێتەوە}.

بەڕاستی ڕەنگدانەوەو کارایی ئەو پەیماننامەیە هێندە تووندو ناخۆش بوو لەلای موسڵمانەکان کە (عمر–ی کوڕی –خطاب) خۆی بگەیەنێتە لای (ئەبوبەکر)و ناڕەزایی و خەم و ئازاری خۆی لەسەر پەیماننامەکە بۆ ئاشکراکات. بەڵام (ئەبوبەکر) بەهێمنی یەوە ڕووی تێ کردو پێ ی گوت: {ئەو خۆی پێغەمبەری خودایەو سەرپێچی لەفەرمانی خودا ناکات و هەر خوداش پشتیوان و سەرخەریەتی}... کەچی (عومەر) بەو وتەیەی (ئەبوبەکر) قایل نەبوو، بەڵکو چوو بۆلای خودی پێغەمبەرو هەمان وتەشی بۆ دەربڕی و خەم و نیگەرانی ی خۆی بۆ باس کرد لەسەر ئەو پەیماننامەیە... پێغەمبەریش پێی فەرموو: }من بەندەو پێغەمبەریی خودام و سەرپێچی لەهیچ فەرمانێکی ناکەم و خوداش فەرامۆشم ناکات}.

پاشان پێغەمبەری خودا – (علی–ی کوڕی –ابو طالب)ی بانگ کرد بۆ نووسینەوەی مەرجەکان و فەرمانی پێ کرد بنووسێت و دەقی پەیماننامەکە بەم ڕەنگە داڕێژێت: ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ

ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴾، بەڵام خێرا (سهیل)ی نوێنــەری قــورەیش بەرهەڵســتی ی کــرد، کــە نابێــت وای داڕێــژێت و پــێ ی گــوت: (قــورەیش تــەنها —بِاسْــمِكَ اللَّهُــمّْ— دەزانێــت). لــەو ســاتەدا موسڵمانەکانیش هاواریان لێ بەرزبووەوەو بەو پێداگرتنەی نوێنەرەکەی (قورەیش) تووڕەبــوون. بەڵام پێغەمبەر فەرمانی بە (علی) کرد بنووسێت (بِاسْمِكَ اللَّهُمّْ) ودوای ئەوەش پێی فــەرموو بنووسێت (ئەم نووسراوە ئەوەیە کە پێغەمبــەری خــودا ســوڵحی لەســەرکردووە لەگــەڵ....)، دووبارە (سهیل) بەرهەڵستی لەسەرئەوەش کردو گوتی: (گەر بمانزانیایە تۆ پێغەمبەری خودایت شەڕو کوشتارمان لەگەڵ دا نەدەکردیت و ڕێگەی زیارەتی (بەیت)مان لێ نــەدەگرتیت. بــەڵکو دەبێت لەجیاتی ئەوە ناوی خۆت و باوکت بنووســیت. پێغەمبــەریش بــە (عــەلی)ی فــەرموو: {ئەی —علی— وشەی (پێغەمبەری خودا-کە (رسول الله) بکوژێنەرەوە} . دیــارە (عــەلی)یش زۆرگران بوو لەسەری گەر ئەو وشەیە بکوژێنێتەوە. بۆیــە پێغەمبــەر خــۆی نووســراوەکەی لێ وەرگــرت و وشــەکەی (رســول الله)ی بەدەســتی خــۆی ســڕی یــەوەو ئینجــا بــە (عــەلی)ی فەرموو:} بنووسە: ئەم نووسراوە ئەوەیە، کە (محمد—ی کوڕی -عبدالله) سوڵحی لەســەرکردووە لەگەڵ (سهیل—ی کوڕی —عەمر)دا...} ...

لەم بارەیەشەوە سرووشی خودایی هاتۆتە خوارەوەو ئەو جۆرە مامەڵــەو هــەڵس و کەوتــەی (سهیل)ی بەنابەجێ داناوەو لەهەمان کاتیش دا ستایشــی ئــەو هەڵوێســتە لەخۆبوردوانەیــەی پێغەمبەرو بڕوادارانیشی تێداکراوە، هەروەك خودا لەبارەیەوە دەفەرموێت:

﴿ إِذْ جَعَلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ فَأَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ ٱلتَّقْوَىٰ ﴾الفتح/٢٦.. واتە: (کاتێك کافران لەتوندڕەوی‌و پێداگرتنی کوێرانەی خۆیان دا ئەوپەڕی لوتبەرزو خۆبەزل زان بوون و نەیاندەهێشت موسڵمانان بچنە نێو —مسجد الحرام—ەوە، خوداش (ئارامی‌و دڵنیایی)ی لەلایەن خۆیەوە بۆ پێغەمبەرو بڕواداران ڕەخساندو فەرمانیشی پێدان پابەندبن بەوشەی خوا بەیەك گرتن (توحید)ەوە کە وشەی حەقی (لا اله الاّ الله محمد رسول الله)یەو کە بنەمای تەقواو لەخواترسانە).

دوای نووسینەوەی ئەو مەرجانە کە هــەردوولا پێــوەی پابەنــدبوون و کاریــان پــێ دەکــرد، پیاوێکی موسڵمان کەناوی (أبا جندل) بوو و لەوەوپێش قورەیش نەیهێشتبوو هیجرەت بکات، پەنای بردە لای موسڵمانان و، پێغەمبەریش پێ ی فەرموو:{ئێمە ڕێکەوتننامەیەکمان لەگــەڵ ئەو قەومەدا بەستووەو پەیمانێك لەنێوانمان دایەو نابێت بیشکێنین. جا تۆش بگــەڕێرەوەو ئــارام بگرەو دڵنیابە لەپاداشتت لای خودا، چونکە بێگومان خودا دەربازی ڕزگاربوونی بۆ تۆو هەموو بێ چارەو چەوساوانی ئەوێ داناوە} .

دروستیی عەقڵی هاوسەری پێغەمبەر

دوای تەواوبوونی مەسەلەی سوڵح و ڕێکەوتننامەکە، پێغەمبەری خودا فەرمانی بەموسڵمانەکان کرد کۆتایی بە (ئیحرام–ی عومرە)کەیان بێنن و سەریان بتاشن و ئەو ئاژەڵانەی بۆ قوربانیی دوای –عومرە–یان هێنابوو سەربڕن.

بەڵام موسڵمانان تووشی خەم و خەفەتێکی زۆرببوون و دەستیان نەدەچووە سەر هیچ کارێك، ئەمەش وای لێ کردبوون دەست نەکەن بە بەجێ هێنانی ئەم فەرمانەی دوایی و واقیان وڕمابوو.

لەو ساتەوەختە ناسك و حەسساسەش دا پێغەمبەر چووەوە نێو شوێنی حەوانەوەی خۆی لەو چادرەدا کەبۆی ئامادەکرابوو و یەکێك لەهاوسەرانیشی (کە –ام سلمە– بوو) لەگەڵ خۆی دا بردبوو. جا کە چووەلای (ام سلمة)، فەرمووی: (موسڵمانان تیاچوون. فەرمانیان پێدەکەم کەچی جێبەجێ ی ناکەن). (ام سلمە)ش پێ ی گوت: (ئەی پێغەمبەری خودا ئایا تۆ حەزدەکەیت ئەوان تیابچن؟ تۆ خۆت سەرەتا ئەو کارانەی فەرمانیان پێ دەکەیت جێ بەجێ بکە، بڕۆ دەرەوە بۆلایان و بێ ئەوەی لەگەڵ کەسیان دا بدوێیت بەرانی قوربانیی خۆت سەربڕەو سەرتاشەکەت بانگ بکە با سەرت بۆ بتاشێت)...

پێغەمبەری خودائەو ڕایەی هاوسەرەکەی بەچاك زانی و چووە دەرەوە بێ ئەوەی لەگەڵ هیچ موسڵمانێك دا بدوێت هەتا قوربانی یەکەی سەربڕیو سەرتاشیشی بانگ کرد سەری بۆتاشی.

موسڵمانانیش هەر ئەوەیان لێ بینی، خێرا هەستان و قوربانی یەکانیان سەربڕی و دەستیان کرد بەسەرتاشینی یەکترو ئیدی گرفتی پابەندنەبوون بەو فەرمانەوە لەئارادا نەما.

بەم ڕەنگەش (أم سلمە) نموونەیەکی زیندووی لەڕاستی ی بیروڕاو دووربینی و دروستی ی عەقڵ پیشان دا.

لابردنی مەرجێکی پەیماننامەکە

هەر لەو ماوەیەی کار بە پەیماننامەکە دەکرا، موسڵمانێکی دی لەلای قورەیشەوە ڕای کرد بۆلای پێغەمبەر کە (أبو بصیر –عتبە–ی کوڕی -أسید) بوو.

قورەیشی یەکانیش دووپیاویان ناردبوو بەدوای داو داوای تەسلیم کردنەوەیان دەکرد. پێغەمبەری خوداش فەرمانی بە (ابو بصیر) کرد لەگەڵیان دا بگەڕێتەوە. ئەویش لەگەڵیان دا گەڕایەوە. بەڵام لەڕێگەدا کاتێك نزیکی جێگەیەك بوونەوە پێی دەگوترا (ذا الحلیفة) پەلاماری

یەکێك لەو دووپاسەوانەی داو کوشتی و ئەوی تریشیان لەدەستی هەڵات. بەم چەشنە بۆ دووەم جار گەڕایەوە بۆلای پێغەمبەرو پێ ی گوت (بێگومان تۆ بەپەیماننامەکەتەوە پابەند بوویت و منت بۆلایان گەڕاندەوەو ئیدی قورەیش گلەییت لێ ناکەن).

بەڵام پیێغەمبەری خودا فەرمووی: (نەخێر، لێرە مەبە، بەڵکو بەئارەزووی خۆت بڕۆ بۆ جێگەیەکی دی و لە —مەدینە—دا مەمێنەرەوە).

ئینجا (ابو بصیر) بەرەو ناوچەیەکی نزیك لەڕێگەی —شام— کەوتەڕێ کە کاروانی بازرگانیی قورەیشی پیادا تێ دەپەڕی و لەوێ جێگیربوو. بێگومان چەند موسڵمانێکی تریش لەوانەی لە —مەککە—وە لەو ماوەیەدا هەڵاتبوون لەو شوێنە لایان دابوو. جا هەموویان لەوێ بەیەك گەیشتن و (ابو جندل)ی یەکەم پەنابەری هەڵاتووش گەیشتە لایان و هەموان پێکەوە ڕێگەیان لەکاروانی بازرگانیی قورەیش دەگرت تا دۆخەکە گەیشتە ئەو ڕادەیەی (قورەیش) ناچاربن نوێنەریان بنێرن بۆلای پێغەمبەری خوداو تکای لابردنی ئەو مەرجەی پەیماننامەکەی لێبکەن و هەردوولا بیسڕنەوەو بەتاڵی کەنەوە، واتە ئەو مەرجەی کە دووەمین خاڵی پەیماننامەکەیان بوو و تایبەت بوو بەگێڕانەوەی هەر موسڵمانێك گەر لەمەککەوە ڕابکات بۆ —مەدینە—و یان هەر موسڵمانێك پاشگەزبێتەوەو هەڵێت بۆ ناو قورەیش و لەمەولا تەسلیمی بکەنەوە.

پێغەمبەریش ئەو تکایەی لێ پەسندکردن و بەم جۆرەش ئەو مەرجەی سەختەی نێو پەیماننامەکە هەڵوەشایەوە کە ئازارێکی توندی بەموسڵمانان گەیانبوو.

بەرەنجامی پەیماننامەی – حودەیبییە-

لە (مجمع—ی کوڕی —حارثة) گێڕراوەتەوە کە گوتوویە: (بەشداریی ی —حودەیبییە—مان کردو کاتێك ئەو جێگەیەمان بەجێ هێشت دیتمان پێغەمبەری خودا لەشوێنێك دا، کەپێ ی دەگوترێت (کراع الغميم) ڕاوەستاوەو خەڵکی کۆکردۆتەوەو ئەوەی لەسرووش (وحی) بۆی هاتبووە خوارەوە دەیخوێندەوە بۆیان، کە ئەم ئایەتانەبوون:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ﴿١﴾ لِّيَغْفِرَ لَكَ ٱللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ وَيَنصُرَكَ ٱللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا﴾ الفتح/١-٣

واتە: {ئێمە —ئەی پێغەمبەر— بڕیارمان دا بە —فەتحی —مەککە—و فەتحی شوێنانی تریش لەداهاتوودا، ئەو فەتحەش ڕوون و ئاشکرایە. هەتا خودا بەگشتی لەهەموو شتێکی پێشوو و

دواییشت ببووریێت (بێگومان خودا ئەم فەتحەو —مغفرة—شی پێکەوە بەستۆتەوەو مەبەست لە لێخۆشبوونێکی ڕەهای گشتگیرو ڕێزنانە، چونکە پێغەمبەر پارێزراو بووە لەگوناەو سەرپێچی)... هەروەها بۆ ئەوەی خودا بەچەندین سەرکەوتن و فەتحیتر نیعمەتی خۆی تەواوکات بۆتان و جێگیرتان کات لەسەرڕێ ی ڕاست و، سەرکەوتنێکی بالآدەستی و سەربەرزانەتان پێ ببەخشێت کەئایین بەهەموو لایەك دا بلآوکەنەوەو هەموو شوێنێکی سەرزەوی بەڕووی بەرنامەی خودادا بکەنەوە (واتە — فەتحی بکەن)..}..

کاتێك پێغەمبەر ئەم ئایەتانەی لەو جێگەیەدا بۆ موسڵمانان دەخوێندەوە، پیاوێك لێ ی پرسی: (ئەرێ ئەی پێغەمبەری خودا ئەمە —فەتح— بوو)؟ فەرمووی: (بەڵێ بەو خودایەی گیانی —محمد—ی بەدەستە ئەمە فەتحێکە)[1].

بێگومان خوێنەری بەڕێزیش سەری سوڕدەمێنێت لەم وەسفەی قورئان کەوا ئەو ڕێکەوتنەی (حودەیبییە)ی بەفەتحی ڕوون ودیار (الفتح المبین) دادەنێت لەکاتێك دا سوپایەکی وەك سوپاکەی موسڵمانان هەموویان ئەو ڕێکەوتنەیان بەلاوازی و بێ دەسەڵاتی و خۆبەدەستەوەدان لەقەڵەم دەدا تەنها یەك پیاویان نەبێت، کە (ئەبوبەکر) بوو—خودا لێ ی ڕازی بێت-.

لەدواییش دا موسڵمانان بەروبوومی ئەو ڕێکەوتننامەیەیان بینیو بۆیان ڕوون بووەوە کە هەر ئەو ڕێگە چارەیە باشتربووە بۆیان و سوودی زۆرو گەورەتریشی لەهەر فەتحێکی پێشووتر هەبووە بۆیان. بەڵکو تەنانەت زیاتر بۆیان دەرکەوت کە دەبوایە ئەو هودنەیە هەبێت تاکو ڕێگە خۆش بێت لەبەردەم ئیسلام دا بۆ فەتحی دڵان لەڕێ ی قەناعەت پێ هێنان و بەڵگەی سەلمێنەرەوە نەك هەر لەڕێ ی شەڕو کوشتارەوە. دەبوایە هودنەیەك هەبێت کە ماوەیەك چەك بخرێتە لاوەو بوار بۆ عەقڵەکان بڕەخسێنرێت بەشێوەیەکی هێمنانە بیربکەنەوەو لە ڕێساو بنەماکانی ئەم ئایینە نوێیە شارەزابن و پاشان لەڕێ ی قایل بوون و قەناعەت پێهێنانەوە وەریبگرن نەك لەڕێی ترساندن و سام پێدانەوە.

زەمەن هێندە درێژەی نەکێشا کە ئەوانەی ئەو سوڵحەیان بەدڵ نەبوو هەموو حیکمەتێکی سوڵحەکەیان لەڕۆشنترین ڕواڵەت دا بەدی کرد، ئەمەش تەنها دوای دووساڵ لەسوڵحەکەو لەکاتی فەتح کردنی (مەککە)دا.

جا یەکێك لەو موسڵمانانەی ئامادەی ڕێکەوتننامەکەی — حودەیبییە — ببوون ئەو ڕووداوە گرنگە مێژوویی یەو بەرەنجام و ئاسەوارەکانی بەم چەشنە وەسف دەکات، کەدەڵێت: {دوای ئەوەی دۆخی —هودنە—و ئاگربەست داهات و جەنگ و شەڕوکوشتار ڕاگیراو دەنگی

(١) — امام احمد — گێڕاوێتی یەوە.

چەك نەماو خەڵكی لەیەكتر بێخەم و پارێزراو بوون و بەیەك دەگەشتن و خەریكی دان وستان و ئاشتەوایی بوون و دەربارەی ئاكام و نالەباری یەكانی كوشتار دەدوان و موسڵمانانیش زیاتر بواریان بۆ ڕەخسابوو كەپەیوەندیی بەكەس و كارو هۆزو تیرەكانی ترو چین و توێژە جۆربەجۆرەكانی خەڵكی یەوە بكەن و چەندین بەرهەمی شیرینی بۆ ئیسلام و موسڵمانان تێدابوو.. ئەوەبوو هەر كەسێكی خاوەن عەقڵ و ژیری بدوێنرایە لەو ماوەیەدا خێرا باوەڕی دەهێناو موسڵمان دەبوو.

بێگومان لەو دووساڵەدا ژمارەی ئەو خەڵكەی موسڵمان دەبوون هێندەی ژمارەی ئەو چەند ساڵەی پێشوو بوون و تەنانەت زیاتریش بوون لەو ژمارەیەی ساڵانی تر. بەڵگەش لەم ڕووەوە ئەوەیە كاتێك پێغەمبەری خودا بۆ (حودەیبییە) ڕۆشت هەزارو چوارسەد كەسی لەگەڵ دا بوو، بەڵام دوای دووساڵ لەڕێكەوتنەكەو كاتێك بەرەو فەتح كردنی –مەككە– ڕۆیشت دە هەزار كەسی لەگەڵ دابوو...

لە (ابن مسعود)یشەوە گێڕراوەتەوە، كە گوتوویەتی: {ئێوە (فەتحی مەككە) بە –فەتح– دادەنێن –و ئێمەش ڕێكەوتننامەكەی –حودەیبییە– بە –فەتح– دادەنێین} .

بەڕاستی جورئەت و چاو قایمی ی پێغەمبەر لەبەجێ هێنان و بەستنی ئەو جۆرە پەیماننامەیەداو قایل بوونی بەو مەرجە قورسانەش سەرەڕای پێ ناخۆشبوونی زۆربەی هاوەڵانیشی و، وەسف و پێناسەی قورئان بۆ ئەم سولح و پەیماننامەیە بەوەی –فەتحێكی ڕوون و دیار–ە لەكاتێك دا هێشتا ئەنجامەكانی دەرنەكەوتبوون و، پاشان شایەتی دانی ئەو ڕۆژانەی دوایی لەسەر ڕاستی و دروستی ی ئەو هەنگاوە بەجورئەت و چاونەترسانەیەی پێغەمبەر... هەموو ئەمانە چەندین بەڵگەی بەهێزن لەسەر ڕاستی ی پێغەمبەرێتی ی (محمد)و لەسەرئەوەی، كە –قورئان– سرووشێكی خودایی یەو لەخوداوە بۆی هاتووە.

بەندی چوارەم

((نامەکانی پێغەمبەر بۆ پادشاو سەرکردەکان))

دوای گەڕانەوەی موسڵمانان لە (پەیماننامەی –حودەیبییە) پێغەمبەری خودا وای بەچاك زانی کە ئیدی کاتی ئەوە هاتووە ئەو پەیامەی پێی ڕەوانەکراوە، بەسەرجەم خەڵکی جیهان بگەیەنێت، هەروەك خوداش لەو بارەیەوە دەفەرموێت: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾سبأ/٢٨...

ئەوەبوو پێغەمبەر چەند نوێنەرێکی خۆی بەچەند نامەیەکەوە نارد بۆلای ئەو پادشایانەی حوکمی وڵاتەکانی خۆیان لەو سەردەمەدا دەکردو لەنامەکان دا بانگەوازی بۆلای ئیسلام دەکردن و هەر نامەیەکیش بەمۆرێك ئیمزاکرابوو کە تازە دروست کرابوو و ڕستەی (**محمد** رسول الله)ی لەسەر هەڵکەندرابوو.

نامەی پێغەمبەر بۆ پادشای - ڕۆم -

پێغەمبەر نامەیەکی بە (دحیة الکلبي)دا بۆ ئیمپراتۆری ڕۆمەکان ناردو تیای دا هاتبوو: {بەناوی خودای بەخشندەی میهرەبان... لە –**محمد**–ی پێغەمبەری خوداوە، بۆ -هیرقل –ی گەورەی ڕۆم-... سلاو لەو کەسەی دوای ڕێبازی ڕاست دەکەوێت. دوای ئەمە.. من بەبانگەوازی ئیسلام بانگت دەکەم بۆ سەر ئەم ڕێبازە.. تۆش گەر موسڵمان ببیت سەلامەت و پارێزراو دەبیت و خودا دووجار پاداشتت دەداتەوە. خۆ ئەگەر بەدەم ئەم بانگەوازەوە نەیەیت و ڕووت وەرگێڕیت ئەوا گوناهی جوتیارانی دێهاتەکانت لەئەستۆدایە، جا وەك خوداش پێتان دەفەرموێت: ﴿**يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ** ﴾آل عمران/٦٤.[١]

---

(١) واتای ئەم ئایەتە لەبەندێکی داهاتووی ئەم بەشەدا لێکدراوەتەوە.

نامەی پێغەمبەر بۆ پادشای - فارس -

هەروەها پێغەمبەر نامەیەکی بە (عبدالله‌ـی کوڕی ـحذافة)دا نارد بۆ (کیسرا ـی کوڕی ـهورمز)ی پادشای فارسەکان و تیٚ ی دا هاتبوو: }بەناوی خودای بەخشندەی میهرەبان.. لە ـمحمدـی پێغەمبەری خوداوە بۆ ـکیسراـی گەورەی فارس-... سلاو لەو کەسەی دوای ڕێبازی ڕاست دەکەوێت و باوەڕ بەخوداو پێغەمبەری دێنێت و شایەتی بەدڵ و زمان دەدات لەسەرئەوەی کەهیچ پەرستراوێك نی یە تەنها خودای تاك و تەنیای بیٚ هاوبەش نەبێت و، کە ـمحمدـیش بەندەو پێغەمبەری ئەم خودایەیە... جا وا من بەبانگەوازی خودا بانگت دەکەم بۆ ئەم ڕێبازە، چونکە بێگومان من پێغەمبەرو ڕەوانەکراوی خودام بۆلای سەرجەم خەڵکی ی دنیا تا ئەو کەسەی زیندووەو لەژیان دایە ئاگادراو وریاکەمەوەو بڕیاری سزای خوداش لەسەر کافران جێگیربێت و شایستەی سزابن... جا تۆش موسڵمان ببە تا سەلامەت و پارێزراوبیت، بەڵام گەر وانەکەیت و نەیەیتە سەر ئەم دینە ئەوا گوناهی هەموو ئاگرپەرستان و جادووگەرانت لەئەستۆدایە} ..

نامەی پێغەمبەر بۆ پادشای – حەبەشە -

هەروەها پێغەمبەر نامەیەکی بە (جعفرـی کوڕی ـابو طالب)دا نارد بۆ پادشای ـ حەبەشەـو تێیدا هاتبوو: {بەناوی خودای بەخشندەی میهرەبان، لە ـمحمدـی پێغەمبەری خوداوە بۆ (نجاشي الأصحم)ی پادشای حەبەشە.. تۆ موسڵمان ببەو پەیڕەویی ئایینی ئیسلام بکە، منیش سوپاسی خودات لەسەر دەکەم، خودای (الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن)[1]. شایەتیش دەدەم، کە ـعیساـ لەخوداوە ڕۆحی پیٚدراوەو هەر بەو وشە (كلمة)یەی خودا خۆی (کەپیٚی فەرموو ببە، بووە)و لە (مەریەمـی کچی پاکیزەو داوێن پاکەوە) لەدایك بووەو خودای پەروەردگار لەڕۆحی خۆی دروستی کردووەو فووی ژیانی پیٚ داکردووە وەك چۆن بەدەست و فووی خۆی ئادەمی خەلق کرد. هەروەها من بانگت دەکەم بۆلای بەرنامەی خودای تاك و تەنیای بیٚهاوبەش و بەردەوامی لەسەر گوێڕایەڵی کردن و پەرستنیی‌و پەیڕەوی کردنی من و

---

(١) بەپێویستم زانی کە ڕاڤەو شیکاری ئەو ناوە پیرۆزانەی خودا بەتایبەتی لەم پەراوێزەدا بنووسم: (الملك): واتە خاوەنی هەموو شتێك کە توانای هەڵس و کەوت کردنیشی تیایان دا هەیە.. (القدوس): واتە زۆر پاك و دوورە لەهەر کەم وکووڕیەك.. (السلام): واتە سەلامەت و پارێزراوە لەهەر خەوش و نەنگیەك.. (المؤمن): واتە ڕەخسێنەری باوەڕو بەڕاست دانەری پەیامی پێغەمبەرانیەتی بەهۆی موعجیزەکانەوە. (المهيمن): واتە خاوەنی هەژموون و دەسەڵاتە لەسەر هەموو شتێك. (وەرگێڕ).

باوەڕهێنانت بەو پەیامەی کە بۆمن هاتووە. چونکە من پێغەمبەری خودام و لەگەڵ ئەم نامەیەدا کوڕی مامم (جعفر)و چەند کەسێکم لەموسڵمانان بۆلات ناردووە، جا ئەگەر (جەعفەر) هات بۆلات دانی پێ دانێ و باوەڕ بەم پەیامە بێنە لەلای و، لەخۆبوردووبەو خۆت بەزل مەگرە، چونکە من تۆش و سەربازەکانیشت بۆ بەرنامەی خودا بانگ دەکەم. جا وا ئیتر من بانگەوازەکەم پێ گەیاندن و ئامۆژگاریم کردن. ئێوەش ئامۆژگاری و ڕێنماییم وەرگرن... سلاو لەو کەسەش کەدوای ڕێبازی ڕاست دەکەوێت} .

هەروەها پێغەمبەر بەهەمان واتاو مەبەست چەند نامەیەکی تری ناردووە بۆ هەریەکە لە (مقەوقس—ی گەورەی قیبتی یەکان)و —حاکمی میسر—و-نەسرانی یەکانی (نەجران)و پادشای (عومان)و — هەموو ئەو سەرۆك و سەرکردانەی کەوڵات و میرنشینیەکانیان نزیك و هاوسێی دورگەی عەرەب بوون لەو سەردەمەدا.

دڵنیابوونی پێغەمبەر لەسەرکەوتنی ئیسلام

ئەوەی شایانی سەرنج و تێبینیی کردنە ئەوەیە پێغەمبەر لەکاتێك دا ئەو نامانەی بۆ ئەو پادشاو سەرۆکانە ناردبوو کەهێشتا دەسەڵاتی لەناوچەی دورگەی عەرەبی دا پەیدانەکردبوو. بەڵام بەمتمانەکردن و دڵنیابوونی تەواوی لەو سەرکەوتنەی کەخودای پەروەردگار بەڵێنی پێ دابوو و کەئیسلام بەسەر هەموو ئاینەکانی ئەو سەردەمەی دا سەردەخات گرنگترین هۆکارو پاڵنەربوو بۆ لەئەستۆنانی ئەو ئەرکە قورسە. بەڵێنی خوداش لەو ئایەتەی سوورەتی (فەتح)دا ڕەنگی دەدایەوە کەدوای ئیمزاکردنی (پەیماننامەی حودەیبییە) هاتەخوارەوە: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلۡهُدَىٰ وَدِينِ ٱلۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدٗا ﴾الفتح/٢٨..

بێگومان ئایینی ئیسلام سەرکەوت و گەیشتە هەموو ئەو مەملەکەت و میرنشینییانەی کەپێغەمبەر نوێنەرانی خۆی بەنامەکانیەوە ناردبوو بۆیان، هەروەها لەماوەی چەند دەهەیەکی کەمی دوای وەفاتی پێغەمبەری خودا، ئیسلام بەسەر هەموو ڕێچکەو ئاینەکانی تردا سەرکەوت.. لەڕاستی دا بەدی هاتنی ئەو بەڵێنە لەگەورەترینی ئەو بەڵگانەیە لەسەرئەوەی کەقورئان سرووشێکی خودایی‌یەو لەسەر ڕاستی ی پێغەمبەرێتی ی (محمد)یش.

ئیسلام بانگەوازێکی چاکسازی یە

ئیسلام ئایینێکی جیهانی یە نەك ئایینێکی ناسیونالی و نەتەوەیی... ئیسلام بۆ چاکسازی یەکی گشتی هاتووە دوای ئەوەی ئاینەکانی تری خودا پڕکران لەبیدعەو شتی سەیروسەمەرە. هەر بۆیە دەبینین پێغەمبەر لەنامەکەی دا بۆ (هیرقل)ی پادشای ڕۆم بەم ئایەتە قورئانی یە ئەرکی ئیسلام دیاری دەکات: ﴿يَـٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَـٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ﴾آل عمران/٦٤.. واتە: {ئەی پێغەمبەر بڵێ: (ئەی ئەهلی —کیتاب— (واتە: ئەی شوێنکەوتوانی تەورات و ئینجیل)، ئەی جوولەکەو گاورەکان، وەرن با هەمووومان لەسەر شوشەیەکی دادپەروەرێتی و یەکسانیخواز رێك کەوین سەبارەت بەوەی شوێنکەوتووی یەك خودای بێ هاوەڵ و تاك و تەنیابین و هیچ هاوبەش و شت و مەکێکی تری بۆ دانەتاشین و کەسیش نەکەین بەگەورەو بەدانەری حەرام و حەڵاڵ و نەڵێین (عوزێر)، یان (مەسیح) کوڕی خودایە)، خۆ ئەگەر ئەوان —واتە: جوولەکەو گاروەکان بەدەم ئەم بانگەوازەتەوە نەهاتن و بیسەری ئامۆژگاری یەکانت نەبوون ئەوا تۆش خۆت و ئەو بڕوادارانەی لەگەڵتان پێ یان بڵێن: (دە ئیتر خۆتان شایەت بن لەسەرئەوەی، کە ئێمە موسڵمانین و چووینەتە سەر ئەو ئاینەی کە ئێوەی بۆ بانگ دەکەین و کەچی ڕووی لێ وەردەگێڕن}.

بەڕاستی لەم ئایەتەدا بانگەوازێك بەدی دەکرێت بۆ شوێنکەوتوانی ئاینەکانی تر، کە بە (أهل الکتاب) دادەنرێن واتە: (جوولەکەو مەسیحی یەکان) کە هەردوو کتێبی (تەورات و ئینجیل)یان بۆ ڕەوانەکرابوو و، بەڵام دەسکارییان کردبوو و, ڕێسا دروستەکانیان شێواندبوو، لەم ئایەتەدا بانگ کراون بۆ یەکخواپەرستی (تەوحید) کە بیروباوەڕێکی هاوبەشی نێوان هەموو ئاینەکانە، ئەم یەکخواپەرستی یەش وشەیەکی دادپەروەری و ڕاستی خوازی یەو، یەکسانیی دەخاتە نێوان بڕوادارانەوە. هەر ئەم وشەیەش زامنی پاکژکردنەوەی عەقیدەی هەموانە لە ئەفسانەو گومڕایی، چونکە هیچ خالق و کردگارێك نی یە تەنها خودا (الله) نەبێت، مافی خوایەتیو (پەروەردگارێتی)یش جگە لەخودا بۆ هیچ کەسێکی دی نی یە، سا ئیتر پادشا بێت یان پێغەمبەرێك، یاخود زانایەك بێت... ئا ئەمەیە عەقیدەی ڕەهاو بەربڵاوی یەك خواپەرستی کەخەڵکی ڕزگاردەکات لەعیبادەت و پەرستنی یەکدی و ڕێ نادات هەندێك کەس هەندێکی دی بپەرستن و، خۆیان بەسەر ئەوانی تردا بەرزو پیرۆز بگرن، چونکە خەڵکی هەموویان بەندەی خودایەکی تاك و بێ هاوەڵن و جگە لەو هیچ پەرستراوێکی تریان نی یە.

بەم ڕەنگەش عەقیدەی یەکخواپەرستی و خوا بەیەك گرتن بۆ ڕزگارکردنی گرۆی بەشەری بووە لەهەر کۆیلەیەتی و بەندایەتی یەك. بەندایەتی کردنیش بۆ یەکێکی دی (لە مەخلووقات) بەهاوبەش بۆ خوادانان لەقەڵەم دراوە. جا ئەگەر (ئەهلی کیتاب) بەدەم ئەم بانگەوازەوە هاتن ئەوە دیارە ئەوان لەئیسلام نزیك بوونەتەوە، خۆ ئەگەر ملیان بەمە نەدابێت ئەوا پێغەمبەرو ئەو بڕوادارانەی شوێنی کەوتوون دەبێت بەفەرمانی خودا پێ یان بڵێن (دە ئیتر خۆتان بەشایەت بن ئەوا ئێمە موسڵمانیین و بەدەم ئەو بانگەوازەوە هاتووین) ﴿فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ﴾. چونکە پێغەمبەران هەموویان خوا بەیەك گرو یەکخواپەرست بوون. بۆ نموونە لەیەکەمین بنەمای شەریعەتی —مووسا—دا فەرمایشتێکی خودا هەیە (هەروەك لەکتێبەکانی جوولەکەش دا هاتووە) کەخودا پێ ی فەرمووە: {منی -خودا— پەرستراوتم، نابێت هیچ پەرستراوێکی ترت لەبەردەما هەبێت}.

ئەو (١٠) ڕاسپاردەیەش، کە هیچ شتێکیان بۆ لێ (نەسخ) نەکراوەتەوە ناواخن و کرۆکی هەر لەسەر یەکخواپەرستی یە، (عیسا)ش دەڵێت: {وا تێ مەگەن من بۆ دانانی شەریعەت و ئایین هاتبم بەڵکو منیش و پێغەمبەرانیش بۆ تەواوکردنی پەیامی یەکدی هاتووین، من بۆ حەرام و حەڵاڵ دانان نەهاتووم، بەڵکو بۆ جێبەجێ کردنیان}.[١]

لە (عهد القدیم)یش دا لە —مەسیح—ەوە دووپاتی ئەو ڕاستی یە کراوەتەوە... (دنا أحد الکتبة... فسأله اية الوصايا هي أول الكل؟ أجابه يسوع: ان اول الوصايا كلها، اسمع يا اسرائيل: ان الرب الهنا رب واحد)[٢].

ئێستاش با بێینە سەر شیکاری بەشی دووەمی ئایەتەکە ﴿قُلۡ يَـٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَـٰبِ ...﴾، کە بڕیار لەسەر یەکێتیی ی پەروەردگارێتی ی خودا دەدات: ﴿وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ ﴾ قورئان تەفسیرو ڕاڤەی ئەم پەروەردگارێتی یەی خودای بە ئایەتێکی دی کردووە: ﴿أَنتَ وَزَوۡجُكَ ٱلۡجَنَّةَ وَكُلَا مِنۡهَا رَغَدًا حَيۡثُ ﴾التوبة/٣١.. واتە: {جوولەکەو دیانەکان زاناو خواپەرستە خەڵوەتچی یەکانیان کردبوون بەچەند پەروەردگارێکی وەها بۆ خۆیان کە وەك خودا گوێڕایەڵییان دەکردن}.

کاتێك پێغەمبەر ئەم ئایەتەی دوایی ی بۆ خەڵکی دەخوێندەوە، پێ ی گوترا: {ئەی

(١) — متي — (٥: ١٧).
(٢) — مرقس — (١٢: ٢٨ - ٢٩).

پێغەمبەری خودا ئەوان (واتە جوولەکەو دیانەکان) ئەو زاناو ڕاهیبانەیان نەدەپەرست} .
ئەویش فەرمووی: (مەگەر هەر ئەو زاناو ڕاهیبانەیان نەبوو کە ئەوەی خودا بەحەلاڵی دانابوو ئەوان حەرامیان دەکرد بۆیان و ئەوەش کەخودا حەرامی کردبوو بەحەلاڵیان دادەنا)؟.. کەوابوو گوێڕایەڵی کردنی سەرانی ئایینی لەبڕیارەکانیان داو دانانی بڕیارەکانیشیان لەپلەی ئەو حوکم و فەرمانانەدا، کەخودا بەشەرع و دەستوور ناردوونیە خوارەوە بێ خۆبەستنەوە بەسرووشی خودایی یەوە، دەرچوونە لەواتاو ڕۆحی ئایین.

بێگومان هەر ئەو حاڵەتەش بووە هۆی دەسکاری کردنی ئایین و پەیدابوونی ناکۆکیو خیلافات لەهەر ئاینێك دا کە وای بەسەر هاتبێت.

کاریگەریی نامەکانی پێغەمبەر

با بێینەوە سەرباسی ئەو نامانەی پێغەمبەر ناردبوونی بۆ سەرۆك و پادشایانی ئەو سەردەمەو گەر ئاماژەیەك بۆ کارایی نامەکان بکەین دەبینین هەرچەندە ئەگەر سەرکەوتنێکی وایان بەدی نەهێنابێت، بەلاّم هەر جێ ی بایەخ بوون، بەتایبەتیش کە هەندێك لەو پادشایانەی نامەکانیان پێگەیشت بەباشی مامەڵەیان لەگەڵ داکردبوو، وەك (نەجاشی)ی پادشای —حەبەشە— و، -(مقەوقس—ی گەورەی —قیبطی‌یەکان— کە ئەم پادشایە، واتە (مقەوقس) دیاری ی بۆ پێغەمبەر ناردو دیاری یەکەش دوو کەنیزەو چەند پۆشاك و ئێسترێك بوون).

سەبارەت بە (قەیسەری ڕۆم)یش کاتێك نامەکەی پێغەمبەری بەدەست گەیشت داوای لە دارو دەستەکەی کرد چەند پیاوێکی عەرەبی گەشتیاری ناو ولاّتەکەی خۆی بۆ بانگ کەن تاکو دەربارەی پێغەمبەر پرسیاریان لێ بکات. ئەوانیش لەولاّت دا دەگەڕان بەدوای خەڵکی عەرەب داو، تا دواجار وا ڕێکەوت (ابو سفیان—ی کوڕی —حرب)یان لە —شام— دۆزی یەوە کە لەگەڵ کۆمەڵێك لەخەڵکی —قوڕەیش—دا بۆ کاری بازرگانی لەوێ بوون و بانگیان کردن بۆ دیداری ئیمپراتۆر. ئەوانیش چوونەلای و لێ ی پرسین (کامتان بە ڕەچەڵەك نزیکترن لەو کابرایەی، کە خۆی وا ناساندووە گوایە پێغەمبەرێکەو لەخوداوە ڕەوانەکراوە)؟ —ئەبو سوفیان— گوتی: (من لە هەموویان نزیکترم لێوەی). قەیسەر پێی گوت: (نزیك بەرەوەلێم). پاشان لێ ی پرسی: (پلەوئاستی کۆمەلاّیەتی و خانەدانی ی ئەو پیاوە لەناوتان دا چۆنە)؟ گوتی: (ئەو لەنێومان دا خاوەنی بنەماڵەیە). هەروەها لێ ی پرسی: (ئایا بەر لەو هیچ کەسێکی ترتان ئیددیعای ئەم کاری پێغەمبەرێتی یەی بۆ خۆی ڕاگەیاندووە)؟ (ئەبو سوفیان) گوتی: (نەخێر). ئینجا

(قەیسەر) گوتی: (ئەی ئایا ئێوە لەوەوپێش تاوانی درۆکردنتان دەدایە پاڵی بەرلەوەی ئەم جارە بۆ خۆی بدات)؟! گوتی: (نەخێر)[١]. دووبارە لیَ ی پرسی: (ئەی ئایا لەباب و باپیرانیەوە هیچ موڵك و دەسەڵاتێکی بۆ بەجێ ماوە؟) — ابو سفیان — گوتی: (نەخێر). ئیمپراتۆری ڕۆم لەپرسیارێکی تری دا گوتی: (ئایا لەنێو خەڵکی دا گەورە پیاوو دەست ڕۆیشتوان دوای ڕێبازەکەی کەوتوون، یان هەژارو چەوساوان؟). لەوەڵام دا گوتی: (تەنها هەژارو چەوساوەکان).ئینجا پادشا لیَی پرسی: (ئەی ئایا ئەو هەژارو چەوساوانە ژمارەیان زیاد دەکات یان کەم دەکات)؟ ئەویش گوتی: (لەزیادبوون دان). ئیمپراتۆر[٢] گوتی: (ئایا هیچ کەسێکیان لە ناقایلی دا لەدینەکەی هەڵدەگەڕێتەوە)؟ گوتی (نەخێر)... قەیسەر گوتی (ئایا محمد ئەگەر پەیمان بدات پێشێلی دەکات)؟ گوتی {نەخێر، ئێستاش لەنێوان ئێمەو ئەودا پەیماننامەیەك هەیەو نازانین چی ی تێدا دەکات؟} . پاشان قەیسەر گوتی: (جەنگی نێوان ئێوەو ئەوان چۆنەو کام لا بەتواناو سەرکەوتوون)؟ (ئەبو سوفیان) گوتی: (جەنگی نێوانمان بەنۆرەیە جارێك سەرکەوتن بۆ ئێمەیەو جارێك بۆ ئەوانە). قەیسەر گوتی: (ـ محمد ـ چ فەرمانێکتان پێ دەکات)؟ گوتی: { پێمان دەڵێت: (تەنها خودای تاك و بێ هاوەڵ بپەرستن و هیچ شتێك مەکەن بەهاوبەش (شريك) بۆی)، داوای قەدەغەکردنی ئەو بتانەشمان لیَ دەکات، کە باب و باپیرانمان پەرستوویانن، فەرمانیشمان پێ دەکات بەنوێژکردن و ڕاستگۆیی و داوێن پاکی و ڕەوشتبەرزی و پەیمان بردنەسەرو گەیاندنی سپاردە} .

گێڕراویشەتەوە کەدوای ئەو وت وویژە ئیمپراتۆری ڕۆمەکان لەهەموو ئەو وەڵامانەوە ئەو دەرەنجامەی دەست کەوتووە کە بێگومان (محمد) بەڕاستی پێغەمبەری خودایە. هەر بۆیەش لەدوا وتەی دا بە (ئەبو سوفیان)ی گوتبوو: {ئەو قسانەی بۆت کردم ڕاست بن، ڕۆژێك دێ ئەو پیاوە — (محمد) — دەبێتە خاوەن و سەرداری ئەم جێگەیەی کە لەسەری وەستاوم} .

---

(١) وا گێڕراوەتەوە، کە (هيرقل) لەبەرامبەر ئەم وەڵامەی دوایی دا گوتوویەتی (کەوابوو ئەو — واتە: محمد — ئەگەر درۆ لەگەڵ خەڵکی دا نەکات چۆن درۆ لەگەڵ خوادا دەکات)؟

(٢) وشەکانی (قەیسەرو ئیمپراتۆر)یش هەر بۆ پادشای ڕۆمەکان (هيرقل) بەکارهێنراوە.

بەندی پێنجەم

((فەتح كردنی -مەككە-))

("قورەیش" پەیمانەكە دەشكێنن - بەرێخستنی لەشكرێك بەنهێنی بۆ "مەككە" - لەرێگادا بەرەو "مەككە" - موسڵمان بوونی سەركردەی "قورەیش" - پێغەمبەر دەچێتە نێو "مەككە"وە - لێبوردنە گەورەكە - یەكسانی لەنێوان خەڵكیدا - هێمنترین مرۆڤ)

"قورەیش" پەیمانەكە دەشكێنن

لەساڵی هەشتەمی كۆچی (هیجری)دا ڕووداوێكی وا هاتە ئاراوە كە هەڵوەشاندنەوەی پەیماننامەكەی (حودەیبییە)ی پێویست و شیاوكردو بەم پێ یەش جارِی جەنگی لەدژی قورەیشیش ڕەواكرد. ڕووداوەكەش بەم شێوەیە بەرپابوو:

هۆزی (خزاعە) پەیمانیان لەگەڵ پێغەمبەردا بەستبوو. ڕۆژێكیان پیاوێك لەهۆزی (بنوبكر) لەبەرچاوی پیاوێكی (خزاعی) قسەی نابەجێ ی بەشەخصی پێغەمبەری خودا دەگوت، ئەویش (واتە پیاوە -خزاعی-یەكە) هەستایە سەرپێو لێ ی دا. ئینجا هۆزی (بنوبكر) بەپەلە خۆیان سازدا بۆ تۆڵەسەندنەوە لە (خزاعە)و بڕیاری هەڵگیرساندنی جەنگیان لەسەردان. لەملاوە قورەیشی یەكانیش بەنهێنی یارمەتی ی ئەو هۆزە شەڕانگێزەی (بنوبكر)یان داو چەندان جەنگاوەرو چەك و كەرەسەی جەنگییشیان بۆ ناردن و پتر لە (٢٠) پیاوی هۆزی (خزاعە)ی هاوپەیمانی پێغەمبەریان كوشت. دیارە تاكە ڕێگە چارەی (خزاعی)یەكانیش ئەوەبوو وەفدێكیان نارد بۆلای پێغەمبەرو هەواڵی ئەو ڕووداوەیان پێ گەیاند.

قورەیشی یەكانیش كاتێك بۆیان دەركەوت ئەو كارەیان پێچەوانەی پەیماننامەی ڕێكەوتنەكەیە خێرا سەركردەی خۆیان (ابو سفیان-ی كوڕی -حرب)یان نارد بۆ (مەدینە) بۆ تازەكردنەوەی ڕێكەوتن لەگەڵ پێغەمبەرداو درێژكردنەوەی ماوەكەی. ئەویش چووەلای پێغەمبەرو دەربارەی ئەو كارە بۆی دەدوا كە قورەیش پێی سپاردووەو كە ڕێكەوتننامەكەی نێوان هەردوولا تازە بكرێتەوەو خۆیشی وا دەردەخست گوایە ئاگای لەو هەرایەی نێوان (بنوبكر)و (خزاعە) نی یەو نەیشیزانیبوو، كە وەفدی (خزاعە) پێش خۆی گەیشتوونە لای

پێغەمبەرو هەواڵی ئەو دەسدرێژی یەی قورەیشیان پێ گەیاندووە. جا دوای ئەوەی (ابو سفیان) کۆتایی بەقسەکانی هێنا، پێغەمبەر لێ ی پرسی: {ئایا هیچ شتێکی وا ڕووی داوە کە ئەوە بخوازێت تۆ بگەیتە ئێرە} ؟ ئەویش لەوەڵام دا نکوولّی ی لەهەر ڕووداوێك دەکرد. پێغەمبەر خێرا پێ ی فەرموو: {کەوابوو ئێمە پابەندین بەکات و پەیماننامەکەی نێوانمانەوە}ئیتر هیچی دیکەی بۆ زیاد نەکرد، مانای دەستەواژەی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەریش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە ئەگەر ئەوان پەیمانامەکە پێشێل بکەن ئەوا موسڵمانەکان مافی هێرش بردنەسەریان هەیە.. ئەوسا (ابو سفیان) بۆی دەرکەوت کە ئەو لەو وت وویژەی دا سەرکەوتوو نەبووە. هەر بۆیەش خۆی گەیاندە لای چەند پیاوێکی دیاری موسڵمانان و تکای لێ کردن کە بچنە لای پێغەمبەرو داوای لێبکەن ئەوەی، کە (ابو سفیان) لە پێناوی دا هاتووە بۆی جێبەجێ بکات، واتە ئەو پەیماننامەیەی نێوانیان بۆ ماوەیەکی تر درێژو نوێ بکرێتەوە. بەڵام هیچ کەسێك لەو پیاوە موسڵمانانە بەدەم داواکەیەوە نەچوون و ئەویش بەنائومێدی گەڕایەوە بۆ – مەککە -.

بەڕێخستنی لەشکرێك بەنهێنی بۆ – مەککە-

کاردانەوەو هەڵوێستی پێغەمبەریش لەبەرامبەر ئەو دەسدرێژی و پەیمانشکێنی یەی قورەیش دا ئەوەبوو فەرمانی دا بەڕێکخستنی سوپاو کۆکردنەوەی هەموو ئەو خەڵکە موسڵمانەی کە لەدێهات و ناوچەکانی دەوروبەری –مەدینە–دا دەژیان. بەڵام باسی نیازو ئامانجی لەسازکردن و بەڕێ خستنی ئەو سوپایەی بۆ مەککە لای کەس نەکرد تاکو ئەم هەواڵەبڵاونەبێتەوە نەبادا قورەیش پێ بزانن و خۆیان ئامادە بکەن بۆ جەنگ. پێغەمبەریش بەتەمای جەنگ و کوشتار لە –مەککە– نەبوو و حەزی بەخوێن ڕشتنیش نەدەکرد، لەبەر ئەمەش لەخودا پاڕایەوەو ئەم نزایەی لەلاکرد: (خودایە هەموو هەواڵ و نهێنی و دەنگ و باسێکمان لە قورەیش بشارەوە تاکو لەوڵاتی خۆیشیان دا پێمان نەزانن و سەرخەرمان بیت).

یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر کە ناوی (حاطب–ی کوڕی –ابو بلتعه) بوو و چەند کەس و کارێکی نزیکی لە (مەککە)دا مابوو و لەپێناوی ئەوان دا ویستی کارێکی چاك بۆ قورەیش ئەنجام دا تاکو ئازاری قورەیش لەسەر کەس وکاری هەڵگیرێت. کارەکەشی ئەوەبوو نامەیەکی بۆ قورەیش نووسیبوو دەربارەی هەواڵی دەرچوونی پێغەمبەر بەو سوپایەوە بەنهێنی بۆ لایان لە –مەککە-. پاشان نامەکەی دایەدەست ئافرەتێك، کە ئەویش بەکرێ بۆی بگەیەنێت. ئافرەتەکەش نامەکەی لێ وەرگرت و لەنێو قژی دا شاردی یەوەو کەوتەڕێ بۆ گەیاندنی بەسەرانی قورەیش.

بەڵام خودای میهرەبان لەئاسمانەوە هەواڵی ئەم کەین وبەینەی بەپێغەمبەرەکەی گەیاند دەربارەی ئەو هەوڵە نالەبارەی (حاطب). پێغەمبەریش دەسبەجێ (علی—ی کوڕی —ابو طالب) و (زبیر—ی کوڕی —عَوام)ی بەدوای ئەو ئافرەتەدا ناردو پێیشی فەرموون (خێرا بگەنەوە بەو ئافرەتەی کە —حاطب— ناردویەتی بەنامەیەکەوە بۆلای قورەیش و وریایان دەکاتەوە لەو نەخشەیەی کە بەرامبەر ئەوان گرتوومانەتەبەر.

(علی)و (زبیر) بەپەلە دەرچوون و گەیشتنەسەر ئەو ڕێگەیەی، کە ژنەکەی پیادا دەڕۆشت و لەسەرڕێ ی (مەککە) گرتیانەوەو نامەکەشیان پێ بینی و لێ یان سەندەوەو هێنایانەوە بۆلای پێغەمبەرو نەیانهێشت بیگەیەنێت بەقورەیش.

پێغەمبەریش (حاطب)ی بانگ کردو لێ ی پرسی: (ئەی —حاطب— چی وای لێ کردیت ئەم کارە بکەیت)؟ ئەویش لەوەڵام دا گوتی: {ئەی پێغەمبەری خودا سەبارەت بەخۆم وەڵلاهی باوەڕی تەواوم بەخوداو پێغەمبەرەکەی هێناوەو خۆم بەئیماندار دەزانم.. نەگۆڕراوم و نەخۆیشم لێگۆڕراوە. بەڵام کابرایەکم هیچ بنەچەو تیرەیەکم نییە، تەنها کوڕێکم لەگەڵ خێزانەکەم لەلایان بەجێ ماوەو منیش لەپێناویان دا چاکەیەکی ئاوام لەگەڵ قورەیش داکرد}.

لەو کاتەدا (عمر—ی کوڕی —خطاب) گوتی: (ئەی پێغەمبەری خودا ڕێم بدە ملی بپەڕێنم چونکە ئەم کابرایە دووڕوو دەرچووە).. پێغەمبەریش فەرمووی: }ئەی —عومەر— تۆ چووزانیت وایە، بەشکم خودا لەڕۆژی جەنگی —بەدر—دا ڕووی کردبێتە هاوەڵە بەشداربووەکانی ئەو جەنگەو پێ ی فەرمووبن: (بەئارەزووی خۆتان هەموو شتێك بکەن، چونکە وا لێتان خۆشبووم)} ...

بێگومان (حاطب)یش لەوە هاوەڵە جوامێرانەبوو، کە بەشداریی جەنگی —بەدر—یان کردبوو. جا هەر دوای ئەو مەسەلەیەش خودا دەربارەی (حاطب) ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوەو فەرمووی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمۡ أَوۡلِيَآءَ تُلۡقُونَ إِلَيۡهِم بِٱلۡمَوَدَّةِ ﴾... تا کۆتایی ی ئایەتەکە، کە ئایەتی ژمارە(١)ی سوورەتی (الممتحنة)یە. واتە: {ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە دوژمنی من و دوژمنی خۆتان مەکەنە پاڵپشت و هاوکار و خۆشەویستیو هاوکارییان بۆ بنوێنن} ...

پێغەمبەریش بەتێڕاوتینی کاروبارو وەرگرتنی پاساو لەکابرای بەهەڵەداچوو وانەیەکی کاریگەریی خستۆتە بەرچاوی خەڵکی، بەتایبەتی کاتێك باری ڕاستی و حەقیقەتی مەترسی یەکەی بۆ ڕوون کردۆتەوەو ئەویش لەو هەڵەیەی خۆی پاشگەز بووەتەوە.

کەچی زۆر کەس لەبەر پرسان و دەسەڵاتداران کاروباری خۆیان لێ تێکەڵ وپێکەڵ دەبێت و ناتوانن چاوپۆشی لەهەڵەیەکی بچووك بکەن گەر (ئەو کەسە بەهەڵەداچووە) هەر چەندێك ڕۆڵی گەورەو گرنگیشی گێڕابێت.

قورئانیش مەسەلەکەی بەم فەرمایشتەی خودا ڕوون کردۆتەوە: ﴿إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ﴾هود/١١٤.. بێگومان پێغەمبەریش کێشەی ئەو هاوەڵە بەهەڵەداچووەی بەو تەرازووە هەڵسەنگاندو بەهۆی (مەینەتباربوونی پێشتری لەخزمەت کردنی ئیسلام) و (بەشداریی لەیەکەم جیهاد)دا لەو هەڵە کت وپڕی یەی خۆشبوو.

لەڕێگادا بەرەو – مەککە –

پاشان پێغەمبەر بەسەرکردایەتی دە هەزار جەنگاوەر لەناوەڕاستی مانگی –ڕەمەزان–دا بەرەو –مەککە– بەڕێکەوتن. لەڕێگادا مامی خۆی (عباس–ی کوڕی –عبدالمطلب)ی پێگەیشت کە لەگەڵ منالەکانی دا هیجرەتی بۆ–مەدینە–دەکرد بەمەبەستی موسڵمان بوون و هەر لەوێش دا چووە پاڵ موسڵمانان.

هەروەها لەڕێگەدا (ابو سفیان–ی کوڕی –حارث–ی کوڕی –عبدالمطلب) و (عبدالله–ی کوڕی –أبي أميّه) بەکۆمەڵی موسڵمانان گەیشتن و دەیانویست چاویان بەپێغەمبەر بکەوێت. ئەم داواکاریەش بەهاوسەری پێغەمبەر (ام سلمه) گەیەنرا، کە لەگەڵی دابوو لەو سەفەرەدا، ئەویش بۆ ئەو مەبەستە لەگەڵ پێغەمبەردا دواو پێ ی گوت: {ئەی پێغەمبەری خودا ئامۆزاکەت و پوورزاو زاواکەت هاتوون و دەیانەوێت داوای لێبوردنت لێ بکەن}. پێغەمبەری خوداش لەوەڵامیان دا فەرمووی: {نامەوێت بیانبینم و هیچ ئاتاجێکم پێ یان نی یە، ئامۆزاکەم ئابڕووی پێشێل کردم و پوورزاکەشم قسەی خۆی لە –مەککە– پێ گوتم}.

ئەو قسەیەش، کە پوورزاکەی بەرامبەری کردبووی ئەوەبوو زۆر بێ باکانە پێ ی گوتبوو: {وەڵڵاهی باوەڕت پێ ناهێنم هەتا پەیژەیەك بەرەو ئاسمان هەڵنەبڕیەو پێ‌ی‌دا سەرکەویت و منیش بۆت بڕوانم، پاشان کتێبێك و چوار مەلائیکەت بێنیتە خوارەوەو شایەتییت بۆ بدەن لەسەر ئەوەی کەخودا ڕەوانەی کردوویت و کردوویتی بەپێغەمبەر}. [١]

کاتێك (ام سلمه) ئەو وەڵامەی پێغەمبەری بەو خزمانەی گەیاند، (ابو سفیان–ی کوڕی –حارث–ی کوڕی عبدالمطلب)ی ئامۆزای لەوەڵام دا گوتی: {وەڵڵاهی یان دەبێت پێغەمبەر

(١) بڕوانە (الروض الألف: ٢ / ٢٧٦)

ڕێمان پێ بدات بە (چوونەلای و داوای لێبوردن لێکردنی) یاخود دەستی ئـەم کـوڕەم دەگـرم و سەری خۆمان هەڵدەگرین و هەر دەڕۆین و دەڕۆین تاکو لەبرسان و لەتینوان دا دەمرین).

جا کە ئەم وتەیە بەپێغەمبەر گەیەنرا دڵی نەرم بـوو و ڕێ ی بـەویش و بەهاوڕێکەشـی دا بچنەلای، ئەوانیش چوونە ژوورەوە بۆلای و موسڵمان بوون. بەم پێ یەش بۆمـان دەردەکـەوێت چۆن پێغەمبەری خودا لەخۆبوردوو بووەو لەهەڵەوتاوانی ئەوانەش بووراوە کەخراپەیان دەرهــەق کردووە، ئەم لێبوردنەش بەهەستی ڕەحمەت و میهرەبانی یەوە بووە.

موسڵمان بونی سەرکردەی – قوڕەیش –

لەشکرەکەی پێغەمبەر لەڕۆشتن بەردەوام بوو تا گەیشتە جێگەیەك پێ ی دەگوترێـت (مـر الظهران)و لەوێ لایان دا. دیارە ئەم هەواڵەش لـەقوڕەیش شـارراوەبوو و بـەجم وجـووڵی ئـەو لەشکرەیان نەزانیبوو و هیچ هەواڵێکیان لەبارەی پێغەمبەرەوە پێ نەگەیشتبوو و نەشیاندەزانی پێغەمبەر چی دەکات بەرامبەریان...

لەشەوێك لە شەوانی ئەو ماوەیەش دا (ابو سفیان—ی کوڕی حرب) کە سەرکردەو پێشەوای قوڕەیش بوو لەگەڵ(حکیم—ی کوڕی—حزام)و (بُدیل—ی کوڕی—ورقاء)دا لە—مەککە— دەرچوون بۆ زانینی چەند هەواڵ و دەنگ و باسێکی تازە. لەڕێگاش دا ئاگرێکی ڕۆشنیان بەدی کرد، کە لەوەوبەر ئاگری لەو چەشنەیان لەسەر بازگەکانی موسڵمانانەوە بەدی نەکردبوو. بەڵام لەهەمان کات دا نەیاندەزانی کێ لەوێ یەو بۆچی ئەو ئاگرانەیان هەڵگیرساندووە.

(عباس)ی مامی پێغەمبەریش بۆ قـوڕەیش نیگـەران بـوو و دەترسـا لـەوەی بـەرەنگاری پێغەمبەر ببنەوەو بەهۆی ئەوەشەوە لەناوچن و تەفروتوونا بن. بۆیە خێرا سواری هێسـترەکەی پێغەمبەر بوو و لەسەربازگەی موسڵمانان دەرچوو هەتا کەسـێکی وا ببینێـت لەوانـەی بـۆ — مەککە— دەچن و نامەیەکی پێ دابنێرێت بۆیان و تیای دا فەرمانیان پـێ بکـات کـە تـازووە دەرچن و بێن بۆلای پێغەمبەرو داوای هێمنیو سەلامەتیی خۆیـانی لێ بکـەن پـێش ئـەوەی پێغەمبەر بەو لەشکرەوەو بەتوندی هەڵمەت بەرێتە سەریان.

جا کاتێك (عباس) بەڕێوەبوو گەیشت بە (ابـو سـفیان) و هـەردوو هاوڕێکـەیو هـەواڵی گەیشتنی سوپا گەورەو بەرفراوانەکەی موسڵمانانی پێڕاگەیاندن و ئامۆژگاریی (أبو سـفیان)ی سەرکردەی قوڕەیشی کرد کە پەنا بباتەبەر پێغەمبەر، چـونکە بـەوە ڕزگـاری دەبێـت، دیـارە (عباس) بەڵێنی ئەوەشی بە (ابو سفیان)دا کە داوای دڵنیایی و سەلامەتی ی بۆبکات، ئەویش

ئامۆژگاری یەکەی پەسندکردو ئینجا (عباس) دەسبەجێ (ابو سفیان)ی لەدوای خۆیەوە سواری هێسترەکەی پێغەمبەر کردو پێکەوە بەرەو سەربازگەی موسڵمانەکان بەڕێکەوتن.

کاتێك گەیشتنە لای چادرەکەی پێغەمبەر، پێغەمبەر فەرمانی کرد، کە (ئەبوسوفیان) بۆ خێوەتەکەی خۆی ببات و سەر لەبەیانی ی سبەینێ بیهێنێت بۆلای. ئینجا سەر لەبەیانی ی ئەو ڕۆژە (ئەبو سوفیان) برا بۆلای پێغەمبەرو ئەم وت وویژە لەنێوانیان دا هاتەکایەوە...

پێغەمبەر فەرمووی: {ئەی هاوار ئەبو سوفیان، ئەرێ کاتی ئەوە نەهاتووە وریابیتەوەو بزانیت کەهیچ پەرستراوێك نی یە تەنها خودا (الله) نەبێت} ؟

ئەبو سوفیانیش گوتی: {باوکم ودایکم فیدات بێت.. چەند هێمن و بەڕێزو لێبوردوویت... من هەردەم ئەوە لەدەروونم دا جێگیربوو گەر لەگەڵ خوادا پەرستراوێکی تر هەبوایە ئەوا هێشتا شتێکی لێ دووردەخستمەوە} .

دووبارە پێغەمبەر پێ ی فەرموو: {ئەرێ باشە تۆ ئەی (ئەبو سوفیان) کاتی ئەوە نەهاتووە بزانیت من پێغەمبەری خودام} ؟

ئەویش گوتی: (باوك و دایکم بەفیدات بێت چەند لەسەرخۆو بەڕێزو لێبوردوویت. بەڵام سەبارەت بەمە بەخودا هێشتا شتێکم لەدڵ دا هەرماوە)...

لەو ساتەدا (عباس) بە (ابو سفیان)ی گوت: {کوڕە قوڕبەسەرت شایەتمان بێنە بەدڵ وزمان لەسەرئەوەی کەهیچ خودایەك نی یە —الله— نەبێت و، کە —محمد—یش بەندەو پێغەمبەری خودایە، شایەتمان بێنە، دەنا قەسەم بەخودا بەم حاڵەتی کافریەوە تیا دەچیت} .

ئینجا (ئەبو سوفیان) بەڕاستی شایەتمانی هەقی هێناو موسڵمان بوو و گوتی: (لا الە الاّ الله محمد رسول الله).

دوای ئەمە -عباس- بەپێغەمبەری گوت: (ئەی پێغەمبەری خودا تۆ خۆت زانیوتە، کە لەمەوبەر (ابو سفیان) چ پلەوپایەیەکی هەبووەو لە چ ئاستێکی بەخۆنازین و گەورەیی دا بووە، جا ئێستاش بڕیاری شتێکی وای بۆبدە کە دەلالەت لەڕێزو شانازی یەك بکات بۆی.

پێغەمبەریش فەرمووی: (بەڵێ وایەو ئێمەش بڕیار دەدەین هەر کەسێك لەخەڵکی مەککە بچێتە نێومالی —ئەبو سوفیان—ەوە ئەوا پارێزراوەو هەر کەسێك دەرگای ماڵی خۆی داخات هەر پارێزراوەو هەر کەسێکیش بچێتە نێو (مسجد الحرام)ەوە هەر پارێزراوە} . واتە کاتێك لەشکری موسڵمانان دەچێتە نێو شاری —مەککە—وەو هەر کەسێك لەدانیشتوانی —مەککە— بەربەرەکانی نەکات و بچێتە یەکێك لەو سێ جێگایانەوە، ئەوا پارێزراوە.

بەڕاستی ئەمەش گەورەترین لێبوردنەو داخۆ چ لێبوردنێك و چ بڕیارێکی دی لەمە گەورەتربێت.. ئەبو سوفیانی سەرکردەی قوڕەیش کە تەواو دڵی موسڵمانانی بریندار کردبوو

لەجەنگی (ئوحود)داو کە هەر ئەویش هەڕەشەی ڕیشەکێشکردنی موسڵمانانی لەخاکی خۆیان دا دەکرد ئێستا پێغەمبەر لێی خۆش دەبێت و جگە لەوەش هەر ڕێزو پلەی شیاوی بۆ دادەنێت تاکو شانازیی پێوەبکات، ئەمە لەکاتێك دا هەموو تکایەکی (ئەبو سوفیان) بۆ مانەوەی بووە لەژیان داو کەچی پێغەمبەر مافی ژیان و پلەو پایەش بەو دوژمنە بەزیوە دەدات.

پێغەمبەر دەچێتە نێو – مەککە –وە

دانیشتوانی (مەککە) بینیان ئەوا هیزەکانی موسڵمانان لێیان نزیك دەبنەوەو، تا ئەو ساتەش هێشتا بڕیارێکی یەکجارییان دەربارەی کوشتارو بەرەنگاربوونەوەی ئەو لەشکرە نەدابوو، ئینجا لەناکاودا گوێیان لەدەنگی (أبو سفیان)ی پێشەوایان بوو، کە پڕ بەگەرووی هاواری دەکردو پێی دەگوتن: }هۆ کۆمەڵی قورەیش ئەوا (محمد) هات و ئێوەش توانای ڕووبەڕووبوونەوەیتان نیەیە.. هەر کەسێك لەئێوە بچێتە نێومالّی منەوە ئەوە پارێزراوو سەلامەتە، هەر کەسێکیش دەرگای ماڵەکەی خۆی دابخات و هیچ جم وجووڵێك نەنوێنێت ئەویش هەر سەلامەتە، هەر کەسێکی دیکەش بچێتە نێو (مسجد الحرام)ەوە هەر سەلامەت و پارێزراوە{...

ئیدی –مەککە– چاوەڕێی هاتنە ناوەوەی موسڵمانانی دەکرد، پیاوانی قورەیشیش خۆیان لەپشت دەرگا داخراوەکانەوە حەشاردابوو، هەندێکیشیان لە –مسجد الحرام–دا خڕببوونەوە، چەند توندڕەوێکیش هەر سووربوون لەسەر جەنگ و بەرەنگاربوونەوەی لەشکری موسڵمانان.

پێغەمبەر لەشکرەکەی کردبوو بە دووبەشەوە" بەشێکیانی خستبووە ژێر سەرکردایەتیی (خالد–ی کوڕی –ولید)ەوەو فەرمانی پێدابوو لەقۆڵێکەوە بچێتە ناو شارەوە کە بە (کُدی) ناودەبرێت و چیایەك بوو لەخوارووی (مەککە)وە. بەشی دووەمی لەشکرەکەش پێغەمبەر خۆی سەرپەرشتی ی دەکردو لەقۆڵی چیای (کداء)ەوە چووە نێو شارەوە کە ئەویش چیایەك بوو لەسەرووی مەککەوە.

(خالد) لەقۆڵەکەی خۆیەوە تووشی چەند پیاوێك لەهاوپەیمانانی قورەیش بوو و بەربەرەکانییان دەکردن و جەنگێك لە نێوانیان دا ڕووی داو لەئاکام دا دووکەس لە موسڵمانەکان و بیست وهەشت کەس لەو بێ باوەڕانە کوژرا، بەمەش ترسێکی زۆریان لێ نیشت و هەموویان بەزین و ڕایان کرد.

بەڵام پێغەمبەر لەقۆڵەکەی خۆیەوە هیچ بەرهەڵستکارێکی تووش نەبوو و سوارپشتی حوشترەکەی ببوو و خۆی بەسەر بەشی پێشەوەی کۆپانی سەرپشتی حوشترەکەدا چەماندبووەوەو

خەریك بوو ڕیشی بەری دەکەوت، واتە هێندە خۆی دانەواندبوو، کە لەخۆبوردوویی و بێ فیزی و سادەیی ی پێوە دەبینرا، ئەمەش لەملکەچی ی دابوو بۆ ئەو خودایەی کە ئەو فەتح و سەرکەوتنە بێ وێنەیەی پێ بەخشی و سەربەرزی کرد پێ ی.

بێگومان ئەو سادەو ساکاری یە لەپێغەمبەرەوە لەکاتی بەدی نهاتنی ئەو فەتحە گەورەیەو لەناوەڕاستی ئەو سوپا گەورەو بەهێزەدا ڕەفتارێکی بێوێنەیەو نموونەی لەهیچ فتوحات و سەرکەوتنێکی دیکەدا نی یەو هیچ سەرکردەیەك لەو جۆرە کاتانەدا ئەوەندە لەخۆبوردوو و ساکارنەبووە هەروەك لەمێژووش دا دیومانە. خۆ ئەگەر هەر ئەو سادەو ساکاری یەی پێغەمبەر لەکاتی فەتحی مەککەدا بەراوردکەین لەگەڵ هەموو ئەو هەڵوێستی بەخۆنازین و خۆ بەزل زانینانەی، کە سەرجەم فەرماندەو سەرکردەی لەشکرەکانی تر لەسەرکەوتن و فتوحاتیان دا نواندوویانە ئەوا زیاترو چەندان هێندەش نرخی ئەو ڕەوشتە بەرزەی لەخۆبوردنی پێغەمبەرمان بۆ دەردەکەوێت، لەکاتێك دا نرخ و بەهای هەر سەرکەوتنێکی دیکەی گشت فەرماندەیەك زۆر کەمترە لەئاست فەتح کردنی (مەککە)دا.

جا دوای ئەوەی پێغەمبەر بەو شێوەیە دەچێتە نێو شاری (مەککە)وە ڕوودەکاتە ماڵی پیرۆزی خودا(بيت الله الحرام) کەسێ سەدو شەست بتی بەچوار دەورا دانرابوو. پێغەمبەر دارێك بەدەستەوە دەگرێت و دەست بەشکاندنیان دەکات و لەکاتی شکان و کەوتنی بتەکانیش دا دەیفەرموو: ﴿جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَٰطِلُ إِنَّ ٱلْبَٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾، کە ئایەتێکی قورئانیشە لە سوورەتی (اسراء)داو ئایەتی ژمارە (٨١)ی سوورەتەکەیە.

پاشان پێغەمبەر فەرمانی دا بەشکاندنی هەموو جۆرە بتێکی گەورەو بچووکی قوڕەیش لەهەر جێ یەك دا هەبن.[١]

کاری شکاندنی بتەکان کە (قوڕەیشی یەکان دەیانپەرستن) بێ ئەوەی (هەر خودی ئەو بتانەش توانای بەرگری لەخۆکردنیان بووبێت)، یان (توانای ئازار گەیاندن بەو کەسەی

---

(١) بێگومان پێغەمبەر هەر تەنها ئەو بتانەی نێوماڵی خودای تێك نەشکاند، بەڵکو لەپێنجەم ڕۆژی دوای فەتحی -مەککە- فەرمانی دا هەرچی بت هەیە لەدەوروبەری مەککەش بشکێنرێن. ئەوەبوو (خالد-ی کوڕی - ولید)ی بە سی(٣٠) پیاوەوە نارد بۆ شکاندنی پەیکەری گەورەی بتێکی قوڕەیش، کە ناوی (عوززا)ی لێ نرابوو و لەسەر قەدی دارخورمایەك بوو لەنزیك شاری -مەککە-. هەروەها پێغەمبەر (عەمر-ی کوڕی - عاص)یشی نارد بۆ شکاندنی بتەگەورەکەی تیرەی (بنو هذيل)، پەیکەری ئەو بتەشیان (سێ میل) لەمەککەوە دووربوو و شکاندنیان. لەهەمان کات دا (سعدی زید الأشل)ی بەبیست سوارچاکەوە نارد بۆ شکاندنی ئەو بتە بەناوبانگەی کەناوی (مەنات)ی لێ نرابوو و پەیکەرەکەی لە (مشلل) بوو لەسەر ڕۆخی دەریای سوورو ئەویشیان شکاند.

دەیانشکێنێت) بۆ لەڕیشەهێنانی دیاردەی بتپەرستی بوو لەدورگەی عەرەب داو پاشان بۆ بنەبڕکردنی پیرۆزیەکەشی لەهزری بێ باوەڕان و هاوبەش بۆ خوادانەران دا.

لەدوای ئەمە پێغەمبەر حەوت جار بە وشترەکەیەوە بەدەوری ماڵی خوادا سووڕایەوەو بەدارەکەی دەستی ئەرکی ڕوکنەکەشی بەجێ هێناو دەستی پێ گەیاند. ئینجا دوای سووڕانەوە (طواف)ەکەو بەجێ هێنانی ئەرکە عیبادی یەکانی، بانگی (عثمان—ی کوڕی —طلحة)ی کردو کلیلی —کەعبە—ی لێ وەرگرت. ئیتر دەرگاکەی کەعبەی بۆکرایەوەو نوێژی تێدا کرد، بەڵام دیتی وێنەی پێغەمبەرانی لەسەرکێشراوەو خێرا فەرمانی دا، کە ئەو جۆرە وێنەو نەخش و نیگارانەش بسڕێنەوەو، هاوەڵانیش فەرمانەکەیان بەجێ گەیاندو وێنەکانیان سڕی یەوە.

لێبوردنە گەورەکە

پاشان پێغەمبەر لەبەردەرگای کەعبەدا وەستاو خەڵکییش چواردەوریان تەنیبوو و، فەرمووی: ((**لا اِله الاّ الله وَحدَهُ لا شَريكَ لَه، صَدقَ وَعدَهُ، وَنَصَر عَبدهُ، وَهَزَمَ الأحزاب وَحدهُ**)).. واتە: {هیچ خودایەك نییە تەنها —الله— نەبێت و، هیچ هاوبەشێکی نی یە، بەڵێنی خۆی بردەسەرو بەندەی خۆی سەرخست و هەر خۆیشی هەموو دەستەو کۆمەڵانی دوژمنانی بەزاند}...

دوای ئەمە هەندێك حوکمی شەرعی ی بۆ ڕوون کردنەوەو باسی ڕەچەڵەکی بنەڕەتی ی ئیسلامی بۆکردن کە بونیادی نەتەوەیەکی گەورەی جیهانیی لەسەر ڕاگیر دەبێت و ئەم نەتەوەیەش بەهیچ ڕەگەزێکی تایبەتی یەوە بەند نی یە، بەڵکو خاوەنی ئایینێکی حەقە. لەم نەتەوەیەدا بەسامان و پلەوپایە خەڵکی لەیەك جیاناکرێتەوەو کەس بەهۆی ئەو شتانەوە لەکەس چاکترو بەڕێزتر نی یە، بەڵکو (بەتەقواو خواپەرستی) خەڵکی لەیەك جیادەکرێنەوەو هەڵدەسەنگێنرێن.

هەر لەم ڕووەوە پێغەمبەر بەخەڵکی قوڕەیشی فەرموو: {ئەی کۆمەڵی قوڕەیش، ئەوا خودا لوتبەرزیی نەفامی ی تێدا نەهێشتوون و هەموو ڕێزو گەورەیی یەکتان بۆ باب وباپیرە پێشینەکانتان دەگێڕێتەوە، خەڵکی هەموویان لە ئادەمن و ئادەمیش لەخۆڵ دروست کراوە}... پاشان ئەم ئایەتەی خودای بۆ خوێندنەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡ﴾الحجرات/١٣

دوای ئەوە پێغەمبەر ڕووی کردە قوڕەیش، کە لەخانەی تاوانبارو گوناهکارو دەسدرێژکاردابوون و چەندەها جار موسڵمانانیان بەتوندی سزادابوو لە —مەککە—و ئەشکەنجەی

دەروونی و جەستەیی ی سەختیان دابوون و تەنانەت هەوڵی کوشتنی پێغەمبەریشیان دابوو و جار لەدوای جاریش هێرشیان کردبووە سەر (مەدینە) تاکو زاڵ بن بەسەریان داو موسڵمانەکان ڕیشەکێش بکەن و، چەندین کەسیشیان لێ کوشتبوون. بێگومان بەگوێرەی سووك ترین و بەبەزەیی ترین یاسای تۆڵەسەندن دەبوایە سەری زوربەی سەرکردە گەورەکانیان بپەڕێنرایەو هەندێکی تریشیان بەندبکرانایەو پاشماوەی خەڵکەکەش ملکەچ و ژێردەستە بکرانایەو چەندین سزای داراییان بەسەردا بسەپێنرایە، وەك چۆن ئەمڕۆ دەوڵەتانی پێشکەوتوو ئەم جۆرە یاسایانە پیادەدەکەن، یاخود دەبوایە هەموو خەڵکی قورەیش دوای لەناوبردنی سەرکردەکانیان بکرانایە بەکۆیلە وەك چۆن نەتەوە دێرینەکانی ئەو سەردەمە پەنایان بۆ ئەو جۆرە یاساو نەریتانە دەبرد لەکاتی سەرکەوتنیان بەسەر نەتەوەیەکی تردا.

بەڵام خۆ پێغەمبەر هیچ جۆرە یاساو ڕێو شوێنێکی تۆڵەسێنیی ئاوای نەگرتەبەر، بەڵکو ڕووی گفتاری کردە ئەو گەلە تاوانبارەی —قورەیش—و لێ ی پرسیین: {هۆ گەلی قورەیش... ئایا ئێوە بەڕای خۆتان وا دەزانن ئێستا من چیتان لێ دەکەم؟}...

دیارە قورەیش بەئاسانی دەیانزانی کەپێغەمبەر بەتوندی لەگەڵیان ناجووڵێتەوەو تۆڵەیان لێ ناسێنێتەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە تەواو دڵنیابوون لەڕەوشتی بەرزی پێغەمبەرو هەڵس و کەوتی نایاب و بێ هاوتای.. هەر بۆیەش وەڵامیان بۆ پرسیارەکەی پێغەمبەر ئەوەبوو، گوتیان: {ئێمە هەر خێرو چاکەت لێ چاوەڕوان دەکەین... تۆ برایەکی دڵفراوان و لەخۆبوردوویت و، کوڕی برایەکی بەڕێزمانیت}.

ئیتر لێرەدا پێغەمبەر وتەو بڕیاری لێخۆشبوونی بۆدرکاندن. ئەو وتەوبڕیارە هەرەگەورەیەی، کە بەدرێژایی مێژووی بەشەری و هەتاهەتایە شایەتی لەسەر ئەو ڕەوشت و هەڵس وکەوتە بێ وێنەو بڵندە مرۆیی یەی پێغەمبەر دەدەن، ئەو ئاکارو ڕەفتارەی کەخۆی پێ ڕازاندبووەو، ئەوەبوو لەبڕیاری لێبووردنی دا لەقورەیش پێ ی فەرموون: ((**اذهَبُوا فَأَنْتُمْ الطُّلَقاء**)).. واتە: {ئیتر ئێوە هەمووتان ئازادن و گەردنتان ئازادبێت لەهەر خراپەو گوناهێك کە بەرامبەر ئێمە کردووتانە}.

یەکسانی لەنێوان خەڵکیدا

دوای ئەمە پێغەمبەر لەماڵی خودا (مسجد الحرام) دانیشت و— (علی—ی کوڕی—أبو طالب) کە کوڕی مامی بوو و نزیکترین کەسیش بوو لێ ی، چووە لای—و پێ—ی گوت: {ئەی پێغەمبەری خودا پلەو ئەرکەکانی (دەرگاوانی)و (ئاوگێڕی)و (خزمەتگوزارییەکانی ماڵی خودا)مان بۆ مەیسەرکە}.

بــەڵام پێغەمبــەر پــێ ی چــاك نــەبوو، كــە ئــەو ئــەرك و پلــە بەرزانــەی خزمــەتگوزاری لەخاوەنەكانی پێشوویان بسێنێتەوەو بیدات بەخزم وكەس وكــارە نزیكــەكانی خــۆی وەك چــۆن حاكم و كاربەدەستانیتر لەكاتی چوونەسەر حوكمیان دا ئەو ڕەفتارە دەنوێنن و هەرچــی خــزم و كەسە نزیكەكانیانە دەیانكەن بەسەركارو بەڕێوەبەر... دیــارە پێغەمبــەری خــوداش زۆر دوورە لەو ڕەفتارەو هەر بۆیەش بەو پێشنیارەی (علی)ی ئامۆزاو دەستەڕاســتی خــۆی قایــل نــەبوو، بەڵكو فەرمووی: {ـعثمانــی كوڕی ـطلحة) لەكوێ یــەو بــۆم بــانگ كــەن}، واتــە: (ئــەو پیاوەی، كە لەوەوبەرو لــەكاتی باڵادەســتی ی قــوڕەیش دا دەرگــاوانی كەعبــە بــوو)، كاتێــك (عثمــانــی دەرگاوانی پێشوو)ی بۆ بانگ كــراو گەیشــتەلای، پێغەمبــەر فــەرمووی: {ئــەوە كلیلەكەتەو خۆت دەرگاوانی كەعبەیت، ئەمڕۆش ڕۆژی چاكەو ئەمەكداریەو وەفایە}.

هەروەها پێغەمبەر بۆ چەسپاندنی یەكسانی نێوان هەموو موســڵمانان و دەرخســتنی ئــەو ڕاستی یەی كەهیچ جیاوازی یەك لەنێوان مرۆڤی ڕەش پێست و سپی پێست دا نی یە فەرمانی بە (بیلال)ی ـبەندەی حەبەشیـ كرد، كە لەو ڕۆژەی فەتح كردنی ـمەككەـدا لەسەربانی ـ كەعبەـ بانگ بدات.

بێگومان ئەمەش ڕێزلێنانێكی وەها گەورەو بێوێنەبوو بۆ (بیلال) كە هەموو موســڵمانێك شاگەشكەی پێدەبردو حەزی دەكرد (وەك ئــەو) هــەمان ڕێــزی لێ بنرایــە، چــونكە (كەعبــە) پیرۆزترینی شوێنە بەهادارو پیرۆزەكانی موسڵمانان بوو. هــەر بۆیــەش لــەو ســاتەدا پیــاوێكی قوڕەیش زۆر سەری سوڕماو بەهاوڕێ یەكی خۆی گوت: {ئەرێ دەبینیت ئەو عەبدە ڕەشــە بــۆ كوێ سەركەوت}؟

هەروەها (بخاری) لە (عروەــی كوڕی ـزبیر)ەوە گێڕاوێتــی یــەوە، كــە لــەكاتی فــەتحی ـ مەككەـدا ئافرەتێك دزیی كردبوو، كەس وكارەكەشی پەنایان بردبووە لای (أسامەــی كــوڕی ـزەید) تاكو هەوڵێكی بۆبدات و نەهێڵێت سزای دزیكردنەكەی بدرێت. جا كاتێك (اسامە)ش لەو بارەیەوە قسەی لەگەڵ پێغەمبەری خوادا كرد، پێغەمبەر ڕووی تێك چوو و پەســت بــوو و فەرمووی: (چۆن لەسەر سووك كردنی یاسایەك لەیاساكانی خودا قســەم لەگــەڵ دا دەكــەیت)؟ خێرا (أسامە)ش داوای لەپێغەمبەر كرد لێ ی ببووڕێت و گوتی: (ئەی پێغەمبەری خودا داوای لێبوردنم لەخودا بۆبكە لەسەر ئەم هەڵوێستە ناڕاستەم).

بۆ سەر لەئێوارەی ئەو ڕۆژەش پێغەمبەر وتارێكی لەو ڕووەوە بۆ خەڵكی داو تیای دا دوای ســوپاس و ستایشــی خــودا لەســەرئەوەی پێــی ســپاردووە، فــەرمووی: {خەڵكینــە، هــۆزو نەتەوەكانی پێش ئێوە بەهۆی ئەوەوە خودا لــەناوی بــردوون كــە ئەگــەر كەســێكی خانــەدان و

پایەداریان دزیی بکردایە سزایان نەدەدا، بەڵام ئەگەر کەسێکی سادەو بێکەس و عەشرەت دزیی بکردایە سزای تەواویان دەدا. دەسا بەو خودایەی کە گیان و دەروونی -محمد-ی لەدەست دایە ئەگەر (فاطیمە-ی کچی -محمد) دزی بکات ئەوا دەستی دەبڕم}... (دەست بڕینیش سزای دزە)... پاشان فەرمانی کرد سزای ئەو ئافرەتە دزە بدرێت و ئیدی دەستیان بڕی، ئەویش دوای ئەو کارە نابەجێ یە تۆبەیەکی چاك و تەواوی کردو تۆبەی خۆی بردەسەرو، دوای ئەوەش خوازبێنیی کراو شوویشی کرد.

بێگومان ڕەفتارو هەڵس وکەوتی بەرزو مرۆییانەی پێغەمبەر لەڕۆژی فەتح کردنی- مەککە-دا شوێنەوارێکی گەورەی هەبوو لەدڵی ئەو خەڵکانەی کەشەیدای ڕەونەق و گەورەیی ئیسلام ببوون و لەماناو کرۆکی ئەوبەرنامە جوانە تێگەیشتبوون. هەر بۆیەش هاتنەلای پێغەمبەرو بەیعەت و پەیمانیان لەسەر ئیسلام پێ دا. پێغەمبەریش پەیمانی لێ وەرگرتن بەو چەشنەی بیسەرو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوداو پێغەمبەرەکەی بن هەتا لەتوانایان دا بێت. جاکاتێك پیاوان هەموویان بەیعەتیان پێدا، ئینجا ئافرەتان هاتن و وەك ئەوان بەیعەتیان پێدا.

لەو بارەیشەوە سرووشی خودایی لەم ئایەتانەدا هاتەخوارەوە بۆ پێغەمبەر کەخودا فەرمانی پێ کردبوو و پێی فەرمووی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾الممتحنة/١٢.

واتە: {ئەی پێغەمبەر ئەگەر ئافرەتان هاتنەلات بۆ پەیمان و بەیعەت پێدانت لەسەر ئەوەی کە: هیچ کەسێکیان شتێك نەکات بەهاوبەشی خوداو، دزی نەکات و، زینا و بەدڕەوشتی نەکات و، منداڵەکانی خۆی نەکوژێت[١] و بوختان و درۆ هەڵنەبەستێت بەو ڕەنگەی لەحاڵەتی منالبوونی دا منداڵەکە بخاتە پاڵ مێردەکەی لەکاتێك دا گەر لەو مێردەی نەبووبوو[٢] و،

(١) لەسەردەمی جاهیلی دا لەبەر چەند هۆیەك منداڵیان دەکوشت، کچیان زیندەبەچاڵ دەکرد لەترسی ئەوەی گوایە عەیب و عاریان بەسەردا دێنێت.کوڕیشیان لەترسی هەژاری دەکوشت لەهەندێك جاردا. (وەرگێڕ)

(٢) ئەم جۆرە بوختان و درۆ هەڵبەستنەی هەندێك ژن لەترسی گیانی خۆیان بوو، لەئایەتەکەدا هاتووە (**ولا يأتين ببهتان يفترينه بين ايديهن وأرجلهن**) لێرەدا وشەی(**بين أيديهن وأرجلهن**) مەبەست لەوەیە ئەو منداڵەی کاتێك لەدایك دەبێت و دەکەوێتە نێوان هەردوو دەست و هەردوو پێ ی دایکەکەیەوەو مێردی دایکەکەش باوکی ئەو منداڵە نی یە، واتە پیاوێکی تر دەستی تێکەڵ کردووە لەگەڵ ژنەکەی داو ئەو منداڵەش بووە.جا لەوکاتەدا نابێت ژنەکە منداڵەکەی بداتە پاڵ مێردەکەی. ژنەکان دەبوایە بەیعەت لەسەر ئەوەش بدەن. (وەرگێڕ)

سەرپێچییش لە (ئەمر و نەهی)یەکانی تۆ نەکەن واتە لە (کار بەچاکەو ڕێگـرتن لەخراپـە)دا، ئەگەر ئافرەتانی موسڵمان لەسەر ئەو کاروبارانە بەیعەتیان پیێ دایت ئەوا تۆش بەیعـەتیان لیێ وەرگـرەو داوای لێخۆشـبوونیان لەسـەر گوناهـەکانی لەوەوپێشـیان بۆبکـەو خـوداش لیێ یـان دەبوورێت، بێگومان خودا زۆر لێبوردەیەو، بەزەییشی زۆرە بۆیان گەر ئەوان پەیمان و بەیعـەتی خۆیان بەرنە سەر} .

هێمنترین مرۆڤ

بێگومان پێشتر پێغەمبەر خوێنی چەند کەسێکی کەمی لەپیاوان حەڵاڵ کردبوو و بڕیـاری کوشتنیانی دابوو لەوانەی کە بەدڕندەو تاوانکاری خەتەرناك ناسرابوون و دژایەتی یەکی توندی موسڵمانانیان دەکردو دواییش (لەدوای فەتحی —مەککە) هـەڵاتبوون لەدەسـتی و هەنـدێکیان لیێکوژرایەوەو هەندێکی تریشیان موسڵمان بوون و کەوتنەبەر لێبوردنی پێغەمبەر.

لەوانەی کە موسڵمان بوون و کەوتبوونە بەر لێخۆشبوون: (هبار—ی کـوڕی —اسـود)، بـوو ئەم پیاوە خۆی شاردبووەوە، کاتێك پێغەمبەر گەیشتە ئەو شوێنەی کە بە (جعرانە) ناودەبرێت هاتەلایو موسڵمان بوو و پێیشی گوت: (ئەی پێغەمبەری خودا بێگومـان مـن لەدەسـتت ڕام کردو ویستم خۆم بگەیەنمە لای عەجەمـەکان و پاشـان چـاکەو لێبـوردەییی تـۆم بیرکەوتـەوە کەچەند بەسۆزو میهرەبانیت بەرامبەر بەو کەسەی خراپەی دەرهەق کردوویت. جا ئایا ئێستاش ئەی پێغەمبەری خودا ئێمە شوێنکەوتووی کفرو شیرك نەبووین و دوایـی خـودا بـەهۆی تـۆوە ڕێنمایی کردین بۆ سەرڕیێ ی ڕاست و ڕزگاری کردین لەتیاچـوون؟ جـا تـۆش بەچـاکی لێمـان ببوورە)...

پێغەمبەریش فەرمووی: (وا لێت خۆشبووم).

هەروەها یەکێکی تر لەوانەی کەوتنەبەر لێبوردن و موسڵمان بوون: (صـفوان—ی کـوڕی — أميّة) بوو کەهەموو خاکی سـەرزەویی لەبەرچـاو تـەنگ ببـوو و لـەخۆی نائومێـدبوو بـوو و تەنانەت ڕۆیشت تا خۆی بخاتە دەریاوە، بەڵام ئامۆزاکەی خۆی (عمیر—ی کوڕی —وهب) چـوو بۆلای پێغەمبەرو پیێ ی گوت: {ئەی پێغەمبـەری خـودا (صـفوان—ی کـوڕی —أمیـە) —کـە گەورەی تیرەکەی خۆیەتی—، ڕای کردووەو دەیەوێت خۆی فڕیێ بداتە دەریاوە، جا تۆش دڵنیـای کـەو لیێ ی ببـوورە وەك چـۆن ڕەش و سـوورت دڵنیـا کـردووەو لەهـەموان بووراویـت} . پێغەمبەریش دەفەرموێت: {بگە بەئامۆزاکەت، ئەو دڵنیاکراوو پـارێزراوە} . ئینجـا (عمـیر) گوتی: {ئەی پێغەمبەری خودا نیشانەیەکم پـیێ بـدە، تـا پیشـانی بـدەم} . پێغەمبـەریشﷺ

مێزەرەکەی خۆی پێ دا، تاکو وەك نیشانەیەك پیشانی (صفوان)ی بدات لەسەر بڕیاری لێبوردنی پێغەمبەر لێ ی.

(عمیر) خێرا مێزەرەکەی لێ وەرگرت و ڕۆیشت، تا گەیشتەوە بە (صفوان)و پێ ی گوت: {باوك ودایکم بەفیدات بێت دڵنیابە من لەلای باشترین و چاکەخوازترین و هێمنترین کەسەوە هاتووم کەچاکترین کەسی نێو خەڵکی یەو کە کوڕی مامیشتە، بێگومان سەربەرزیی ئەو سەربەرزیی تۆشەو —ئابڕوومەندیی ئەو هی تۆشەو— موڵك و دەسەڵاتی ئەو هی تۆشە}، (صفوان) گوتی: (من هەر لێ ی دەترسم)، —عمیر— دووبارە پێ ی گوت: {ئەو زۆر هێمنترە لەوەی کە تۆ وای لێ ڕادەبینیت و زۆر دڵفراوان و لێبوردەیە) لەگەڵ ئەم قسانەش دا — عومەیر— مێزەرەکەی پێغەمبەری وەك نیشانەیەکی دڵنیاکردن پیشان دا. ئینجا —صفوان— گەڕایەوە بۆلای پێغەمبەرو پێ ی گوت: (ئەم پیاوە وای پێ ڕاگەیاندووم کەتۆ منت دڵنیاکردووە). پێغەمبەریش فەرمووی: (ئەو ڕاست دەکات). ئیتر (صفوان)یش گوتی: (دوومانگ مۆڵەتم بدە). پێغەمبەر فەرمووی: (تەنانەت با چوار مانگیش بێت). دوای ئەوە — صفوان— موسڵمان بوو و بەچاکی پەیڕەوی ئیسلامی دەکرد.

پیاوێکی تر لەوانەی کەوتنەبەر لێبوردن و تاوانی گەورەشیان ئەنجام دابوو، ئەو بکوژەی (حەمزە)ی مامی پێغەمبەر بوو کەناوی (وەحشی) بوو، ئەوەبوو ناوبراو هات بۆلای پێغەمبەرو موسڵمان بووو موسڵمانبوونیشی لێ پەسندکرا.

جگە لەمان، شاعیر (کعب—ی کوڕی —زهیر) بوو کەهات بۆلای پێغەمبەرو موسڵمان بوو و قەسیدەیەکی لەستایش و ڕێزلێنانی پێغەمبەردا هۆنی یەوەو تیای دا گوتوویەتی:

انبئت ان رسول الله أوعدني — والعفو عند رسول الله مأمول

مهلاً هداك الذى اعطاك نافلة الـ — قرآن فيها مواعيظ وتفصيل[١]

کاتێك لەدوایین دێڕی دا گوتی:

ان الرسول نور يستضاء به — مهند من سيوف الله مسلول[٢]

ئیتر پێغەمبەریش کەواکەی خۆی داکەندو پێشکەشی ی کرد وەك پێخۆشحاڵی یەك بەو شیعرەی کە بۆی خوێندەوە.

---

(١) واتە بیستم پێغەمبەری خودا بەڵێنی لێبوردنی پێداوم.. ئێ خۆ بێگومان ئەو لێبوردنە لەلایەن پێغەمبەری خوداوە چاوەڕوان کراوو جێ ی ئومێدبووە.. تۆ ئەی پێغەمبەر لەسۆزو خۆشەویستیی خۆتەوەیە کەخودا بەبەخشش و نیعمەتی قورئان هەموو پەندو ڕێوشوێن و شیکارێکی کاروباری بۆ تیاداناوە.

(٢) واتە: (بێگومان پێغەمبەر ڕووناکی یەکەو ڕێ ی پێ ڕۆشن دەبێتەوە... شمشێرێکی پۆلایینە لەشمشێرەکانی خوداو بەڕووی ناحەزان دا هەڵکێشراوە).

بەم ڕەنگە لەفەتح کردنی —مەککە—دا کەسێتیی پێغەمبەرمان وەك گەورەترین فەرماندەی مێژوو بۆ دەردەکەوێت، ئەو فەرماندە نموونەییەی بەدڵفراوانیو چاوپۆشیو ڕەحمەت بۆ هەموو کەسێك بەرامبەر ناحەزان و دوژمنانی جووڵاوەتەوە، ئەوانەی بەشێوەیەکی دڕندانە ئازاریان دەداو خۆیو لایەنگرانیان دەچەوساندەوە کەچی لەهەموویان خۆشبوو.

بێگومان ئارەزوو لەتۆڵەسەندنەوەو کاردانەوەی ڕەفتار بەهەمان جۆر لەدڵی هەندێك لەهاوەڵانیدا هەبوو. بەڵام پێغەمبەر ئەو ئارەزووی تۆڵەسەندنەوەیەی لەدڵیان دا دامرکاندەوەو لەجیاتی ئەوە چاوپۆشیو ئاشتیو تەباییی لەدڵیان دا ناشت.

پێغەمبەری خودا بەو ئاکارە بەرزەی (چاوپۆشی)و (لەدوژمن خۆشبوونە) دەیویست ڕووی ڕاستی ئیسلام پیشان دات کە سەرەڕای ئەوەی شۆڕشێکی بەسەر بیروباوەڕە چەوت و تەقلیدییەکان و سیستمە شێواوە کۆمەڵایەتییەکان دا کردووە، بەڵام بەرزو پیرۆزترە لەهەموو ئەو شۆڕش و کودەتایانەی لەڕەوتی کاروانی بەشەریدا بەرپاکراون. چونکە تاکە نیازی شۆڕشی سەرتاپاگیری ئیسلام یەکخستنی کۆمەڵگەی ئینسانیو چاکردنییو بەتین کردنی پەیوەندییەکانی خۆشەویستییە لەنێوان ئەفرادو چین و توێژەکانی کۆمەڵ دا، نەك قۆرخ کردنی چەند دەسکەوت و پلەو ئیمتیازاتێك بۆ خودی شۆڕشەکەو هەڵسووڕێنەرو شوێنکەوتوانیو پاشان بەیدەست کردنی تەواوی خەڵکی لەژێر حوکمی چینێکی حوکم بەدەستی خۆپەرست دا..

بەندی شەشەم

((کۆتا ڕۆژەکانی ژیانی پێغەمبەر))

(حەجی ماڵئاوایی – کۆچی دوایی ی پێغەمبەر)

حەجی ماڵئاوایی

لە ساڵی دەی هیجری دا پێغەمبەر لە مەدینەوە دەرچوو بەرەو مەککە بۆ حەج کردن، ئەوەش لەڕۆژی (٢٥)ی مانگی –ذو القعدة– ی ئەو ساڵەدا بوو و کۆمەڵێکی هێجگار زۆرو گەورەی موسڵمانانیشی لەگەڵ دابوو، کە لەوەوبەر لەوڵاتی عەرەب دا دیاردەی سەفەری ئاوایان بۆ حەج بەخۆوە نەدیبوو. هەمووشیان بە ورەو تینی بڕواداریەو دڵی پڕ لەشەوق و شادییەوە دەڕۆشتن بۆ بەجێ هێنانی فەرزی حەج، تا گەیشتنە –مەککە– و لەوێ پێغەمبەر سەرمەشقی خەڵکی بوو بۆ حەج و فێرکردنی چۆنیەتی بەجێ هێنانی ئەرکە عیبادییەکانی حەجکردنیان و پیشان دانی ڕێساو شێوازەکانی ئەو فەرزە گەورەیەیان.

لە (مونا) لەڕۆژی دووەمی قوربانی کردنی دا پێغەمبەر وتارێکی گشتی و هەمەلایەنەی بۆ خوێندنەوە وتیای دا مافەکانی مرۆڤی دیاری کرد... لێرەش دا چەند بڕگەیەکی ئەو وتارە بەناوبانگ و مێژوویی‌یەی پێغەمبەر دیاری دەکەین، ئەوەبوو فەرمووی:

{ئەی خەڵکینە ئایا دەزانن ئێوە ئێستا لە چ مانگێك و لە چ ڕۆژێك دان و لە چ وڵاتێکیش دان}؟ خەڵکەکەش گوتیان: {لەڕۆژێکی بەحورمەت گیراوو، وڵاتێکی بەحورمەت گیراوو، مانگێکی بەحورمەت گیراودایــن} ئینجا فەرمووی: {جا ئیتر خوێن و ماڵ و گیانیشتان هەمان حورمەت و ڕێزی هەیەو هەمووتان سەروماڵ و خوێنتان لەیەکتر حەرامە وەك حورمەتداریی ئەم ڕۆژەتان لەم مانگەتان و لەم وڵاتەتان دا، تا ئەو ڕۆژەی بەخودای خۆتان دەگەنەوە}.

پاشان فەرمووی: {گوێم لێ بگرن و تێ بگەن و وریابن لەوەی کە ستەم بکەن، ستەم نەکەن... ماڵ و سامانی هیچ مرۆڤێکی موسڵمان بۆ موسڵمانێکی دی ڕەوا نی یە تەنها بەقایل بوون و پێخۆشبوونی خۆی نەبێت. جا دوای خۆم پاشگەزمەبنەوە بۆ کفرو مەبنەوە

بەکۆمەڵی کافران و دواییش لەملی یەکتری بدەن. بێگومان شەیتان بێ ئومێدبووە لەوەی کە موسڵمانان وا لێ بکات بیپەرستن، بەڵام دەتوانێت نێوانتان تێك بدات. دەبێت بەچاکی بجووڵێنەوە لەگەڵ ئافرەتانیش داو مافی خودا بپارێزن لەئاستیان دا، چونکە وەك دیل[١] وان لەلاتان و تا ئەمڕۆش خاوەنی هیچ شتێك نین بۆ خۆیان. بەڵام بەڕاستی ئەوان هەقیان لەسەر ئێوەی پیاوان هەیە، دیارە ئێوەش هەقتان لەسەر ئەوان هەیە، وەك ئەوەی نابێت کەسێکیدی پێ بخاتەسەر پێخەفتان و ڕێگەش نەدرێت بەو کەسەی ڕقتان لێ یەتی بێتە ماڵتانەوە. خۆ ئەگەر ترس و نیگەرانیتان لەسەرپێچیی هەندێك لەئافرەتان هەبوو ئەوا ئامۆژگارییان بکەن و ئاسەواری سەرپێچیو خووی نائاساییو نارەسەنیان بۆ ڕون بکەنەوە، گەر ئەوەش سوودی نەبوو ئەوا لەقۆناغێکی تری ڕاست کردنەوەیان دا پێخەفیان لێ جیابکەنەوەو لەگەڵیان دا مەخەون، گەر هەر ئەوەش سوودی نەبوو ئەوا لەقۆناغێکی دواتردا بەسووکی لێیان بدەن[٢]. بەڵام لەهەموو ئەو حاڵەت و قۆناغانەش دا دەبێت خۆراك و پۆشاکی پێویستیان بەباشی بۆدابین بکرێت و بێبەرگ و بێنان نەکرێن. ئێوە ئافرەتتان وەك سپاردەی خودا لەئەستۆدایەو بەبڕیارو وتەی خودا بۆتان حەڵاڵ کراون. جا هەر کەسێك سپاردەیەکی لەلابێت دەبێت بیپارێزێت و بیگەیەنێتەوە بەو خاوەنەی کە ئەوی پێ راسپاردووەو بەدەستپاکی دانـاوەو متمانەی پێکردووە} ...

دوای ئەمە پێغەمبەری خودا هەردوو دەستی بڵاوکردەوەو فەرمووی: {ئایا ڕاسپاردەی خودام پێگەیاندن؟} پاشان فەرمووی: {ئەو کەسەی لێرە ئامادەبووە با ئەم ڕاسپاردانەم بگەیەنێت بەبزرەکان، چونکە لەوانەیە گەیەنرێك بەختیارتربێت لەگوێگرێك}[٣] ...

هەروەها فەرمووی: {هۆ خەڵکینە بێگومان خوداتان یەکە، باوکیشتان یەك کەس بووە، کە ئادەمە– بێگومان ڕێزوگەورەیی بۆ هیچ عەرەبێك لەسەر کەسێکی غەیری عەرەب و بۆ

(١) ئەمەش ئاماژەیەکە بۆحاڵی ئافرەتان لەو سەردەمەدا، بەڵام لەژێرسایەی شەریعەتی ئیسلامی دا هەرگیز ئافرەتان مامەڵەی دیل و کۆیلەیان لەگەڵدا نەکراوە، بەڵکو ئەو مافە ڕەواو ماقووڵانەی کە بەئافرەتان دراوە لەئیسلام دا، تا ئەمڕۆش ئافرەتانی سەدەی بیست و سەدەی بیست ویەکی زایینیشی لێ بێ بەشن ئافرەتانی عەرەبیش لەپێش ئیسلام دا لەژیانێکی سەرشۆڕیو کۆیلەیەتی دابوون. تەنانەت ژن لەدوای مردنی مێردەکەی بەمیرات دادەنراو دەشفرۆشرا وەك چۆن ئاژەڵان دەفرۆشران و کەمترین مافی لەسەرمێردەکەی نەبوو و نەیاندەهێشت بەو مافانەی خۆی بەختەوەربێت و وەك مرۆڤێك بژی.

(٢) سووك لێدانی ئافرەت ئەو لێدانەیە کە ئازاری پێنەگەیەنرێت و لەشوێنە ناسك و ترسناکەکانی جەستەی نەدرێت. ئەم لێدانەش بۆ ئەو جۆرە ژنانەیە کە لەسنووری شەرم و ڕێزی ئاسایی دەردەچن، نەك ئەو ژنانەی کە ڕێزوئابڕووی خۆیان دەپارێزن.

(٣) (امام احمد) گێڕاوێتی یەوە.

کەسێکی غەیری عەرەبیش لەسەر عەرەبێك و بۆ ڕەشپێستێك لەسەر سوورپێستێك و بۆ سوورپێستێکیش لەسەر ڕەشپێستێك نی یە تەنها بەخواپەرستیو تەقواو لەخواترسان نەبێت... ئایا پێم گەیاندن} ؟ هەموو گوتیان: (بەڵێ... پێغەمبەری خودا گەیاندی)[1].

(طبراني)یش گێڕاوێتی یەوە، کە پێغەمبەری خودا لەوتاری حەجی ماڵئاوایی دا فەرموویەتی: {ئایا پێتان بڵێم موسڵمان کێ یە؟ موسڵمان ئەو کەسەیە کە موسڵمانان لەزمان و دەستی پارێزراوبن. ئەی پێتان بڵێم بڕوادار کێیە؟ ئەو کەسەیە، کە جێ ی باوەڕو متمانەی خەڵکی بێت و دڵنیابن لەماڵ وسامان و نەفسیان لێ ی. ئەی پێتان بڵێم کۆچکار (مهاجر) کێیە؟ ئەو کەسەیە کۆچی کردبێت لەخراپەوگوناەو وازی لێ یان هێنابێت. مرۆڤی بڕوادار خوێن ونەفسی حەرامە لەبڕواداران وەك حەرام بوونی ئەم ڕۆژە بۆ شەڕوکوشتار. گۆشتی موسڵمان حەرامەو نابێت موسڵمانی تر (بەغەیبەت کردنی) گۆشتی بخوات، (واتە نابێت موسڵمان غەیبەتی برای موسڵمانی بکات). هەروەها دەروونی موسڵمان حەرامەو نابێت ستەمی لێبکرێت و ئازار بدرێت. ئازاردانیشی حەڕامە...}

* **

پێغەمبەری خودا ئەو وشانەی ئاڕاستەی کۆمەڵانی ئامادەبووی موسڵمانان کردو ئەم وشانەش چەندین ڕێسای بنچینەیی و گرنگیان لەخۆگرتبوو کە لەوەوپێش هیچ وتاربێژێك لەولاتی عەرەب دا نەیدرکاندبوون.. لەو ڕێسا بنچینەیی یانەش:

* قەدەغەکردنی خواردنی ماڵ وسامان بەناڕەواییو، قەدەغەکردنی کوشتن و پێشێل کردنی ئابڕووو سەروەریی مرۆڤەکان، بێگومان خەڵکی لەوەوپێش بۆ پەیداکردنی بەشی زۆری بژێوییان پەنایان دەبردەبەر دزی وجەردەیی و کوشتنی کەسانی دی بەناهەق.

* ڕزگارکردنی ئافرەت دوای ئەوەی لەلای عەرەب و سەرجەم گەلانی ئەو ناوچانە بەکۆیلە دادەنرا. ڕزگارکردنیشیان بەبڕیاری ڕاشکاوانەی پێغەمبەر بوو لەسەرئەوەی کەوا ئافرەتان حەقیان لەسەر پیاوان هەیەو دەبێت پیاوان بەچاکی لەگەڵیان دا ڕەفتاربکەن.

* ئەوەی شایانی باسیش بێت هەر ئیسلام مافی میراتگیریی بۆ ئافرەتان چەسپاندو جێگیرکرد دوای ئەوەی لەو مافە سروشتییەی خۆیان بێبەش کرابوون. هەروەها ئیسلام مافی سەربەستیی پێدان لەبەڕێوەبردنی ماڵو سامانیان داو لەپەسندکردنی شایەتی دانیشیان دا. ئەمەش لەنێو گەل و نەتەوەکانی ئەو سەردەمەدا دانی پێدانەنرابوو.

---

(١) (امام احمد) گێڕاوێتی یەوە

* چەسپاندنی بنەمای یەکسانی لەنێوان سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵ و ئەفرادی ڕەگەزی بەشەری دا بەچاونووقان لەزمان و ڕەنگ و ڕەگەزیان و، شوێن و پێوەری بەچاکتردانانی هەندێك کەس و خەڵکی لەهەندێکی تریان بەپێ ی سیفەتە دەروونی یەکانی تایبەت بەتەقواو خواپەرستی بێت و لەسەر کاری چاکەبێت.

لەپێش ئیسلامیش دا هیچ کەسێك ئەم بنەمایەی نەدرکاندبوو و نەکەوتبووە سەرزاری کەس، چونکە خەڵکی بەپێی ڕەنگ و ڕەگەزەکانیان هەڵدەسەنگێنران و لەیەکتر بەچاکتر دادەنران. تەنانەت ئەم ڕەفتارە ناپەسندە فەیلەسووفە گەورەکانیشی گرتبووەوە.

بۆ نموونە (ئەفلاتوون) دەیگوت: (من لەسەر سێ شت سوپاسی خودا دەکەم:

١- لەبەرئەوەی بەمرۆڤ دروستی کردووم و نەیکردووم بەئاژەڵ.

٢- کردوومی بەڕەگەزی –یۆنانی– و بەڕەگەزێکی‌تری دانەناوم.

٣- لەبەرئەوەی لەسەردەمی – سوکرات –دا دایناوم)..

◆ جا دوای ئەوەی پێغەمبەر ئەرکە بەندایەتی‌و خواپەرستی یەکانی ئەو حەجەی تەواوکرد گەڕایەوە بۆ (مەدینە). هەر کەشاری (مەدینە)شی بەدی کردەوە سێ جار بێژەی (اللّٰه اکبر)ی گوتەوەو پاشان فەرمووی: {**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، آيبون، تائبون، عابدون، ساجدون، لربنا حامدون، صدق الله وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده**}[1].

(١) – بخاری – گێڕاوێتی یەوە.

کۆچی دوایی پێغەمبەر

سەرەتای نەخۆشیی و پەرەسەندنی:

پێغەمبەر چەند مانگێك دوای حەجی ماڵئاوایی، هەستی بەتووشبوونی نەخۆشی یەك دەکرد کە وردەوردە ئازارەکانی زیاتر دەبوون و سەرئێشەیەکی توندیان بۆ پەیدادەکرد. جا کاتێك ئێش و ئازار پەرەی سەند پێغەمبەری خودا داوای لەهاوسەرەکانی کرد رِیَ ی بدەن لەماڵی —عائیشە—دا بکەوێت لەجیاتی ئەوەی وەك نەریتی جارانی لەنێوان ماڵانی هاوسەرەکانی دا بگەرِێت. ئەوانیش (خودا لێ یان رِازی بێت) مۆڵەتیان پێ دا.

ئیدی نەخۆشی و ئازارەکانی ئەو نەخۆشی یەی رِۆژبەرِۆژ توندتر دەبوون لەسەری. لەم بارەیەوە (عبدالله — ی کورِی مسعود) دەڵێت: (لەو کاتانەدا چووم بۆلای پێغەمبەرو ئازارێکی توندی لەئەنجامی زۆر ماندووبوون و نەخۆشی یەوە هەبوو، دەستم لێ ی داو پێم گوت: ئەی پێغەمبەری خودا خۆ تۆ ئازارێکی زۆرت هەیەو زۆر ناساغیت). ئەویش فەرمووی: (بەڵێ وایە من وەك هەر پیاوێك لەئێوە نەخۆش دەکەوم و ئازارم دەبێت)... ئینجا پێم گوت: (بێگومان تۆ دوو پاداشتت هەیە)، فەرمووی: (بەڵێ، بەو خودایەی گیانی منی بەدەستە هەر موسڵمانێك لەسەرزەوی دا بژی و تووشی ئازاری نەخۆشی یەك ببێت، یان هەر ئازارێکی دی، ئەوا خودا لەبەرامبەردا گوناهەکانی دەسرِێتەوە وەك چۆن گەڵای درەخت دەوەرێت).

ئەو هەموو ئازارانەش، کە پێغەمبەر لەو نەخۆشی یەی دا چەشتبووی وای لە —عائیشە— ی هاوسەری کردبوو کەنەریتی حەز لەئازار چەشتنی لەدڵ دا بچەسپێت و لەوبارەیەشەوە بڵێت:(هەمیشە حەزم دەکرد چکۆسی و شاگەشکە بەهەر برِوادارێك ببەم لەتوندیو سەختیی مردنی دا دوای ئەو توندی یەی لەسەر پێغەمبەری خودا بینیم).

وتاری بۆ موسڵمانان:

گەرمی ی تاو دەردەکە هێندە لەجەستەی پێغەمبەردا تیینی سەند وای لێ هات داوای ئەوە بکات کە ئاوێکی زۆری بۆ بهێنن تا خۆی پێ فێنك بکاتەوە.. فەرمووی پێ یان: (حەوت جەوەندە ئاوم لەئاوی چەند بیرێکی هەمەجۆرەوە پیاداکەن).

(عائیشە) لەم بارەیەوە گوتوویەتی: (ئێمەش لەتەشتێکی —حفصە—ی هاوسەری دا دامانیشاندو ئاوەکەمان بەو شێوەیە کرد بەسەرو لەشیا تا وای لێهات بفەرمویێت: بەسە، بەسە، چییتر ئاوم پیامەکەن). دوای ئەم خۆشتنە پێغەمبەر هەستی بەحەوانەوەیەك دەکردو چالاکی ی بەبەرداهاتەوە، بۆیە سەری بەست و چووە دەرەوە بۆ نێو خەڵکی و پێشنوێژیی

بۆکردن، دوای تەواوبوونی نوێژو سەلام دانەوە، چووەسەر مینبەرو دەستیکرد بە وتاردان بۆ خەڵکیو سەرەتا داوای لێخۆشبوونی خودای بۆ شەهیدانی جەنگی (ئوحود) کردو بۆیان پاڕایەوە. پاشان ڕاسپاردەی خۆی لەمەڕ پشتیوانان (أنصار) دەربڕیو ڕووی کردە کۆچکاران (مهاجرین)و فەرمووی:

{ئەی کۆمەڵی کۆچکاران ئێوە لەزیادبوون دان، بەڵام پشتیوانان لەسەر ئەو شێوازەی ئەمڕۆ لەسەری دەڕۆن لەزیادبوون دا نین. پشتیوانان هەردەم جێی متمانەی منن و داڵدەدەرمانن. جا ئێوەش دەبێت ڕێز لەو کارە جوامێریو چاکانەیان بنێن و چاکە لەگەڵ چاکەکاریان دا بکەن} .

ئینجا فەرمووی: {بەندەیەك لەبەندەکانی خودا گەر لەنێوان دنیاو بەشی خوادا سەرپشك بکرێت هەر بەشی لای خوای هەڵبژاردووە} . لەو کاتەدا (ئەبوبەکر) تێگەیشت و زانی ی مەبەستی پێغەمبەر لەو سەرپشك کردنە خۆیەتی، بۆیە گریا و گوتی: {بەڵکو خۆمان و ماڵ و منداڵمان دەکەین بەفیدای تۆ} ... پێغەمبەر پێ ی فەرموو: {لەسەرخۆبە ئەی ئەبوبەکر} ، ئینجا ڕووی کردەوە موسڵمانان و لەبەشێکی تری وتارەکەی دافەرمووی:

{هەر دەرگایەك لە مزگەوتدا هەیە دادەخرێت تەنها دەرگای -ئەبوبەکر- نەبێت. چونکە نابینم کەسێکی دی لە (ئەبوبەکر) باشتر بووبێت لەهاوەڵێتی کردنی من داو گەورەترین ڕۆڵی هەبووە. جا ئەگەر من یەکەمین هاوڕێی دڵسۆز بۆ خۆم دیاریکەم ئەوا هەر -ئەبوبەکر- لەپێش هەموو کەسێك دا دیاری دەکەم. بەڵام جاری هەر (هاوڕێ یەتی و برایەتی ی ئیمانداری) تاکو خودا لای خۆی بەیەکمان دەگەیەنێتەوە} .

پێغەمبەری خودا سەبارەت بە داهاتووی نەتەوەکەی لەوەش دەترسا، کە کاری خودا پەرستی یەکەیان هەندێك خڵتەی هاوبەش بۆ خوادانان (شیرك)ی تێ بکەوێت و خەڵکی دڵیان بەمەزارو گۆڕی پێغەمبەران و پیاوچاکانەوە ببەستن لەجیاتی ئەوەی دڵ و دەروونیان تەنها بەخوداوە پەیوەست کەن.. هەر بۆیە لەم ڕووەشەوە لەبەشێکی تری وتارەکەی دا فەرمووی:

{هەندێك لەگەلانی پێش ئێوە گۆڕەکانی پێغەمبەران و پیاوچاکانیان دەکردە مزگەوت و شوێنی نوێژتیاکردن. جا ئێوەش نابێت گۆڕەکان بکەنە چەند مزگەوتێك و مزگەوتی لەسەربنیات بنێن چونکە من ئەوەتان لێ قەدەغە دەکەم} .

ڕاسپاردنی - ئەبوبەکر - بۆ پێشنوێژیی موسڵمانان:

لەکاتێك دا پێغەمبەر نەیدەتوانی پێشنوێژی بکات، فەرمووی: {فەرمانم بگەیەنن بە -ئەبوبەکر- با ئەو پێشنوێژی یەکە بۆ خەڵکی بکات. لەو ساتەدا (عائیشە)ی هاوسەری، پێی گوت: (ئەی پێغەمبەری خودا -ئەبوبەکر- پیاوێکی بەسۆزو دەنگ کزەو زۆریش دەگری

لەکاتی قورئان خوێندن دا)، بەڵام پێغەمبەر هەر فەرمووی: {فەرمانی پێبگەیەنن بچێت پێشنوێژی بۆ خەڵکی بکات} . (عائیشە) دەڵێت: (هەمان وتەی پێشووم پێ گوتەوە). ئینجا پێغەمبەر لەوەڵامی من دا فەرمووی: (ئێوەی ئافرەت زۆر عاطیفی و هەست ناسکن. بڕۆن فەرمانم بگەیەنن بەئەبوبەکر با خۆی پێشنوێژی یەکە بۆ موسڵمانان بکات).

هەر لەم بارەیەوە (عائیشە) گوتوویەتی: {دەسا بەخودامن تاکە مەبەستێکم لەو وتانەم دا بۆ پێغەمبەر ئەوەبوو، کە ئەو بەرپرسیارێتی یە لەسەر باوکم (ئەبوبەکر) لاببات و تێگەیشتبوومکە خەڵك حەز ناکەن هەرگیز کەس شوێنی پێغەمبەر بگرێتەوە، لەو حاڵەتەش خەڵکی لەهەر ڕووداوێکی لەناکاودا ڕەشبین دەبوون پێ ی، بۆیە حەزم دەکرد ئەوە لە ئەبوبەکر دوورکەوێتەوە} .

ئینجا پێغەمبەر هەندێك وزەی لەخۆی دا بەدی دەکرد، کە بتوانێت بڕوات بۆ نوێژ، بۆ ئەم مەبەستە بەیارمەتی دووپیاو گەیشتە مزگەوت، کە خۆی لەسەرشانیان ڕاگیرکردبوو. جا کە گەیشتە مزگەوت (ئەبوبەکر) سەرقاڵی پێشنوێژی کردن بۆ خەڵکی بوو، بەڵام ویستی خۆی لەکارەکە دوابخات، پێغەمبەریش ئاماژەی بۆکرد، کە لەجێگای خۆی دا بمێنێتەوە. ئینجا چووە تەنیشتیەوە دانیشت و نوێژی کرد، (ئەبوبەکر)یش لەدوای پێغەمبەر نوێژی دەکرد و خەڵکیش لەدوای ئەبوبەکرەوە نوێژیان دەکرد.

دوا وەسیەت:

جا کە وردەوردە ژیانی پێغەمبەر بەرەو کۆتایی دەچوو، هاوەڵەکانی لەماڵی (عائیشە) کۆکردەوەو بۆی ڕوانین و سەرنجی لەسەرڕاگرتن و فرمێسك کەوتە چاوەکانی و فەرمووی: {بەخێربێن.. خودا بتانهێڵێت.. خودا ڕەحمتان پێ بکات... خودا بتانحەوێنێتەوە... خودا بتانپارێزێت.. خودا بەرزتان بکاتەوە... خودا سەرکەوتووتان کات. خودا ساغ و سەلامەتتان کات.. خودا قبووڵتان بکات... من وەسیەت و ڕاسپاردەم بۆ ئێوە ئەوەیە خودا بپەرستن و بەتەقواو پارێزکاربن... لەخوداش دەخوازم ئاگای لێتان بێت و کاروبارتان هەڵسووڕێنێت و ئێوەی پێ دەسپێرم. بێگومان من ترسێنەر و مزگێکنی دەرم لەلایەن خوداوە بۆ ئێوە لەسەرئەوەی سەرپێچی لەفەرمانی خودا دەرهەق بەبەندەکانی و وڵاتەکەیان نەکەن. خوداش خۆی بەمنیش و ئێوەشی فەرمووە: ﴿ تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْأَخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَـٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴾القصص/٨٣..

پاشان وەسیەتی بۆکردن کە چۆن کفنی بۆ ببڕن و چۆن بینێژن و هیچ هاوارو شین و ڕۆڕۆیەکنەکەن.

له جابریشەوە گێڕراوەتەوە گوێ ی لەپێغەمبەری خودابووە لەپێش مردنـی دا فەرموویـە: {گومانی باشتان بەخودا هەبێت}.

پێغەمبەر دەشترسا لەوەی، کە لەپاش خۆی نەتەوەکەی دوای هەواو ئارەزوو بکەون، دیـارە ئەمەش دەبێتە هۆی وازهێنان لەنوێژو خواپەرستی، هەروەها دەترسا لەوەش، کە نەریتـەکانی لووتبەرزی و خۆبەزل دانان بەسەریان دا زاڵ بن، هەر بۆیەش دیارترین وەسیەتی لەپێش کۆچـی دوایی دا ئەوەبوو داوای لەموسڵمانەکان دەکرد، کە پابەندبن بەنوێژکردنەوەو بەردەوام لەنوێـژو زیکری خـوادابن و شـان بەشـانی ئەمـەش زۆر نـەرم و نیـان و بـەڕەحم بـن لەگـەڵ کەسـانی خزمەتکارو کارگوزارو بەندەدا.

لەم بارەیەوە (أَنَس) — خودا لیّ ی ڕازی بێت — دەڵێت: {بەگشتی ڕاسپاردەی پێغەمبەری خودا بەرلەگیان دەرچوونی، ئەوەبوو هەر دەیفـەرموو: ((**الصَّلاة وما ملكت أيمانكم..**))...} واتە: (بەردەوام بن لەسەرنوێژکردن و ئاگاتان لەژنەکانتان بێت و نەرم ونیان بن لەگەڵیان دا).

کۆتا ساتەکانی ژیانی پێغەمبەر:

(ئەبوبەکر) پێشنوێژیی بۆ موسڵمانان دەکردو بەمەش گوێڕایەڵیی خۆی بـۆ فەرمانەکـەی پێغەمبەری خودا دەردەبڕی و لـەوەدا بـەردەوام بـوو، تـا ڕۆژی دووشـەممە (واتـە ئـەو ڕۆژەی پێغەمبەر تیایدا وەفات دەکات)، لەو ڕۆژەدا پێغەمبەر پەردەی ژوورەکەی لادا، کە دەیڕوانی بەسەر مزگەوتەکەداو موسڵمانانی بینی لەنوێژدابوون و زەردەخەنەیەك گرتی، موسڵمانەکانیش گەلێك دڵشادبوون و تەنانەت وایان لیّ هات خەریك بوو دەست بەنوێژ نەکـەن لەبـەر زۆریـی و جۆش سەندنی شادی لەدڵیان دا بەدیتنی پێغەمبەرەکەیان، تەنانەت (ئەبوبەکر) ویستی خـۆی دوابخات تاکو بگاتە ڕیزی دواوەو بوار بۆ پێغەمبەر بکاتەوە تاکو پێشنوێژییان بۆ بکات. بەڵام پێغەمبەری خودا ئیشارەتی بۆکردن، کە نوێژەکەیان دەست پیّ بکەن و پەردەکەشی دادایـەوەو گەڕایەوە سەرپێخەفەکەی.

ئەوەش دوا دیدارو چاوپێکەوتنی بوو لەگەڵ موسڵمانان دا.

کاتێك هەستی کرد ئەوا مردنی لیّ نزیك دەبێتەوە نەختێك ئاوی لەبەردەستی دا دانـابووو دەستی پیّ تەڕدەکردو دەیهێنا بەسەر گۆنای داو دەیفەرموو: {ئای خەم و ئازاری مردن چـەند گەورەیە}، (فاطیمـە)ی کچیشی دەیگوت: (هەی بابەڕۆ چ کارەساتێکە... خەمی تۆ هەمووی بۆ من بێت ئەی بابەگیان)... پێغەمبەری خوداش پیّی فەرموو: (لەمڕۆوە خـەم و کارەسـات لەسەر باوکت نامێنێت)، بەڵام پێغەمبەر کـەبینیی (فاطیمـە) چـەندە بـیّ ئـارام و دڵتەنگـە

لەخۆی نزیك کردەوەو سەری خستەژێر قۆڵی یەوەو وتەیەکی بەگوێ دا چرپاند، فاطیمەش بەو وتەیە گریا، پاشان بۆ جاری دووەم وتەیەکی تری بەگوێ دا چرپاندو (فاطیمە) پێکەنی.

(دوای وەفاتی پێغەمبەر، عائیشە دەربارەی ئەو دوو وتەیە لە —فاطیمە—ی پرسی بوو)، ئەویش گوتبووی: (لەیەکەم وتەدا کە باوکم بەگوێ ی دا چرپاندم فەرمووی پێم کە ئەو کۆچی دوایی دەکات و منیش گریام. پاشان لەدووەم وتەیدا هەواڵی ئەوەی پێ ڕاگەیاندم کە من یەکەم کەسم لەکەسە نزیکەکانی کە دوای مردنی خۆی پێ ی دەگەم، ئیتر بەو مژدەیە پێکەنیم).

هەروەها (عائیشە)ی هاوسەری لەوەسفی کۆتا ساتەکانی بەر لەوەفاتی پێغەمبەردا گوتوویەتی: (لەبەردەستی پێغەمبەردا قوتوویەك ئاو هەبوو دەستی تێ دەخست و دەم وچاوی پێ دەسڕی و دەیفەرموو: ((**في الرفيق الأعلى، في الرفيق الأعلى ...**)) هەتا گیانی کێشراو وەفاتی کرد.

وەفات کردنیشی لەڕۆژی دووشەممە(١٢)ی —ربیع الأول—دا و لەتەمەنی(٦٣) ساڵی دابوو.

بێگومان هەر کەسێك بەوردی سەرنجی فەرموودەکانی پێغەمبەر بدات (لەپێش لەدنیا دەرچوونی داو لەو چرکە ساتانەی کۆتایی ی دا) بەتەواوی قەناعەت بەو ڕاستی یە ڕوونە دێنێت، کە ئەو بەڕاستی و بەحەق پێغەمبەری خودا بووە. چونکە وەسیەت کردنی بەنوێژو پارێزکاری و لەخواترسان و بەرگرتن لەبەدکاری، لەدوایین ڕاسپاردەکانی بووە. ئەو ساتەی پەردەی ژوورەکەشی لاداوەو موسڵمانانی لەنوێژەکەیان دا بینیوەو کە ئەوانیش هەستیان بەبینینی ئەو کردووە، لەجوانترینی ئەو دیمەنانە بووە کە شادیەو خۆشی ی بەدەروونی گەیاندووەو لەهەمان کاتیش دا زانیویەتی کە کاتی لەدنیا دەرچوونی هاتۆتە پێشەوە.

بەڵام گریمان گەر پێغەمبەر نەبوایەو وەك خەڵکی دی تووشی ئەو سەرەمەرگە بوایە ئەوا لەو چرکەساتانەی دوایی ی دا، کە مرۆڤ هەست بەنزیك بوونەوەی مردنی دەکات تاکە (هیواو خەم و خەیاڵێکی) بیرکردنەوە بوو (لەکەس وکاری خۆی بەتایبەتی)، کە چۆن دوای خۆی دەژین و بیرکردنەوەش بوو لەخۆشیەو ئارەزووەکانی دنیاو لەو ماڵ وسامان و شت ومەکانەی بەجێیان دیڵێت.

تەنانەت هەندێك کەس لەوانەی کەهەمیشە لەژیانیان دا فڕوفێڵیان کردووە لەکاتی سەرەمەرگ و کۆتاساتە ترسناك و بەسامەکانی لەدنیا دەرچوونیان دا لێ یان بینراوەو بیستراوە، کە دانیان بەهەموو تاوانەکانیان داناوەو خۆیان لەگومڕایی بێ بەری کردووە.

بەڵام ئەوەی، کە خەڵکی لە(محمد)ی پێغەمبەریان بینیوە لەکاتی سەرەمەرگ و کۆتاساتەکانی بەخوا گەیشتنەوەی دا پێچەوانەی ئەو حاڵەتە زانراوەی سەرە مەرگی

جادووگەران و تەڵەكەبازان بووە. چونكە خودا هاوسۆزی بووەو پاڵاوتوویەتی بۆ ئەو ڕێزەی، كە پلەی (خليل)ی پێ ببەخشێت. تاكە هیواو داواكاری ی پێغەمبەر گەیشتنەوە بەخودای پەروەردگاری بوو، كە بە (رفيق الأعلى)ی وەسف كردبوو لەبەر ئەو هەموو سۆزو ڕەحمەت و هاوخەمی یەی خودا بۆی، ئەو (رفيق الأعلى)یەی، كە هەتا دواهەناسەی لەسەرزمانی بووو بەچاكی دەیدركاند.

بێگومان پێغەمبەری خودا كۆچی دوایی كردو لەدوای خۆیشی ئەو بەرنامەیەی بۆ موسڵمانان بەجێ هێشت، كە (قورئانەكەی خودا)و (سوننەتی خۆی) بوو ئەگەر موسڵمانان پەیڕەویی بكەن هەرگیز گومڕاو سەرگەردان نابن، هەروەها لەدوای خۆی ئەو هاوەڵە پێگەیشتوو و تێگەیشتوانەی بەجێ هێشت، كە بەچاكی ئیسلامیان ڕوون دەكردەوەو كاری فەتح كردنی شارو وڵاتانی تریان پێ تەواودەكردو ڕێگە ڕاستەكەی ئیسلامیان بەجیهان دەگەیاند.

ئێمەش لەخودا دەپاڕێینەوە، كە خودا پاداشتی(محمد)ی پێغەمبەری بداتەوە (بەو پاداشتە خێرەی، كە بۆ پێغەمبەرانی دیاری كردووە) لەسەر ئەو هەموو هەوڵ و جیهادەی، كە بۆ نەتەوەكەی گێڕاوێتی. هەروەها لەخودا دەپاڕێینەوە كارمان بۆ مەیسەركات لەپەیڕەوی كردنی ڕێبازە ڕاستەكەی، تاكو بەختیاری و ئاسودەیی ی دنیاو ڕۆژی دوایشمان دەست كەوێت..

لایەنی سێیەم

پوختەیەك لە ژیانی شەخسی و کۆمەڵایەتی پێغەمبەر

١- لە ئاکارە بەرزەکانی پێغەمبەر

٢- هاوسەرانی پێغەمبەر

٣- چەند وانەو پەندێك

٤- گەورەی هەموو گەورە پیاوان

بەندی یەكەم

((لەئاكارە بەرزەكانی پێغەمبەر))

("محمد" نمونەی تەواو- شێوەی ڕوخسارو جەستەی- لەخۆبوردوویی ی-
ڕەحم و بەزەیی ی- لێخۆشبوون و لەسەرخۆیی ی- زوهدو دنیانەویستیی ی-
خواپەرستیی‌و عیبادەتی- ڕەوانبێژیی و دانایی ی)

"محمد" نمونەی تەواو

ژیاننامەی (محمد) پڕە لەئاكاری هەرەبەرزی مرۆیی و ڕەوشتی نایاب و بێوێنەو، هەموو ئەو هەڵوێستە نەمرانەش كە ئاماژە بۆ خانەدانی و گەورەیی یە ڕەسەنەكەی و خوونەریتی جوان و درەوشاوەی دەكەن. بەڕاستی (ئەو) هەر خودای پەروەردگار ئەدەبی پێ بەخشیوەو باشترین ئاداب و هەڵس وكەوتیشی فێركردووەو پاراستوویشیەتی لەخراپەو بەدكاری یەكانی ئەو ژینگەیەی تیایدا گەشەی كردووە، هیچ ڕەوشتێكی جوان نەمابوو، كە پێغەمبەر خاوەنی نەبووبێت. هەموو ڕەوشت و ڕەفتارێكی جوان هەر لەوەوە بینراوەو زانراوە. هەر بۆیەش خودا لەقورئاندا ئاوا وەسفی ڕەوشتمەندی یەكەی دەكات و دەفەرمویت:﴿ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴾القلم/٤.

بەم ڕەنگە –محمد– نموونەی بالای پێگەیشتوانەو كاملی ی مرۆڤایەتی و، پێشەنگی هەرەچاكی موسڵمانان بووە، خوداش فەرمانی پێكردووین كە بیكەین بە سەرمەشقی خۆمان لەهەموو كاروكردارێكدا هەمان ڕەفتارو نەریتی ئەو پەیڕەوبكەین و دوای ئاكارو خەسڵەتەكانی بكەوین تاكو ڕەزامەندی خودامان دەست كەوێت، هەروەك خودا پێمان دەفەرموێت:

﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُواْ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْأَخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴾الأحزاب /٢١.

هەر توێژەرەوەو لێكۆڵیارێك گەر بیەوێت لەو ڕەوشتە بەرزانەی پێغەمبەری خودا بكۆڵێتەوە دەبێت شارەزایی ی تەواوی لەقورئان هەبێت و بۆ ئەو مەبەستە زیاتر سوود

لەقورئان وەربگرێت. چونکە هەر ڕەوشتێکی بەرز، کەقورئان بانگەوازی پــەیڕەوکردنی کــردووە (محمد) پێش هەموو کەس لەخۆی دا بەرجەستەو پیادەی کردووە.

لەم ڕووەوە دایکی بڕواداران (عائیشە) کە نزیکترین کــەس بــووە لەپێغەمبــەرەوە دەڵێــت: {ڕەوشت و ئاکاری پێغەمبەری خودا (قورئان) بــووە} واتــە هــەموو ڕەوشــتێکی بــەڕێنمایی قورئان بووە. جگە لەقورئانیش، کتێبە پیرۆزەکــانی فــەرموودەش (أحادیــث)[1] دەیــان هــەزار لەگفتارو ڕەفتارە بەرزەکانی پێغەمبەرو ئەو وەسیەت و ڕاسپاردانەیشیانمان بۆ دەگێڕنەوە، کــە بانگەواز بۆ هەموو ڕەوشت و خوویەکی جوانی ئینسانی دەکەن و هەر خــودی ئــەو کتێبانــەی لەسەر فەرموودەکانی نووسراون و دانراون بەهێزترین بەڵگەو گەورەترین شایەتی دانــن لەســەر پابەندی و تایبەتمەندیی پێغەمبەر بەئەخلاقی نموونەیی و بەرزی بەشەری یەوە.

ئێمەش لەم بەشەی کتێبەکەمان و لەم چەند لاپەڕەکەمە دا، پوختەیەك لەسیفات و ڕەوشتە بەرزەکانی پێغەمبەر بۆ خوێنەران دیاری دەکەین تاکو ڕێنمایی ی ژیانی لێوەرگرن و لەسەر ئەو شێوازە ڕاست و دروستەش هەنگاوبنێین و بەم پێ یەش بەرەزامەندی خودا بەختەوەربین.

بەڵام پێش ئەوەی سیفەت و ڕەوشتە جوانــەکانی دیــاری بکــەین وا چــاکە ئاماژەیــەك بــۆ ڕوخسارو شێوەی جەستەیی ی پێغەمیەر بکەین، کە هاوەڵانی باسیان لێوەکردووە.

شێوەی ڕوخسارو جەستەی

پێغەمبەر لەنێو خەڵکی دا جوانترین ڕوو و ڕوخساری هــەبوو و هــەر کەســێکیش وەســفی کردبێــت بــەمانگی شــەوی چــواردە (شــەوی بــەدر)ی چــواندووە. ڕوخســاری ســپی و تێکــەڵ بەڕەنگێکی سوور بووە، هەر دووچاوی گەورەو گلێنەکانی ڕەشی تۆخ بوون، هەروەها چاوەکانی وەك چاوی کلڕێژکراو دەرکەوتوون بێ ئەوەی کلیشی تێ کردبن. پێڵووی چاوەکانیشی نــەختێك درێژبوون، برۆکانیشی درێژبوون و وردەکاری یەکی جوان لە هەردوو لای برۆکــانی دا هــەبووەو، تا ئەملاولای چاوەکانی درێژبوونەتەوە. ناوچەوانی پان بووەو لووتی ڕێك بــووە، دەمــی فــراوان بووە. جوانترین دوولێوی هەبووە، لەنێوان دانەکانی دا ماوە هەبووە، هــەردوو ڕوومــەتی کــەم گۆشت و مام ناوەندی بوون، مل و گەردنی لەهی هــەموو کــەس جوانتربــوون، ملــی نــەکورت بووەو نە درێژبووە، سینەی پان و فراوان بووە، دوو شانی ڕێــك و دوو پــێ ی پتــەوبووە، بــاڵای

---

(١) کتێبەکانی فەرموودە بەکتێبــەکانی ســوونەتیش (کتــب السـنة) ناودەبرێــت و گرنگترینیــان ئەمانــەن: (صحيح البخاري—صحيح مسلم—و—ترمذي—و—نسائي—و—ابوداود—و—ابن ماجه—و—(موطأــى امام مالـك)و (مسندــى امام احمد)..

بەرز بووە بەڵام هێندەش درێژ نەبووە، کە زیاد لە ڕادەی مەئلوف بوو بێت، دیارە هێندەش کورتە باڵا نەبووە، کە باڵای نزم بێت.

ورگ و سکی زلی نەبووە، سك وسنگی لەئاستی یەکتردا بوون. هەروەها لەش ولاریشی نەقەڵەو بووەو نەزۆر لاواز بووە. پشتی ڕاست و گەورە بووە. لەنێوان هەردوو شانی دا نیشانەی پێغەمبەرێتی هەبووە کە لەلای شانی ڕاستیا بووە، کە بریتی بووە لە خاڵێکی ڕەش بەسەر زەردا ڕوانیویەتی و چەند تاڵەموویەك دەوری داوە، قژیشی نەلوول بووەو نەخاوبووە، بەڵکو لەنێوان ئەو دووجۆرەدا بووەو گەیشتۆتە سەرنیوەی هەردوو گوێ ی، یان سەرنەرمایی ی هەردوو گوێکانی، لەڕۆشتن و هەنگاونانیشی دا گورج وگۆڵ بووەو گەر بەڕێگەدا بڕۆشتایە هێندە چالاکانە دەڕۆشت وەك ئەوەی بەڕێگەیەکی سەرەولێژدا بڕۆشتایە. گەر ئاوڕی بەلایەك دا بدابایەوە هەموو لەشی پێکەوە دەسوڕاند. دەنگێکی ساف و زوڵاڵی هەبووە. لەخەم و ئەندێشەی نەترازاوو بەردەوام دابووە، هەردەم لەبیرکردنەوەو تێفکرین دابووە. زۆر بێ دەنگ بووەو بۆ پێویستی یەك نەبێت قسەی نەکردووە، هەر بەناوی خودای گەورەوە وتەکانی دەست پێکردووەو کۆتایی پێ هێناوە. لە وتەو ئاخاوتنی دا بەڕوونی باسی نیعمەتی خودای کردوەو نیعمەتەکانی بەگەورەو گرنگ داناوەو گەر کەمیش بووبێت بەبێ بایەخ بۆی نەڕوانیوە. ئەگەر تووڕەو پەست بووبێت ڕووی بەلایەکیتردا وەرگێڕاوە، ئەگەر دڵشادیش بووبێت چاوی داخستووە، لەپێکەنین دا تەنها بزەو زەردەخەنەی هەبووە. هەرکەسێك یەکەم جار دیبێتی شەرمی لێکردووەو بەپیاوێکی بەهەیبەت و سەنگینی ی بینیوە. هەر کەسێکیش تێکەڵی بووبێت و ناسیبێتی خۆشیی ویستووە. ئەوەی وەسفی کردبێت هەر گوتوویەتی: (هەرگیز پێش ئەوو دوای ئەو پیاوی ئاوام نەدیوە)...

پێغەمبەر هەردەم حەزی لەبۆن و بەرامەی خۆش بووەو لەزۆرترینی کاتەکانی دا بەکاری هێناوە بۆ بەدیدار گەیشتنی مەلائیکەتەکان و دانیشتن لەگەڵ موسڵمانان و لەبەر خەریك بوونی بەزۆربەی ئەو دیدارو کۆڕو کۆبوونەوانەوە هەرگیز پیازو سیری نەدەخوارد. سیریشی بە (پاقلەی پیس) ناودەبرد.

لەخۆبوردوویی ی

سیفەتی لەخۆبوردویی(تواضع) لەژمارەیەکی کەمی ئەو حاکم و دەسەڵاتدارانەدا هەیە کە جڵەوی حوکمیان دەکەوێتە ژێردەست و حوکمڕانی دەکەن، نەخاسمە لەو زەمەنە ڕابردوانەی کە لووتبەرزیو گەورەیی تاکە بنەماو سیمای دیاری حاکمانی سەرزەوی بووە.

(محمد)ی پێغەمبەرو (حاکم بەئەمری خودا)ش پێچەوانەی ئەو بنەماو سیما باوو زانراوانە ڕەفتاری کردووە.. لەخۆبوردوییو خۆبەکەم گرییش لەدیارترینی سیفەتەکانی بووە، یەکێك لەئامانجەکانی پەیامی خۆی لەناوبردنی نەریتی خۆ بەزل زانین بووە کە نەریتێکی ناهەموار بووەو لەسەرانسەری دنیادا بڵاوبووە.

پێغەمبەر زۆرجار لەپەندو ئامۆژگاریی یەکانی دا بۆ نەتەوەکەی دەیفەرموو: {هەر کەسێك تۆزقاڵێك لەنەریتی خۆ بەزل زانیی لەدڵ دابێت ئەوا ناچێتە بەهەشت}[١]. پێغەمبەر لەژیانی خۆی دا لەوپەڕی سادەو ساکاریو لەخۆبوردوویی دا بوو. هەروەك لەژیاننامەکەی‌دا باس کراوە کە لەنێو کۆڕو کۆمەڵێك دا دانیشتایە لەکۆتایی و خوارووی مەجلیسەکەدا دادەنیشت. هەروەها لەکۆڕو دانیشتنەکانی دا مافی هەریەکە لەهاونشینانی لەجێگەو مەوقیع دا پێ دەدا تاکو هیچ کەسێکیان وای دانەنێن گوایە ئەوی تر لەو بەڕێزترە..

جارێکیان پێغەمبەر، کە خۆی دابوو بەسەر داردەستەکەی داو دەچوو بۆلای هەندێك لە هاوەڵانیو هەر کە گەیشتە لایان هەموویان هەستانە سەرپێ (واتە لەبەری هەستان). ئەویش فەرمووی: (هەڵمەستن بۆم وەك چۆن عەجەم و بیانی یەکان بۆ هەندێك کەسی تایبەتییان هەڵدەستن و بەنابەجێ بەگەورەیان دەگرن)، واتە زیاد لەڕادەی پێویست و بۆ هەندێك مەبەست لەبەریان هەڵدەستن و بەگەورەیان دەگرن...

هەر لەم بارەیەوە فەرموویەتی: (زیادەڕەوی لەمەدح و ستایش کردنی من دا مەکەن وەك چۆن مەسیحی یەکان هێندە ستایشی –عیسا–یان کردو زیادەڕۆییان تیاداکرد تاکو کردیانە کوڕی خودا، بێگومان منیش بەندەیەکی خودام، جا کەوابوو بڵێن: بەندەو پێغەمبەری خودا)[٢].

هەندێك لەدیاردەکانی لەخۆبوردوویی و ڕواڵەتەکانی سادەو ساکاریی پێغەمبەر ئەوەبوو خۆی پێڵاوەکانی خۆی دەدووری یەوەو جلەکانی پینەدەکرد، لەناوماڵێش دا یارمەتیی هاوسەری دەداو خزمەتی خەڵکی ی دەکرد، گۆشتی لەگەڵ هاوسەری دا لەت دەکردو کاروباریتری لەگەڵ دا ڕادەپەڕاند.

لەهەموو کەسیش زیاتر بەشەرم وشکۆبوو و زۆر بۆ خەڵکی نەدەڕوانیو سەرنجی لەسەرڕووی بەرامبەرەکەی ڕانەدەگرت. بەدەم داواکاریو پێویستیی هەموو جۆرە چین و توێژێکی خەڵکییەوە دەچوو سا ئیتر بەندە(عەبد) بوونایە یان ئازاد(حرّ) بوونایە. لەنێو

---

(١) - مسلم – گێڕاوێتی یەوە.
(٢) – بخاري – گێڕاوێتی یەوە.

هاوەڵانی دا دادەنیشت و تێکەڵی هەموویان دەبوو و لە دواجێگەی مەجلیسەکەش دا ستاری دەگرت. هەر کەسێك لەگەڵی دا دابنیشتبایە یاخود لەگەڵیا بۆ پێویستیەیەك هەڵبستایە خۆی ڕادەگرت تاکو ئەو کەسە پێشی کەوێت. هەر کەسێکیش داوای یارمەتی و پێداویستی یەکی لێ بکردایە نائومێدی نەدەکردو شتێکی هەر پێ دەبەخشی، گەر نەیشیتوانیایەو نەیبوایە شتێکی بۆ دابین کات ئەوا بەوتەیەکی جوان بەڕێ ی دەکرد.

لە ڕۆژی فەتح کردنی مەککەدا پیاوێك بە دڵەڕاوکێ و شڵەژاوی یەوە هاتەلای و لەبەردەمی دا هەڵدەلەرزی، بەڵام پێغەمبەری خودا پێی گوت: (لەسەرخۆبەو مەترسە، خۆ من پادشایەك نیم، من کوڕی ژنێکی قوڕەیشم، کە گۆشتی وشك بووەوەی دەخوارد).

گەر ئەو کەسەی داوای بەڵگەی بنەبڕ(قاطع) لەسەر پێغەمبەرێتی یەکەی دەکات و لەم فەرموودەیەی وردبێتەوە (من کوڕی ژنێکی قوڕەیشم کە گۆشتی وشك بووەوەی دەخوارد) ئەوا بەهێزترین بەڵگەی لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرێتی یەکەی بۆ دەردەکەوێت، چونکە فەرماندەیەك سەرتاپای وڵاتێکی کەوتبێتە ژێردەست و هەر خۆی بووبێتە خاوەنی بڕیارو دەسەڵات و کەچی خۆی لەهەموو ناوو نازناوێکی گەورەییو دەسەڵاتداری دابڕێت، بەڕاستی جگە لە (وەسفی پێغەمبەرێتی) هیچ وەسفێکی تر شایانی نی یە.

ڕەحم و بەزەیی

ئەگەر بەراوردێك بکەین لەنێوان ئەو تایبەتمەندێتی یە جوانانەی کە مرۆڤ پێ ی ناسراوەو ئەو سیفەت و ڕەوشتانەش کە خۆی پێ ڕازاندۆتەوە ئەوا دەبینین هیچ سیفەتێك بەقەد (ڕەحم و بەزەیی ی) چاك و بەهادار نی یە.

ڕەحمەت و بەزەیی سیفەتێکی دیاری ئیسلامە، خوداش یەکێك لەسیفەتەکانی کە هەردەم موسڵمان پێ ی دەپارێنەوە لێ ی (سیفەتی ڕەحمەتە) خودا خۆی بەڕەحم و میهرەبانەو لەناوە پیرۆزەکانیشی(الرحمن-الرحيم)ەو فەرمووشیەتی: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ الأعراف/١٥٦..

خودا پێغەمبەرەکەی خۆی (محمد)یشی بەو سیفەتە گۆش کردووەو دیارترین ئاکاری بەسۆزیو میهرەبانیی پێبەخشیوە، هەواڵی ئەوەی بۆ موسڵمانانیش دووپات کردۆتەوەو فەرموویە: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ

رَّحِيمٌ﴾التوبة/١٢٨..

ئەم ئایەتە شایەتی دانێکە بۆ پێغەمبەر، کە چەندە دڵتەنگ و بارگران بووە بۆ نارەحەتی و بارگرانی ی موسڵمانان و چەند سووبووە لەسەر ڕێنمایی و دڵشاد کردنیان و پاشان چەند بەسۆزو بەڕەحمیش بووە بۆیان.

سۆزو بەزەیی ی پێغەمبەر بۆ موسڵمانان لەوەدا ڕەنگی داوەتەوە کەشتی زیانبەخش و زەرەرمەندیان لێ دووردەخاتەوەو شتی سوودبەخشیان بۆ دێنێت.

ئایەتەکە ستایشی پێغەمبەر دەکات هەروەك ستایشیشە بۆ ئەو خودایەی کە فەرمانڕەوایەکی بەڕەحم و دلۆڤانی داناوە بۆ موسڵمانەکان و بەهۆی میهرەبانی و بەزەیی یەکەیەوە بێ ئارام و دڵتەنگ دەبێت کاتێك گەلەکەی دڵتەنگ و خەمباربن و تووشی زەرەرو زیان بن.

جگە لەو ئایەتە، خودای پەروەردگار وەسفێکی ڕەحم و نەرم ونیانیی پێغەمبەر لەجێ یەکی تری قورئان دا دەکات و دەفەرمویێت: ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ﴾آل عمران/١٥٩... خودای مەزن لەم فەرمایشتەش دا ئاوا وەسفی پێغەمبەرەکەی دەکات کە بێگومان ئەو نەرم ونیان بووە بۆ گەلەکەی، ئەم نەرم و نیانی یەش لەڕەحمەتێکی خوداوەیە کە بەپێغەمبەرەکەی بەخشیوە، چونکە گەر تووڕەو مۆن و وشك بوایە لەگەڵ خەڵکی داو هیچ کەسێك لەگەڵیا هەڵی نەکردایەو، پاشان گەر دڵڕەق و بێ ڕەحم و بەزەیی بوایە ئەوا هەموو خەڵکی ڕقیان لێ ی دەبووەوەو لێ ی دەتەکینەوە. بەڵام پێغەمبەر هەموو ژیانی یەکپارچە ڕەحمەت و سۆزو بەزەیی بووە، چ لەهەڵس وکەوتی لەگەڵ خەڵکی داو چ لەڕێنمایی یەکانی دا بۆ نەتەوەکەی...

هەر پێغەمبەر بوو، کە بەم فەرموودە زێڕینانە نەتەوەکەی ڕاسپاردووەو فەرموویەتی: ((**ارحموا من في الارض يرحمكم من في السماء**)).. واتە: {ئێوە ڕەحم بەخەڵکی سەرزەوی بکەن، ئەوا خوداش لەئاسمان دا ڕەحمتان پێ دەکات}، هەروەها دەفەرموێت: ((**لايرحم الله من لايرحم الناس**)).. واتە {خودا ڕەحم بەو کەسە ناکات کە ڕەحم بەخەڵکی ناکات}.. هەروەها پێغەمبەر فەرموویە: ((**لاتنزع الرحمة الاّ من شقيّ**))... واتە: {ڕەحمەت تەنها لەئینسانی گومڕاو بەدبەخت دەسەنرێتەوە}.

ڕەحم و بەزەیی کاتێك بەڕوونی لەمرۆڤ دا دەبینرێت کە مامەڵەی باش بێت لەگەڵ کەسانی خوارو خۆیەوە کە لەخۆی بێ هێزو تواناترن... سەرنج بدە مامەڵەی پێغەمبەر لەگەڵ

کارگوزاران و خزمەتکارانی دا چۆن بووە، هەروەك یەکێك لەهاوەڵانی گێڕاوێتی یەوەو گوتوویەتی: {هەرگیز نەمدیوە پێغەمبەری خودا لەخزمەتکارێکی دابێت}[(١)]. (أنس)یش — خودا لیّ ی ڕازی بێت — گوتوویەتی: {ماوەی دەساڵ خزمەتی پێغەمبەری خودام کردووەو هەرگیز ئاخێکی لەدەست دەرنەبڕیم و گەر کارێکی وام کردبێت کە بەدڵی نەبووبێت نەیفەرمووە (بۆچی وات کرد)، گەر کارێکیشم فەرامۆش کردبێت نەیفەرمووە (بۆچی ئەو کارەت نەکرد)}[(٢)]، لەو ڕاسپاردانەش کە دەربارەی (سەوداو مامەڵەی باشن لەگەڵ کۆیلەو بەندەکان دا) ئەوەیە کە فەرموویەتی: {ئەوان (واتە بەندەو کۆیلەکان — براوخوشکانی خۆتانن، خودا خستوونی‌یە بەردەستتان، ئێوەش مامەڵەی باشیان لەگەڵ دا بکەن، لەو خۆراکەیان پیّبدەن کە خۆتان دەیخۆن، لەو بەرگەیان پیّ بدەن کە خۆتان دەیپۆشن، زیاد لەتوانای خۆیان ئەرکیان بەسەردا مەدەن، گەر کاروبارتان بەسەرداداان یارمەتییان بدەن}[(٣)].

ڕەحمەت و بەزەیی و دڵنەرمی ی پێغەمبەر هێندە زۆرو فراوان بووە تا ئەو ڕادەیەی کە ئاژەڵانیشی گرتۆتەوە، ئەو خۆی ڕەحمی زۆربوو بەرامبەر ئاژەڵان و وەسیەتیشی بۆ خەڵکی ئەوەبوو کە ئەوانیش وابن لەگەڵیان دا. هەروەك لەم بارەیەشەوە فەرموویەتی: {هەر موسڵمانێك درەختێك بنێژێت یان ڕووەك و دانەوێڵەیەك بچێنێت و پاشان باڵندەیەك، یان مرۆڤێك، یان ئاژەڵێك، لیّ ی بخوات، ئەوا چاکەو (صدقە)یەکی بۆ دەنووسرێت و خودا پاداشتی دەداتەوە}[(٤)].

ئەمەش ستایش و هاندانێکە بۆ ئەو کەسەی خۆراکی ئاژەڵ دەدات و بەکارێکی چاکە بۆ مرۆڤ دادەنرێت لەو کارانەی کە بەهۆیەوە لەخودا نزیك دەبێتەوە.

هەروەها پێغەمبەر دەربارەی پاداشتی ئەو کەسەی ڕەحم بەئاژەڵ دەکات فەرموویەتی: {کاتێك پیاوێك بەڕێگادا بڕوات و تینوێتی زۆری بۆ بێنێت و پاشان بیرێك بەدی بکات و بچێتە خوارەوە بۆ ناویەوەو تێرئاوی لیّ بخواتەوەو دواییش لەکاتی هاتنەدەرەوەی‌دا سەگێکی تینوو ببینێت کە لەتینوێتی دا زمانی دەرهێنابێت و زەوی بلێسێتەوە، بەمەش پیاوەکە بزانێت کە ئەو سەگە هێندە تینووی بووە وەك چۆن خۆیشی بەو ڕادەیە تینووی ببووو بەهانایەوە بێت و دابەزێتەوە خوارەوە بۆ ناوبیرەکەو چنگی بۆ پڕکات لەئاوو دەمی سەگەکە بخاتە بەردەستی و ئاوی بدات، ئەوا خوداش سوپاسی دەکات و پاداشتی دەداتەوەو

(١) — مسلم — گێڕاوێتی یەوە.
(٢) — مسلم — گێڕاوێتی یەوە.
(٣) — مسلم — گێڕاوێتی یەوە.
(٤) — بخاري — گێڕاوێتی یەوە.

لەگوناهەکانی دەبووریێت}[١]...

هەر دەربارەی ڕەحم کردن بەئاژەڵان، پێغەمبەر دەفەرمویێت: {ئافرەتێك کەوتەبەر سزای خودا لەسەرئەوەی پشیلەیەکی بەندکردبوو و هیچ خۆراك و خواردنەوەیەکی پێنەدابو و بەرەڵاشی نەکردبوو، تا پشیلەکە خۆی لەجرِوجانەوەری سەرزەوی بخوات}[٢].

سەبارەت بە کوشتنی ئاژەڵانی زیان بەخش و سەربڕینی مەڕ و ماڵاتیش بێگومان ئیسلام ڕێ ی داوە کە ئاژەڵی زیانبەخش (وەك سەگی هارو گازگر) بکوژرێن بەڵام فەرمانی کردووە کە بەشێوازێکی چاکی شەرعییانە کاری کوشتنەکەی ئەنجام بدرێت، هەروەها ئیسلام ڕێیداوە ئەو ئاژەڵانەی کە گۆشتیان حەڵاڵ کراوە سەربڕێن و دەبێت ئەوانیش بەشێوازێکی دروست سەربڕێن، هەروەك پێغەمبەریش فەرموویەتی: ((**ان الله كتب الأحسان على كل شيء فإذا قتلتم فأحسنوا القتلة، وإذا ذبحتم فأحسنوا الذبحة، وليحد أحدكم شفرته وليرح ذبيحته**))[٣]... واتە: {بێگومان خودا فەرمانی بەچاکەکاری لەهەموو شتێك دا کردوە... جا ئەگەر ئاژەڵی زیانبەخشتان کوشت خێراو بەشێوازی دروست بیکوژن و با زوو گیانی دەرچێت، ئەگەر ئاژەڵی حەڵاڵ کراویشتان سەربڕی بەچاکی سەری بڕن و تیغەکەتان تیژکەن و جێ وڕێ ی سەربڕینەکە سازو لەباربێت و چاکە لەگەڵ سەربڕاوەکەدا بکەن}.

خۆ ئەگەر لەبەر کەمی ی ماوە نەبوایە ئەوا چەندەها نموونەو بەسەرهاتیترمان لەمەڕ بەزەیی هاتنەوەی پێغەمبەر بەلاوازو بێ هێزەکان دا دیاری دەکرد.

لێخۆشبوون و لەسەرخۆیی

پێغەمبەری خودا هەردەم خووی گرتبوو بەدان بەخۆداگرتن و لێخۆشبوون لەهەر کەسێك هەڵەی بەرامبەر کردبێت سەرەڕای ئەوەی توانای تۆڵەکردنەوەشی هەبوو. بەم خوونەریتەش پابەندیی تەواوی بەفەرمانەکانی پەروەردگاریەوە لێ دەبینرا، هەروەك خوداش فەرمانی پێکردووەو فەرموویە: ﴿ خُذِ ٱلْعَفْوَ وَأْمُرْ بِٱلْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴾الأعراف/١٩٩.. واتە: {ئەی پێغەمبەر ئەو ڕێگاساناو ساکارەی لێبوردن وەبەرنێ، کەهیچ نارەحەتیو ئاڵۆزیەکی تێ دا نی یەو فەرمان بەو کارە چاکەو جوامێریانە بکە کە خەڵکی عورف و

---

(١) – بخاري – گێڕاوێتی یەوە.
(٢) – بخاري –و– مسلم – گێڕاویانەتەوە.
(٣) – بخاري – گێڕاوێتی یەوە.

نەریتیان پێوەگرتووەو، ڕوو وەرگێڕە لەو کەسە گەمژەو بێ عەقڵانەی کە بەربەرەکانییان کردوویت}.

هەروەها لەمەڕ تەفسیرو شیکاری ئەم ئایەتە گوتراوە: {واتە: ئەی پێغەمبەر گەرهات وچۆی ئەو کەسانە بکەیت، کە پێ یان لێ بڕیویت و پەیوەندیی سۆز (صلة)ی —ڕەحم— بگەیەنییت و، بەخشندەو دەست بڵاوبیت لەگەڵ ئەوانەش دا کە بێبەشیان کردوویت و، ببووریت لەوانەش کە ستەمیان لێکردوویت، ئەوە مانای وایە تۆ چاوپۆشییت کردووە لەو کەسەی سەردانی نەدەکردیت و، چاکەت کردووە لەگەڵ ئەوەی بێبەشی دەکردیت و گەمارۆی دەخستیتەسەرو، بووراویشیت لەوەی کە زوڵم و ستەمی لێ دەکردیت}.

هەمدیسان هەر لەقورئان دا بۆهاندان لەسەر لێبوردەیی، خودا دەفەرمویێت: ﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾فصلت/٣٤.. واتە: {چاکەو خراپە، باوەڕو هاوەڵ بۆ خوادانان، وەك یەك نین و ناخرێنەیەك پلەو ئاستی هاوشێوەو هاوتای یەکەوە، تۆش بەو ڕێبازە هەرەجوان و جوانمەردی یە لەگەڵ بێ باوەڕان و خراپەکاران دا ڕەفتاربکە، کە هەمیشە چاوپۆشی لەنەفام و هەرزەگۆیان بکەیت و بەئارام بیت لەگەڵ ئەوانەی هەڵەت بەرامبەر دەکەن و دووعای خێر بۆ گومڕاو سەرلێ تێکدراویان بکەیت و لەسەر ئازارو خراپەیان دان بەخۆداگرو هێمن بیت، گەر ئاوا ڕەفتار بکەیت لەگەڵیان دا کە باشترین ڕێبازی سەوداو مامەڵەیە ئەوا بێگومان دوژمن دەبێت بەدۆست و ناحەز دەبێت بەخۆشەویست و یاخی دەبێت بەگوێڕایەڵ و هەموان دەبنە ئەو هاوڕێ پارێزگارو نزیکەی کە بایەخ بەکاروبارت بدەن}.

لەڕاستی بەکردەوەش خودی پێغەمبەر هەر ئاوا ڕەفتاری کردووەو چەندین ڕیوایات و (ئەخبار) هەیە لەسەرئەوەی کە هەموو ئەو سیفەتە قەشەنگ و نایابانەی تێدا هەبوون. هەروەك لەم بارەیەوە گێڕراوەتەوەو گوتوویانە: {هەرگیز پێغەمبەری خودا تاکە جارێك تۆڵەی بۆ نەفسی خۆی لەکەس نەکردۆتەوەو لەسەر بەرژەوەندی شەخصیی خۆی تووڕەو دەمارگرژ نەبووە، بەڵکو تەنها لەو کاتانەدا پەست بووە کە یاسایەکی خوداو پیرۆزی یەکی ئیسلام پێشێل کرابێت و، ئیتر تۆڵەی لەپێشێلکاران کردۆتەوە}.[١]

هەروەها لەو ڕەوشتە بەرزانەی تر کە پێغەمبەری پێناسراوە: خۆڕاگرتنی بووە لەبەردەم کەسانی نامۆی تووڕەو دڵڕەق دا، هەروەك لەم ڕووەشەوە (أنس) بەسەرهاتێکی دەگێڕێتەوەو

(١) — بخاری — گێڕاوێتییەوە.

دەڵێت: {مـن لەگـەڵ پێغەمبـەردا بـەڕێگادا دەڕۆیشـتین و ئـەویش بـەرگێکی (نـەجرانی)ی لەبەردابوو، کە کراسێکی زۆر زبرو ڕەق بوو، لەڕێگە پیـاوێکی دەشـتەکی خـۆی گەیانـدە لای پێغەمبەرو بەتوندی ئەو کراسە زبرەی بەسەرشان و ملی دا ڕاکێشـاو لـەئاکام دا ئـەو بەشـەی سەرمل و گەردنی ڕووشاندو سوورکردەوە، پاشان کابرا بەتووڕەیی یـەوە بەپێغەمبـەری گـوت: (ئەی — محمد — فەرمان بـدە لـەو ماڵـەی خـودا بەشـی منـیش بـدەن، کـە لـەلای تۆیـە)، پێغەمبەریش بەپێکەنینەوە بۆ کابرای ڕوانی و سەرنجێکی لێ داو پاشان فەرمانی دا نەختێکی پێ بدەن}.

بەسەرهاتێکی تر، کە پێغەمبەر لێخۆشبوونی خـۆی تێـدا نوانـدووەو، کـە بەڵگەیـەکی دیاریشە لەسەر ئارامیی‌و لەسەرخۆیی یە بێ نموونەکـەی، ئەوەیـە گێڕاویانەتـەوە: {جارێکیـان هەشتا پیاوی چەکدار لە —مەککە—وە لەناکاو بە پەنهانی هەڵمەتیان بردە سـەر پێغەمبـەر و هاوەڵانی لەچیای (تنعیم)ەوە، تا بەیەك جار بدەن بەسەریان داو لەناویان بەرن، بەڵام هـەر زوو گشتیان بەدیل گیران و شکستیان تووش بوو. پاشان پێغەمبەر لەهەموویان خۆش بوو}.[1]

پیاوێکی تریش کە پێغەمبەری لەوەوپێش زۆر دڵتەنگ کردبوو و گریاندبووی‌و خەفەتێکی زۆریشی بەموسڵمانەکان دابوو: ئەو عەبدە حەبەشی‌یە بوو کە ناوی ((وەحشی)) بووو، بکـوژی (حەمزە)ی مامی پێغەمبەر بـوو. (وەحشـی) دەربـارەی چـۆنیەتی موسـڵمان بـوونی خۆی‌ـو گەیشتنەلای پێغەمبەر دەڵێت:

{دوای فەتحی ((مەککە)) و ((طـائیف)) لەشوێنی خۆم دەرچووم تا بگەمەلای پێغەمبەری خودا کە زۆر حەزم بەدیتنی دەکرد، کاتێك گەیشتمەلای لەناکاوێك دا بوو کە بەوردی سەرنجی لەشێوەو ڕوخسارم نەدابوو و منیش لەبەردەمی‌دا وەستام و شایەتمانی هـەقم هێنـا، هـەر کـە بینیمی‌ی پرسی‌ی: (ئەرێ تۆ —وەحشی—یت)؟ گوتم: (بەڵێ ئەی پێغەمبەری خودا)، فەرمووی: (دە دانیشەو بۆم بـاس بکـە چـۆن حـەمزەت کوشـت)؟ منـیش کارەسـاتەکەم وەك خـۆی بـۆ گێڕایەوەو کاتێك کۆتاییم بەقسەکانم هێنا زۆر دڵتەنگ بوو و فەرمووی: (هەی ماڵوێران، ون بە لەبەرچاوم با نەتبینم)...

(وەحشی) هەر لەو بارەیەوە دەڵێت: (ئیدی منیش خۆم لەپێغەمبـەر بـەدووردەگرت تـاکو نەمبینێت و بەدیتنم دڵتەنگ نەبێت).

بەڕاستی زۆر گەورەو گرنگە، پێغەمبەر لەعەبدێکی حەبەشی ی بێ کەس و بێ عەشـرەت

(١) — بخاری — گێڕاوێتی یەوە.

ببووریێت کە پێشتر بکوژی مامی بووەو، لـەکاتێك دا هـەموو موسـڵمانانیش تاکـە ئومێـدو خۆشەویستترین کار لەلایان ئەوەبوو بەچاوی خۆیـان کوشـتنەوەی ئـەو (عـەبـدە حەبەشـی یـە بکوژە) ببینن وەك چۆن کوشتنی حەمزەیان لەوەوپێش بەچاوی خۆیان بینیبوو.

بەڕاستی ئەوە لێبوردنێکە لەکاتی تواناو دەسەڵات دا، ئەوە سـیفەتێك بـوو لـەو سـیفەتە جوانانەی پێغەمبەر کە (پیرۆزیی ئامانج)و (جوانی ی ڕەفتار)و (سەرکەوتن بەسەر ئـارەزووی دەروون)ی تیّدا درەوشاوەتەوە.

زوهدو دنیا نەویستیی

ئەمڕۆ دیارترین عادەت لەجیهانی هاوچەرخمان دا: ((سـووربوونە لەسـەر دنیـاو کەرەسـەو خۆشی یە هەمەچەشنەکانی)). هەر ئەم سووربوون و دنیا پەرستی یەشە چەندین هەراو ناکۆکی لەنێوان کۆمەڵگەکان و تاکـەکانی کۆمـەڵگـەدا ناوەتـەوەو مرۆڤیشـی وا لیّ کـردووە هـەردەم لەکێشمەکێشی بەردەوام و بەدوای ماددەدابێت تاکو بەهەر شێوازێك بێت پەیدای کـات. بـەم پیّیەش دنیاو ماددە مرۆڤیان شپرزو ماندوو کردووەو کردووشیانە بـەدیلی خـەم و دڵـەڕاوکیّو ئیدی هەر بەدوای بەختیاری دا دەگەڕێت و کەچی نایشی دۆزێتەوە.

لەدیدو تێڕوانینی ئیسلام دا نابێت ماددە بەجۆرێك باوەشی پێدابکرێت کـە مـرۆڤ بیّئاگـا بکـات لەئەرکـە بنـەڕەتی یـەکانی بەرامبـەر خـودای خـالقیو، بەرامبـەر خوشـك و برایـان لەکۆمەڵگەی ئینسانی دا. جا ئیتر چەندێك لەکەرەسەو شت ومەکە جوانـەکانی ژیـانی چـنگ کەوتبێت و کۆی کردبنەوە، بەڵام سەرەنجام و چارەنووسی هەر مردنەو هەر بەجیّهێشـتنی ئـەو کەرەسە هەمـەجۆرە کۆکراوانەیـەتیی. خـوداش مرۆڤـی لـەو چارەنووسـە حەتمیـە ئاگـادار کردۆتەوەو پیّی فـەرمووە: ﴿أَلْهَىٰكُمُ ٱلتَّكَاثُرُ ۝١ حَتَّىٰ زُرْتُمُ ٱلْمَقَابِرَ﴾التكاثر/١-٢.. واتـە: {زۆریی ماڵ ودنیاو پێشبڕکیّ و کێشمەکێش لەسەر دنیاو پێـوە نـازینی، وای لیّکـردوون کـە لەپەرستن و گوێڕایەڵی ی خودای دوورخستوونەوە، تـا کۆتـایی بەتەمـەنتان دێـت و دەمـرن و دەچنە نێو گۆڕەکانتانەوەو ئەو کاتەش ناتوانن سوود بەخۆتان بگەیەنن}.

بێگومان خودا لەمرۆڤ دەپرسێتەوەو – محاسبە –ی دەکات لەسەر ئەو هەموو نیعمەتـەی کە تیای دا دەژی و کە ئەگەر ببنە هۆی ئەوەی خودای خالقی لەبیربچـێتەوەو، یـاخود ئەگـەر بەناڕەواو بەناهەق دەستی کەوتبن، وەك دەفەرموێت: ﴿ ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ ٱلنَّعِيمِ ﴾.

هەروەها خودا بانگەواز بۆ (زوهدو دنیا نەویستی) دەكات و دەفەرمویێت: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾طه/١٣١.. واتە: {خۆت خەریك مەكە بەسەرنج دان و ڕوانیین بۆ ئەو نیعمەت و دەسەڵات و داراییەو شت ومەكەی كە بەخشیومانە بەچەندەها كەس لەبێباوەڕان و لەبەندەكانیتر، چونكە هەموو ئەو نیعمەتە جۆربەجۆرانە زینەت و جوانیی ژیانی دنیان و بەزوویيەو خێرایی تێ پەڕ دەبن و لەناودەچن، ئێمە بۆیە ئاوا نیعمەتمان بەسەردا ڕژاندوون تاكو تاقییان بكەینەوەو هەر خۆیان نەفس و ئاكاری خۆیان بۆ ڕوون بێتەوەو بۆ خەڵكیی سەرزەمینیش دەركەوێت كە ئایا ئەوانە سوپاسی خودا دەكەن لەسەر ئەو نیعمەتانە یاخود هەر سپڵەو پێ نەزان و بێ باوەڕ دەردەچن، بەڵام دڵنیابە ئەی بەندەی بڕوادار هەر ئەو ڕزق و ڕۆزییەی خودا بۆ تۆ چاكترو بەردەوام و نەبڕاوەیە كە بەهەشتی نەمری یە}.

خودای مەزن لەم ئایەتەدا پێغەمبەرو یەكە بەیەكەی بڕوادارانیش ئاگادار دەكاتەوە لەوەی، كە نابێت چاوبڕنە دنیاو هەر هیوای جوانیو شادییەكانی بخوازن و خۆزگە بەهەبوونی ئەو كەرەسەوشت ومەكە هەمە جۆرانە بەرن كە كافران هەیانە، چونكە هەموو ئەو شتانە بۆ تاقی كردنەوەیانە، ئەو ڕێگە ڕاستەش كەخودا بەئیماندارانی بەخشیوەو ئەو پاداشتەش كە لەڕۆژی دوایی دا بۆی پاشەكەوت كردوون باشترو نەبڕاوەیە بۆ ئەوان.

بێگومان ئەم ڕێسایەش (بانگاشەی گۆشەگیری)و (فەرامۆش كردنی ئامڕازەكانی ژیان) و (پەنابردنەبەر سستی و تەمەڵی)یش نی یە، بەڵكو مەبەست لەمە قوربانی دان بەو هەموو نیعمەت و خۆشی یانەیە لەپێناوی سەرخستنی هەق و بۆ بەهاناوەچوونی لاوازو چەوساوانە. هەر بۆیەش یەكێك لەوەسیەتەكانی پێغەمبەری خودا زوهدو دنیانەویستیی بووە تاكو باری تەماع و سووربوون لەسەر دنیا سووك بكرێت، هەورەك فەرموویە: {ئەگەر لەدنیادا زاهیدو خۆنەویست بیت ئەوا خوداش خۆشی دەوێیت، گەر لەنێو خەڵكیش دا ئەوەی ئەوان حەزیان لێ یەتی تۆ خوازیاری نەبیت، ئەوا سەرجەمی خەڵكی خۆشیان دەوێیت}.[1]

پێغەمبەری خودا لەژیانیدا نموونەی زوهدو دنیا نەویستییەو ڕوو وەرگێڕان لەتام و خۆشی یەكانی بووە. هەر ئەو زوهدەیشی، یەكێك لەبەڵگەكانی ڕاستی ی پێغەمبەرێتی ی بووە، چونكە دنیا بەهەموو خێرو خۆشیو پلەوپایەیەكیەوە خرابووە ڕووی (بەتایبەتییش دوای فەتحی مەككە) و كەچی لەو شێوازو نەریتەی خۆی لای نەدا، كە لەجۆری بەرگ پۆشین و خۆراك و

(١) – ابن ماجه – گێڕاوێتی یەوە.

شت وەکی ناوماڵی دا لێ ی بینرابوو. با لەم بارەیەوە زیاتر گوێ ڕاگرین لە (عائیشە)ی هاوسەری کە چۆن وەسفی ژیانە سادەوساکارەکەی پێغەمبەر دەکات، (عائیشە) دەڵێت: {ئەو پێخەفەی کە پێغەمبەری خودا لەسەری دەنووست لە (پێستەی خۆش کراو) و (تویکڵی دار خورما) پێکهاتبوو}[١].. هەروەها دەڵێت: (هەر چەندە ئێمە کەس وکارو بنەماڵەی —محمد— بووین، بەڵام جاری وا هەبووە بۆ ماوەی مانگێکی ڕەبەق ئاگر لەماڵمان دا بۆ چێشت لێنان نەکراوەتەوەو خۆراکمان هەر ئاوو خورمابووە)[٢]...

دیسان (عائیشە) لەم ڕووەوە گوتوویە: {خانەوادەی (محمد) هەتا ئەو ڕۆژەی کۆچی دوایی کردووە دووڕۆژی لەسەریەك لەنانی جۆ تێرنەبوون}[٣].

لە (ابن عباس)یشەوە گێڕراوەتەوە، گوتوویە: {پێغەمبەری خودا چەندەها شەوی بەبرسێتیی بەسەر دەبردو نەخۆیو نەماڵ ومنداڵ و هاوسەری هیچ خۆراکێکی ئێوارەیان شك نەدەبرد، زۆرجار نانەکەشیان هەرنانی جۆبوو}[٤].

مەبەست لەم ڕیوایات و قسەوباس و بەسەرهاتانەش ئەوەنی یە، کە لەهەموو ژیانی دا هەر ئەو خۆراکە سادەو وشکانەی خواردبێت، بەڵکو هەروەك ڕیوایەتیش کراوە پێغەمبەر حەزی لەشیرینیو هەنگوین بووەو خواردووشیەتیو، گۆشت و سەوزەو میوەشی خواردووە، بەڵام هەندێك جاریش خۆی لێ بێ بەش کردوون و نەیخواردوون، ئەمەش لەپێناوی هەژارانی نەتەوەکەی دا. گەر خۆراکێکیشی خواردبێت هەر هێندەی لێ خواردووە، کە تەنگەتاوی و برسێتی یەکەی بۆ سووك بکات.

خواپەرستی و عیبادەتی

پێغەمبەری خودا لەهەموو کەس زیاتر بەتەنگ خواپەرستیو عیبادەت کردنی خوداوەبووە. خۆشەویستیی عیبادەت چووبووە نێو قووڵایی ناخ و دڵیەوەو تەنهاوتەنها بەخوداوە پەیوەست بووو هەر لەپێناوی خوداش دا ژیاو خۆی بۆ دابین کردو لەپێناوی خواش دا مرد.

بەکورتی (عیبادەت) بەشێکی هەرەگەورەو هەرەدیاری قەوارە جەستەییو ڕۆحییەکەی بوو. گەورەترین سیمای خواپەرستی یەکەی ئەوەبوو لەهەموو حاڵەتێك دا خۆسپێر (مسلم) و ڕوو لە خودابوو، خۆسپاردن و ڕوو لەخوا کردنیشی لە جوانترین و باشترینی دیاردەکانی

---

(١) — مسلم — و — ترمذي — (اخراج — یان کردووە).
(٢) — مسلم — (اخراج —ی کردووە).
(٣) — ترمذي — (اخراج —ی کردووە).
(٤) - ترمذي — (اخراج —ی کردووە).

دینداریی و ئایینپەروەریی ی بوو. خوداش فەرموویە: ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴾النساء/١٢٥.

لەنێو هەموو کتێبە ئاسمانیەکان دا تەنها ئەم دەقە بێ وێنە ئیلاهیە بەدی دەکەین کە ئەویش لەقورئان دایەو (چۆنیەتی ڕووکردنە خوداو خۆبەخوداسپاردن) ڕوون دەکاتەوەو تیایدا خودا ڕووی فەرمایشت دەکاتە پێغەمبەری خۆی (محمد) و دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴾ الأنعام/١٦٢-١٦٣.. واتە: {ئەی پێغەمبەر بڵێ: هەموو نوێژو عیبادەت و ژیان و مردنم تەنها بۆ خودای پەروەرگاری جیهانییانە، ئەو خودایەی هیچ هاوبەش و هاوەڵێکی نی یەو بەوە فەرمانم پێ کراوەو من بێگومان یەکەمینی خۆبەخودا سپێرانم}... واتە یەکەمینی ئەو کەسانەم، کە پەیڕەویی ئەم ڕێبازە دەکەن لەئیسلام بوون و موسڵمانێتی دا.

بەڕاستی ئەم دەقە ئیلاهی یە بێ وێنەیە هەموو لەخۆبڕان و دڵسۆزی یەکی بۆخودا تێدایە.

هەروەها پێغەمبەری خودا لەهەموو حاڵ و بارودۆخێکی دا لەخودا دەترساو هەمیشە زیکرویادی دەکردو داوای لێخۆشبوونی لێ دەکردو ڕۆژانە دەیان جار نزای دەکرد. هەروەك خۆی لەم بارەیەوە فەرموویەتی: (دەسا بەخودا من ڕۆژانە پتر لەحەفتا جار داوای لێخۆشبوون لەخودا دەکەم و تۆبەی لەلا دەکەم).[1]

پێغەمبەری خودا هەمیشە بەنوێژو ڕۆژووی زیاترو قورئان خوێندن خۆی لەخودا نزیك دەکردەوە. بەشەو خواپەرستیو شەونوێژی دەکردو سیازدە ڕکات نوێژی لەشەودا دەکرد[2]، هەروەك خودا فەرمانی پێ دابوو و پێ ی فەرمووە: ﴿ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴾الاسراء/٧٩... واتە: {ئەی پێغەمبەر، بەشەو دوای خەوتن هەستەو نوێژی زیادە (وەك فەرزێکی زیاتری تایبەت بەخۆت) بکە بۆ ئەوەی خودا بەرز هەڵت سەنگێنێت و واشت زیندووت کاتەوە کە هەموو خەڵکی سوپاسی تۆ بکات و لەپلەی بەرزی شەفاعەتکاردا دات بنێن}.

پێغەمبەری خودا لەشەونوێژدا هێندە بەپێوە دەوەستا تا هەردوو پێی دەئاوسان و لەوڕووەوە پێی گوتراوە: (ئەی پێغەمبەری خودا تۆ ئاوا لەخۆت دەکەیت و کەچی بێگومان

---

(١) — بخاري — گێڕاوێتی یەوە.
(٢) — بخاري — و — مسلم — (- اخراج —یان کردووە).

خوداش لەگوناهی یەکەم و دواییت خۆش بووە)[1]. بەڵام پێغەمبەر لەوەڵامی ئەو وتەیەدا فەرموویە: (ئەی ئایا نابێت بەندەیەکی سوپاسگوزاربم لەسەر ئەو بەخششەی خودا)؟![2]
سەبارەت بە ڕۆژوو گرتنی زیادەشی (ڕۆژووی سوننەت)، مانگی وا هەبووە (واتە لەغەیری ڕەمەزان)دا تێکڕای مانگەکە بەڕۆژوو بووەو وایان زانیوە هیچی لێ ناخوات، لەمانگی واش دا هەبووە کە هەر لێی خواردووەو وا زانراوە کە نایەوێت لەهیچ ڕۆژێکیان دا بەڕۆژووبێت.
ڕۆژانی دووشەممەو پێنج شەممانیش بەڕۆژوو بووەو لەو بارەیەوە فەرموویە: {ڕۆژانی دووشەممان و پێنج شەممان کردەوەکانی بەندە دەخرێتە بەردەم خودا، منیش حەز دەکەم کە بەڕۆژووبم لەکاتی پیشان دانی کردەوەکانم دا}.

هەروەها ئەوەی زیاتر جێ ی سەرنج و لێوردبوونەوە بێت لەعیبادەت و بەندایەتی کردنی پێغەمبەردا ئەو پێکەوە گرێ دانە ناوازەیەی نێوان (بەرزترین پلەکانی خواپەرستی)و (بەجێ هێنانی ئەرکەکانی سەرکردایەتی کردنی نەتەوەکەی) بووە. خۆ ئەگەر پێغەمبەری خودا تەنها لەو عابیدە ئاساییانە بوایە کە خۆیان بۆ گۆشەگیری و خەڵوەتگیری دادەبڕن و خۆیان لەخەڵکی دووردەخەنەوە ئەوا لەکاری بەندایەتیو عیبادەتی دا شتێکی جێ ی سەرنج و تێڕامان بەدی نەدەکرا.

جا ئەو بەیەك گەیاندنەی نێوان {بڵندترین پلەی خواپەرستی{ و }ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانی ژیان} لەدیارترینی سیفەتەکانی پێغەمبەر بووە.

لە (أنس—ی کوڕی —مالك)ەوە گێڕراوەتەوە، گوتوویەتی: {سێ پیاو هاتن بۆ ماڵی هاوسەرانی پێغەمبەر بۆئەوەی پرسیار دەربارەی چۆنیەتی عیبادەت و خواپەرستیی پێغەمبەر بکەن. کاتێك بۆیان باس کراو چۆنیەتی ئەو خواپەرستی یەیان بۆ ڕوون کردنەوە وا دیاربوو کە بەکەمیان زانیبێت. هەر بۆیەش گوتیان: (ئەی ئێمە لەکوێ ین لەئاست پێغەمبەردا کە خودا لەگوناهی یەکەم و دوایی خۆش بووە). ئینجا یەکێکیان گوتی: (من بەدرێژایی شەوگار تا بەیانی شەونوێژ دەکەم و پشوو نادەم). یەکێکی تریشیان گوتی: (من بەدرێژایی ساڵ هەموو ڕۆژێك بەڕۆژووم و هیچ ڕۆژێکی لێ ناخۆم). سێ هەمیشیان گوتی: (من خۆم لەژن بەدووردەگرم و هەرگیز ژن ناهێنم).

---

(١) ئاماژەیە بۆ ئایەتی (**لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَما تَأَخَر**) کە خودا تیای دا مژدەی لێبوردنی لەگوناهی یەکەم و دوایی (لەهەموو گوناهەکانی) پێ گەیاندووە. دیارە گوناهەکانی پێغەمبەر شتێکی ئەوتۆ نەبوون و وەك گوناهی مرۆڤەکانی دی نەبوون.
(٢) (بخاري) و (نسائي) — اخراج — یان کردووە.

دوای ئەوە پێغەمبەری خودا هاتەوە بۆ ماڵەوەو چاوی پێ یان کەوت و قسەکانیانی پێ گەیەنرابوو و پێی فەرموون: {ئایا ئێوە ئەو جۆرە قسانەتان کردووە؟ دەسا بەخودا من کە لەهەمووتان زیاتر لەخواترس و پارێزکارم، بەڵام کاتێك ڕۆژووی سوننەت دەگرم ڕۆژی وا هەیە بەڕۆژووم و، ڕۆژی واش هەیە ڕۆژووی تێدا ناگرم. هەروەها بۆ شەونوێژییش نوێژ دەکەم و پشووشی تیا دەدەم و دەخەوم، سەبارەت بەژیانی هاوسەرییش من ژن دێنم و خۆم لەژن و هاوسەر دانابڕم... جا هەر کەسێك ڕوو لەم ڕێساو سوننەتەی من وەرگێڕێت ئەوە لەنەتەوەی من نی یە}.

ڕووبەندێکی تری خواپەرستی ی پێغەمبەر ئەوەیە هەمیشە دڵبەستەی خوداو خۆبەندکار بەخوداوە بووەو لەهەموو حاڵ و بارودۆخێك دا هەر بۆلای خودا گەڕاوەتەوە. لەم بارەیەوە چەند زیکرێکی لەحاڵەتە جۆربەجۆرەکان دا دیاری دەکەین، کە بەندایەتی ی خۆی بۆ خودا پیشان دەدات، بۆ نموونە:

* لەکاتی بیستنی هەواڵێکی خۆش دا فەرموویەتی: ((**الحمدلله الذی بنعمته تتم الصالحات**)). [١]

* لەکاتی بەتەمابوونی شتێك دا فەرموویەتی: {**اللهم خِرْ لي واختر لي**}. [٢]

* لەکاتی نووستن دا فەرموویەتی: {**اللهم باسمك وضعت جنبي، وبأسمك ارفعه**}. [٣]

* لەکاتی لەخەوهەستان دا فەرموویەتی: {**الحمدلله الذی احیانا بعدما أماتنا والیه النشور**}. [٤]

* لەکاتی پۆشینی بەرگێکی نوێدا فەرموویەتی: {**الحمدلله الذی رزقني ما اتجمل به في حیاتي**}. [٥]

* دوای نان خواردنیش فەرموویەتی: {**الحمدلله الذی اطعمنا وسقانا وجعلنا مسلمین**}. [٦]

* لەکاتی ڕوانینی دا بۆ ئاسمان فەرموویەتی: {**یا مصرف القلوب ثبت قلبي علی**

---

(١) واتە: (سوپاس بۆ ئەو خودایەی کە بەنیعمەتەکانی ئەو هەموو کارێکی چاك سەردەگرێت).

(٢) واتە: (خودایە خێرو چاکەم بۆ دیاری بکەو باشترینیانم بۆ هەڵبژێرە).

(٣) خودایە بەناوی تۆوە خۆم پاڵ خستووەو هەر بەناوی تۆشەوە هەڵدەستمەوە).

(٤) واتە: (سوپاس بۆ ئەو خودایەی، کە ئێمەی زیندووکردەوە دوای ئەوەی مراندبووینیەو ڕۆژی زیندووکردنەوەش هەر بەدەست خۆیەتی).

(٥) واتە: (سوپاس بۆ ئەو خودایەی،کە لەو پۆشاکەی پێ بەخشیم تا خۆمی پێ ڕێك وپێك کەم لەژیانم دا).

(٦) واتە: (سوپاس بۆ ئەو خودایەی کە خۆراك و خواردنەوەی پێ داوین و کردووینی بەموسڵمانان).

طاعتك} .[١]

* لەکاتی لەماڵ دەرچوونیشی دا فەرموویەتی: {**بسم الله توكلت على الله ولا حول ولا قوة إلاّ بالله، اللهم إني اعوذ بك أن اضل أو أُضَل، أو أَذِلَّ أو أُذَلّ، أو أظلم أو أُظلَم، أو أجهل أو يجهل عَليَّ**} .[٢]

جگە لەچەندەها نزاو دووعای تر، کە لەکتێبەکانی (سوننەت)دا دیاری کراون و بەڵام ئێمە لێرەدا هەر هێندەمان لێ دەسنیشان کرد.

ڕەوانبێژیو دانایی

پێغەمبەری خودا لەنێو عەرەبەکان دا پاراوترین زمانی ئاخاوتنی هەبوو و بەوشەی هەمەگیرو پەندی دانایانە دەدواو وتەکانیشی لەبێژەیەکی ڕوون و دەستەواژەی پرتەوادارو ڕۆشنایی بەخش دا دەدرکاند بێئەوەی خۆی تێدا شپرزە بکات، یان بۆ وشەیەکی ناسك زۆر لەخۆی بکات و خۆی پێ ماندووکات، فەرموودەو وتە شیرینەکانیشی زۆر ڕوون و ئاشکرا بوون و هیچ کەم و زیادەیەکیان تێدانەبووەو هەر کەسێکیش لای دانیشتایەو گوێی لێبگرتایە وتەکانی لەبەردەکرد. هەمیشە هەر بانگەوازی بۆ هەق دەکرد، بەداناییو حیکمەت نەبوایە زاری نەدەجووڵاند. ئەو وتە جوانەی کە بەشێوازێکی ڕەوانبێژییش بدرکێنرێت زووتر دەگاتە نێو دڵان وەك ئەو وتە جوانەی کە بەبێ شێوازی ڕەوانبێژی دەدرکێنرێت.

بەم هۆیەشەوە پێغەمبەر کاریگەریی یەکی هێندە بەهێزی لەسەر گەلەکەی هەبووە کەهیچ کەسێکی دی کاریگەریی ئاوای نەبووە.

لێرەش دا چەند نموونەیەك لەو وتەو فەرموودانەی دیاری دەکەین کە سەرەڕای کورتیییەکانیان بەڵگەی زمان پاراویو نیشانەی داناییو دەلیلی ڕێنموونیین:

- {**انما الأعمال بالنيات، وانما لكل امرئ ما نوى**}[٣]. (رواه البخاري ومسلم).

---

(١) واتە: {خودایە ئەی هەڵگێڕەرەوەی دڵان دڵم لەسەر (گوێڕایەڵی و بەندایەتی کردن بۆ تۆ) جێگیرکە} .

(٢) واتە: (بەناوی خودا، پشتم بەخودا بەست، هیچ هێزو بزووتنێك نی یە تەنها بەیارمەتی خودا نەبێت، خودایە من پەنا دەگرم بەتۆ لەوەی کە: (سەر لەخەڵکی تێك دەم یان سەرم لێ تێك بدرێت)، (یان خەڵکی بچەوسێنمەوە، یاخود بچەوسێنرێمەوە)، یان (ستەم لەخەڵکی بکەم یاخود ستەمم لێ بکرێت)، (یان خەڵکی گەمژەونادان بکەم یاخود گەمژەونادان بکرێم) خودایە لەهەموو ئەمانە پەنات پێ دەگرم.

(٣) واتە: (کاروبارەکان و کردەوەکان بەپێی نیازەکانە.. پاداشتی کاری هەر کەسێکیش لەقەدەر نیازەکەیەتی).

- ◆ **{لايؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه}**[١]. (رواه البخاري ومسلم).
- ◆ **{الدين النصيحة}**[٢]. (رواه مسلم).
- ◆ **{لا إيمان لمن لا أمانة له}**. [٣]
- ◆ **{كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته}**. [٤]
- ◆ **{اذا لم تستح فاصنع ماشئت}**. [٥] (رواه البخاري).
- ◆ **{من حسن اسلام المرء تركه مالا يعنيه}**. [٦] (رواه الترمذي وابن ماجه).
- ◆ **{دع مايريبك الى ما لا يريبك فان الخير طمأنينة وان الشر ريبة}**. [٧](رواه الترمذي).
- ◆ **{خصلتان لا تجتمعان في مؤمن: البخل وسوء الخلق}**. [٨]
- ◆ **{اتق الله حيثما كنت وأتبع السيئة الحسنة تمحها وخالق الناس بخلق حسن}**. [٩]
- ◆ **{آية المنافق ثلاث: إذا حدّث كذب، وإذا وعد أخلف، وإذا اؤتمن خان}**. [١٠]
- ◆ **{رحم الله عبداً قال خيراً فغنم أو سكت فسلم}**. [١١]
- ◆ **{انما الصبر عند الصدمة الأولى}**. [١٢]
- ◆ **{الغنى غنى النفس}**. [١٣]

---

(١) واتە: (کەستان باوەڕی ناچەسپێت هەتا ئەوەی کە بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەشی پێی خۆش بێت).

(٢) واتە: (ئایین ئامۆژگاری و ڕێنمایی یە).

(٣) واتە: (ئەوەی دەستپاك نەبێت ئیمانیشی نی یە).

(٤) واتە: (هەریەکەتان سەرپەرشتیارێکەو هەریەکەشتان بەرپرسن لەسەرپەرشتکراوانتان).

(٥) واتە: (گەر شەرمت نەکرد هەرچی ئارەزووت لێ بوو بیکە).

(٦) واتە: (بەڵگەی موسڵمان بوونی کەسێك بەچاکی، ئەوەیە واز لەمەسەلەیەك بێنێت کە پەیوەندیی بەوەوە نی یە).

(٧) واتە: (ئەوەی گومانت لێ یە وازی لێ بێنە بۆئەوەی گومانت لێ ی نی یە، چونکە خێروچاکە لەدڵنیایی دایەو شەڕوخراپەش لەگومان بردنایە).

(٨) واتە: {دوو ڕەوشتی نابەجێ نابێت لەبڕوادارا هەبێت: (چاوچنۆکی)و (بەدخوویی)}.

(٩) واتە: (لەهەر جێگەیەك بوویت لەخوابترسەو پارێزکاربەو، لەدوای خراپەش چاکە بکە، چونکە دەیسڕێتەوە، بەڕەفتاری چاکیش لەگەڵ خەڵکی دا هەڵس وکەوت بکە).

(١٠) واتە: (نیشانەی مرۆڤی ناپاك و دووڕوو سێ شتە: ١- ئەگەر قسە بکات درۆی تیا دەکات. ٢- ئەگەر بەڵێن بدات نایباتەسەر. ٣- ئەگەر متمانەی پێکراو بەدەسپاك دانرا خیانەت دەکات).

(١١) واتە: (ڕەحمەتی خودا لەبەندەیەکی خودابێت کە بەوتەی باش و سوودمەند دەدوێت و پاداشتی دەبێت، یان کە بێدەنگ دەبێت و لەئەنجامی بێ دەنگی یەکەی دا ساغ و سەلامەت دەبێت).

(١٢) واتە: (خۆڕاگرتن لەیەکەم حاڵەتی زانینی کارەسات و لەگەرمەی ناخۆشی دایە).

(١٣) واتە: (دەوڵەمەندیی، دەوڵەمەندیی دەروونە).

◆ {ذو الوجهين لايكون عند الله وجيهاً}. [١]

◆ {لايلدغ المؤمن من جحر مرتين}. [٢]

◆ {السعيد من وعظ بغيره}[٣].

◆ {من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليكرم جاره، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليُكرم ضيفه}[٤]. (رواه البخاري ومسلم).

◆ {البرحسن الخلق، والأثم ما حاك في نفسك وكرهت أن يطلع عليه الناس}. [٥](رواه ومسلم).

◆ {من رأى منكم منكراً فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه وذلك أضعف الأيمان}[٦]. (رواه مسلم).

◆ {أربع من كُنَّ فيه كان منافقاً، ومن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من النفاق حتى يدعها: إذا حدّث كذب، وإذا وعد أخلف وإذا خاصم فجر، وإذا عاهد غدر}[٧]. (رواه البخاري ومسلم).

خۆ ئەگەر لەبەر کەمی ی ماوەو لەترسی درێژەدان بەباسەکە نەبوایە ئەوا سەدان

---

(١) واتە: (ئینسانی دووڕوو لەلای خودا پیاوماقووڵ و ڕووسپی نی یە).

(٢) واتە: مرۆڤی بڕوادار دووجار لە کونێکەوە پێوەنادرێت).

(٣) واتە: (مرۆڤی بەختەوەر ئەو کەسەیە کە پەندو عیبرەت لەکەسانی تر وەردەگرێت).

(٤) واتە: (هەر کەسێك باوەڕی بەخوداو ڕۆژی دوایی هێناوە با قسەی باش بکات یان بیٚ دەنگ بێت، هەر کەسێکیش باوەڕی بەخوداو ڕۆژی دوایی هێناوە با ڕێز لەهاوسیٚ ی بگرێت، هەر کەسێکیش باوەڕی بەخوداو ڕۆژی دوایی هێناوە با ڕێز لەمیوانی بگرێت).

(٥) واتە: (چاکە کردن ئاکاری جوانە، خراپەکردنیش ئەوەیە لەدەروونتا ڕێك خرابێت و هۆنرابێتەوەو تۆش حەز نەکەیت خەڵکی پیٚ ی بزانن).

(٦) واتە: (هەر کەسێك لەئێوە بەدکاری یەکی بینی با بەدەست و بازوو لەناوی بەرێت و بیگۆڕێت بەچاکە گەر بەهێزو دەست و بازووش نەیتوانی، با بەزمان بیگۆڕێت، خۆ ئەگەر بە زمانیش نەیتوانی با بەدڵ دژی بێت و پشتگیریی نەکات هەر چەندە ئەمەی دوایی لەلاوازترینی باوەڕەوەیە).

(٧) چوار دیاردەی ناشیرین هەیەو لەهەر کەسێك دا هەبن ئەو کەسە بەدووڕوو (منافق) دادەنرێن، گەر کەسێك بەشێکیشی لەوانە تێدابێت ئەوا لەسەر بەشێکی دووڕوویی یە تا ئەو کاتەی دەستی لیٚ هەڵدەگرێت، چوار دیاردەکەی دووڕووییش ئەمانەن: ١) ئەگەر قسە بکات درۆی تیادا دەکات.. ٢) ئەگەر بەڵێن بدات نایباتەسەر.. ٣) ئەگەر دژایەتی ی لەگەڵ خەڵك دا هەبوو بەدکرداری دەکات.. ٤) ئەگەر پەیمانی تەبایی و دۆستایەتی ببەستێت ستەمی تیٚ دا دەکات و پەیمان شکێن دەبێت.

فەرموودەی ترمان لەم بارەیەوە دەهێنایەوە، کــە ئەوپــەڕی زمــانڕەوانی و شــێوازی ڕێنمــایی کورت و کاریگەریان تێدایەو گەلێك چەمك و واتای قووڵیش دەبەخشن.

بەندی دووەم

((هاوسەرانی پێغەمبەر))

(یاسای فرەژنی لەئیسلام دا - نموونەی زیندوو لەسەر داوێن پاکی ی پێغەمبەر - هۆیەکانی فرەژنی لەژیانی پێغەمبەردا - پوختەیەك لەژیانی هاوسەرانی پێغەمبەر - هاوسەرانی پێغەمبەرو بارگرانی ی ژیان)

یاسای فرەژنی لەئیسلام دا

لەم باسەدا دەربارەی ئەوە نادوێین، کەچۆن ئیسلام ئافرەتی ڕزگارکردووەو چەندە مافی پێ داوە لەو مافانەی، کە ئافرەتی سەدەی بیستەمیش پێ ی نەگەیشتبوو، بەڵکو لێرەدا تەنها باسی فرەژنی دەکەین لەگەڵ باسی ئەو هۆیە هەرەپێویست و گرنگانەی کە هانی پێغەمبەری بەڕێزیان دا بۆ هێنانی چەند ژنێك و پیادەکردنی سیستمی فرەژنی ی.

بێگومان فرەژنییش لەزوربەی شەریعەت و ڕێساکانی پێشترو لەلای گەلانی دێرین باوو زانراوبووە. عەرەبەکان خۆیشیان لەپێش ئیسلام دا لە هەموو نەتەوەکانی تر زیاتر فرەژنییان پەیڕەو دەکرد. بەڵام ئیسلام هات و سنوورێکی بۆ پیاو دانا کە نابێت لێ ی دەرچێت، ئەویش سنووری تا چوار ژن لەحاڵەتی هەرەپێویست و شیاوی خۆی داو بەچەند مەرجێکی گەورەو گرانیش، وەك: ڕەچاوکردنی دادگەری لەنێوان هاوسەرەکانی داو ڕێزو بەهای هیچ کەسێکیان لەوی‌تر بەزیاتر نەزانیت و پاشان دڵنیاکردنیان لەهەر ستەم و زوڵم لێکردنێکیان، سا ئیتر ستەم کردنەکە لەئەرکی دارایی و مەسرەفی ناوماڵ و نیشتگەدا دەبێت، یان لەچۆنیەتی و چەندێتی و شیاوبوونی شوێنی نیشتەجێ کردن دابێت، هەروەها دەبێت بەچاکی و بەخۆشی مامەڵە لەگەڵیان دا بکات و خۆی بەدووربگرێت لەهەر خوونەریتێکی وا، کە ببێتە هۆی نەبوونی یەکسانی‌و هاوبەشی لەنێوان هاوسەرەکانی دا.

بێگومان (فرەژنی) شێوازێکی زۆر پێویستی کۆمەڵایەتی یە بۆ ڕێ گرتن لەپیاو کە گوناهی زیناکردن ئەنجام نەدات و منداڵانی بێ کەس وکار (زۆڵ) بۆ کۆمەڵ بەجێ نەهێڵێت.

لەبنەڕەت دا ئەم ڕێسای فرەژنی یەش بۆ پاراستنی ژنان دانراوەو پاشان بۆ دامرکاندنەوەی ئارەزووی پیاوان و، دواییش بۆ پاراستنی هەموو مافێکی ژن و منداڵەکانی.

ئەم ڕێگەچارەی فرەژنی یەش زیاتر لەحاڵەتە نائاسایی یەکان دا پەنای بۆ دەبرێت، بەتایبەتی کاتێك گەل ونەتەوەکان لەدوای جەنگ و تیاچوونی ژمارەیەکی زۆری پیاوان ئافرەتێکی هێجگار زۆریان تێدا دەمێنێتەوەو ژمارەیان چەندان هێندەی پیاوە ماوەکان دەبن و هەمووشیان بێوەژن و بێ کەس دەمێنن. جا ئەگەر هەر پیاوێکی ڕزگاربووی جەنگ یەکێك لەو بێوەژنانە بخوازێت ئەوا بارستایی کارەسات و بێ ئومێدی، تا ڕادەیەکی باش کەم دەکرێتەوە. یاخود جاری وا هەیە پیاوێك ژنەکەی تووشی نەخۆشی یەکی هەمیشەیی ی بێ چارەسەر دەبێت و ناتوانێت پێویستی یەکانی مێردەکەی بەجێبێنێت، جا ئایا لەو حاڵەتەدا پیاوەکە تەڵاقی بدات باشترە یان ژنێکی تر بێنێت و هەمان ماف و ئاتاجی ژنی یەکەمیشی بپارێزێت و هیچ جیاوازی یەك نەخاتە نێوانیانەوە ؟!

هەروەها پیاوی واش هەیە ژنەکەی نەزۆکەو ئەویش بۆیە ژنی هێناوە تاکو منداڵی هەبێت، جا ئەگەر ژنێکی دی بهێنێت ئەوا باشترە بۆی بەو مەرجەی هەمان ژنی نەزۆکیشی بەهەموو ڕێزو ماف و ئەرکێکیەوە بهێڵێتەوە. جگە لە چەندان هۆیتر کە دیاردەی فرەژنی دەسەلمێنن.

بێگومان هەر فرەژنییەکەش باشترە لەتەلاق دان و گەر ئەوە ڕەوا نەکرایە ئەوە دیارە مرۆڤ بە ژن و پیاویشەوە پەنایان دەبردە بەر کاری ناڕەواو گوناهکاری.

(محمد)ی پێغەمبەریش لەژیانی دا یازدە ژنی لەحاڵەت و ئاستە جیاجیاکان دا خواستووەو ئەم کارەش تەنها پەیوەست بووە بەخۆیەوەو لەنێو قەوم ونەتەوەکەشی دا هەر خۆی لەلایەن خوداوە ئەو کارەی پێ سپێرراوە واتە (خواستنی یازدە ژن).

دیارە دوژمنانی ئیسلام، کە هەرگیز درێغییان نەکردووە لەناشیرین کردنی بڕواداران و شەخصی پێغەمبەرو هێرش کردنە سەر بەرنامەی خودا، درێغیشیان نەکردووە لەتیرو توانج دانە ئەو لایەنەی ژیان و سیرەتی پێغەمبەرو دروست کردنی هەراو هوریاو پڕوپاگەندە لەسەرئەوەی گوایە (پێغەمبەر ژیانی بەئارەزووبازی بردووەتە سەرو ئەمەش هەرگیز ناگونجێت لەگەڵ ئەو شان و شکۆو ڕێزە گەورەیەی کە دەبوایە پێوەی دەرکەوتایە.

نموونەی زیندوو لەسەر داوێن پاکی ی پێغەمبەر

بۆ وەڵامی پڕوپاگەندەی دوژمنان، کە گوایە (پێغەمبەری ئیسلام ژیانی بەئارەزووبازی بردۆتەسەر) زۆر بەسانایی ئاماژە بۆ ئەو نموونە زیندووەی ژیانی دەکەین و دەڵێین: (هەر خودی ئەو ژیانەی —محمد— لەمنداڵیەوە تا پیریی باشترین نموونەیە، کە بەمرۆڤێکی بەحەیاو داوێن پاك ناسرابوو و هیچ کەسێك لێ ی نەبینیوە کە ئەو ڕۆژێك لە ڕۆژان لەهەرەتی لاوی ی دا خۆی

بەدەم ئارەزووی جنسی یەوە دابێت، هەروەها لێیشی نەبیستراوە کە ئەو حەزی لەبەزمی گۆرانی و مەی خواردنەوەو مێ بازی و هاوڕێ یەتی کردنی ئافرەتان بووبێت. تەنانەت هیچ کەسێکیش لەدوژمنانی سەردەمی خۆی تۆمەتێکی لەو جۆرانەی نەخستۆتە پاڵ، لەکاتێك دا ئەو دوژمنانەی زۆر سووربوون لەسەر دۆزینەوەی هەر خەوش و شوورەیی یەك تیای دا تاکو زیاتر زلی کەن بۆی و جاڕبدەن لەدژی و گومان لەدڵی خەڵکی دا لەسەر پێغەمبەرێتی یەکەی دروست کەن.

خاتوو (خەدیجەی کچی خووەیلید):

(خاتوو خەدیجە) یەکەمین هاوسەری پێغەمبەربووە کە خواستوویەتی‌و بێوەژنێك بوو لەتەمەنی چل ساڵی دا. بەڵام تەمەنی (محمد) -٢٥- ساڵ بوو، تا -خەدیجە-ش مابوو ژنی تری نەهێنا... (خەدیجە)[١] پێش هیجرەت کۆچی دوایی کرد... واتە لەپێش هیجرەتیان دا بۆ (یەسریب) کە تەمەنی لەشەست ساڵ زیاتر بووەو بەڵام (محمد) هێشتا تەمەنی لەپەنجا ساڵی نزیك نەبووبۆوە.

بەم ڕەنگە پێغەمبەر نزیکەی بیست وپێنج ساڵی لەگەڵ (خەدیجە)ی تاکە هاوسەریدا بەسەر برد. سەرەڕای ئەوەش لەوڵاتی عەرەبەکانی ئەو سەردەمەدا وا باوبوو کە پیاو چەند ژنێکی هەبێت، کەچی پێغەمبەر ژنی تری بەسەر (خەدیجە)دا نەهێنا. بەم خۆڕاگرتنەش پەیڕەویی داب و نەریتی خەڵکی ی لەفرەژنی یەکەی ئەو کاتەدا نەدەکردو ئەو نموونە ساکارەشی بەرجەستە دەکرد، کە ڕێسای بنچینەیی لەژیانی هاوسەری دا بوونی یەك ژنە بۆ پیاو لەحاڵەتە ئاسایی یەکان دا.

(خەدیجە) لەگەڵ ئەوەدا، کە بەتەمەن و بەساڵاچوو بوو، بەڵام خۆشەویستترین هاوسەر بوو لای پێغەمبەرو هەردەم یادو باس و خواسی (خەدیجە)ی لەسەرزمان بوو تەنانەت لەلای ئەو هاوسەرانەشی باسی دەکرد کە دواتر خواستبوونی‌و کە ئەوانیش جۆرە (غیرە)و دەمارگیری‌یەکیان لەدڵ دا بۆ دروست دەبوو لەکاتی باس کردنی (خەدیجە)دا بەو ڕادەیە.

(عائیشە)ی هاوسەری پێغەمبەر دەڵێت: (پێغەمبەری خودا زۆرجار لەکاتی لەماڵ دەرچوونی‌دا هەر باسی -خەدیجە-ی دەکردو ستایشی باشی دەکرد. ڕۆژێك لەڕۆژان لەکاتی

---

(١) خاتوو خەدیجە -خودا لێ ی ڕازی بێت- پێش ئەوەی شووبکات بەپێغەمبەر هاوسەری (عتیق-ی کوڕی-عائذ-ی کوڕی-عبداللە-ی کوڕی-مخزوم) بووەو کاتێك -عتیق- مردووە(ابو هالە-ی کوڕی-زرارة-ی کوڕی-نباش التمیمی) خواستویێتی و پاشان دوای ئەو ئینجا شووی کردووە بەپێغەمبەر.

باسکردنی دا بەجۆرێك تووشی دەمارگیری بووم، کە گوتم بەپێغەمبەر: (ئەریٚ ئەو هەر پیرەژنێك نەبوو کە ڕۆشت و خوداش لەو باشتری کرد بەهاوسەرت)؟ (عائیشە لێرەدا مەبەستی خۆی بووە). پێغەمبەریش پەست بوو و ئینجا گوتی: {نەوەڵلا، خودا لەو باشتری پیٚ نەداوم، چونکە خەدیجە ئەو ئافرەتە خۆڕاگرەبوو، کە لەکاتێك دا خەڵکی باوەڕی پیٚ نەدەهێنام، ئەو باوەڕی پیٚ هێنام و لەکاتێکیش دا خەڵکی بە درۆیان دەخستمەوە ئەو بڕوای بە هەموو وتەیەکم دەکردو پاشان لەدۆخێك دا کە خەڵکی کۆمەك و یارمەتی یان لیٚ دەگرتمەوە ئەو بەهەموو ماڵ و سامانی خۆی دڵنەوایی ی دەکردم. هەروەها خودا لەوەوە کوڕێکی پیٚبەخشیم کە لەهاوسەرانی دواییمەوە کوڕم نەبووە}. [1]

بێگومان هۆکاری ئەو هەموو خۆشەویستی یەی پێغەمبەر بۆ (خەدیجە) لەئارەزووبازی یەوە نەبووە، هەروەك کە لەجوانییشیەوە یان لەبەر گەنجی و کەم تەمەنی ی (خەدیجە)ش نەبووە، بەڵکو هۆکارو سەرچاوەکەی (ئەو خۆشەویستی یە) چاکەخوازی و ڕەوشتبەرزی و وەفاداریی خەدیجەو زوو باوەڕهێنانیشی بەپەیامەکەی بووە.

هۆیەکانی فرەژنی لەژیانی پێغەمبەردا

خۆ ئەگەر هۆکارو فاکتەری فرەژنی ی پێغەمبەر لەئارەزووی جنسی یەوە سەرچاوەی بگرتایە ئەوا بێگومان جوانترین کچی دورگەی عەرەبی ی هەڵدەبژاردو هەموو هۆزو تیرەکانیش شانازییان پێوەدەکرد، کە کچانی خۆیانی پیٚ بدەن و پێیشی ڕازی دەبوون. بەڵام ئەو خۆی خوازیاری ئەو جۆرە کارانە نەبووەو لەهەموو هاوسەرەکانیشی دا تەنها (عائیشە) کچ بوو کەخواستی، دەنا هەموو هاوسەرەکانی تری بێوەژن بوون مەبەستیشی لەو فرەژنی یە بۆ ڕاپەڕاندنی چەندەها کاروباری (فێرکاری)و (یاسادانان)و (کۆمەڵایەتی)و (سیاسی) بووە.

بۆ نموونە ویستوویەتی چەند مامۆستایەکی ژن پیٚ بگەیەنێت تاکو ئافرەتانی تر فێری حوکمە شەرعی یەکان بکەن، ئیٚ خۆ ئافرەتانیش نیوەی کۆمەڵن و لەئیسلام دا هەمان ئەرك و فەرمان کە بەسەر پیاوان دا دراوە، بەسەر ئەوانیش دا دراوە. بێگومان لەو سەردەمەدا زوربەی ئافرەتان شەرمیان دەکرد گەر دەربارەی چەند مەسەلەیەکی تایبەت بەخۆیان پرسیار لەپێغەمبەر بکەن، نەخاسمە ئەو مەسەلەو حاڵەتانەی، کە تەواو پەیوەستن بەژنان خۆیانەوە وەك سووڕی مانگانە (حیض)و زەیستانی و لەشگرانی (جنابة)و کاروباری تری هاوسەری و ژن و

---

(١) بڕوانە کتێبی (الأصابة – في تمییز الصحابة)ی (ابن حجر).

مێردایەتی. لەبەرئـەوە باشـتر وابـوو ئـەو پرسـیارانە بەهاوسـەرەکانی بگەیـەنن و ئـەوانیش ئاراستەی پێغەمبەری هاوسەریان بکەن و پاشان وەڵامەکانیان بەئافرەتان بگەیەننەوە.

لەلایـەکی تریشـەوە کاروبـاری یاسـادانان لەسـەر بنچـینەی قورئـان و سـوننەت بـووە. سوننەتیش پێك هاتووە لەفەرموودەو کردارو بڕیاردانی پێغەمبەر (قَولـهُ وفعلـهُ وتقریـره). جـا ئایا جگە لەهاوسەرانی، کێ ی تر توانیویەتی هەڵس وکەوتی پێغەمبەر لەناومالّ دا بەرەفتارو گفتارییەوە بەموسڵمانان بگەیەنێت[1]؟ ئەوەبوو دوای ماوەیەك هەندێك لەهاوسـەرانی بوونـە چەند مامۆستایەکی لێهـاتوو و بەهـەموو ئەمانـەت و دەسـپاکی یەکیانـەوە یاسـاو ڕێبـازی پێغەمبەریان بەموسڵمانان دەگەیاند.

هەروەها جگە لەم لایەنەش چەندین حیکمەتی دیکە لەکاری هێنانی چەند ژنێـك لـەژیانی پێغەمبەردا هەبووەو سوودی بەکاروباری ((یاسارێژی و کۆمەڵایەتی و سیاسـی)) گەیانـدووەو لەکاتی باسکردنی پوختەیەك لەژیانی هەر یەکە لەهاوسەرانی دا ئاماژەی بۆدەکەین.

---

(١) یەکێك لەسەرچاوەکانی ئەم باسەمان (محاضرة)یەکی مامۆستا (محمد علي الصابوني)یە کـە لـە (ندوة المحاضرات لرابطة العالم الأسلامي) لەساڵی (١٩٧١)دا بڵاوکراوەتەوە.

پوختەیەك لەژیانی هاوسەرانی پێغەمبەر

خاتوو (سودە ی کچی زمعە):

دوای کۆچی دوایی ی (خەدیجە)، پێغەمبەر خواستویەتی، کە بێوەژنێك بووەو یەکێك بوو لەوانەی کۆچیان کرد بۆ (حەبەشە) و بەڵام مێردەکەی[١] لەحەبەشە بووە بەگاورو هەر لەوێش مردووە[٢]. ئەم ژنەش بێ کەس و بێ سەرپەرشتیار ماوەتەوەو ئەگەر بۆلای خزم و ماڵەبابی بهاتایەوە (لەمەککە) ئەوا بەزۆر ناچاریان دەکرد لەئیسلام پاشگەزبێتەوە یان ئازارێکی زۆریان دەدا. پێغەمبەریش ئەوی لەخۆگرت و خواستیی بۆئەوەی ڕێزی لێ بنێت لەسەر ڕاستیو پابەندیی بەباوەڕەکەیەوە.

خاتوو (عائیشەی کچی ئەبوبەکری صدیق):

کاتێك پێغەمبەر خوازبێنیی کردووە، ئەو کچێك بووە لەتەمەنی نۆ ساڵی داو خۆیشی لەتەمەنی پەنجاوپێنج ساڵی نزیك بۆتەوە. هەر تەنها (عائیشە) لەنێو هەموو هاوسەرەکانی تری دا کچ بووە کاتێك داخوازیی کردووە. ئیتر کە پێغەمبەر بۆتە زاوای (ئەبوبەکر)ی باوکی (عائیشە)، ئەوە گەورەترین خەڵات بووە بۆ (ئەبوبەکر) لەژیانی دا، هەروەك چۆن باشترین شێوازیش بووە بۆ بڵاوکردنەوەی سوننەت و فەرمان و حوکمە شەرعی یەکان، بەتایبەتیش ئەو سوننەت و حوکمانەی، کە پەیوەست بوون بەکاروباری ژیانی ئافرەتانەوە. چونکە (عائیشە) زیرەکترینی دایکانی بڕواداران بووەو لەهەمووشیان زیاتر زانستی شەرعیی لەبەربووە. هەر بۆیەش زۆر کەس لەگەورەهاوەڵان دەربارەی هەندێك لەو حوکمە شەرعییانە پرسیاریان لێ دەکرد، کە ئاڵۆزو گران دەبوو لەسەریان. پێغەمبەریش شایەتی ی زانین و لەبەرکردنی ئەو هەموو زانستەی بۆ (عائیشە) داوەو فەرموویە: {**خذوا شطر دینکم عن هذه الحمیراء**}... واتە: {نیوەی فەرمان و حوکمەکانی ئایینەکەتان لەم ئافرەتە سوورکەڵەیە وەرگرن}.

هەندێك کەس لەرۆژهەڵاتناسان (مستشرقین) تیرو توانجیان داوە لەو ژن و مێردایەتییەی نێوان بەساڵاچوویەك و کچە عازەبێك، واتە نێوان (پێغەمبەرو عائیشە). بەڵام هەر لەنێو بیانییەکان خۆیان دا کەسانی بەویژدان و دادپەروەر وەڵامی درۆو دەلەسەو تیرو توانجەکانی داونەوەو ڕاستییەکەیان ڕوون کردۆتەوە.

---

(١) مێردەکەی (سودە) ناوی (سکران–ی کوڕی –عمرو–ی کوڕی–عبدشمس) بوو.
(٢) بڕوانە (تأریخ الطبري) – ج٢ -.

بۆ نموونه (بۆدلی)ی رۆژهەلاتناس دەڵێت: {عائیشه— وێڕای بچووکی و کەمی ی تەمەنی، بەلاّم ئافرەتێکی پێگەیشتوو و بالّغ بووه، چونکه ئافرەتی عەرەب لەو سەردەم و ژینگەیەدا زوو پێدەگەیشتن و لەدوای بیست سالّی و سەرەتای سی سالّییانەوه بەرەو پیربوون دەچوون.

ئەم حالّەتی ژن و مێردایەتی یەش (واتە لەنێوان پێغەمبەر و عائیشەدا) هەندێك لەمێژوونووسانی بەخۆیەوه خەریك کردووەو تەنها لەدەلاقەی کۆمەڵگەی هاوچەرخەوه بۆی دەڕوانن، بیّ ئەوەی بەوردی سەرنج لەم ڕەوشه بدەن، که هەتا ئەمڕۆش له (ئاسیا)دا بەداب و نەریتێکی کۆمەلاّیەتی ماوەتەوه، یان بیّ ئەوەی بیربکەنەوەو ئاگاداربن لەوەی، که له خۆرهەلاّتی — ئەوروپا—ش دا ئەم داب و نەریته هەیەو پیاوی بەسالاّچووی وا هەیه، که هێشتا هاوسەرەکەی لەتەمەنێکی گەنجی ی دایه. تەنانەت، تا چەند سالێکی کەم لەمەوبەر له (ئیسپانیا)و (پورتوگال) حالّەتێکی ئاسایی بوو لەلای خەلّکی. ئەمڕۆش لەهەندێك ناوچەی دووری شاخاویی ی ویلایەته یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا بەدیاردەیەکی ئاسایی دەبینرێت} .[1]

خاتوو (حفصەی کچی عمری کوڕی خطاب):

ئەویش بێوەژن بوو کاتێك پێغەمبەر خواستیی. مێردەکەی (حفصة)[2] موسلّمانێکی چاك بوو و لەجەنگی (بەدر)دا شەهیدبوو، دوای ئەوەی ڕۆلّێکی گەورەی تیادا گێڕابوو. (حفصە)ش پاش شەهیدبوونی مێردەکەیو دوای تەواوبوونی ماوەی (عدة)ی ماتەمی یەکەی، باوکی (واته عومەر) حەزی کرد مارەی بکات له (ئەبوبەکر) و بۆ ئەو مەسەلەیە چووە لای (ئەبوبەکر)، بەلاّم ئەو بیّدەنگ بوو (واته نەیویست). پاشان حەزی دەکرد بیدات به (عثمان) بەتایبەتیش که لەو ماوەیەدا هاوسەرەکەی (عوسمان)، که (رقیه)ی کچی (پێغەمبەر) بوو کۆچی دوایی کردبوو. بەلاّم (عوسمان)یش نەیویست و پیّ ی گوت (جاریّ لەم ماوەیەدا نامەوێت ژن بێنم). ئیدی (عمری کوڕی خطاب) ئەو باس وخواسەی خۆی بۆ پێغەمبەری خودا گێڕایەوه، ئەویش فەرمووی: {حفصه شوو بەپیاوێکی چاکتر لە عوسمان دەکات و، (عوسمان)یش ئافرەتێکی چاکتر له حفصه دەخوازێت} .[3] دوای ئەوه پێغەمبەر (حفصە)ی له عومەر خواست و کچەکەی خۆیشی (ام کلثوم) دا به (عوسمان).[4]

---

(١) بڕوانه کتێبی (الرسول)ی (بودلی) ص —١٢٩ — لەتەرجەمه عەرەبیەکەیەوه.

(٢) مێردەکەی (حفصه) ناوی (خنیس—ی کوڕی—حذافة السهمي) بووه.

(٣) بڕوانه کتێبی (الأصابة في تمييز الصحابة).

(٤) بەم شێوەیەش بەعەمەلی مانای فەرموودەکه بەدی هات و -حفصه- شووی کرد بەپیاوێکی چاکتر له

بەم ڕەنگەش پێغەمبەر هەمان پلەی خزمایەتیشی بە عمر داو بوو بەزاوای، وەك چۆن ئەو پلەیەی بە (ئەبوبەكر)یش لەوەوپێش دابوو. كەوابوو ئەم ژن هێنانەو پیادەكردنی فرەژنی لەم ڕووەوەش بۆ بەتین كردنی پەیوەندیی نێوان خۆی و هاوەڵانی بووە وەك خەڵاتێك بۆیان لەسەر بەجێ هێنانی ئەركە قورسەكانی جیهاد لەڕێ ی ئیسلام دا. ئەمەش خۆی لەخۆی دا حیكمەتێكی ترو هۆیەكی تری فرەژنی بووە لەژیانی پێغەمبەردا.

خاتوو (أم حبيبه) واته (رملەی كچی ابو سفيان):

ئەویش هەر بێوەژن بوو كاتێك پێغەمبەر خواستی. مێردەكەشی[١] لەو موسڵمانانە بوو كە كۆچیان كردبوو بۆ (حەبەشە)و (رَملة)ش لەگەڵیا كۆچی كردبوو، بەڵام ئەویش وەك مێردەكەی (سودە) ببوو بەگاور(نصراني)و هەوڵی دابوو كە ژنەكەشی (رملە) بخاتە سەر ئەو ئایینە، ئەویش گوێڕایەڵی ی ناكات و ئارام دەگرێت و لەسەر ئاینەكەی خۆی (ئیسلام) دەمێنێتەوە. دوایی مێردەكەی لەسەر ئایینی (نەسرانی)و بە (گاوری) دەمرێت. كاتێك پێغەمبەر بەوە دەزانێت نێرراوێكی خۆی بۆلای (نەجاشی)ی پادشای —حەبەشە— ڕەوانە دەكات تاكو ئەو ژنەی بۆ بخوازێت. ئەویش بۆی داوادەكات و دەبێتە هاوسەری پێغەمبەر.

ئەوەی بەڕوونی لەم ژن هێنانەی دا دیاربێت ئەو نیازە جوانەی پێغەمبەرە كە ویستوویەتی ئەو ژنە خاوەن باوەڕە قایل كات و ڕێزی لێ بنێت بەو خواستنەی لەبەرامبەر خۆڕاگرتنی و پابەندبوونی بەئیسلامەوە. هەروەها بۆ ڕاكێشانی دڵی (ابوسفیان)ی باوكیشی بوو كە سەركردەی قوڕەیش بوو تاكو لەڕادەی دوژمنایەتی یەكەی كەم كاتەوە بەرامبەر بەموسڵمانان و سۆزو خۆشەویستی بخاتەجێ ی.

خاتوو (أم سلمه) واته (هندی كچی أبی أميّه):

لەنێو خەڵكی دا ئەم ژنە بەتینترین باوەڕو جیهادی هەبوو، ئەمیش لەگەڵ مێردەكەی دا كۆچیان كردبوو بۆ (حەبەشە) تاكو بەئاینەكەیانەوە لەدەست ئازارو دڕندەیی ی قوڕەیشی یەكان دەربازبن، دوای ئەوە بۆ مەدینەش كۆچی كردووە. لەجەنگی (ئوحود)دا مێردەكەی (هیند) كەناوی (ابوسلمةی كوڕی عبدالأسد) بوو بەسەختی برینداربووەو بەهۆی ئەو برینەیەوە كۆچی

—عوسمان— و هەروەها -عوسمان-یش ئافرەتێكی چاكتر لە -حفصە-ی هێنا، كە كچەكەی پێغەمبەری خودا بوو (واتە—ام كلثوم) بوو.

(١) مێردەكەی (رملە) ناوی (عبیداللە—ی كوڕی —جحش—ی كوڕی —خزيمە) بووە.

دوایی کردووە. پێغەمبەر ئەم هاوسەرەشی کاتێك خواستووە کە بێوەژنێکی بەتەمەن بووەو لەوەڵامی داخوازی یەکەی پێغەمبەردا پێی گوتووە: (من ژنێکی بەتەمەنم و مندالّم زۆرەو دەبێت بەخێویان کەم و پاشان من ئافرەتێکی زۆر دەمارگیرم)... پێغەمبەریش دەفەرموێت: (من لەتۆ بەتەمەن ترم و، مندالّەکانیشت خودا سەرپەرشتیان دەکات و دەربارەی نەریتی دەمارگیرییشت لەخودا دەپاڕێمەوە لەدڵتا نەیهێڵێت). (١)

جا ئایا ئەم جۆرە ژن هێنانە بەمەبەستی خۆشی و ڕابواردن بووە؟ نەخێر هەرگیز کەسێك نی یە وا بڵێت، بەڵکو ئەم ژن هێنانە بەمەبەستی (ڕێزنان لەو ئافرەتە بەتەمەنە)و (لەئەستۆگرتنی ئەرکی مندالّەکانی)و (قایل کردنی دڵ و دەروونی)و (خەڵات کردنیشی لەسەر ئەو هەموو جیهادو ئارام گرتنەی) بووە.

خاتوو (زەینەبی کچی جحش):

پێغەمبەری خودا بۆیە ئەم بێوەژنەشی خواستووە تاکو هەندێك داب ونەریتی سەردەمی نەفامی هەڵوەشێنێتەوە، چونکە (زەینەب) ئافرەتێکی قوڕەیشی و لەبنەماڵەیەکی گەورەو ناسراوبوو و لەهەمان کات دا کچی پووری پێغەمبەریش بووە، واتە کچی (ئومەیمەی کچی عبدالمطلب) بووەو لەوەوپێش ژنی (زەیدی کوڕی حاریسە) بوو. (زیدی کوڕی حارثة)ش بەندە(عبد)ێك بوو لەماڵی پێغەمبەرداو لەلای خۆی و (خەدیجە)ی هاوسەری بووەو بەپێ ی داب ونەریتە نەفامی یەکەی ئەو سەردەمەش هەر کەسێك (یەکێکی دی خاوەنی بوایەو بەندەی نێوماڵیان بوایە) بەکوڕی (کابرای خاوەن ماڵ) دادەنرا. هەربۆیە عەرەبەکان (زەید)یشیان بە (زەیدی کوڕی محمد) ناودەبرد.

خودای پەروەردگار سەرەتا خواستی وابوو (زەینەب)ی خانەدان و خاوەن پلەوپایەی دیاری کۆمەڵایەتی بدرێت بە (زەید). ئەمەش تاقیکردنەوەی خودا بووە بۆ (زەینەب) بۆ تێکشکاندنی هەستی شانازی بە (دەمارگیری ی تیرەپەرستی)و (خۆهەڵنان بەبنەماڵەو خانەوادەی ناودارەوە) کەدیاردەیەکی نالەباری نێو دورگەی عەرەبی بوو. ئیتر پێغەمبەری خودا لەو بارەیەوە لەگەڵ (زەید)دا دەدوێت و باسی خواستنی زەینەبی بۆدەکات و کاتێك زەینەبیش بەوە دەزانێت قایل نابێت و ئەو جۆرە شووکرنە ڕەت دەکاتەوە بەهۆی ئەو شانازی کردنە بەبنەماڵەو پلەوپایەی بەرزی کۆمەڵایەتی یەوە...

---

(١) بڕوانە کتێبی (الأصابة في تمييز الصحابة)ی دانراوی (ابن حجر).

خوداش لەو بارەیەوە ئــەم فەرمایشــتەی خــۆی لەچــەند ئایــەتێك دا دەنێرێتــە خــوارەوەو دەفەرموێت:

﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا ﴾الأحزاب/٣٦.. واته: {هیچ پیاوێکی بــڕواداری وەك براکەی زەینەب (عبدالله ی کوڕی جحش) و هیچ بڕوادارێکی ئــافرەتیش وەك (زەینــەب) خۆی بۆیان نی یە سەربەست بن لەفــەرمانێك دا، کــەخوداو پێغەمبەرەکــەی بڕیاریــان لەســەر دابێت و بەئارەزووی خۆیان هەڵس وکەوت کەن، جا هەر کەسێك لەبڕواداران (پیاو بێت یان ژن) سەرپێچی لەفەرمانەکانی خوداو پێغەمبەرەکەی بکات ئەوە بێگومان تووشــی گومڕاییەیــەکی ئاشکرابووە}...کاتێــك ئــەم ئایەتانــە هاتنــەخوارەوە ئیــدی (زەینــەب)ی بــڕوادار ملکەچــی فەرمانەکەی پێغەمبەربوو و قایلیش بوو بەو شوکردنە، بەڵام هێشتا ئێش وئازاری دەروونیــی لەناخ دا مابوو، چونکە ناچار کرابوو بــەکارێك، بــەڵام بــەهۆی ئــەوەی هێنــدە دەمــارگیرییەو بەخۆنازینی تیرەگەرێتیی تێدابوو، هەروا بەئاسانی نەیدەتوانی بەسەرخۆی دا زاڵ بێت.

(زەینەب) شووی بە (زەید) کردو ماوەیەك لە گەڵی دا دەژیا، بــەڵام دوایــی پەیوەنــدیی ی نێوانیان بەرەو خراپی و ناتەبایی دەچوو، چونکە هەمیشە قسەی ڕەقی بــەمێردە بــێ کــەس و عەشیرەتەکەی دەگوت و خۆی بەسەردا بادەداو شــانازیی بەپلەوپایــە کۆمەڵایــەتی یەکەیــەوە دەکرد تا کار گەیشتە ئەوەی (زەید) نەتوانێت لەگەڵیا بژی و ناچاربوو تەڵاقی بدات.[١]

دوای ئەوەی (زەینەب) تەڵاق درا خودا فەرمانی بەپێغەمبەرەکــەی کــرد، کــە (زەینــەب) بخوازێت و بیکات بەهاوسەرێکی خــۆی تــاکو ئــەو بیدعــەو داب ونەریتــە شــێواوەی نــەفامی بسڕێتەوە کە بیدعەی بەکوڕدانان (بدعــة التــبني) بــوو، چــونکە لەوەوبــەر بــەپێی ئــەو داب ونەریتە کوێرانەیە کە (زەید) بەکوڕی (محمد) دانرابــوو بــۆی نــەبوو هاوســەری تــەڵاق دراوی(زەید) مارەکاتەوە، لەبەرئەوەی گوایە(ژنی کوڕەکەی خۆی دەخوازێتەوە)، بەڕاستی ئــەو داب ونەریتەی ئەوسای عەرەبەکان زۆر نابەجێ بوو، جا بۆ ڕیشەکێش کردنی ئەو جــۆرە داب و نەریت و بیدعە ناشیرینەش دەبوایە پێغەمبەری خودا سەرەتا لە خۆیەوە دەست پێبکات، تاکو

(١) بێگومان لەو ماوەیەدا کە (زەینەب) زۆر پەســتی دەکــرد، (زەیــد) هــەردەم دەچــووە لای پێغەمبــەرو سکاڵای حاڵی خۆی لەلادەکردو پێغەمبەریش هەمیشە ئامۆژگاریی دەکرد کــە بــەئارام بێــت و هاوســەرەکەی بهێڵێتــەوە، وەك لەئایەتەکــەش داهــاتووە: ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِىٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ ... تا کۆتایی ئایەتەکە ﴾ – (الأحزاب/٣٧)..

ئەو عادەتە نەفامی یە هەڵوەشێنێتەوەو ڕێساکانی ئیسلامیش بەو جۆرە جێگیرو پەیڕەوکات، کە خودا دەیەوێت و فەرمانی پێ کردبوو.(١)

دیارەو گومانیشی تێدا نی یە، کە پێغەمبەر لەبەردەم کارێکی وەها قورس دا لەزمان و قسەوقسەڵۆکی خەڵکی نەفام و دووڕووەکانیش دەترساو سڵی دەکردەوە لەوەی پێ ی بڵێن: (ئەوا محمد هاوسەری کوڕەکەی خۆی دەخوازێتەوە بۆ خۆی). هەر بۆیەش نەختێك سستی ی دەکرد لەبەجێ هێنانی کاروباری ئەو ژن هێنانەش دا. لەبەر ئەم سستی یەش خودا گلەیی ی لێ کردو لەم فەرمایشتەدا پێ ی فەرمووە: ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِيٓ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَٱتَّقِ ٱللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا ٱللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى ٱلنَّاسَ وَٱللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَىٰهُ ۖ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِيٓ أَزْوَٰجِ أَدْعِيَآئِهِمْ (٢) إِذَا قَضَوْا۟ مِنْهُنَّ وَطَرًا ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا (٣)﴾الأحزاب/٣٧. واتە: {ئەی پێغەمبەر ئایا تۆ لەخەڵکی دەترسیت، بەڵام خودا هەر خۆی شایستەی ئەوەیە لێ ی بترسیت و فەرمانی جێبەجێ کەیت. جا کاتێك (زەید) ئاتاجە گرنگەکەی خۆی لێوە دەسکەوت و وای لێهات نەیەوێت و بەهۆی مامەڵەی توندی زەینەبەوە هاوسەری خۆی (واتە — زەینەب)ی تەڵاق دا، ئێمە بڕیارمان دا تۆ بیخوازیت و کردوومانە بەهاوسەری تۆ تاکو ئیدی هیچ عەیب و شەرمەزاری یەك نەمێنێت لەسەرئەوانەی کە کوڕیتر کراوە بەکوڕیان بەپێ ی داب ونەریتە نەفامی یەکەو ئیدی گوناە نەبێت لەسەریان گەر هاوسەرە تەڵاق دراوەکانی ئەو کوڕە (بەکوڕدانراوانەی خۆیان) مارەکەنەوە}.

بێگومان (محمد)ی پێغەمبەر، هەر لەمنداڵی یەوە (زەینەب)ی دەناسی، چونکە کچی پووری بوو (واتە کچی خوشکی باوکی بوو) و کەسیش بۆی نەبوو ڕێ ی لێ بگرێت گەر بیویستایە هەر لەسەرەتاوە (زەینەب) بۆ خۆی بخوازێت و گەر بەتەمای خۆشیو ڕابواردن و چێژی دنیایی بوایە لێ ی.

دیارە (زەینەب)یش ئەو خاڵۆزایەی خۆی (واتە محمد)ی لەهەموو پیاوێکیتر بەباشتر دەزانی. کەوابوو چۆن کەسێك ئەگەر خۆی کچێکی خزمی بوێت، داوای کات بۆ پیاوێکی ترو

---

(١) عادەتی جێگیرو ڕەچاوکراوی عەرەب تا ئەو کاتەش ئەوەبوو هاوسەری تەڵاق دراوی کەسێکی بەکوڕدانراوی پیاوێك بۆی نەبوو شووبکاتەوە بەو پیاوەی کە بەباوکی ئەو مێردەی پێشووی دانرابوو. (زەید)یش کوڕی (حاریسە) بووە نەك کوڕی (محمد)ی پێغەمبەر.

(٢) (أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ) واتە: (هاوسەرانی بەکوڕدانراوانیان).

(٣) (قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا) واتە: (کاتێك تەڵاقی داوە)...

دواییش، کە دەبێت بەژن بەتەمای بێت و بۆخۆیی مارەی بکاتەوە؟

بەم ڕەنگە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم ژن هێنانەشی (واتە خواستنەوەی زەینەب) تەنها بۆ پەیڕەوکردنی فەرمانەکەی خودابووەو بەمەبەستی پووچەڵ کردنەوەی هەندێك داب ونەریتی نەفامیءو بۆ ڕاپەڕاندنی کردەیی (عەمەلی)یانەی ڕێساکانی ئیسلام بووە تاکو لەعەقڵ وهۆشی بڕواداران دا ڕەگ داکوتن.

خاتوو (جوەیرییەی کچی الحارث ی کوڕی أبوضرار):

پێغەمبەر بۆیە ئەم ژنەشی خواستووە تاکو هۆزەکەی ڕاکێشێت بەلای ئیسلام داو پاشان ئەو سەربەستیءیەشیان پێبدات کە لەدەستیان دابوو، واتە (ئازادیان کات لەدیلی دوای ئەوەی لەجەنگ دا بەزیءبوون). چونکە (جووەیرییە) لەهۆزی (بنو المصطلق) بوو، واتە (ئەو هۆزەی لەوەوپێش خۆیان سازدابوو بۆ هێرش بردنەسەر پێغەمبەر) بەسەرکردایەتی سەرەك هۆزەکەیان (حارث ی کوڕی ابوضرار)ی باوکی (جوەیریە).

کاتێك ئەم هەواڵە بەپێغەمبەر دەگەیەنرێت، خێرا ئەو دەسپێشکەری دەکات و هێرش دەکاتەسەر ئەو هۆزەو لەناوچەکەی خۆیان دا دەیانبەزێنن و ژمارەیەکی زۆریشیان لێ بەدیل و کۆیلە دەگیرێت چ لەپیاوانیان و چ لەئافرەتان و وەچەو ماڵ و منداڵیان و سامان و داراییءیەکی زۆریشیان بەدەسکەوت دەگیرێت.

یەکێك لەئافرەتە کۆیلەکراوەکانیش: {خاتوو (جویریەی کچی حارث)ی سەرەك هۆزەکە بوو} کە کەوتبووە بەردەستی یەکێك لەموسڵمانەکان (واتە بەر ئەو موسڵمانە کەوتبوو وەك کۆیلەو کەنیزەیەك).

ئەم ئافرەتەش دەیەوێت بەپارە خۆی لێ ڕزگارکات و لەکۆیلەیەتی ئازادبێت. بۆئەم مەبەستە دێت بۆلای پێغەمبەرو پێ ی دەڵێت: {ئەی پێغەمبەری خودا من (جوەیرییەی کچی حارث ی کوڕی ابوضرار)ی گەورەی هۆزەکەمم. وەك لەتۆش پەنهان نی یە دوچاری مەینەتیءی کۆیلایەتی بووم و کەتوومەتە بەردەستی موسڵمانێك کەناوی (ثابتی کوڕی قیس)ەو بڕیارم داوە لەگەڵی دا ڕێك کەوم لەسەرکاری ئازادبوونم (واتە: لەبەرامبەر چەردەیەك پارەدا کە بەکۆیلەگیراوەکە دەیدات بەخاوەنەکەی)، جا ئێستاش هاتووم بۆلات و داوای یارمەتیءو دەسگیرۆییت لێ دەکەم لەکاری ئازادبوونم دا}.

لێرەش دا حیکمەتی پێغەمبەر بەڕوونی دەردەکەوێت لەبەرژەوەندییءی (بنو المصطلق)دا، کە لەدیارترین و بەهێزترینی هۆزەکانی عەرەب بوون و بەدیل گیرانی ئەو هەموو ئافرەت و

پیاوەیان بەو ژمارە زۆری یەش حاڵەتێکی توندو ناخۆشی لەلای کەسانی جوامێرو ماف خـواز دەخولقاند، جگە لەوەی کە گرفتێکی گەورەی کۆمەڵایەتی ی دەنایەوەو چارەسەریشی هەروا ئاسان نەبوو.

حیکمەتی پێغەمبەری خـودا بەڕەفتارێکی جـوان و دروسـت دەرکـەوت کـەبووە هـۆی ئـازادبوونی سـەرجەم دیـل و بەکۆیلـەگیراوەکان، ئـەوەبوو پێغەمبـەر لـەوەڵامی قسـەکانی (جویریـە)دا فـەرمووی: {ئایـا دەتـەوێت لـەوەش باشـترت دەسـت کـەوێت} ؟ واتـە (باشـتر لەئازادبوونی خۆی بەتەنیا). ئەویش گوتی: {لەوە باشتر چی یـە ئـەی پێغەمبـەری خـودا} ؟ فەرمووی: {من ڕێکەوتنی ئازادبوونەکەت لەئەستۆ دەگـرم (واتـە کریـێی ئازادییەکـەت بـۆ دەدەم)و ئینجا دەت خوازم} ...

ئیدی (جویریە)ش بەوپەڕی شادیو خۆشحاڵییەوە گوتی: (زۆرباشە ئەی پێغەمبەری خودا، منیش ئامادەم)...

جا هەر کە ئەم هەواڵە بەموسڵمانەکان گەیشت و بیستیان پێغەمبـەری خـودا (جویریـەی کچی حارث)ی خواستووە گوتیـان (کـەوابوو نابێـت خزمـەکانی پێغەمبـەر بەبەنـدەو کۆیلـە بهێڵینەوە)، هەر بۆیەش دەسبەجێ گشت دیل و گیراوەکانی بەردەستیان بەپیاو وژن و منداڵ و ماڵ و سامانیانەوە ئازاد کرد.

لەم بارەیەوە (عائیشە) گوتوویەتی: (پێغەمبەری خودا بەخواستنی ئەو ژنە سەد خێزانی لە (بنو المصطلق) ئازاد کرد. بەڕاستی نەمدیوە ئافرەتێك بەقەد (جووەیریە) سوودوخێرو بەرەکەتی بەو ڕادەیە بۆهۆزەکەی خۆی بووبێت).

خاتوو (صفیّەی کچی حُیّی کوڕی أخطب):

باوکی صفیّە گەورەی هۆزی بنوالنضیری سەربەخێڵی (بنو اسرائیل) بوو. ئەم ژنـە لـەدوای کوشتنی مێردەکەی لەجەنگی (خەیبەر)دا بەدیل دەگیرێت[١]. پێغەمبەریش دوای تـەواوبوونی جەنگ بانگی دەکات و پێ ی فەرمویێت: {گـەر لەسـەر دینـی خـۆت (کـە جوولەکـە بـووە) بمێنیتەوە ئەوا بەزۆر ناچارت ناکەین بۆ سەر ئەم دینە تازەیەی خۆمان. خـۆ ئەگـەر بـاوەڕیش بێنیت و خوداو پێغەمبەرەکەی هەڵبژێریت ئەوا دەتکەمە هاوسەری خـۆم} . ئـەویش دەڵێـت: {من هـەر خـوداو پێغەمبەرەکـەی هەڵدەبـژێرم} واتـە بـاوەڕدێنم و موسـڵمان دەبم. ئینجـا پێغەمبەریش لەکۆیلایەتی ئازادی کردو خواستی و کرێی ئازادکردنەکەی بۆکردە مارەیی} .

---

(١) مێردەکەی (صفیە) ناوی (کنانە ـــی کوڕی ـــربیع ـــی کوڕی ـــابوالحقیق) بووە.

بێگومان پێغەمبەر مەرجی لەسەر ئەو ژنە داناو ئەویش پەسندی کرد. بەم ڕەنگە خواستنی ئەم ژنەش بۆ ڕێزلێنان و خەلات کردنی ژنەکە خۆی بووە، چونکە ئەو ژنە خانمی هەرەگەورەی هۆزەکەی بووە. ئەم هۆزەش سەرسەختترینی دوژمنانی موسڵمانان بوون لەو سەردەمەدا. کەوابوو پێغەمبەر بەم ژن هێنانەشی ویستوویەتی ئەو هۆزە بەلای ئیسلام دا ڕاکێشێت و وانەیەکیان فێرکات لەسەر پێکەوە هەڵکردنی ئاشتیانەو بەلاوەنانی دوژمنایەتی و ناکۆکی.

خاتوو (میمونەی کچی حارث ی هلالی):

دوایین هاوسەری پێغەمبەر بووەو بێوەژن بووە کاتێك خواستویێتی و[1] کاری خواستنەکەشی وەك ڕێزلێنان و پێزانینێك بووە بۆ ڕۆڵی جوامێرانەی تیرەکەی، کە بەڕاستی هەردەم هاوکاریی پێغەمبەریان کردووەو یارمەتیو پشتگیرییان کردووە.

منالەکانی

هەموو منالەکانی پێغەمبەر لە (خەدیجە)ی یەکەم هاوسەری بوون، تەنها (ئیبراهیم) نەبێت، کە لە (ماریەی قیبطی) بووە، منالەکانیشی ئەمانەن: (قاسم، طیب، طاهر، عبداللّه، زینب، رقیە، ام کلثوم، فاطمة). لەنێو منالەکانی دا کوڕەکان هەر زوو و بەمندالّی مردوون، کچەکانیشی شوویان کردووەو منداڵیان بووە.

هاوسەرانی پێغەمبەرو بارگرانیی ژیان

کۆتایی ئەم بەندەش بەدیاری کردنی لایەنێکی ئەو ژیان و گوزەرانە دێنین، کە پێغەمبەرو هاوسەرەکانی تیای دا ژیاون، ژیانێك کەهەمووی هەر نەداریو بارگرانی و بێ بەش بوون و دووری لەخۆشی و ئارەزووەکانی دنیابووەو هەرگیز خۆیان بەدەم ئارەزووەکانی دەروون و نەریتی خۆدەوڵەمەندکردن و کۆکردنەوەی ماڵ و سامانەوە نەداوە.

پێغەمبەری خودا چەندەها شەو خۆی و خێزانی بەبرسێتی ماونەوەو خواردنی ئێوارەیان نەبووەو بێ شێو سەریان ناوەتەوە، زۆرجار نانەکەشیان هەر لەنانی جۆ بووە.

---

(١) خاتوو (میمونە) پێشتر هاوسەری (ابارهم — ی کوڕی — عبدالعزی) بووە.

(عائیشه)ی هاوسەری پێغەمبەر دەڵێت: (خانەوادەی –محمد– بۆ سێ ڕۆژی لەسەریەك تێریان لەنانی جۆ نەخواردووە تا ئەو ڕۆژەی کۆچی دوایی کردو بەخودای خۆی گەشتەوە).

خانووەکانی هاوسەرانی پێغەمبەر بەسادەترین شێوە دروست کرابوون، لەقوڕو داری بڕراوەی دارخورما بنیات نرابوون، لەسەردەرگاکانیشیان چەند پەردەیەك لەتووکی بزن، یان لەپێستی حوشتر هەڵواسرابوون، (واتە لەجیاتی دەرگا).

ئاوا بووە دیاردەو ڕواڵەتەکانی ئەو ژیانەی کە پێغەمبەری خوداو هاوسەرانی بەسەریان دەبرد. بەڵام خۆ ئەگەر پێغەمبەر ئارەزووی لەژیانی فەنتازی و باق وبریقی دنیا بکردایە ئەوا دەیتوانی لەقاپ و پیاڵەی ئاڵتوونی دا خۆراك و خواردنەوەی بۆ دابنرێت و، گەر خوازیاری کۆشك وتەلاریش بوایە ئەوا بەئاسانی بۆی بنیات دەنراو بەتەنها ئیشارەتێك هەموو خەڵکی ی دەخستە خزمەتی خۆیەوە، بەتایبەتیش دوای ئەوەی لەوڵات و ناوچەکانی دورگەی عەرەبی دا خەڵکی هەموو کەوتنەبەر سایەی حوکمڕانیی ئەوەوەو هەر خۆیشی تاکە گەورەو دەسەڵاتداریان بوو و ئەو گەلەش یەکپارچە هەموویان گوێڕایەڵییان دەکردو خۆشیان دەویست.

بێگومان هاوسەرانی پێغەمبەر بەوپەڕی لەخۆبوردنەوە هاوبەشی پێغەمبەریان دەکرد لەو ژیانی بارگرانیو مەحروم بوونەدا بێ ئەوەی ئاخ و ئۆفێکیان لێ ببیسترێت، یان بێزاربن و داواکارییان هەبێت، تەنها ئەوەندە نەبێت، کە یەك جار مەسەلەیەکی تایبەتییان باس کردووەو قورئانیش وەك بەسەرهاتێك تۆماری کردووەو بووەتە بەڵگەنامەیەکی وەڵام دەرەوەی هەموو ئەو تاوان و تۆمەتە هەڵبەستراوانەی کە لەو ڕووەوە دراونەتە پاڵیان.

ئەوەبوو جارێکیان هاوسەرانی پێغەمبەر (بەهۆی شانازیو خۆنازینیان بەوەی کەوا خێزان و خانەوادەی ئەون) سکاڵایان لەلای دەربڕی لەسەرئەوەی بۆچی بەشی پێویست و ئاساییان لەئەرکی دارایی و شت ومەکی ناوماڵ و پۆشاك بۆدابین نەکردوون؟! لەبەرئەمە داوای زیادکردنی بڕی خەرجی و ئارایشتی نێوماڵ و کەل وپەلی پێویستتریان کرد وەك چۆن ئافرەتانی تری خەڵکی بۆیان دابین کراوە.

وەڵامی پێغەمبەر بۆ ئەو داواکاری و سکاڵایەیان ئەوەبوو ماوەیەك بەجێ ی هێشتن و لێ یان زویربوو و نەهاتەوە بۆلایان تاکو سرووشی خودایی ی لەم ئایەتانەدا بۆ هاتەخوارەوەو خودا ئەم نەخشەو پلانەی بۆداناو فەرمووی:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾الأحزاب/٢٨-٢٩.. واتە: {ئەی پێغەمبەر بەهاوسەرەکانت

بلێ: ئەگەر ئێوە پەرۆشی ژیانی دنیاو ئارەزوو و خۆشی یەکانی بوون و حەز لەنیعمەتە جۆربەجۆرەکانی دەکەن و هۆگری جوانیەو نیگارە سەرنج ڕاکێشەکانی بوون ئەوا هەرگیز من ئەو شتانەم بۆ ئێوە دەست ناکەوێت و ناتوانم ئەو چەشنە داواکاریانەتان بۆ پەسندو جێبەجێ بکەم، خۆ ئەگەر هەر لەسەرئەوە سوورن ئەوا وەرن با مافی خۆتان پێ بدەم و تەڵاقتان بدەم و بەجوانی دەسبەردارتان بم. بەڵام ئەگەر خوازیاری ڕەزامەندیی ی خوداو مانەوە لەگەڵ پێغەمبەرەکەی و پاداشتی ڕۆژی دوایی (آخرة)[١] بن ئەوا دەبێت ئارام بگرن لەسەر ئەو ژیانی بارگرانی و دەسکورتی یەی کە لەگەڵ من دا دەیبەنەسەرو ئیدی خوداش لەبەرامبەری ئەو ئارامی یەدا پاداشتێکی گەورەو نەبڕاوەی لەقیامەت دا بۆ ئافرەتانی چاکەکاری نێو خۆتان ئامادەکردووە، واتە: (ئەو ئافرەتانەی کە لەکاروکردەوەی ژیانیان لەگەڵ من دا بەئەمەك و چاکەخوازو بەئارامن).

کاتێك ئەو دووئایەتەی سوورەتی (ئەحزاب) هاتنەخوارەوە، پێغەمبەر بۆ پەیڕەوکردنی ئەم فەرمانە تازەیەی خودا یەکە یەکە بەسەر هاوسەرانی دا گەڕاو سەرەتا لە —عائیشە—وە دەستی پێکردو پێ ی فەرموو: {من ئەمڕۆ مەسەلەیەك دەخەمە بەرچاوت تۆش پەلە مەکە هەتا پرس وڕا بەدایك و باوکیشت دەکەیت}، ئینجا هەردوو ئایەتەکەی بۆ خوێندەوەو (عائیشە)ش دەسبەجێ گوتی: {ئەرێ من لەم مەسەلە ڕوونەدا پرس وڕا بەدایك و باوکم بکەم؟ من بێگومان ئیتر هەر خوداو پێغەمبەرەکەیو ڕۆژی دوایيم دەوێت}. پاشان دوای (عائیشە) پێغەمبەر ئەو مەسەلەیەی خستە بەرچاوی هاوسەرەکانی تری و ئەوانیش هەمان خواستی (عائیشە)یان دەربڕیو تەنها خوداو پێغەمبەرو ڕۆژی دواییان هەڵبژارد لەجیاتی دنیاو خۆشیو ئارەزوو و جوانی یە —کاتی— و بەسەرچووەکانی.

جائایا ئەوە ژیانی کەسێك بووە کە بەدوای ئارەزووو خۆتێرکردن و خواستنی چەند ژنێك دا وێڵ بێت بەمەبەستی هەوەس پەرستی؟ ئایا ئەوە نەریتی پێغەمبەرێك بووە؟ بەڕاستی هەرگیز کەسێکی دادگەرو بەویژدان قسەی وای لەزار دەرناچێت گەر بەچاکی و بەم شێوەیە لەو هۆکارو پاڵنەرانە تێگەیشتبێت کەپێغەمبەریان والێ کردووە ئەو چەند ژنە بخوازێت لەکاتێك دا تەمەنیشی لەپەنجا ساڵی تێپەڕی کردبوو و دوای ئەوەش، کە زوربەی هەرەزۆری وەختەکانیشی بۆ ڕێك خستنی کاروباری موسڵمانان و ڕێنمایی کردنیان و، بۆ خواپەرستی و عیبادەت تەرخان کردبوو.

---

(١) ئاخیرەت (الآخرە) ئەم دەقە قورئانی یە بەڵگەیەکی ڕوونە لەسەرئەوەی کە هەر کەسێك خوازیاری بێت دەبێت ڕێگەی (بارگرانی و دەسکورتی و خۆمەحرووم کردن لەخۆشی یەکانی دنیا) هەڵبژێرێت. واتە ڕێگەی خۆگرتنەوە لەدنیا تاکە ڕێگەی گەیشتنە بەپاداشتی ڕۆژی دوایی و بەبەهەشت وەك پێغەمبەریش فەرموویەتی: ((**حفت الجنة بالمكارة وحفت النار بالشهوات**)).

بەندی سێ یەم

((چەند پەندو وانەیەك))

(چەند وانەیەك لەهیجرەتەوە - چەند وانەیەك لەجیهادی پێغەمبەرو بڕوادارانەوە -
ژیانی پێغەمبەر شایەتی لەسەر ڕاستی ی پێغەمبەرێتی ی دەدات -
ئاهەنگ گێڕان بەیادی لەدایك بوونی پێغەمبەرەوە)

چەند وانەیەك لەهیجرەتەوە

هیجرەتی پێغەمبەرو ئەو بڕوادارانەی لەگەڵی دابوون لە —مەككە—وە بۆ —یەسریب— ڕاكردن و ترسنۆكی و بێ ئومێدی نەبوو، هەروەها گەشتێكی خۆشیو سەیرانكارییش نەبوو كە ماوەیەك خۆیان لەئەركە گرانەكانی بانگەوازو ئازاردانی قوڕەیش دوورخەنەوە تاكو وچانێك بدەن...بەڵكو ئەوهیجرەتە هێڵێكی جیاكەرەوەی نێوان (هەقی لاوازكراو)و (هەقی سەربەست و شۆرشگێڕ) بوو، كە دەڕۆیشت (بۆبنیات نانی هێزەكەی) تاكو ڕیشەی ستەم و ملهوڕان لەبن دەربێنێت. لەو هیجرەتەدا پێغەمبەری خوداو بڕوادارە شوێنكەوتووەكانی بەربەرەكانی یەكی كاراو فیعلی ی ئەو دەسەڵاتە دڕندانەیەی قوڕەیشیان كردو بەكۆچكردنیان لە مەككەوە بۆ —یەسریب— ئەو نیشتمانەی خۆیان بەجێ دەهێشت، كە تیای دا پێگەیشتبوون و، ئەو ماڵ و سامان و خانووبەرەیەشیان جێ دەهێشت، كە لەماوەی ژینی ناڕەحەتیان دا بەدەستیان هێنابوون... ئەمەش هەمووی لەخۆبڕان و خۆفیداكردن بووە بۆ ئەو عەقیدەیەی كەخۆیان لە پێناودا (نەزر) كردبوو.

لەوێش لە(یەسریب) پێغەمبەر سیستمێكی نوێ و كۆمەڵگەیەكی ئیسلامی بنیات دەنێت كە هەموو جۆرە فەرق و جیاوازی یەكی تێدا هەڵدەگیرێت و چین وتوێژەكان وەك یەكیان لێ دێت و دادپەروەریی ی تێدا دەچەسپێت... هەر لە —یەسریب— یش دا پێغەمبەر سوپای ئیسلامی ی لەكۆچكاران و پشتیوانان (المهاجرين والأنصار) پێك هێنا، ئەو سوپایەی كەبیروباوەڕی ئیسلامی ی بلاوكردەوەو دەسەڵاتی وەحشیانەی قوڕەیشی ڕیشەكێش كردو بتپەرستیشی لەدورگەی عەرەبی دا لەناوبرد.

هەر بۆیەش هیجرەت ڕووداوێکی ترسناك بوو لەمێژووی بانگەوازی ئیسلامی داو شۆڕشێکی جوانمەردیەو دلێرانەبوو، چونکە سەرەتایەك بوو بۆ سەرکەوتنی پێغەمبەری خودا لەجیهادیدا بۆ گەیاندنی بانگەواز. یەکێك لەکارە دانایییەکانی گەورەمان (عمر –ی کوڕی – خطاب)یش ئەوەبوو هیجرەتی کردە ڕێساو بنچینەی مێژووی ئیسلامی و لەم بارەیەشەوە گوتوویەتی: {هیجرەت هەق و ناهەقی لەیەك جیاکردەوە، جا ئێوەش بیکەن بەبەروارو مێژووی خۆتان} .. جوانترین هێماو ئاماژەیەکیش بۆ واتای هیجرەت لەئیسلام داو بۆ ئەنجامدەرانی کارەکەش ئەوەیە (مێژووی ئیسلام) ئەو موسڵمانانەی بە (پەنابەران) ناونەبردووە کە مەککەیان جێهێشتبوو بەرەو – یەسریب -. ئەوان شایستەی ڕێزو پێزانینی خودابوون کە ستایشی کردوون وەك چۆن ستایشی پشتیوانان (أنصار)یشی کردووە، کە بەوپەڕی سنگ فراوانی و گیانی برایەتی ی بێ وێنەوە پێشوازیان لێکردن.. وەك خودا خۆی ستایشی هەموویان دەکات و دەفەرموێت: ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلۡأَوَّلُونَ مِنَ ٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحۡسَٰنٖ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُ﴾التوبة/١٠٠... واتە:{خودا ڕازی بووە لەو کۆچکارە پێشینانەی کە یەکەمین جار هیجرەتیان کرد، ڕازی بووە لەو پشتیوان و (أنصارانەش) کە بەو ڕەفتارە بەرزە بێ وێنەیە پێشوازییان کردن و هاوخەم و هاوئازارو هاوڕێبازیان بوون، هەروەها خودا ڕازی بووە لەهەموو ئەو کەسانەش کەشوێن پێ ی ئەو بڕوادارانەیان هەڵگرتووە چ لە (تابعين)و (تابعينی تابعين)و سەرجەم ڕۆڵە خواویستەکانی نەتەوەی ئیسلام، خودا لەهەموویان ڕازی بووە، کە بە (احسان)و چاکەکاری و دڵسۆزی ی تەواوەوە دوای ڕێبازی ڕاستی خودا دەکەون و ئەوانیش بەپاداشتی خودا قایل و سەرکەوتوون} .

هیجرەت لەڕێبازو نەریتی هەموو ئەو موسڵمانە چاکسازی خوازانەیە کە خودی کۆچکردنەکە دەکەنە پێگەیەکی نوێی بانگەوازەکەیان. لەمێژووش دا باسی هیجرەتی باوکی پێغەمبەران (ئیبراهیم) کراوە کە بۆ پاراستنی دینەکەی لە –عێراق–ەوە بەرەو (شام) هەڵاتووە دوای ئەوەی فارسەکان بەربەرەکانێیەکی زۆریان کردووەو هەوڵی سووتاندنیشیان داوە، هەر لەمێژوودا باسی هیجرەتی (مووسا)ش کراوە، کە چۆن لە (میسر)ەوە خۆی و ئەو بڕوادارانەی لەگەڵی دابوون کۆچیان کردووەو دەربازبوون لەدەست فیرعەون و سوپاکەی، هەروەها باسی هیجرەتی (عیسا) کراوە لەشاری (بيت لحم)ەوە بۆ (ئۆرشەلیم) – واتە بۆ (قودس).

کەوابوو هیجرەت سرووشی گەورەترین وانەمان دەخاتە دڵ و دەروونەوە، چ لەڕووی خۆڕاگرتن لەسەر ناڕەحەتی و، چ لەڕووی قوربانی دان و خۆبەخت کردنەوەو، چ لەڕووی جێگیربوون لەسەر بیروباوەڕو، پاشان لەڕووی متمانە بەسەرکەوتنەوە.

هیجرەت و مەرجەکانی

هیجرەت چەند مەرج و ئەرکێکی گرنگی تێدایەو دەبێت مرۆڤی بڕوادار جگەلـەو دەرس و پەندانەی لەمەوپێش دیاریمان کرد ڕەچـاویان بکـات، وەك: (هـەڵاتن بـەرەو لای خـودا)[1]... هەڵاتنیش بەرەو لای خودا سەرکەوتنە بەسەرماددەو هـەموو پێداویسـتیـیە مـاددیو شـت و مەکە فریودەرو سەیروسەمەرەکانی دا..

هەر بۆیەش خودا لەمەڕ بەسەرهاتی هیجرەتی پێغەمبەرەوە فەرموویە:

﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُواْ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا ٱهْبِطُواْ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ ﴾التوبة/٤٠. واتە: {ئەگەر ئێوە یارمەتیی پێغەمبەر نەدەن و هیجرەتی لەگەڵ دا نەکەن و هەر باوەش بکەن بەدنیاوماڵ و سامان و شت ومەکە فریودەرەکانتان داو یاریدەدان و سەرخستنی فەرامۆش بکەن، بەڵام خودا خۆی ئەرکی سەرخستنی لەئەستۆ ناوەو کاری هیجرەتیشی بۆ مەیسەرکرد لەکاتێك دا خۆی و هاوەڵەکەی (کە ئەبوبەکرە) لەئەشکەوتەکە لایان دابوو، دوژمنانیش وێڕای زۆریو بەهێزی و هەرڵکوتانە سەریان و دەرپەڕاندنیان لە (مەککە)، بەڵام خودا هەرخۆی هەردوکیانی لەو ئەشکەوتەدا پاراست، ئەوەبوو پێغەمبەر بەهاوەڵەکەی ڕاگەیاند کە نەترسێت، چونکە خودامان لەگەڵ دایە. خوداش هێمنیو دڵنیاییی پێبەخشین و دڵی هاوەڵەکەشی هێورکردەوەو متمانەی سەرکەوتنیشی پێگەیاندن و چەندین سەربازی لەمەلائیکەت بۆناردن، کە پارێزگارییان لێ بکەن و، هیچ کەسێکیش توانای بینینی ئەو سەربازانەی نەبوو. بەم چەشنە خودا چاوی موشریکان و کافرانی لەئاستیان دا وەرگێڕاو شیرکی هەڵتەکاندو (بانگاشەو پڕوپاگەندەی هاوەڵ بۆ خوادانان و بێ باوەڕی و گومڕاییانی خستە نزمترین ئاستەوە) و لەچینی هەرەخواروودا سەرنگومی کرد، لەبەرامبەردا (وشەو فەرمایشتی خوداو بانگەواز بۆ ئیسلام)ی بەرزکردەوەو بەیداخی دین و بیروباوەڕی خواپەرستی ی بەرز شەکاندەوە. بێگومان خوداش هەر خۆی بەهێزو دانایە... بەهێزە لەکاروباری داو هیچ کەسێك توانای ڕوو بە ڕوو بوونەوەی نی یە، داناشە لەپشتگیری

---

(١) سەرچاوەی ئەم باسە کتێبی (القرآن والنبيّ)ی دکتور (عبدالحليم محمود)ە.

کردنی بڕواداران و موجاهیدانی دڵسۆزو سەرخستنیان دا}.

لەم ئایەتەدا خودا وێنەی ڕووداوێك دەگرێت، کە تیای دا کافران پێغەمبەر لە —مەککە— دەردەکەن و ئەویش بەپەنهانی لەتاریکایی شەودا بەرەو شارێکی تر دەردەچێت تا لەوێ بەئازادی بانگەواز بۆ بەرنامەی خوداو عیبادەت بکات. خودا ئەمە بەسەرکەوتنێك وێنادەکات لە کاتێك دا پێغەمبەر خۆی و هاوەڵە هەرەدڵسۆزو ڕاستگۆکەشی (ئەبوبەکر) لەو ئەشکەوتەدا خۆیان حەشاردابوو و کافرانیش لەهەموو شوێنێك دەگەڕان بەدوایان دا تاکو بەئاشکرا زەفەریان پێ بەرن و بیانکوژن.

کەوابوو هیجرەت لە — دیدوتێڕوانینی قورئان —دا سەرکەوتنە، چونکە هەڵاتنە بۆلای خودا گەر تەنانەت ببێتە هۆی مردنیش، هەروەك خوداش خۆی لەم ڕووەوە دەفەرموێت:

﴿وَٱلَّذِينَ هَاجَرُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوٓاْ أَوۡ مَاتُواْ لَيَرۡزُقَنَّهُمُ ٱللَّهُ رِزۡقًا حَسَنٗاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ﴾الحج/٥٨... واتە: (ئەگەر ئەو بڕوادارانەی لەپێناوی خوادا کۆچیان کردووە، لەڕێگەی کۆچ و هیجرەتیان دا بکوژرێن یان بمرن ئەوا خودا دوای مردن و لەدنیا دەرچوونیان ڕزق وڕۆزییان هەر پێ دەداو بەچاکی پاداشتیان دەداتەوە کە بەهەشتی نەبڕاوەیە. بێگومان هەر خودا خۆی باشترینی ڕۆزی دەرو پاداشت دەرەوانە).

موسڵمانانیش هەمیشە فەرمانی هیجرەت کردنیان پێ کراوەو خودا ئەو هیجرەتەی بە{هەڵاتن بۆلای خۆی (الفرار الی الله)} ناوبردووەو فەرموویەتی: ﴿فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ ۖ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾الذاریات/٥٠... واتە: {ئەی بڕواداران ئێوە لەژێردەستی دا مەمێننەوەو بەئاین و بیروباوەڕەکەتانەوە ڕاکەن بەرەولای خودا، چونکە بەڕاستی من ترسێنەرێکی لێکدەرەوەم بۆ ئێوە}، واتە: (لەسزای سەختی خوداوە ڕاکەن بۆلای پاداشتەکەی).

کۆچ کردنی مرۆڤی ئیماندار بەرەو لای خودا دەبێتە هۆی دڵنیایی‌و هێمنی ی دەروونی و دەستەبەرکردنی پشتگیریی خوداو دەیخاتەبەر سایەی پارێزگاری و سەرپەرشتیاریی ی خۆی... هەر بۆیەش پێغەمبەری خودا لەئەشکەوتەکەدا بەهاوەڵەکەی خۆی (ئەبوبەکر)ی دەفەرموو: (دڵتەنگ مەبە، چونکە بێگومان خودا لەگەڵمان دایە= **لاتحزن ان الله معنا**).

دیسان هیجرەتی ئیماندار بۆلای خودا بەڵگەی دڵسۆزی و پیشاندانی خۆشەویستی یە بۆخودا. ئەمەش بەندە بەوازهێنان لەو کارانەوەی کەخودا ڕێ ی لێ‌گرتوون، هەروەك پێغەمبەری خودا دەربارەی واتایەکی تری هیجرەت دەفەرموێت: {موسڵمان ئەو کەسەیە، کە موسڵمانان لەزمان و دەستی پارێزراوبن، موهاجیریش ئەو کەسەیە هیجرەتی لەو کردارو

ڕەفتارانە کردووە کەخودا قەدەغەی کردوون} .

هەروەها لەمەرج و ئاکاری بەرزی کۆچکردن: (نیازی خاوێن و پوختەکراوە بۆ خزمەتی ڕێبازەکەی خودا بەتەنها). جا ئەگەر نیازەکە بۆ ئەوە تەرخان و ئاڕاستە بکرێت ئەوا هەموو کردەوەیەکی پڕ لەخێرو چاکە دەبن و هەر کردارێکی هیجرەتێکە.

دەنا گەر نیازەکە بۆ مەبەستی خزمەت کردنی ڕاستەقینەی ڕێبازی خودا ئاڕاستە نەکرابێت ئەوا سەرەڕای ئەوەش کارەکان بەڕواڵەت چاك دەرکەون بەڵام لای خودا پەسند ناکرێن..

هەر بۆیەش پێغەمبەر لەفەرموودە بەناوبانگەکەی دا فەرموویە: ((**انما الأعمال بالنيات وانما لكل امريء مانوى. فمن كانت هجرته الى الله ورسوله فهجرته الى الله ورسوله. ومن كانت هجرته لدنيا يصيبها او أمرأة يتزوجها فهجرته الى ما هاجر اليه**)).

لەواتای ئەم فەرموودەیەوە ئایینی ئیسلام دژی ئەو کەسانەیە کەدەڵێن (کاری خێر هەر خێرەو هەر بۆ چاکەکارییە)، یان کەدەڵێن: (کاری خێرو چاکەکردن بۆ قایل کردنی ویژدانە). جا ئەگەر کاری خێر لەبنەڕەتەوە بۆخودا ئەنجام نەدرابێت ئەوا هەواوئارەزووی مرۆڤەکان لەڕێی ڕاست لای دەدەن و بەرەو خراپەو شێواندنی دەبەن. چونکە (نیەتی پاك) و (تەبەننی کردنی نیاز تەنها بۆ ڕێبازی خودا) لەگرنگترینی ئەو کۆڵەکە پتەوانەیە کەئایینی ئیسلامیان لەسەردامەزراوە.

پێغەمبەری خودا بۆ ڕوون کردنەوەی بایەخی (نیەت پاکی) لەدوای فەتحی مەککەوە فەرموودەیەکی لەم بارەیەوە هەیە لەدوای ئەو فەتحە بێ وێنەیەی کەتیایدا ئیسلام و موسڵمانان بەسەر دوژمنانیان دا سەرکەوتوون، فەرموویەتی: {**لا هجرة بعد الفتح – أي فتح مكة، ولكن جهاد ونية**}...

چەند وانەیەك لەجیهادی پێغەمبەرو بڕوادارانەوە

ورەی گیان وخۆڕاگری:

هەر کەسێك بەوردی سەرنج لەهەردوو جەنگی "بەدر" و "ئوحود" بدات هەست بەبوونی ورەی گیان و ئازایەتی لەدڵی بڕواداران دا دەکات. ئەمەش لەگرنگترینی هۆیەکانی سەرکەوتنیان و خۆڕاگرتنیان بووە لەناخۆشترین حاڵەتی کوشتاردا. ورەی گیان و (ڕۆحی مەعنەوی) ئەو ڕاستییەیە کە فەرماندە گەورەکانی گەل و نەتەوەکانی تریش دانیان پێ داناوە.

بۆ نموونە (ناپلیۆن) گوتوویەتی: {ڕێژەی هێزی مەعنەوی لەمەیدانی کوشتاردا سێ ئەوەندەی هێزی ماددی یە} . لەجەنگی دووەمی جیهانییش دا (مۆنتیگمری) جەختی لەسەر گرنگی ی ورەی گیان و کاریگەریی لەبەدەست هێنانی سەرکەوتن دا دەکردەوە. ئەم سەرکردەیەش هەر لەخۆیەوە دانی بەوەدانەناوە، بەڵکو لەسەر بنچینەیەکی ئاگاداریی تەواو شارەزاییەکی زۆریەوە لەسەر جەنگ و سەرکردایەتی کردنی لەشکرەکان بەو حەقیقەتە گەیشتووە.

توێژینەوە نوێ یە جەنگی یەکانیش سەلماندوویانە، کەجەنگاوەری لێهاتوو ئەوەیە هەردوو هێزی مەعنەوییو ماددیی تێدابێت.

هێزی مەعنەوییش لەکانگای باوەڕەوە هەڵدەقوڵێت، واتە باوەڕ بەو دۆزو کێشەیەی کە سەربازەکە لەپێناوی‌دا دەجەنگێت، جگە لەمتمانە بەخۆکردن و متمانە بەتوانای خۆیشی، پاشان متمانەکردن بەسەرکردەو بەتواناو دانایی ی سەرکردە.

خودای مەزن دوای جەنگی – بەدر – چەند ئایەتێکی ناردۆتە خوارەوەو تییان دا پلەی هێزی مەعنەوی و پێویستی ی ئەو جۆرە هێزەی لەجەنگ دا ڕوون کردۆتەوە. وەك دەفەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴾س/١٥-١٦. واتە: {ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە ئەگەر ڕووبەڕووی سوپای کافران بوونەوە کاتێك ئەوان بەژمارەو هێزێکی زۆرەوە بەرەو لاتان دەهاتن

ئێوەش بەوپەڕی ئازایەتی و سووربوونەوە ڕووبەڕوویان ببنەوەو پشتیان تێمەکەن و ڕامەکەن. چونکە هەر کەسێك لەو ڕۆژەدا بگەڕێتەوەو پشتیان تێبکات (مەگەر بۆ فڕوفێڵی جەنگیو فریودانی کافران بێت تا وابزانن هەڵدێت و بەڵام دواییش بێتەوە سەریان، یاخود بۆئەوەی بگاتەلای کۆمەڵێکی تری ئیمانداران و یاریدەیان بدات لەجەنگ دا) هەر کەسێك لەبەر ئەو دووهۆیە لەجەنگ هەڵنەیەت و خۆڕاگرنەبێت و بەرپەرچی لەشکری کافران نەداتەوە ئەوا کەوتۆتەبەر تووڕەیی و ڕق وکینەی سەختی خوداو لەڕۆژی دواییش دا هەر دۆزەخ جێگەی دەبێت. دۆزەخیش خراپترین چارەنووسە بۆیان}.

خـودای مـەزن لـەم ئـەم ئایەتـەدا هـەڵاتن لەجـەنگی قەدەغـەکردووەو داوای خـۆڕاگری لەبەرامبەر دوژمنان دا دەکات. چونکە هەڵاتن لەدەست دوژمن و بـەرەوڕوو نەبوونـەوەی لـەو گومانەوە سەرهەڵدەدات کە گوایە بڕواداری بەزیو گومانی لەبەڵێنی خـودا هـەبێت سـەبارەت بەسەرخسـتنی نەتـەوەی خـاوەن بـاوەڕ لەجـەنگ دا. هـەروەها لەوەشـەوە سـەرهەڵدەدات کەموسڵمان ترسی هەبێت لەهەر هێزێك لـەهێزەکانی دوژمـن دوای گومـان کردنـی لـەهێزی خودای خالق. ئەمەش لەم لایەنەوە بەجۆرێك لـەجۆرەکانی (شـیرك و هاوبـەش بـۆ خوادانـان) لەقەڵەم دەدرێت و دوای ئەوەش ترس و دڵەڕاوکێ و لاوازی دەکەوێتە نێو ڕیزی جەنگاوەرانەوەو ئینجا دوژمنانیش حاڵەتی ئەوانی بۆ دەردەکەوێت و دەبێتە هۆی کوشتنی موسڵمانان.

لەڕاستییش دا دڵی مرۆڤی خاوەن باوەڕ دەبێت وەك چیاکان پتەوو ڕەگ داکوتاوبێت لەسەر ئیمانەکەیو بەهیچ هێزێکی سەرزەوی نەبەزێت، چونکە ئەو دڵە پەیوەستە بەخوداوەو، پاشـان مردن و ئەجەلیش هەر بەدەست خودا خۆیەتی و مرۆڤی ئیماندار بۆی نـی یـە لەترسـی ژیـان وگیانی هەڵبێت و تێ ی تەقێنێت.

دیسان هەر لەو ئایەتانەی دەربارەی ئەم حاڵەتانە هاتوونەخوارەوە بۆ پێغەمبەرو بڕواداران، ئەمانەیە، کەخودا تێیان دا دەفەرموێت:

﴿ٱلشَّيۡطَٰنُ عَنۡهَا فَأَخۡرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِۖ وَقُلۡنَا ٱهۡبِطُواْ بَعۡضُكُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوّٞۖ وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗۖ قَالُوٓاْ أَتَجۡعَلُ فِيهَا مَن يُفۡسِدُ فِيهَا وَيَسۡفِكُ ٱلدِّمَآءَ وَنَحۡنُ نُسَبِّحُ بِحَمۡدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٣٠ وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ﴾الأنفال/٤٥-٤٧..

خودای مەزن لەو ئایەتانەدا ئاماژە بۆ ئەو هۆکارە ڕاستەقینانەی سـەرکەوتن دەکـات کـە لەکانگەی ورەی گیـان و هێـزە مەعنـەوی یەکانـەوە هەڵـدەقوڵێن، وەك: خـۆڕاگرتن لـەکاتی

ڕووبەڕووبونەوەی دوژمن داو، یادی خوداو پەیوەستی بەخوداوە کەسەرچاوەی هەر هێزێکە لەوجودداو، گوێڕایەڵی کردنی خوداو پێغەمبەرەکەی بەو چەشنەی خۆیان لەسەرپێچی بەدووربگرن و موسڵمانان پابەندبن بەفەرمانەکانەوەو، پاشان بەلاوەنانی هەر ناکۆکی یەکی نێوخۆیان، چونکە ناکۆکی و ململانێ ی خۆبەخۆی یەکدی هۆکاری شکستی یە، هەروەها ئارام گرتن لەسەر بارەگرانەکانی جەنگ و، دەرچوون بۆکوشتار بێ لەخۆبایی بوون و لوتبەرزیو شانازی بەهێزو سوپاوەو، لەدواییش دا هەر تەنها لەپێناوی خودادا بجەنگێت نەك لەخۆشەویستی ی ناوبانگ و خۆدەرخستن دا...

خودای مەزن لەئایەتێکی دی دا گرنگی ی ئارام گرتن دەردەخات و دەفەرموێت:

﴿غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ﴾الأنفال/٦٦.. واتە: {گەر سەد کەسی خۆڕاگر لەئێوە هەبێت ئەوا دووسەد کەس لەکافران دەبەزێنن. گەر هەزار جەنگاوەری خۆڕاگرو بەجەربەزەشتان هەبێت ئەوا دووهەزار جەنگاوەری دوژمن دەبەزێنن بەیارمەتی خودا. خوداش هەر لەگەڵ جەنگاوەرانی خۆڕاگری بەئیمان دایەو پشتگیرییان دەکات و سەریان دەخات}.

لەدوایی دا پێویستە هۆیەکی زۆر گرنگ بۆ بەهێزکردنی گیانی مەعنەوی و ورەی بڕواداران دیاری بکەین، ئەویش پێویستی ی باوەڕبوونی موسڵمانە بەو ڕاستی یە بەڵگەنەویستەی کە ئەگەر لەپێناوی خوادا بکوژرێت ئەوا نەمردووەو لەلای خودای پەروەردگاری هەر زیندووەو خودا پاداشتێکی هێجگار زۆرو گەورەی بۆ ئامادەکردووە، (وەك پێشتر لەباسی جەنگی — ئوحود —دا ئاماژەمان بۆکرد).

سەرکەوتن لەخوداوەیە:

جا ئەگەر ئەو هێزە مەعنەوی یەی کە لە (باوەڕ بەخوداوە سەرچاوە دەگرێت) و کە لەهەر تەماع و چاوبڕینە دەسکەوتێکی ماددییش دا بڕاوە)، لەئارادابێت ئەوا (سەرکەوتن لەخوداوە) لەدیارترین و ڕۆشنترین وێنەی دا بەدی دێت، وەك لە — جەنگی بەدر —دا دەرکەوت..

بێگومان موسڵمانان لە — جەنگی بەدر —دا ژمارەیان کەم و کەرەسەو تفاقیشیان هێندە نەبوو، دوژمنەکانیشیان ژمارەیان زۆر بوو و کەرەسەو تفاقی ی زۆریشیان پێ بوو.

بەڵام ئەوان (واتە موسڵمانان) بۆ گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەرەکەیان و بەرگری لە

عەقیدەکەیان جەنگین و خوداش لەقورئان دا بەوشەی (أذلة) وەسفی کردوون، واتە: (بەهۆی کەمی ی ژمارەو چەك و تفاقی جەنگی یەوە موسڵمانان بێ هێزو لاوازبوون). دیارە مرۆڤیش تەنها لەدۆخی شکستی ی نەفسی دا هەست بەلاوازی دەکات، خودا فەرموویی پێ یان: ﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ ﴾آلعمران/١٢٣. واتە: (بێگومان خودا لەجەنگی بەدردا سەری خستن لەکاتێکدا ئێوە بێهێز بوون)، هەروەها موسڵمانەکان پێشبینی ی سەرکەوتنیان لەڕۆژی جەنگی (بەدر)دا نەدەکرد، بەڵکو دوای ئەوە لەڕێ ی موعجیزەی خودایی یەوە هەستیان پێ کرد کە ئەوان سەرکەوتوون، وەك خودا لەم فەرمایشتەی دا پێ یان دەفەرموێت: ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَٱسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّى مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴾الأنفال/٩.. واتە: {کاتێك ئێوە داوای بەهاناوە هاتنی خوداتان دەکردو خوداش بەدەم داواکەتانەوە هات و پێ ی ڕاگەیاندن کەوا هەزار مەلائیکەتی یاریدەدەرو یەك لەدوای یەك دەنێرم بۆ لاتان تا یاریدەتان بدەن}...

دیسان موسڵمانان دەزانن کە ئەوان کاتێك بەسەر دوژمنان دا سەرکەوتوون ئەو سەرکەوتنەیان هەر لەخوداوە بووە نەك تەنها بەهێزی خۆیان، وەك خوداش دەفەرموێت: ﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ ۚ ﴾الأنفال/١٧...جا مادام مەسەلەو باری ڕاستی ئاوابێت کەوابوو سەرکەوتن هەردەبێت لەخوداوەو بەیارمەتی خودابێت، وەك خودای بالادەست خۆیشی بەڕوونی دەفەرموێت: ﴿وَمَا ٱلنَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ﴾ ئەم ڕستەیە لەهەردوو ئایەتی ژمارە (١٢٦)ی س وورەتی (آل عمران) و ژمارە (١٠)ی سوورەتی (الأنفال)دا هەیە، واتە: {سەرکەوتن تەنها لەخوداوەیە} . خوداش سەرکەوتن تەنها بەو کەسە دەبەخشێت کەخۆی بۆ خودا تەرخان و یەکلاکردۆتەوە.

لەجەنگی (ئوحود)دا موسڵمانان بەشێوەیەك دەستیان بەجەنگ کرد کەپابەندبوون بەفەرمانی خوداو پێغەمبەرەکەیەوەو وردەوردە نیشانە سەرەتاییەکانی سەرکەوتنیان بۆ دەردەکەوت.

بەلام کاتێك هەندێك کەس لەموسڵمانانی سەرچیاکە سەرپێچییان لەفەرمانەکانی پێغەمبەر کردو هاتنەخوارەوەو نیازو هیوایان لەشەڕو کوشتارەکە هاتەسەر کۆکردنەوەی دەسکەوتە ماددی یەکان، ئیدی دوای سەرکەوتن تووشی بەزین و تێشکان بوون.

سەرکەوتنی پێغەمبەر بەڵگەیەکە لەسەر ڕاستی ی پێغەمبەرێتی یەکەی:

کاتێك پێش جەنگی بەدر موسڵمانەکان دەرچووبوون بۆ دەست گرتن بەسەرکاروانەکەی قورەیش دا، خۆیان ئامادە نەکردبوو بۆ جەنگێکی گەورە، چونکە وایان زانیبوو بەرەو ڕووی چەند پاسەوانێکی کاروانەکە دەبنەوەو ئەمەش تەنها ئاتاجی بەچەند چەکێکی سووکە تا دەست بەسەریان دا دەگرن. بەڵام لەڕووبەڕووبوونەوەی سوپایەکی گەورەدا دەبێت ژمارەیەکی زۆر لەسەربازو لەکەرەسەو ئازووخەو چەك ئامادەبکرێت.

پێغەمبەریش لەحاڵەتی زانینی جەنگێکی نابەرابەردا فەرمانی کردووە بەموسڵمانان ڕووبەڕووی سوپاکەی قورەیش ببنەوە کە بۆ پاراستنی کاروانەکەیان ناردبوویان، ئەمەش بەپشت بەستن بەو بەڵێنی سەرکەوتنەی کەخودا پێی گەیاندبوو. خودا فەرموویە: ﴿**وَإِذْ يَعِدُكُمْ اللهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ**﴾... واتە: {کاتێك خودا بەڵێنی یەکێك لەو دوانە: (کاروانەکە)، یان (تێکشکاندنی سوپای قورەیش)ی پێ دەگەیاندن} . جا کاتێك یەکێك لەو دوانەش،(کە کاروانەکە) بوو لەدەستیان دەردەچێت، ئەوا هەردەبێت بەڵێنی خودا لەوەیتریان دا بەدیبێت کە سەرکەوتنە بەسەر سوپا گەورەکەی قورەیش دا. ئیتر پێغەمبەریش داوا لەهاوەڵانی دەکات کە بەرەو ڕووی لەشکری قورەیش ببنەوە. دیارە لەبەرامبەر داواکارییەکی ئاواش دا هەندێك لەهاوەڵان تووشی هەڵوێستی دوودڵیو دڵەڕاوکێی کت وپڕی بوون و پێغەمبەریش هەر کە بەوەی زانیوە خێرا هێورو ئارامی کردوونەتەوە.

خۆ ئەگەر پێغەمبەر بەتەواوەتی دڵنیانەبوایە لەڕاستیی ئەو بەڵێنەی کە بەسرووش پێی گەیەنرابوو ئەوا هەرگیز ئەو لەشکرە بچووك و کەم ژمارەیەی تووشی ئەو جەنگە نەدەکرد کەهیچ نیشانەیەکی سەرکەوتنی تیادا نەدەبینی، لەبەرئەم هۆیانە:

یەکەم: زیاتربوونی ژمارەی سەربازانی نێو سوپاکەی قورەیش، کە لەڕێژی(٣) بەرامبەر(١)دابوو لەئاست سەربازانی موسڵمانەکان دا. ئەمەش بەڕای پسپۆڕانی سەربازی ژمارەیەکی زۆر گەورەو نابەرابەرە، بەتایبەتیش لەسەردەمێك دا، کە شەڕو کوشتار تەنها بەتیرو شمشێرو ڕم کراوە. ژمارەی موسڵمانەکان تەنها(٣١٥) کەس بووەو ژمارەی بێ باوەڕەکانیش(٩٥٠) کەس بووە.

دووەم: باڵادەستی ی دوژمن لەڕووی چەك و تفاق و ئازووخەوە کە ئەمانەش چەند هۆکارێکی دیاری سەرکەوتن و یەکلاکەرەوەی جەنگن. کافرەکان(٢٠٠) ئەسپیان پێ بوو، بەڵام موسڵمانەکان تەنها دوو ئەسپیان پێ بوو. کەچی وێڕای ئەو هەموو نابەرابەرییەش هێشتا ورەو گیانی ئازایەتی ی موسڵمانەکان زۆر بەرزو بەتین بوو. جا سەرکردەیەکی شارەزاو

هەڵکەوتووی ئاوا سوپاکەی بەرەو جەنگ ببات و دڵنیابێت لەسەرکەوتن و بەر لەدەست پێکردنی جەنگ بفەرموێت: {مژدەتان لێ بێت ئێستا وادەی ئەوە نزیك بۆتەوە، کە بۆ لەناوچوونی ئەو قەومە بڕوانم} و پاشان فەرموودەکەی بەدی بێت و موسڵمانان بەو شێوەیە سەرکەون بەسەر قوڕەیش داو تەفروتوونایان بکەن، ئەوا بێگومان لەلێکدانەوەی باری شەخصیی ئەو فەرماندەیەدا هەردەبێت بگوترێت (بەڕاستی و بەحەق ئەو سەرکردەیە هەر پێغەمبەرێکی خودایەو خودا هەر خۆی ئاوا پشتگیری ی کردووەو (نەصرەت)ی داوە. [١]

گەورەیی قوربانیدان:

پێش بەستنی پەیماننامەی —حودەیبییە— گەورەترین وێنەی قوربانی دانی موسڵمانانمان دێتەبەرچاو، ئەوەبوو پێغەمبەرو بڕواداران بەشێوازێکی ئاشتیخوازانە بەڕێ کەوتبوون بۆ سەردانی (مسجد الحرام) بەڵام قوڕەیش ڕێگەی ئەو سەردانەیان پێ نەدان. پێغەمبەریش (عثمان—ی کوڕی —عفّان)ی لەلایەن خۆیەوە نارد بۆلای قوڕەیش، کەچی قوڕەیشی یەکان — عثمان—یان بەندکردو هەواڵەکەشی وا گەیشت بەموسڵمانەکان کە گوایە کوژراوە. ئیدی پێغەمبەریش بەتەمای کوشتارو ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو دوژمنە دەسدرێژکارانەبوو. داخۆ لەوساتە وەختەدا ڕادەی بەدەنگەوە هاتنی موسڵمانەکان بۆ ئەو هەنگاوەی پێغەمبەرەکەیان چەند بووبێت؟ لەڕاستی دا ئەوان لەسەر مردن پەیمانیان پێ دا، پەیمانیان پێ دا کە لەبەردەم دوژمن دا هەڵنەیەن تەنانەت گەر هەمووشیان مردبن.. چەند گەورەو بەرێزە ئەو ئیمانەی کەژیان و مردن تیای دا وەك یەك وەستاوە. بێگومان موسڵمانە پێشینەکان بەو ئیمانەیانەوە تێکوشاون و هیچ هێزێکی سەرڕووی زەوی نەیتوانیوە بەڕوویان دا بووەستێت.. هەر بۆیەش چەندین وڵات و مەملەکەتیان ئازاد کردووەو بەسەریەك لەدوای یەکی حاکم و سوپا سەرکوتکەرەکانیان دا سەرکەوتوون.

جا ئەگەر هەمان باوەڕو ئیمان لەدڵی موسڵمانانی ئەمڕۆش دا بچەسپێت ئەوا چی دی لەژیانی لاوازی و ژێردەستەیی دا نابن، چونکە هێزی گەلان (بەژمارەو سەرژمێرییان) پێوانە ناکرێت، بەڵکو بەڕادەی باوەڕو عەقیدەو قوربانی دانیان دەپێورێت.

دیارترین نموونەی ئەم ڕاستی یەش موسڵمانە پێشینەکان و، {لەچەرخی نوێش دا گەلی (ڤێتنام)ە}. [٢]

---

(١)لەسەرچاوەکانی ئەم باسە چەند وتارێکی بڵاوکراوەی مامۆستا (محمد فريد وجدي)یە لەگۆڤاری (أزهر)دا.

(٢) دیارە من وەك ئەمانەتێك ئەو ڕستەیەم کردووە بەکوردی،نەك لەبەرئەوەی هاوڕای نووسەربم. (وەرگێڕ).

گەلی عەرەبی موسڵمان و (هەر گەلێکی تری موسڵمانیش) ئەمڕۆ ئاتاجێکی هێجگار فرەیان بەو ئیمانە هەیە. جا ئایا ئامادەن بۆ بەیعەت و پەیمان دان بەسەرکردە دڵسۆزو خاویستەکانیان لەسەر مردن لەپێناوی سەندنەوەی خاکیان و بنبڕکردنی ئەو سەرشۆڕی و سووکایەتی یەی، کەپێیانەوە لکاوە؟ یان هەر وەك دەشتەکی یەکان (اعراب) بڕوبیانوو دێننەوە کاتێك بەپێغەمبەریان دەگوت: (بە کاروکاسبی و بەخێوکردنی ماڵ و منداڵمانەوە خەریك بووین و ناتوانین بێین بۆ جیهاد، تۆش داوای لێخۆشبوونمان لەلای خودا بۆبکە) = (شغلتنا أموالنا وأهلونا فاستغفر لنا).

لەڕاستیش دا ئەمڕۆ زۆر کەس سەرقاڵی دەست بڵاوی و خەرج کردنی پارەو پوولی زۆرن لەکاری بنیات نانی کۆشك وتەلاری بەرزداو، لەسەرکردنەسەر خۆشی و ڕابواردنی زیاد لەڕادەی دنیاو هۆگربوونی ژیانی کەم خایەنی دنیادا، لەم بوارەش دا لەپەرتەوازەیی و دژایەتی یەکتردا دەژین و ململانێ لەسەر دنیا دەکەن بۆ پەیداکردنی دەسکەوتەکانی و زەوت کردنی دەسەڵات و پلەوپایە تیای دا.

هەموو ئەمانەش جیهادی ڕێ ی ڕزگارکردنی خاکی خۆیانیان لەبیربردوونەوە، کە دەبوایە لەواقیع دا هەرچی هەیانە لەماڵ و سامان و پلەوپایە لەو پێناوەدا بەکاریان بێنایە.

ژیانی پێغەمبەر شایەتیی لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرێتیی دەدات

زوربەی شوێنکەوتوانی ئاینەکانی تر، بەتایبەتی ئەوانەی بەشێوەیەکی ڕاست لەئایینی ئیسلامیان نەکۆڵیوەتەوەو هیچ شارەزایی یەکیان لەژیاننامە (سیرە)ی —محمد—ی پێغەمبەردا نی یە وای بۆ دەچن گوایە قورئان لەدانان و صیاغەی (محمد) خۆیەتیو بۆ چەند مەبەست و ئارەزوویەکی شەخصی بەکەسێکی تری نووسیوەتەوە، کەوابوو (بەگوێرەی ئەم بۆچوونە) پێغەمبەریش نەبووەو لەلایەن خوداوە بۆ ڕێنمایی گرۆی ئادەمی ڕەوانە نەکراوە.

بەڵام پێویستە ئەوەی بەدوای حەقیقەت دا دەگەڕێت و خوازیاریەتی، بەوردی لە ژیاننامەی (محمد) بکۆڵێتەوەو سەرنج بدات لەو هەموو ڕووداوو بەسەرهاتانەی ژیانی، ئەوسا بەدڵنیایی یەوە بۆی ڕوون دەبێتەوە کە بەڕاستی و بەبێگومان ئەو پێغەمبەری خودابووە.

هەر مێژووی (محمد)یش ئەو گومانە لادەبات کە گوایە ئەو ئیددیعای پێغەمبەرێتی ی بۆ خۆی بەدرۆ کردبێت، چونکە ئەو بەجوانترین ڕەوشت و ئاکارەوە ناسرابوو هەر لەکاتی منداڵی یەوە، تا باڵغ بوون و گەشەکردنی تەواوی و بەشێوەیەك وەسفی دەکرا، کەخەڵکی هاوزەمانی خۆی ناوی (الأمین)یان لێ نابوو، واتە (دەسپاك و سەرڕاست و جێی هەموو متمانەیەك)...

(محمد) تا تەمەنی چل ساڵی دەربارەی پێغەمبەرێتی و وەرگرتنی پەیامی خودا هیچ باس و خواسێك بۆ گەلەكەی ناكات. خۆ ئەگەر كابرایەكی بزێـوو بـێ بـاك بوایـە یـاخود كەسـێكی خۆپەسندو بەتەماع بوایە ئەوا لەو ماوەیەی پێشووی داو لەهەڕەتی لاوی دا بـوارێكی دەدۆزی یەوە بۆ گرتنەبەری هەركارێك كە مۆركی بێ باكی و گوێ نەدان بەئاكامەكانی تێدابوایە. بەڵام بەتەمای هیچ كاروبارێكی لەو شێوەیە نەبووە.

گەر سەرنج لەكارو هەڵس وكەوتی زوربەی ئەو بێ باك و بزێوانەش بدەین دەبینین لەتەمەنی گەنجیو هەرەتی لاوێتی دا دەستیان بەچالاكی خۆبردنە پێشەوەو پێ نانەسەر مەترسی كردووە.

پاشان ئەوەی زیاتر شایانی لێوردبوونـەوە بێـت ئەوەیـە پێغەمبـەر دوای ئـەوەی تەمـەنی دەگاتە چل ساڵان حەزی لەتەنهایی بووەو ڕووی كردۆتە ئەشـكەوتی (حـەڕرا)و چـەندەها شـەو تیایدا ماوەتەوەو بەعیبادەت و بیركردنەوەو لێوردبوونەوەوە خەریك بـووە، لـەو سـاتانەش دا سرووشی لەخوداوە بۆدێت كە لەنێو ئەشكەوتەكەدایەو تووشی تـرس و بیمێكـی زۆر دەبێـت و دەسبەجێ دەگەڕێتەوە بۆلای خێزانەكەی و بەدەم هەڵ لەرزینەوە پـێ ی دەفـەرموێت: {ترسـم لەسەرخۆم هەبووە} ، ئـەم وتەیـەش بەڵگەیـەكی ئاشـكرایە لەسـەر ڕاسـتگۆییو دڵسـۆزی و دووربوونی لەهەر گومانێك لەو گومانانەی كەبۆی دەهۆننەوە لەسـەرئەوەی گوایـە ئیـددیعای پێغەمبەرێتی ی بەدرۆكردووە. چونكە (محمد) وەسفی حەقیقەتێكی كردووە كە بەهەردووچـاوی خۆی بینیویەتی و زۆریش لێ ی ترسـاوەو تـرس و لـەرزێكی تـەواوی خسـتۆتە دڵیـەوە، بـەم هۆیەشەوە تووشی سەرماو سۆڵەیەكی جەستەیی بووەو لەسـەرمان دا هێنـدە هەڵلـەرزیوە كـە بەهاوسەرو ئەفرادی خێزانەكەی فەرمووە: (دام پۆشن، دام پۆشن).

بەڵگەیـەكی دی لـەو بەڵگانـەی، كـە ڕاسـتی ی پێغەمبـەرێتی یەكـەی دەسـەلمێنن گەواهیدانەكەی (ورقەـی كوڕی ـنوفل)ە كە پیـاوێكی شـارەزای (ئینجیـل) بـووەو كاتێـك ڕووداوی هاتنەخوارەوەی سرووشـی بۆسـەر (محمـد) بیسـت، گـوتی: {ئـەوە هـەمان ڕێسـا و شەریعەتە، كە خودا بۆ ـمووسا ـشی ناردبوو} . (ورقـەـی كـوڕی ـنوفـل) ئـەم قسـەیەی لەخۆیەوە نەكردووە بەڵكو بەپێ ی ئاگاداربوونی لەو ژیانە پـاك و بێگـەردو سەرڕاسـتانەیەی (محمد)یش گوتوویەتی، كە هەردەم دووربووە لەناوبانگ و خواستنی پلەوپایەی بـەتاڵ. چـونكە (وەرەقە) لەئاخاوتنی (محمد)دا سیمایەكی ڕاستەقینەی ڕاسـتگۆیی ی بـەدی كـردووەو ئـەوەی لێوەی بیستووە لەكاتی گێڕانەوەی ڕووداوەكەی ئەشـكەوتی (حـەڕرا)دا گوزارشـتێكی پـاك و بەریئانەی دوور لەهەر بیركردنەوەو قسە ڕێكخستنێكی پێشتر بووە.

پاشـان دوای ئـەوەی خـودا فـەرمان بەپێغەمبـەر دەكـات كـە بانگەوازەكـەی بەئاشـكرا ڕاگەیەنێت، ئەویش دەچێتەسەر چیای (صفا)و هەموو ڕۆڵەكانی ـقورەیش ـ بـانگ دەكـات و

پێیان دەفەرموێت: }ئایا ئەگەر پێتان بڵێم ئەوا لەشکرێکی ئەسپ سوار لەقەدپاڵی ئەودیوی ئەم شاخەوە بەرەولای ئێوە دێن، باوەڕم پێدەکەن{؟ هەموویان دەڵێن: (بەڵێ، باوەڕت پێ دەکەین، چونکە تۆ لای ئێمە هیچ تاوانێکت نی یەو تا ئێستاش وتەی درۆمان لێ نەبیستوویت).

لەوێ دا —محمد— بەوە متمانە بۆ پێغەمبەرێتی‌یەکەی دەستەبەر کردووە کە لەوەوپێش هەردەم بەیداخی ڕاستی و ڕاستگۆیی ی بەرزکردووەتەوە، ژیانی یەکپارچە بەڕەمزی بەرائەتێکی تەواو و پاکژی و بێ گەردیی تەواو وەسف کراوە، هەر ئەم ڕەمزەش بەڕاشکاوی بەرپەرچی هەر گومانێك دەداتەوەو بە ڕۆشنی جاڕی ڕاستی و بێ خەوشیی گفتارو ئاخاوتنی داوە.

بۆ جەخت کردنەسەر ئەم ڕاستی یەش، لەم بارەیەوە کەسێکی وەك مامۆستا (محمد الخضر حسین) لەوتەیەکی جوانی دا دەڵێت: {ئەگەر —محمد— بەڕاستگۆیی‌یەوە ئیددیعای گەیاندنی ئەو پەیامەی نەکردایە ئەوا کەسانی ژیرو تێگەیشتوو لەو ماوەیەدا جارێك ناڕاستی ی ئەو بانگەوازەی لەکەم وکووڕی یەك دا هەر بۆدەردەکەوت. چونکە پێغەمبەری خودا (محمد) بیست وسێ ساڵ لەنێویان دا بەو بانگەوازەوە مایەوەو ئەمەش ماوەیەکی درێژە بۆ مۆڵەتی هەر کەسێك گەر بیویستبایە لەگۆشەو کەنارێکەوە چاو بەو بانگەوازو پەیامەی دا بگێڕێتەوەو چاودێریی ڕەفتارو هەڵس وکەوتەکانی ئەو بانگەوازکارە (واتە — محمد) بکات تاکو لەسووچێکەوە ئاسەوارێکی وا کەشف کات کە دەلالەت لەسەر (پێچەوانەبوونی گفتاری لەگەڵ ڕەفتاری)دا بکات، یان لەسەرئەوەی گوایە شتێك لەبارەی خوداوە باس دەکات، کە خۆی هیچی لەبارەوە نازانێت. بەڵگەیەکی شایەتی‌دەر لەسەرڕاستی‌ی پێغەمبەرێتی یەکەی ئەوەیە (ڕەوتی ژیان)و (ئاکارو ڕەوشتی) پاك و بێگەردبووە لەهەر پەڵەیەك کە (بانگەوازی پەیامبەریی)ی ناشیرین بکات.

ئەوانەی کە بەتین ترین و قووڵترین باوەڕیان بەو پەیامەی هێناوەو زۆرترین سۆزو خۆشەویستی و شکۆیان لەدڵ دا بۆ هەڵگرتووە ئەو کەسانەبوون، کە درێژترین ماوەیان لەگەڵیا بەسەربردووەو زۆرترین ماوەی شەرەفی هاوەڵێتی، یان لەگەڵیا هەبووەو چەند ساتێکی کەم نەبێت هەرگیز لێ ی دانەبڕاون. هەروەها کۆچکاران و پشتیوانان بەردەوام لەخزمەتی دابوون و ڕۆژبەڕۆژ ئیمانیشیان زیاتربووە} .

جا بێگومان —محمد— لەگشت هیواو ئاواتێکی دنیایی دابڕابوو (وەك پێشتر لەژیاننامەکەی‌دا ئاماژەمان بۆکرد) کاتێك وەفاتی کردووەو لەدنیاش دەرچووە هیچ کۆشك و

تەلارو ماڵ و سامانێکی لەپاش خۆی بەجێ نەماوە کە هاوسەرو منداڵەکانی سوودی لێببینن. وەك خۆیشی فەرموویەتی: {ئێمەی گرووهی پێغەمبەران هیچ شتێکمان بەمیرات لێ بەجێ نامێنێت} . ئەو ڕۆژەی کۆچی دواییش دەکات قەڵغانەکەی بەبارمتە لەلای کابرایەکی جوولەکە دەبێت کەخەرجی دەکات بۆ بەخێوکردنی ماڵ و منداڵی خۆی (واتە: جوولەکەکە ئاوا سوودی لێ دەبینێت).

جا ئەگەر لەمێژوودا باسی هەر پێشەوایەك وا کرابێت کەچەند کەسێکی نزیك و دڵسۆزی لەسەر هەمان ڕەفتارو نەریتی خۆی هەڵبژاردبێت بۆئەوەی یارمەتیی بدەن لە بەدەست هێنانی ئامانجەکانی داو نەختێك هاوبەشیشی بن لەدەسکەوت و قازانجە دنیایی یەکان دا، بەڵام نزیکترینی هاوەڵانی پێغەمبەرو بەتایبەتییش (هاوسەرو کەس وکارەکانی) نموونەی زوهدو ڕوو وەرگێڕان لەدنیابوون و هەردەم ڕوویان لەعیبادەت و خواپەرستی بووە. جا ئایا ئیتر هیچ بەڵگەیەکی لەمە بەهێزتر هەیە لەسەر ڕاستی ی پێغەمبەرێتی یەکەی ؟!

ئاهەنگ گێڕان بەیادی لەدایك بوونی پێغەمبەرەوە

موسڵمانە پێشینەکان هەرگیز بەبۆنەی یادی ساڵڕۆژی لەدایك بوونی پێغەمبەرەوە ئاهەنگ و ڕێوڕەسمی تایبەتییان سازنەکردووە. ئەم دیاردەیەش چەند سەدەیەك دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر داهێنراوە. (ئەمەش داهێنراوێکی باشە)[1] و ئەو ژیاننامەو سیرەتەیو ئەو ڕێبازە ڕاستەشیمان وەبیردێنێتەوە کە وزەیەکی نوێمان پێ دەبەخشێت بۆ پابەندی بەئیسلامەوە کەهۆی بەختەوەریی خەڵکییە لەدنیاو ڕۆژی دواییان دا.

یادکردنەوەی ڕۆژی لەدایك بوونی پێغەمبەر بەخوێندنەوەی ڕەوتی ئەو ژیانەی دەبێت کەتیای دا باسی (پێشڕەوایەتیی چاك)و (ئاکاری دەسگیرۆیی کردنی هەژاران) و (ئەنجامدانی خێروچاکە)و (بەهێزکردنی پەیوەندی (صلە)ی ڕەحم وسۆز)و (بانگەواز بۆ ڕێگەی خودا) بکرێت، چونکە هەموو ئەم ڕەوشت و کردارە نایابانە ناوەڕۆکی پەیامی (محمدی) بوون.

بەڵام لەشاری (بەیرووت)[2] و-لەوانەیە لەچەند شارێکی تری جیهانی ئیسلامی-یش دا بەشێوەیەك ئاهەنگی یادی لەدایك بوونی پێغەمبەر دەگێڕرێت کەجێ ی ڕەزامەندیی ی خوداو

(١) وەك ئەمانەتێك ئەم بڕگەیەی دوایی باسەکەم کردووە بەکوردی، دەنا بەهیچ شێوەیەك لەسەر بیروڕای نووسەری کتێبەکەنیم لەم دێڕانەی دواییدا. (وەرگێڕ).
(٢) جێی باسە نووسەری ئەم کتێبە خەڵکی لوبنانە. (وەرگێڕ)

پێغەمبەرەکەی نی یە، چونکە لەهەندێك لەو ئاهەنگانەدا مەوادی گڕدار دەتەقێننەوەو یاریەو گوللەی ئاگرین بەئاسمان دا هەڵدەدەن و دەیان هەزار (لیرە)[1]ی تێدا خەرج دەکەن. ئەم کارانەش لەقورئان دا قەدەغەکراون، چونکە بەفیڕۆدانی ماڵ و سامانە بێ ئەوەی سوودێکیان تیادابێت، هەروەها دروست کردنی مەترسییشە بۆ خەڵکی و وەڕس کردنیانەو تێکدانی ئارامیەو حەوانەوەیانە. چونکە یادکردنەوەی لەدایك بوونی پێغەمبەر بەتەقاندنەوەی مەوادی گڕدارو فیشەك تەقاندن بەهەوادا دەبێتە هۆی دوورخستنەوەی خەڵکی لەڕێبازی پێغەمبەر لەجیاتی ئەوەی دڵی خەڵکی ی بەلادا ڕابکێشرێت.

جا هەتاکەی حکومەت بەپێ ی ڕێنمایی یەکی بەڕێز (موفتی ی ولآت) نابزوێت بۆ دانانی چەند یاسایەکی توند بۆ ڕێگرتن لەفرۆشتن و بەکارهێنانی مەوادی تەقەمەنی و تەقەکردن بەهەوادا بەو بۆنەیەوە؟

ئەی بۆچی مامۆستا بەڕێزەکانی ئاین و پیاوماقووڵ و نوێنەرانی گەڕەکەکان لەو بۆنەیەدا دەست ناکەن بەکۆکردنەوەی کۆمەکی دارایی و پاشان لەکاروباری خێرو بەرژەوەندیی موسڵمانان دا بەکاری بێنن، وەك بنیات نانی مزگەوت و نەخۆشخانەو خانەی بەخێوکردنی هەتیوان و پەك کەوتەکان؟!

---

(١) لەبەرئەوەی لەدەقە عەرەبییەکەدا وشەی (لیرە) هەبوو ئێمەش هەروامان دانایەوە، لیرەش پارەیەکی لوبنانی یە وەك دراوەکانی (دینارو دۆلارو تمەن و ...هتد). (وەرگێڕ).

بەندی چوارەم

((گەورەی هەموو گەورە پیاوان))

بەڵگەیەك لەو بەڵگە بەهێزانەی ئاماژە بۆ ڕاستی ی پێغەمبەرێتی ی (محمد) دەکەن و پاشان ئاماژەش بۆ ئەو ڕاستی‌یە دەکەن کەئەو خۆی گەورەی هەموو گەورەپیاوان و دەسەڵاتداران و پێشەوایانی مێژووە، ئەو کارە چاکسازی و ڕیفۆرمە کۆمەڵایەتی و سیاسی یە گەورانەیە کە هەرخۆی (بەیارمەتی خودا) لەدوورگەی عەرەبی دا ڕێکی خستن و لەماوەی لەچەند ساڵێکی کەمیش دا ئەنجامی دان، کەتەنها بەپێغەمبەران ئەنجام دەدرێن. دەنا گەر پێغەمبەر نەبوایە لەوانەیە چەندین سەدەو هەزارەی درێژی بخایاندایەو لەپاش گۆڕانکاری‌یەکی سەخت و زۆری یەك لەدوای یەکیش بوایەو لەوانەشە ئەگەری سەرگرتنیان کەمیش بوایە. لەو ڕیفۆرم و کارە چاکسازی‌یە بێ وێنانەش، بۆنموونە:

١- یەکخستنی گەلی عەرەب لەو سەردەمەداو بڕیاردانی لەسەر یەکسانی لەنێوان ڕۆڵەکانی‌دا دوای ئەوەی هۆزو تیرەکان لەنێو خۆیان دا لەسەر بچووکترین مەسەلە بەگژیەکدا دەچوون و، شانازییان بەبنەماڵەو ڕەچەڵەکەوە دەکردو خۆیان بەناوبانگ و نازناوەوە بادەدا.

٢- گۆڕینی ڕەوتی ئاکاری عەرەب بۆ بەرزترین ئاستی ڕەوشتمەندی‌و جوانترین ڕێسای ئاداب و هەڵس وکەوت، پاشان بەدی‌هێنانی دادگەریی کۆمەڵایەتی دوای ئەوەی کچانیان زیندەبەچاڵ دەکردو بەچاوی سووك و شوورەیی بۆ ئافرەتیان دەڕوانی‌و سڵێشیان لەکەمترین بەدکاری‌و هەوەسبازی نەدەکردەوە گەر بۆیان بلوایە، هەروەها هیچ مافێکی هەژاروکەم دەستانیان نەدەپاراست.

٣- زاڵ بوونی بەسەر دیاردەی بتپەرستی داو بنبڕکردنی، کەچەند سەردەمێکی درێژبوو لەنێو خەڵکی دا باوبوو و نەوە دوای نەوە بۆ یەکتریان بەجێ هێشتبوو، لەجێ ی ئەو باوەڕە شێواوو نابەجێ یەی (بتپەرستی)یش دا ئاینێکی ئاسمانی ی جێگیرکرد، کە لەسەربنچینەی خوا بەیەك گرتن و شەریعەتێك دامەزرابوو، تاکو ژیانی مرۆڤ و پەیوەستی ی بەخوداو بەکۆمەڵگەکەشیەوە ڕێك خات، ئیدی مرۆڤی ڕزگارکرد لەخڵتەو شوێنەواری نەفامی‌و، لەپشێوی‌و ئەفسانەو شتی پووچەڵ، بەم پێ یەش ئەو کۆمەڵگە نموونەیی‌و ئایدیالیستەی لەواقیع دا بەدی هێنا، کە فەیلەسووفەکان لەکلاوڕۆژنەی هزرو خەیاڵیانەوە باسیان لێوەدەکرد.

بێگومان تەنها یەك کار (بەڵێ تەنها یەك کار) لەو کارە گەورەو نەمرانە لەسەردەستی

پیاوێك بەدی بێت ئەوا شایانی گەورەترین ناوو نازناو دەبێت و پاشان دەبێتە یەكێك لەنەمرانی مێژوو.

ئەی باشە ئەم هەموو كارە گەورەو پیرۆزانەی كەسەرجەمی هەموویان لەسەردەستی (محمد)ﷺ بەدی هاتوون چۆن هەڵسەنگێنرێن و چ وەسف و ناوو نازناوێك بۆ ئەنجامدەرەكەیان دابنرێت؟ ئێمە لێرەدا وتەی هەندێك لەزانا بەویژدانەكانی خۆرئاواو ئەدیبە دادپەروەرەكانیان دیاری دەكەین كەتیای دا شایەتی لەسەر گەورەیی پێغەمبەر دەدەن...

(ویلَ دیورانت) دەڵێت: {ئەگەر باسی گەورەیی بكەین و سەنگی خۆی بۆ دابنێین بەو چەشنەی كەمرۆڤی گەورە چ جێگەو پلەیەكی لەدەروونی ئادەمی دا هەیە، دەبێت بڵێین كە —محمد— لەگەورەترینی گەورەپیاوانی مێژووە.. چونكە ئەو ئەركەی لەئەستۆنابوو كە ئاستی ڕۆحیو ڕەوشتمەندییی گەلێك بەرزكاتەوە كە لەكەش و ئاووهەوای گەرمەسێرو بیابانێكی وشك دا دەژیان و خۆیان خستبووە نێو شەوەزەنگی نائارامی وگومڕایی یەوە.

-محمد- لەبەدی هێنانی ئەو مەبەست و نیازەی دا بەڕادەیەكی وا سەركەوت كەهیچ كەسێكی چاكسازو چاكەخوازی دی لەمێژووی هەموو بەشەریەت دا پیّ ی ناگات و هاوشانی نابێت. كەم كەسیش هەن، كە جگە لەو هەندێك هیواو مەبەستیان بەدی هێنابێت.

هەروەها ئەو (واتە محمد) لەڕێی ئایینەوە بەئامانجی خۆی گەیشت، چونكە بەوپەڕی سووربوون و هۆگرییەوە پابەندبوو بەئایینەوە، لەو ڕۆژگارەش دا هیچ هێزێكی دی وەك (هێزی ئایین) عەرەبی هان نەدەدا بۆ گرتنەبەری ئەو ڕێبازەی كە ئەو بۆی هێنان و كە گرتیانەبەر.

پێغەمبەری ئیسلام توانی ی بچێتە نێو زەین و ئەندێشەیانەوەو، لەهەموو مەترسی یەكانیان و هیواو ئەندێشەكانیان تیّ بگات و بەگوێرەو ڕادەی تێگەیشتنیان لەگەڵیان دا بدوێت.

وڵاتی عەرەبیش لەكاتی دەسپێكرانی بانگەوازدا بیابانێكی وشك و برینگ بوو و چەند هۆزو تیرەیەكی لەبتپەرستان تێدا دەژیا كە نموونەو هاوشێوەیان لەبتپەرستی دا كەم بوو و پەرتەوازەو لێك جوداو دژ بەیەكیش بوون. بەڵام دوای هاتنی ئیسلام و پاشان دوای كۆچی دوایی — محمد —یش بوون بەنەتەوەیەكی یەكگرتوو و بەهێز. چونكە—محمد— هەموو داب ونەریتێكی دەمارگیریی كوێرانەو ئەفسانەو دیاردە پووچەڵەكانی ڕیشەكێش كردو لەجیّ ی ئاینەكانی (یەهوودی و نەسرانی و ئەو ئاینە كۆنەی وڵاتەكەی دا) ئاینێكی ئاسان و ڕۆشن و تۆكمەی جێگیركرد، جگە لەجێگیركردنی بونیادێكی ئەخلاقی بەكۆڵەكە پتەوەكانی ئازایەتی و سەربەرزیی نەتەوایەتی، كە لەماوەی كەمتر لەچارەكە سەدەیەكیش دا لەسەد جەنگ دا

سەرکەوت، شوێنکەوتوانیشی لەماوەی سەدەیەك دا گەورەترین دەوڵەتیان لەدنیادا دامەزراند کە هەتا ئەمڕۆش وەك هێزێکی گەورەو بەسام لەنیوەی جیهان دا ماوەتەوەو سەنگ و بارستایی خۆی هەیە}[١]...

هەروەها ئەدیبی فەڕەنسایی (لامارتین)[٢] دەڵێت: {ئەگەر (ئامانجی گەورە)و (کەرەسەی سادە) و (دەسکەوتی مەزن) بەو سێ پێوەرەی هەڵسەنگاندنی بلیمەتی ی مرۆڤ دابنرێن، ئیتر کێ دەتوانێت لەسەر (ئاقاری مرۆڤایەتی)-محمد- بەراورد کات لەگەڵ یەکێك لەگەورەپیاوانی مێژوودا؟ چونکە گەورەترین پیاو لەمێژوودا بەتەنیا نەیتوانیوە لەیەك سەردەم دا سوپا دروست کات و یاسای ڕێك وپێك دابنێت و دەوڵەت بنیات بنێت و چەندین وڵات و مەملەکەتیش ئازادو یەك خات.

هەندێك لەگەورەپیاوان تەنها توانای بنیات نانی دەوڵەتێکی ماددییان هەبووە، کە زۆرجار لەپێش مردنی خۆیان دا دەوڵەتەکانیان رووخاون و بەرلەوەی کە شانۆی ژیان بەجێ بێڵن بەچاوی خۆیان لەناوچوونی حوکم و شکستی ئەزموونەکانیان بینیوە.

بەڵام (محمد) هەستی ئینسانییەتی ئینسانی بزواندووەو، یاساو شەریعەتی ڕاستی پەیڕەوکردووەو وڵات و مەملەکەتانی لەدەوری کۆکردۆتەوەو هەموو گەلان و حکومەت و ملیۆنەها کەسی لەسێیەکی قەرەباڵغی گۆی زەوی ی خستۆتەژێر سایەی ئەو حوکمە عادیلانەیەوە، سەرەڕای ئەوەش مەڵبەندی هەر پەیکەرو بت و خواوەندو ئاین و بیروڕاو عەقیدەیەکی نامۆی هەڵتەکاندووەو چەندین مرۆڤی ناوچەکانی تری هوشیارکردۆتەوە..

بەڕاستی ئەو (واتە محمد) لەسەربنچینەی (کتێبێك)، کەهەر پیتێکی یاسایەك بووە، نەتەوەیەکی گەورەو فراوانی وەهای پێك هێنا کەهەموو گەل وتیرەو هۆزێکی لەهەموو چەشنە زمان و ڕەگەزێك لەخۆگرتبوو. لەدڵ و دەروونی ئەو نەتەوە موسڵمانەش دا نەریتی ڕق لێبوونەوەی بت و خواوەندە ساختەکانی چاندبوو و وای لێ کردبوون هەردەم پەیوەست بن بەپەرستنی خودای ڕاستەقینەی تاك و تەنیاوە، ئەو خودایەی، کە هەرخۆی هەیەو لەوجودایەو ئەگەرچی بەچاوی سەریش نابینرێت بەڵام ئاگاداری هەموو شتێکە. بەم مەنهەجەش سیماو تایبەتمەندییەکی زیندووی جوانی بەو نەتەوەیەی خۆی بەخشیوە کە مۆرکی جیاکردنەوەی لەنەتەوەکانی دی بۆ دەستەبەر دەکات. پابەندبوونی موسڵمانانیش بەو عەقیدەیەوەی، کە

---

(١)بڕوانە: کتێبی(قصة الحضارة)ی (ویلّ دیورانت).جوزئی(٢)بەرگی(٤)،وەرگێڕانی بۆ عەرەبی(محمد بدران).

(٢) (لامارتین) شاعیرێکی بەناوبانگی ڕۆمانسی ی فەڕەنسایە(١٧٩٠ – ١٨٦٩) چەند دیوانە شیعرێکی هەیە، شیعرەکانیشی بەجوانترین شیعری شاعیرانی فەڕەنسا دادەنرێت لەسەدەی نۆزدەهەم دا. هەروەها ئەندامیش بووە لەحکومەتی کاتی ی فەڕەنساو لەساڵی(١٨٤٨)دا وەزیری دەرەوە بووە.

بەرپەرچی هەر شتێکی سنوور بەزێنی حورمەتی ڕاستەقینەی ئیلاهی دەداتەوەو کە بەتوندی دژایەتی دەکات ئەو ڕێزو (فەزڵە)یە کەشوێنکەوتوانی (محمد)ی پێ دەناسرێنەوە.

موعجیزەی — محمد — لەوەش دا دیارە کەتوانیویەتی سێ یەکی گۆی زەوی لەو سەردەمەدا لەژێر بەیداخی بیروباوەڕەکەی دا کۆبکاتەوە. ئەمەش نەك هەر موعجیزەی ئینسانێك بێت، بەڵکو موعجیزەی ئەو بیروباوەڕو فیکرەیە کە پەیڕەویی کردووە. بێگومان ئەو بیروباوەڕی خوا بەیەك دانانەی کە (محمد) لەسەردەمی زاڵ بوون و باڵادەستی ی فیکرە ئەفسانەیی‌و بۆش و پووچەڵەکان دا هێنای‌و بانگەوازی بۆ دەکرد خۆی لەخۆی داو لەکرۆك و ناواخنی پاکی دا کارایی‌و کارلێکی چەسپاندنی دەردەخست، ئەویش لەو چرکەساتانەدا کەپێی کەوتە ئاخاوتن و دواندنی خەڵکی‌و هەر بەو ناوەڕۆکەش سەرکەوت بەسەر هەموو پەیکەرەکانی عەقیدەی بتپەرستی و تێك شکاندنی بتەکان دا، تاکو بەنوورو ڕۆشنایی ی ئەو گەوهەرە پڕ خێرو بەرەکەتە سێ یەکی قەرەباڵغی پڕ لەدانیشتوانی گۆی زەوی ڕووناك بێتەوەو بدرەوشێتەوە.

ئیدی تاکە (فەیلەسووف)و (وتاربێژ)و (پێغەمبەر)و (بنیات نەری حوکمی یاساو شەرع)و (جەنگاوەر)و (بزوێنەری بیر)و (چەسپێنەری ئەو عەقیدە ڕاستەی کە لەسەر بناغەی عەقڵی ساغ دەوەستێت و کەهیچ وێنەو پەیکەرو نیگارێك بەپیرۆز دانانێت)و (دامەزرێنەری ئیمپراتۆریەتێکی ڕۆحی لەبیست وڵات و مەملەکەتی سەر زەوی دا) هەر تەنیا (محمد)بووە.

جا ئەگەر وردبینەوە لەهەموو ئەو پێوەرانەی کە بنچینەیەك بۆ گەورەیی‌ی مرۆڤایەتی دادەنێن ئەوا چ مرۆڤێکی دی لە (محمد) گەورەتر دەبینین؟!)[١].

---

(١) لەکتێبی (Mahomet) محمد، بەپێنووسی (فرانیسکۆ گابریل) — (Franeesco Gabrieli)ی بەڕێوەبەری پەیمانگەی (دیراساتی ئیسلامی) لەدانشگای (ڕۆما) کە هاوڕێی بەڕێزیشمان مامۆستا (محمد صالح البنداق) ئەو چەند دێرەی لەو کتێبەوە بۆکردبووین بەعەرەبی‌و بەو تەرجەمە وردوڕێك وپێکەی یارمەتی‌ی‌داین. (نووسەر).

ناوەڕۆك

زانکۆی ئازادی دیراساتی ئیسلامی زادی

زانکۆی ئازادی دیراساتی ئیسلامی (زادی)
ئامادەیی ئامەد

ماڵپەر
zadyreman.com
فەیسبووك
fb.com/zadyreman
هەژماری تویتەر
twitter.com/zadyreman
هەژماری ئینستاگرام
instagram.com/zadyreman
ئیمێڵ
zadyreman@gmail.com

